

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

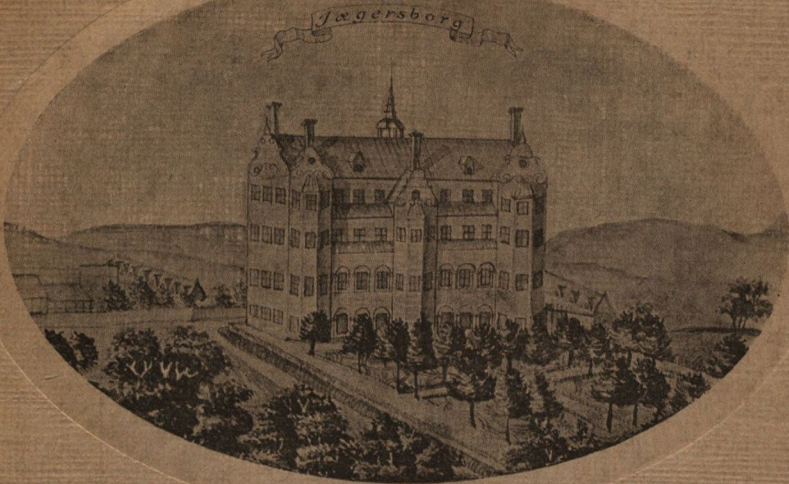
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

EILER NYSTRØM
GENTOFTE SOGN
i · FORTID & NUTID ·

GENTOFTE SOGN I FORTID OG NUTID

**Af samme Forfatter er tidligere
udkommet:**

*Søllerød Sogn i Fortid og Nutid.
1911.*

*Offentlige Forlystelser i Frederik
den Sjettes Tid. Casorti og For-
stadsteatrene. 1910.*

*Offentlige Forlystelser i Frederik
den Sjettes Tid. Kildeforlystelser
i Dyrehaven m. m. 1913.*

Luxdorphs Dagbøger I. 1915.

GENTOFTE SOGN

I FORTID OG NUTID

AF

EILER NYSTRØM

KØBENHAVN OG KRISTIANIA
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1916

KØBENHAVN — GRÆBES BOGTRYKKERI

FORORD

Det foreliggende Skrift slutter sig til det tidligere udkomne »Søllerød Sogn i Fortid og Nutid« og grunder sig ligesom dette paa et stort utrykt Kildemateriale. Fremstillingen beskæftiger sig hovedsagelig med de historisk bekendte Lokaliteters og Ejendommens Genesis og Udvikling, med Bygningernes Historie og Ejerforhold og de Kulturtræk, der knytter sig til dem. Ejernes Personalhistorie, som i ældre Skrifter af lignende Art indtager saa fremskudt en Plads, er trængt tilbage, da der i vor Tid foreligger en saa rig personalhistorisk Litteratur, at det som Regeli ikke vil være vanskeligt at skaffe Oplysninger for den, der ønsker det. Kun saadanne personlige Forhold, som i snævrere Forstand staar i Forbindelse med Ejendommens Historie, er paa-peget, og da jævnlig i al Korthed.

Der er først og fremmest lagt Vægt paa grundigt og omhyggeligt at gøre Rede for Egnens og Ejendommenes Historie; Hensynet til en glat og letlæst Fremstilling er sat i anden Række, hvor det ikke har kunnet forenes med dette fundamentale Princip. Det har ligget Forfatteren paa Hjerte at faa fremført en stor Mængde nyt Stof og mange Enkeltheder, der er samlet fra forskellige Steder, i Marken og i Arkiver, og som anbragt paa rette Plads netop oplader Øjet for Gangen i den historiske Udvikling. Thi navnlig i de halvt bymæssige Landdistrikter Nord for København er de topografiske Begreber forvirrede, og jo længer man kommer ind mod Hovedstaden, des værre bliver det. Det er forstaaeligt, fordi der stadig kommer nye Mennesker, som i Reglen intet Kendskab har til den Egn, hvor de slaar sig ned.

Jeg har Tak til mange for den Velvilje, der er vist mig, og den Bistand, der er ydet mig; til Ejere og Beboere, der i alle Tilfælde, hvor det har været ønskeligt, har givet mig Adgang til deres Enemærker, til Kommunens Embedsmænd, fremfor alle Hr. Kontorchef *Th. Christensen*, og til Hr. Pastor *A. T. Jantzen*, Præst i Gentofte Sogn gennem fyrretyve Aar, der har givet mig mangt et nyttigt Vink. Hr. Dyrnlæge *N. S. Lorentzen* i Jægersborg skylder jeg Tak for flere interessante Billeder, og en Række Fotografier, i sin Tid optagne til Kommunen under Museumsdirektør, Dr. *Francis Becketts* kyndige Vejledning, har for en stor Del faaet Plads i nærværende Skrift.

En erkendtlig Tak retter jeg til *Gentofte Sogneraad*, der har ydet et betydeligt Tilskud til Bogens Udgivelse, og til to af Kommunens største indu-

VI

strielle Virksomheder, *Tuborgs Fabrikker* og *Det Danske Gas-Compagni*, der ogsaa har bidraget til dens Fremkomst. Understøttelse til Udarbejdelsen har jeg modtaget fra den grevelige *Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse*, ligesom den Støtte til mine kulturhistoriske Studier, jeg gennem flere Aar har modtaget fra *Carlsbergfondet*, er kommet nærværende Skrift til Gode. Til disse Institutioner bringer jeg en ærbødig Tak.

Novbr. 1916.

E. N.

INDHOLD

- Indledning.** Landskabets og Bebyggelsens almindelige Karakter; Flademaal og Grænser, Mageskifte med København; Folketal; Gaarde og Huse; Sogne-styre, kommunale Bygninger, Finanser; Kirkelig Inddeling; Skolevæsen; Fattigforsorg, Gentofte Hospital; Adgangsveje og Samfærdsel; Sognets almindelige Historie, Lystgaarde og Lyststeder Side 1
- Gentofte og Vangede.** Gentofte By og Sø; Kirke; Bygning, Inventar, Ligsten, Indkomster, Jorder, Præstekald, Præster; Kirkegaard; Dronningens Gaard (Gentoftegaard); Kløckers Gaard, Ove Malling; de la Fontaines Lystgaard; Dahléns Lyststed; Hjulmandens Hus og Ewald; andre Lyststeder; Kro; Smedje; Mitchells Strøpemanufaktur; Heslegaard, Kildeskoven; Høeghsminde; Søgaard; Rygaard, Ewald; Lundegaard; Søholm, — Vangede By; Vintappergaarden og andre Gaarde, Moser; Vangede Kilde. — Gravhøje Side 32
- Jægersborg.** Jepstorp; Ibstrup som Bondegaard og kgl. Jagtgaard i Frederik II's Tid; Slottet opføres; Kristian IV paa Ibstrup; Ladegaarden; Sofie Amalie faar Ibstrup; Slottet ødelægges i Svenskekrigen, Ruse genrejser det; Kristian V gør Ibstrup til egentligt Jagtslot, giver det Navnet Jægersborg; Slottets Brøstfeldighed i Frederik IV's Tid; øverste Etage fjernes; Thurah bygger en ny Jægergaard; Slottet nyindrettes under Frederik V; Kongen kommer til Skade og ligger syg paa Jægersborg, Slottet nedbrydes; P. H. Classen søger at faa Jagtbygningerne til Bomuldsmanufaktur; Jægersborg som Husarkaserne. — Haverne ved Jægersborg; Jægersborg Alle, Huset Smør-tyndt-paa; Ridebanevang, Garderhøj; Ermelunden, Solose Mose, Ermelundshuset; Huse ved Jægersborg; Kro; Jægersborghus (Schæffergaarden) Side 82
- Bernstorff.** Brødkoven; Fasanhaven; Fasangaarden ombygges og indrettes til Værtshus; J. L. Holstein faar overladt Fasangaarden, det hvide Vildt sættes i Fasanhaven; Kongen skænker J. H. E. Bernstorff begge Dele; Bernstorff bygger Palæet, faar efterhaanden overdraget alle Jægersborg Hovmarker, opretter Bernstorff Gods og faar Bønderne i Gentofte, Vangede og Ordrup henlagt under det; Landbrugsforhold; Fællesskabet ophæves, Bymarker og Oredrev udskiftes, Bønderne flytter ud; Godssets Administration; A. P. Bernstorff og følgende Ejere, Gaard og Gods gaar ud af Familien; Palæet forfalder, Planer om dets Nedbrydning, Kristian VIII køber Palæ og Gods; Kristian IX og Dronning Louise; Bygninger og Park, Mindestøtter. — Mindesmærker: Bernstorffstøtten, Bernstorffstatuen, Mindesmærket ved Femvejen. — Hovmarksgaarden, Trianglen Side 129
- Ordrup.** Ored Vang; Ordrup By og Sø; Baronesse Pröcks Lyststed og andre Lyststeder; Ordrup Krat. — Skovgaarden: Puggaard, Hegel, Bygninger, Krathuset. — Ordrupshøj anlægges, Ordrupsdal udskilles, sammenkøbes atter af Berling; tyske Jesuitpræster faar Ophold paa Ordrupshøj, det katolske Kollegium grundlægges og St. Andreas Kirken bygges. — Ordrup Kirke; Vilvorde Side 169

VIII

- Hvidøre og Skovshoved.** Den kongelige Gaard Hvidøre; Kong Hans, Dyveke og Sigbrit; Dronning Elisabeth; Gaarden forlenes bort; Kro; Vandmølleindustri; Harniskmølle, Papirmølle, Feldberedermølle; Hvidørmølle lægges øde i Svenskekrigen; Kongen giver Vitus Bering Møllestedet og Kroens gamle Tilliggende, Kristiansholm opføres; Charlotte Amalie faar Kristiansholm, sælger Gaarden til Gyldenløve; den kommer atter under Kronen, lægges under Jægersborg og forfalder, bortforpagtes, skænkes Just Fabritius; Hovedbygningen opføres, senere Ejere; Beskrivelse af Hovedbygning og Have. — Bellevue; Lyststed og Traktørhus, Familien Bagge; Kattuntrykkeriet (Søholm); Bellavista. — Sølyst; Schimmelmänn, Emilie Kilde, Suhr, Heibergs, Bygningsbeskrivelse; Vilhelmsdal; Lyststed, Bagergaard; Lyststedet Hvidøre. — Skovshoved i Middelalderen; St. Anne Kapel; Fiskerhuse og Fiskerbefolkning; Kro, Havn, Kirke. — Skjoldhøjene, Karenhøj (Strandhøj), Rolighed og Malicnborg Side 189
- Charlottenlund.** Ibstrup lille Dyrehave; overdrages Jakob Petersen, der sammen med Ruse indretter et Værts- og Lysthus i Skoven; Gyldenløve køber Stedet, der senere kaldes Gyldenlund, Kongen kræver Lunden tilbage; Peder Kylling; Lystherberget og Lysthuset; Havefester; Dyrehave med fremmed Vildt, Marked under Pesten. — Kronprins Kristian (VI) faar Gyldenlund, ombygger Lysthuset, efterstræbes af Norcross, skænker Prinsesse Charlotte Amalie Lunden; hun opfører et nyt Slot, der faar Navnet Charlottenlund; Prinsesse Louise Charlotte og Landgrev Vilhelm, Kronprins Frederik (VIII). — Det gamle Slot ombygges af Meldahl; Bygninger, Haver og Park, forstbotanisk Anlæg. — Charlottenlund som Folkeforlystelsessted; Beværtningstelte; Skovløberhuse: Grøndahls Hus og Huset ved Alleporten; Wiglars Stald (Over Stalden). — Paltmandshuset; Constantia; Treuensand; Bonne Esperance, Marienlyst; Tranegaard; Maglegaard; Taffelbay; Oregaard Side 234
- Gammel Vartov, Tuborg og Hellerup.** Rosbæks Mølle; Rosbækgaard, bliver kongelig Gæstegaard og Kro, kaldes Vartov; Helligaands Hospital rykker ind paa Gaarden, flyttes til Ny Vartov; Gammel Vartov bortforpagtes, sælges og deles. — Enklaven og Ryvangen; Tuborg som Traktørgaard, Vartovkilden; Lille og Store Tuborg, Norgesminde; Tuborg Havn, Tuborgs Fabrikker, Glasværk, Gasværk. — Mariendal (Lille Lokkerup): Store og Lille Mariendal; Slukefter; Hellerup (Lokkerup): John Brown, Erich Erichsen; Hellerup Kirke og By Side 266
- Møllerup** (forsvunden Lokalitet) Side 297
- Anmærkninger.** Henvisninger og mindre Oplysninger Side 299
- Rettelser** Side 324
- Kort** over Gentofte Sogn 1763 og 1915.

SOGNEGRÆNSEN VED SØBORGHUS
(Fotografi)

INDLEDNING

Landskabets og Bebyggelsens almindelige Karakter — Flademaal og Grænser — Folketal — Gaarde og Huse — Sognestyre, kommunale Bygninger og Finanser — Kirkelig Inddeling — Skolevæsen — Fattigfor-sorg — Adgangsveje og Samfærdsel — Sognets almindelige Historie.

LANDSKABETS og Bebyggelsens almindelige Karakter. Gentofte Sognekommune danner Indgangen til Nordsjælland. I Landskabets Karakter skimtes Overgangsformerne fra den midt- og sydsjællandske Natur til Nordøstsjællandss Skove og Søer. Terrænet er temmelig fladt, uden større Bakkedrag, hist og her med en i en fjern Fortid opkastet Grav- eller Bavnehøj. Mod Vest og Nord ligger store Mosedrag, mod Øst, ud til Kysten, er Jordbunden af en mere sandet Beskaffenhed.

Sognet er mindre rigt paa Søer end Nabosognene mod Nord og Skovvæksten er mindre frodig. Skovparkerne omkring Charlottenlund Slot og Bernstorff ligger som fremskudte Forposter for den store nordsjællandske Skovzone, der tager sin Begyndelse ved Kommunens Nordgrænse i Ermelunden og Ordrup Krat, og som med Afbrydelser hist og her strækker sig næsten helt ud til Kattegat.

Bebyggelsen præges stærkt af Brydningen mellem By og Land. Ogsaa her er det Overgangsformerne, der er fremherskende; det er Storbyens gradvise Overgang til mere fri og landlige Forhold, der giver Bebyggelsen Karakter. Mod Sydøst, hvor Færdselslinjerne fra Hovedstaden munder ud, er den mest intensiv. Hellerup er den store Bys sidste Udløber mod Nord, her ligger de høje Beboelseshuse Side om Side i en sluttet Gade, der efterhaanden som den strækker sig Nord paa faar en mere aaben Karakter og umærkelig gaar over i tætbyggede Villakvarterer, der ad Sideveje stadig vokser i Dybde ind mod Kommunens Midte. Nærmest Hovedstaden er det større, hymæssigt indrettede Landsteder med forholdsvis smaa Haver, bortset fra de enkelte ældre Lyststeder, der endnu har faaet Lov til at ligge i deres gamle Omgivelser. Men længere Nord paa, i Ordrup og Skovshoved, har Husene et mere landligt Tilsnit og Haverne er større. Ind mellem disse talrige Villaer og Haver i Kommunens østlige Del snor sig Storbyens moderne Befordringsmiddel, den elektriske Sporvej. Mod Vest, ind i Landet, tager Bebyggelsens hymæssige Karakter jævnt af. Her er endnu Plads til Gaarde og Jordbrug. Gentofte By er mere aaben i Bebyggelsen end Ordrup og Hellerup, Vangede har fuldt ud Præget af en sjællandsk Landsby.

Flademaal og Grænser. Gentofte Sognekommune ligger i Sokkelunds Herred, Københavns Amt, og indtager et Areal af 4555 $\frac{1}{5}$ Tdr. Land eller ca. 25 Kvadratkilometer. Omraadet er nogenlunde jævnt afrundet og strækker sig i begge Retninger, Øst—Vest og Nord—Syd, over ca. 6 Kilometer. Sognet omgives af Øresund, Lyngby Sogn, Gladsaxe Kommune og København. Dets sydøstligste Punkt ligger lidt Syd for Evan-

stonevej og Østgrænsen følger Øresund indtil Nord for Bellevue; Grænsen gaar dernæst mod Vest langs Dyrehavens sydlige Hegn indtil Fortunen, hvorfra den drejer af mod Sydvest og følger Ermelundens Vestside. Den gaar derefter forbi Garderhøjfortet og tangerer noget længere mod Vest den nordlige Bred af Svinemose (eller Vintappersø). Vestgrænsen markeres iøvrigt af Gammellose-Rende, Gammellose og mod Buddinge af en Skelbæk, der først løber mod Øst og dernæst Syd paa til Søborghus. Sydgrænsen, mod Københavns Jurisdiktion, følger en Arm af den samme Skelbæk, senere Gentoftes Rende indtil Emdrup Sø; længst mod Øst kiler Hovedstadens Omraade sig ind i Gentoftes Kommune, saaledes at Hellerup Jernbanestation ligger i København, medens Tuborgs Fabrikker og hele den østlige Side af Strandvejen indtil Syd for Evanstonevej hører til Gentoftes Sognekommune.

Fra Arilds Tid har disse Grænses i alt væsentligt markeret Gentoftes Sogns Omraade, kun ikke det sydøstlige Grænseskel, hvor Hovedstadens Jorder kiler sig ind. Oprindeligt har Gentoftes Sognegrænse fulgt den lige Linje fra Emdrup Sø til Gammel Vartov, men allerede for Aarhundreder siden er største Delen af den saakaldte Ryvang bortmageskiftet til Hovedstaden. Endnu for faa Aar tilbage hørte til Gentoftes en Enklave, der ud for Gammel Vartov strakte sig mod Vest og som paa de tre Sider omsluttedes af Københavns Grund og paa den fjerde grænsede til Strandvejen; men ved Mageskifte af 27. Februar 1906 (vgl. konfirmeret 15. Jan. 1907) fik København denne sidste Rest overdraget fra 1. April 1907, og Gentoftes fik til Gengæld et Areal Syd for Hellerup Bomhus i Fortsættelse af sin egen daværende Grund. De nærmere Forhold ved Enklavens Oprindelse vil der i et følgende Afsnit af dette Skrift blive Lejlighed til at komme ind paa.

Folketal. Gentoftes er, bortset fra Frederiksberg, den folkerigeste Landkommune i Danmark, og navnlig i de sidste Menneskealdre er Befolkningstætheden steget stærkt. Overalt ved de store Stæder kan der i Nutiden paavises en Tendens til at søge bort fra den egentlige By, ud til Omegnen, og det er da

kun naturligt, at denne Udflytning navnlig er kommet Gentofte til Gode, Hovedstadens Nabokommune ad den Kant, hvor det fra gammel Tid har været Skik at ty ud.

Den ældste nogenlunde sikre Angivelse af Folketallet i Gentofte Sogn er fra 1645, da Kristian IV lod udskrive en almindelig Kopskat. Mandtallet for Gentofte udviser 309 Beboere over 15 Aar, men heri er ikke medregnet Præsten og hans Familie, Soldater samt husvilde og af Svensken fordrevne Personer. Lægges disse til, og tillige de mindreaarige Børn, naar man til et formodet Indbyggerantal af ca. 450 Individuer. I 1660, da der atter blev udskrevet Kopskat, synes dette Folketal at være svundet ind til Halvdelen, hvad der ikke er usandsynligt, naar man betænker, hvor stærkt medtaget netop denne Egn blev i Krigsaarene 1658-59.

Men først ved de egentlige Folketællinger er der fast Grund at bygge paa. Disse har følgende Indbyggerantal:

15. Aug. 1769...	1056	1. Febr. 1855...	3291
1. Juli 1787...	1526	1. — 1860...	3660
1. Febr. 1801...	1962	1. — 1870...	4158
18. — 1834...	2596	1. — 1880...	5106
1. — 1840...	2780	1. — 1890...	7449
1. — 1845...	3039	1. — 1901...	14470
1. — 1850...	3072	1. — 1906...	20709
1. Febr. 1911	24691		
1. Novbr. 1913 (kommunal Tælling)	27543 *)		

En Sammenligning af Tallene viser Indbyggermængdens tiltagende Stigen ned mod vor Tid. Medens den i Hundred-aaret 1769-1870 firdobledes, er den i de følgende ca. fyrretyve Aar bleven omtrent syv Gange saa stor. Ulige vanskeligere er det at fastslaa Folketallets Tilvækst inden for de enkelte Distrikter, navnlig fordi Distrikterne i de foreliggende Angivel-

*) Her som i det følgende er de statistiske Opgivelser kun ført frem til Tiden umiddelbart før Udbrudet af den store europæiske Krig. Det efterfølgende Tidsrum har i alle Forhold været saa unormalt, at det ikke egner sig til at sidestilles med de nærmest foregaaende.

ser ikke falder helt sammen; hosføjede Tabel giver dog et nogenlunde Begreb derom.

Bortset fra de ældste Folketællinger, der er optaget paa et Tidspunkt, hvor Forskellen i Antallet af Vinter- og Sommer-

Folketal i de enkelte Distrikter.

1. Juli 1787	Individer	1. Februar 1840	Individer	1. November 1913	Individer
Gentofte By (med udflyttede Gaarde)	504	Gentofte Skoledistrikt	804	{ Gentofte Hellerup	3436 11724
Vangede By (med udflyttede Gaarde)	291	Vangede Skoledistrikt	429	Vangede	1308
Jægersborg	125	Jægersborg Skoledistrikt (herunder Jægersborg, Charlottenlund, Bernstorff og Ordrup)	615	{ Jægersborg Ordrup-Charlottenlund	958 7421
Bernstorff med Hovmarken	50				
Ordrup By (med udflyttede Gaarde) ..	178				
Skovshoved	249	Hvidøre Skoledistrikt (herunder Hvidøre, Skovshoved, Bellevue og Kristiansholm) ..	932	{ Skovshoved ... Kristiansholm-Klampenborg ..	1930 766
Hvidøre	14				
Lyststederne og Traktørhusene ...	115				
	1526		2780		27543

beboere har været ringe, omfatter Tallene i de foregaaende Tabeller kun Antallet af Vinterbeboere. Indbyggerantallet i Sommertiden er noget større. Bestemte Tal kan ikke opgives, men Skatteautoriteterne regner med en Tilvækst af ca. 800 Familier, gennemsnitlig à 5 Personer, ialt ca. 4000 Individer. Sommerbeboerne udgør altsaa en Tilvækst til det faste Be-

folkningstal i Gentofte Kommune paa mellem 14 og 15 pCt. En Sammenligning f. Eks. med Søllerød Sogn viser, at Sommerbeboerne her udgør ca. 60 pCt. eller fire Gange saa mange, en naturlig Følge af, at Gentofte Kommune ligger nærmere Hovedstaden, hvorved Adgangen til at tage Ophold under fri og landlige Forhold hele Aaret rundt lettes.

Gaarde, Huse og Villaer i 1913.

	Gaarde og større Jordejendomme til Næringsbrug (Gartnerier etc.)	Ældre Smaa- huse uden Jord.	Egentlige Villaer	Større Udleje- Ejendom- me.
Gentofte	27	37	662	31
Vangede	32	47	34	2
Jægersborg	4	3	68	10
Charlottenlund	20	41	993	95
Ordrup				
Skovshoved	2	148	143	22
Kristiansholm	1	4	93	7
Klampenborg				
Hellerup	5	3	954	199
	91	283	2947	366

Gaarde og Huse. Gaardenes Antal daler, Husenes stiger, navnlig Tallet paa Smaahuse med under 1 Fdk. Hartkorn, d. v. s. Lyststeder og Villaer. Forholdet er ganske ligetil: Landbruget viger for den bymæssige Kultur. I 1860 var Gaardenes Antal 87, Husenes 433, hvoraf 44 havde et Tilliggende af 2 Skp. Hartkorn eller derover, medens 305 havde under 1 Fdk.; 1873 var Tallet paa Gaarde 88, medens Husenes Tal var steget til 617 med 60 paa 2 Skp. Hartkorn eller derover, 413 med under 1 Fdk.; 1885 var Antallet af Gaarde og Huse henholdsvis 82 og 1049, men medens Tallet paa Huse med større Tilliggende kun var steget til 68, var den anden Gruppe vokset til 567 og i 1895 var Tallene henholdsvis: 76, 1615, 76 og 966. Endnu mere iøjnespringende var Forholdet i 1905: Gaar-

denes Tal var 83, Husenes 2923; af Huse med større Jordtiliggende var der 90, med mindre 1962.

Tallet paa Gaarde gaar altsaa kun langsomt nedad, men det oprindelige Tilliggende formindskes med rivende Fart,

GENTOFTE RAADHUS
(Fotografi fra 1903)

sønderdeles, udstykses og bebygges. Gentofte Kommune er i det store og hele en mægtig Villabygd, men kan dog ogsaa, som det vil ses af Tabellen over Gaarde, Huse og Villaer, opvise et ret betydeligt Antal større Udleje-Ejendomme, og som

naturligt er har denne egentlige Købstadsbebyggelse sin Plads i de af Kommunens Distrikter, der ligger nærmest Hovedstaden eller som danner Knudepunkter paa de store Færdselsveje.

Ejendommenes samlede Værdi var i 1913-14 ca. 105 Milioner Kr., beregnet efter den i nævnte Finansaar indgaaede

GENTOFTE RAADHUS: SOGNERAADSSALEN
(Fotografi; paa Bagvæggen Kommunevaabnet)

Ejendomsskyld. Kommunen staar i denne Henseende højest blandt samtlige danske Landkommuner.

Sognestyre, kommunale Bygninger og Finanser. Efter at Loven af 13. Aug. 1841 havde givet Landkommunerne Ret til Selvstyre og et Sogneforstanderskab for Gentofte var valgt, samledes dette første Gang paa Taffelbay den 11. Februar 1842. Den valgte Forsamling var fuldtallig og som Medlemmer, der efter Loven var selvskrevne, havde Birkedommeren i Egenskab af Politimester i Nordre Birk, Sognepræsten og Sognets største

Ejendomsbesidder, Hilarius Kalko, Ejeren af Bernstorff, givet Møde. Den første Sag, der kom til Behandling, var Forslag om Opførelse af et Sprøjtehus til et Ly for den nyanskaffede Brandsprøjte. Det var iøvrigt navnlig Skole- og Fattigsager, Erklæringer over Bevillinger og Privilegier, der i den første Tid gav Sogneforstanderskabet Arbejdsstof, kun nu og da kom

GENTOFTE RAADHUS: FORHALLEN
(Fotograf)

en Vejsag under Forhandling. Da Kristian den Ottende første Gang i Foraaret 1845 tog Residens paa Bernstorff, optraadte Sogneforstanderskabet repræsentativt og gav Møde paa Slottet in pleno for at byde Kongen Velkommen.

Sogneforstanderskabet fik fra Nytaar 1868 Navn af Sogneraad. Efter at Kvinderne ved Lov af 20. April 1908 havde faaet kommunal Valgret og Valgbarhed, indvalgte der een Kvinde i Gentofte Sogneraad, som f. T. bestaar af 15 Medlemmer, hvoraf 14 mandlige. Af Sogneraadsformænd maa nævnes den bekendte Statsmand Wilh. Carl Eppingen Rigs greve Sponneck († 1888)

og Politikeren, Entreprenør Niels Andersen († 1911), der begge i en Række Aar med Interesse røgtede dette Hverv blandt mange andre.

POLITI- OG BRANDSTATIONEN I HELLERUP
(Fotografi)

Gentofte Kommunes store Folketal medfører en vidtfor-
net Administration, som i Antallet af Embedsmænd og Funk-
tionærer langt overgaar en middelstor Købstads. Det samlede
Tal paa disse var 1. April 1914: 72. Heri er dog hverken med-

regnet de ved det kommunale Skolevæsen ansatte Lærere eller de fire Kommunalæger, ikke heller Brandkorpset (32 Mand), Funktionærer ved Kirker og Kirkegaarde (2 Ringere, 3 Gravere, 3 Klokkere, 3 Organister, 2 Bælgetrædere) eller seks Ingeniører, der ikke var fast ansatte. Under Kommunens Centraladministration fungerede fire Afdelingschefer (hvoraf den ene bestyrer

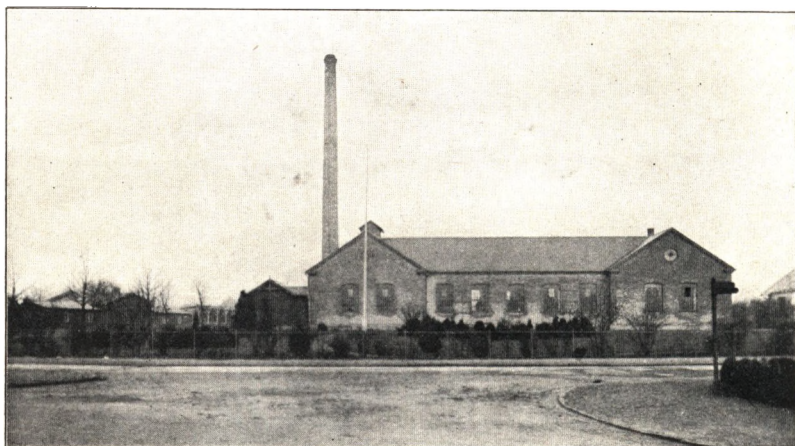

VANDTÅRNET PAA RÆVESKOV'S BAKKE
(Fotografi)

Skolevæsenet som Skoledirektør med kgl. Udnævnelse), fire Fuldmægtige, to Ingeniører, en Bogholder, fem Skatteopkrævere, tretten Assistenten, syv Skrivere, en Raadhusbetjent og et Kommunebud.

Sogneraadet, som tidligere holdt sine Møder bl. a. i Gentoft Kro og senere i Jægersborg gamle Skole, har nu Forsamlingssal paa Raadhuset, der ligger paa Bregnegaards Jord, nær Charlottenlund Station, paa et Punkt, hvor de tre Kirkesogne, Gentoft, Ordrup og Hellerup, støder sam-

men. Her har ogsaa Kommunens Centraladministration sine Kontorer. Bygningen er opført af Arkitekt A. Thejll og indviet 27. Aug. 1903 (Byggesum: ca. 130000 Kr.). Den er i gotisk Stil, med Fremspring og Frontespice paa begge Langfacader, opført af røde Sten paa en Sokkel af Granit og med højt rødt Tegltag. Fremspringet mod Nordøst flankeres af en mindre med Halvtag afdækket Udbygning, og et Taarn med Pyramidetag; her findes Hovedindgangen ad en monumental

VANDVÆRKET VED MANTZICUSVEI
(Fotografi)

Granittrappe med Dobbeldør og en overliggende aaben Stenbalkon. Bygningen har Kælder, to Stokværk og rummelig Tagetage; Vestibulen, med Gallerier, gaar gennem alle Etager. Den har en høj Beliggenhed, der yderligere understreges af et foranliggende forsænket Vandspring.

Den kommunale Brand- og Politistation (i Hellerup) er ligeledes en monumental Bygning, opført 1909 af Arkitekten Rasmus Jensen. Kommunen har Vandværker ved Mantziusvej og Ermelunden, opført henholdsvis 1899 (Arkitekt: Joh. Schrøder) og 1908 (udvidet 1914, Arkitekt Norup), Vandtaarne i Gentofte

(opført 1899 af Joh. Schrøder) og paa Ræveskovs Bakke (opført 1905 af A. Thejll) samt Kloakpumpestationer i Hellerup (opført 1907 af A. Thejll) og ved Constantia (opført 1910 af Rasmus Jensen). Kiosken i Charlottenlund Skov ved Constantia (opført 1905 af A. Thejll) tilhører ogsaa Gentofte Kommune, der endvidere ejer følgende Bygninger: Kommunehuset i Gentofte (Vuggestue), den ældre Skole i Skovshoved (nu Forsamlingsaal), Alderdomshjemmet »Solhjem«, seks Kommuneskoler og fire Sognekirker.

Af ubebyggede Arealer ejede Kommunen i 1914 (bortset fra Kirkegaarde og dertil udlagte Jordstykker) ialt ca. 59 Tdr. Land, for en Del bestemt til Udstykning og Bortsalg. Søholm ved Emdrup Sø (hvoraf Hovedbygningen er frasolgt) og Holmegaard i Ordrup tilhører f. T. Gentofte Kommune.

Den økonomiske Udvikling i den sidste Menneskealder anskueliggøres af følgende Tal:

	Skatteindtægt.	Udgift til			
		Skolevæsen	Fattigvæsen og Alderdomsstøtte	Vej- og Kloakvæsen	Forrentning af Gæld
1868...	14304 Rdr.	3768 Rdr.	8698 Rdr.	1816 Rdr.	78 Rdr.
1878....	41887 Kr.	11068 Kr.	11383 Kr.	6182 Kr.	855 Kr.
1888...	60448 »	15004 »	29616 »	13699 »	5852 »
1898....	116889 »	23638 »	52096 »	23970 »	4689 »
1908-9..	465984 »	121650 »	68050 »	676486 »*)	82260 »

*) Heri indbefattet Udgifter (420000 Kr.) til Vejudvidelser i Anledning af Sporvejsanlægget ad Bernstorffsvejen.

Driftsregnskabet balancerede i Finansaaret 1913-14 med 1190836 Kr. Af Indtægten udgjorde Skatterne 872504 Kr., af Udgiften gik 209362 Kr. til Skolevæsen, 90813 Kr. til Veje og Kloaker og til Forrentning af Gæld 170392 Kr.; Fattigvæsenet medførte en Udgift af 53686 Kr., Alderdomsunderstøttelsen 38910 Kr. Loven om Alderdomsstøtte vedtoges først i 1891

og Tallene i Tabellen før dette Tidspunkt indeholder derfor kun Udgiften til det egentlige Fattigvæsen; det ses altsaa, at Kommunens Fattigudgifter i 1868 slugte over Halvdelen af Skatterne, medens de i 1913-14 næppe udgjorde en Tyvendedel. Det viser, at den økonomiske Velstand nu i høj Grad er fremherskende inden for Kommunen. At Gældens Forrentning er steget fra 78 Rdr. i 1868 til over 170000 Kr. i 1913-14 betyder ikke økonomisk Misère; det betyder blot, at Efterslægten ogsaa kommer til at bære sin Del af Udgiften til de mangfoldige kommunale Foranstaltninger og Institutioner, som den moderne sociale Udvikling medfører. Det vilde være uretfærdigt at læsse alle disse Udgifter over paa Nutidens Skatteydere og kun lade Fremtidens høste Fordelene; derfor laanes de nødvendige Midler og Byrderne fordeles over en lang Aarrække gennem Laanenes Amortisation og Forrentning. Det er de samme Principper, der praktiseres i Statshusholdningen og i Hovedstadens Kommunestyre.

Kirkelig Inddeling. I Gentofte Sogn var indtil 1876 kun een Kirke. I ældre Tid laa endog Lyngby som Anneks til Gentofte og Sognepræsten besøgede Kirketjenesten i begge Sogne. Det stigende Indbyggerantal efter 1870 har imidlertid bevirket, at der er bygget flere Kirker, og efterhaanden som en ny Kirke er opført, er et bestemt afgrænset Omraade henlagt under den. Paa den Maade er i det oprindelige Gentofte Sogn opstaaet flere Kirkesogne. Ordrup er oprettet som Kirkesogn ved kgl. Resolution af 20. Jan. 1891, Hellerup ved kgl. Resolution af 26. Septbr. 1901 og endelig Skovshoved ved kgl. Resolution af 6. Oktober 1915. Men kommunalt hører disse Kirkesogne vedblivende under det oprindelige Gentofte Sogn. Forholdet er det samme som i København og paa Frederiksberg, hvor der stadig oprettes flere og flere Kirkesogne uden at Hovedstaden eller Frederiksberg derved sønderdeles som topografisk Helhed, og der er saa meget mindre Grund til topografisk at lægge stærk Vægt paa Gentofte Sogns Inddeling i Kirkesogne som Grænserne trækkes vilkaarligt, uden Hensyn til at gamle Ejendomme med rige historiske

Minder skæres i Stykker og henlægges til forskellige Kirkesogne; ved Oprettelsen af det nye Skovshoved Kirkesogn er saaledes Charlottenlunds Slotspark delt i to Halvdele, hvoraf den ene hører til Ordrup, den anden til Skovshoved.

De enkelte Kirkesognes Folketal stiller sig saaledes. I 1901, da kun Ordrup var oprettet som særligt Kirkesogn, var Gentofte endnu det største; det havde 7838 Indvaanere, Ordrup 6636. I 1906, da Hellerup Kirkesogn var kommet til,

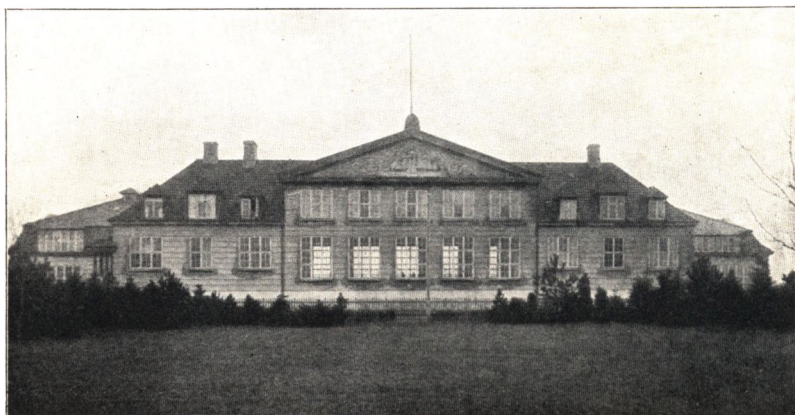

GENTOFTE SKOLE
(Fotografi)

var dette dobbelt saa stort som Gentofte; Hellerup havde 8729 Indvaanere, Gentofte 4342 og Ordrup 7638; i 1911 var Tallene henholdsvis 10667, 5230 og 8794. Skovhoved Kirkesogn havde ved Kirkens Indvielse i Oktbr. 1915 et anslaaet Folketal af ca. 3800 og den tilbageværende Del af Ordrup ca. 6100.

Skolevæsen. I 1721, da Planerne om Oprettelse af kgl. Skoler paa Rytterdistrikterne var under Forberedelse, oplystes det, at der var et gammelt Skolehus ved Gentofte Kirke, hvor der altsaa i ældre Tid var bleven holdt Skole for Sognets Børn. Huset var ringe og knebent, kun paa fire Fag, og der maatte

bygges et nyt for at det kunde svare til den nye Skoleordnings Behov. Skolen i Gentofte var en af de første Rytterskoler i Landet. En anden opførtes i Hvidøre. Bygningerne kostede 550 Rdr. hver og Skolemestrene lønnedes med 24 Rdr. aarlig af den kgl. Kasse og visse Naturalier af Bønderne. I Aarene 1722-23 begyndte Undervisningen i disse to første Folkeskoler i Gentofte Sogn; under Skolen i Gentofte henlagdes Vangede,

MAGLEGAARDS-SKOLEN
(Fotografi)

Gentofte og Emdrup, medens Hvidøre Distrikt oprindelig omfattede Skovshoved, Hvidøre, Ordrup og Taarbæk.

I 1764 besluttede Vangede Gaardmænd at yde Bidrag til Lønning af en Skoleholder, for at deres Børn kunde slippe for den lange Vej til Gentofte; men Skolen i Vangede blev først til Virkelighed 1786, efter at Bernstorff havde ydet en Pengegave og Kancelliet havde givet Tilladelse til, at der til Skolevæsenets Forbedring i Sognet hver Søn- og Helligdag maatte ombæres en Tavle i Gentofte Kirke, som allerede den Gang i Sommertiden søgtes af en Række københavnske Velhavere. I 1795 oprettedes ved Jægersborg en fjerde Skole, ligesom Skolen i Vangede væsentlig paa Initiativ af Sognepræsten, H. J. C. Høegh. Til

denne Skole henlagdes en Jordlod af Jægersborg Hovmark og Skoleholderen fik Ret til Græsning i Ermelund, men ingen Løn af den kgl. Kasse. Kaldet tilfaldt Poul Erslev (1770-1859), en jydsk Degnesøn, der nys var udgaaet fra Blaagaard Seminarium og som viste sig at være en dygtig Pædagog, der i det lange Tidsrum, han styrede Skolen ved Jægersborg (han fejredes som Jubellærer 1845), gjorde sig meget afholdt.

Disse fire Skoler er først i vor Tid nedlagt og afløst af moderne Folkeskoler efter københavnske Forbilleder. En ny Skole i Vangede opførtes 1880 og udvidedes 1902, Ordrup nye Skole opførtes Aar 1900, Hellerup Skole 1904 (udvidet 1914), Gentofte Skole 1905, Skovshoved Skole 1908 og Maglegaards-Skolen 1909 (udvidet 1912). Arkitekt for dem alle er A. Thejll og navnlig den sidste staar som et Mønster paa en moderne indrettet Skolebygning.

Skolevæsenet ledes af en Skoledirektør. Ved samtlige Skoler fungerede 1. April 1914: 6 Overlærere, 30 Lærere, 20 Lærerinder, 3 Timelærere, 3 Timelærerinder, 2 faste Vikarer og 6 Skolebetjente. Børneantallet fordelte sig ved Begyndelsen af Skoleaaret 1914-15 saaledes:

Vangede Skole	128
Ordrup Skole	302
Hellerup Skole	437
Gentofte Skole	328
Skovshoved Skole	342
Maglegaards-Skolen	438

Ialt søgte saaledes 1975 Børn de kommunale Skoler, medens et væsentlig større Antal Børn (anslaet til ca. 2400), hvis Forældre var bosatte i Kommunen, nød Undervisning i private Skoler.

Børneasyler findes i Gentofte, Ordrup, Skovshoved, Hellerup og Vangede; de drives for private Midler, væsentlig Legatmidler.

Fattigforsorg. Den ældste Fattigstiftelse i Gentofte Sogn er Gentofte-Lyngby Hospital. Det fortælles, at en Graver ved Trinitatis Kirke St. Hansnat søgte til den Kilde, der nys var sprungen frem paa Vangede Mark, for at finde Helbredelse

for sit Syn; han fandt den Lindring, han søgte, og af Taknemmelighed lod han opstille en Fattigblok. Det var 1709. Tre Aar efter aabnedes Blokken, og skønt den kun indeholdt fem Rigsdaler, blev det ved et kgl. Brev af 23. Juli 1712 bestemt, at Amtmanden og Præsten i Gentofte-Lyngby skulde have Nøgler til Blokken og sørge for Pengenes Uddeling. Dermed kan Hospitalet betragtes som grundlagt. I de følgende

GENTOFTE HOSPITAL (TRØSTENS BOLIG)
(Fotografi)

Hospitalet laa før 1851 paa den anden Side af Gentofte Gade, mellem Kirken og Kroen

Aar maa Midlerne være strømmet langt rigeligere ind, thi i 1735 raadede Stiftelsen over en Hospitalsbygning i Gentofte By med Plads til 24 fattige Mennesker; Hospitalet synes oprindelig at være rejst med Bistand af J. L. Holstein, hvem Kongen nys havde overladt Fasangaarden til Beboelse, og som saaledes var knyttet til Gentofte Sogn. Paa dette Tidspunkt var der dog en Nedgang i Indtægterne, men Tiden fra 1750 og et helt Aarhundrede frem blev en gylden Periode for Stiftelsen. Kirsten Pils Kilde i Dyrehaven, der allerede 1732 var

sat i Stand og kommet i Ry, erhvervede sig navnlig efter Midten af Aarhundredet en enestaaende Folkeyndest; ikke blot Folk fra Hovedstaden, ogsaa rejsende, der kom til Landet, søgte til Kilden for at deltage i det muntre Liv, der udfoldede sig her omkring St. Hans og Vor Frue Dag. I 1754 opstilledes ogsaa her en Kildeblok til Fordel for Gentofte Hospital, og især fra Slutningen af Aarhundredet, da desuden

ALDERDOMSHJEMMET SOLHJEM
(Fotografi)

Bevillinger til at vise Kunster i Dyrehaven og Opnaelse af Stadelplads i Kildens Omgivelser blev gjort afhængig af en Kendelse til Hospitalet, gik dets Indtægter stærkt i Vejret. Stiftelsens Formue var i 1823, da den fik kgl. konfirmeret Fundats, over 13500 Rdr. Sølv og henimod 5000 Rdr. Sedler; Kapitalformuen udgjorde 1850 ca. 39300 Rdr., 1892 over 161000 Kr. og f. T. ca. 269000.

Efter at Lynghy Sogn 1758 havde faaet sin egen Præst, tiltraadte denne Stiftelsens Bestyrelse. Amtmanden var Overdirektør, de to Sognepræster Inspektører; i Forening skulde de aabne Blokkene. Blokken ved Vangede Kilde fjernedes (ca. 1785),

da Besøget ved Kilden svandt ind og dens Tiltrækning til sidst helt tabte sig. Blokken ved Kilden i Dyrehaven blev staaende, en ny opstilledes ved Bellevue, hvor Kildegæsterne, naar de ankom til Skibs, gik i Land, og desuden anbragtes Blokke ved Stiftelsens Huse i Gentofte og Lyngby. Stiftelsen fik ny Fundats 1851, kgl. konfirmeret Aaret efter; den blev nu delt i to Afdelinger, en i Gentofte og en i Lyngby. De, der nyder godt af Hospitalet, er enten faste Lemmer, som har Bolig i Stiftelsens Huse og faar en ugentlig Understøttelse i Penge, eller Personer, som bo andet Steds og kun nyder Pengeunderstøttelse. De faste Lemmer kan kun være Kvinder. I Gentofte Hospital var der 1759 ti faste Lemmer, der nød 24 Sk. ugentlig, 1787 og 1823 var Antallet det samme, fra 1852 har det været otte for hvert Sogn. Den ugentlige Understøttelse er nu væsentlig forhøjet.

En Række andre Stiftelser, Legater og Foreninger har til Formaal at yde Hjælp til trængende og gamle Mennesker i Gentofte Sogn. Kommunen har Andel i Driften af Fattiggaarden Stolpegaard og driver for egen Regning Alderdomshjemmet »Solhjem« (opført 1895), der oprindelig er grundlagt som Børnehospital af Kristian den Niendes Livlæge Th. Petersen, men aldrig blev benyttet som saadant og 1904 skænkedes til Kommunen; det indviedes som Alderdomshjem 15. Septbr. 1904 og udvidedes 1913.

Adgangsveje og Samfærdsel. Ved Midten af det attende Aarhundrede henlaa endnu Vejnettet i Gentofte Sogn nogenlunde uforandret fra gammel Tid. Fra Frederiksborg Landevej udgik ved Søborghus Vejen, som endnu fører gennem Vangede til Gammelmose, men som den Gang bugtede sig videre mod Nord til Lyngby. Fra Emdrup førte en Vej til Gentofte, som nu er helt nedlagt; dens Fortsættelse gennem Byen (Gentofte Gade), langs Fasanhaven (nu Bernstorff) og videre gennem Jægersborg til Lyngby eksisterer endnu. Dette var vistnok den sædvanlige Rejsevej til Jægersborg. Den tredje Vej, der Syd fra førte ind i Sognet, var den ældgamle Helsingørsvej, Strandvejen i vore Dage, som i hine Tider var lidet yndet af vejfarende, der havde Møje med at age gennem dens dybe

Sand. Fra Strandvejen udgik ved Lyststedet Hellerup en Vej til Gentofte, som i selve Byen forenede sig med Vejen fra Emdrup og løb videre i Fortsættelsen til Jægersborg; længere mod Nord førte en (næppe offentlig) Vej gennem Charlottenlund og fortsattes i Alleen til Jægersborg. Naar hertil føjes en Forbindelsesvej mellem Vangede og Buddinge samt Jagtvejen gennem Ermelund til Fortunen, foruden et Par gamle Veje til Kristiansholm og Ordrup, er vistnok det hele daværende Vej-

BOMMEN VED VANGEDE (NEDLAGT)
(Fotografi)

net i Gentofte Sogn eftergaaet i alle Enkeltheder. I 1764 paa-begyndtes Anlægget af den nye Kongevej under Ledelse af den schweiziske Ingeniør Marmillod, men først i 1777 var Arbejdet saa vidt færdigt, at Bommene kunde opsættes; Bommen ved Vangede, den eneste i Gentofte Sogn paa Kongevejen, blev dog opstillet senere (1786). Ca. 1770 lod Bernstorff anlægge en Vej fra Lundehuset, der i en snorlige Linje førte ud til hans nyopførte Lyststed og videre gennem Ordrup, hvortil der tidligere kun var meget daarlige Veje, og som mundede ud i Strandvejen ved Hvidøre. Strandvejen, Kongevejen og Bernstorffsvejen er endnu Sognets tre Hovedfærdselsveje, men i det

Indre gennemskæres Kommunen nu af et vidtforgrenet Vejnet i alle Retninger.

For Hovedstadens Indvaanere var Vejforholdene i Gentofte Sogn allerede i det .attende Aarhundrede af en vis Betydning. Vejene til Kilden, Dyrehaven og de talrige Lyststeder førte gennem Sognet, og Trafikken i Sommertiden var allerede da betydelig. Til Kilden og Dyrehaven gik Vejen i den ældste Tid (før

KLAMPENBORG STATION I SIN ÆLDSTE SKIKKELSE
(Træsnit)

1770) ad Frederiksborgvejen over Emdrup, Gentofte, Jægersborg og Ermelund, saaledes at Kildegæsterne ankom Vest fra, over Fortunen; da Bernstorff havde anlagt Vejen gennem Ordrup, foretrak man denne og naaede da ud paa Strandvejen ved Emiliekilde, hvor »Hulvejen mod Havet nedluder saa brat«; man ankom saa til Kilden Øst fra, over Klampenborg. Derfor kørte man ogsaa i hin Tid jævnlig til Skovs ad Nørreport. I det nittende Aarhundrede, da Helsingørsvejen blev forbedret og gjort nogenlunde farbar, drog man fortrinsvis ad denne

Strandvej, hvis Naturskønhed nu er lagt øde, men som endnu den Gang aftvang baade Landets egne Børn og de talrige fremmede udelt Beundring; og da gik Vejen til Skoven gennem Østerport.

Kommunikationsforholdene i Gentofte Sogn er oprindelig — ligesom en Række andre Forhold --- for en væsentlig Del bestemt af Hensynet til Hovedstadens Indvaanere og deres

DAMPSPORVOGN PAA STRANDVEJEN
(Træsnit)

Udflugter i Mark og Skov. Farten gennem Sundet fra Toldboden til Bellevue er en af Danmarks tidligste Dampskibs-ruter; allerede i 1820erne stævnedes paa smukke Sommersøndage i Kildetiden næsten hele den daværende danske Dampskibsflaade (der ganske vist kun bestod af faa, ikke ret store Skibe) til Dyrehaven med fuld Last. Endnu for en Snes Aar siden havde Sundfarten stor Betydning som Befordringsmiddel langs Kysten. En Jernbane til Jægersborg Dyrehave havde været paatænkt i mange Aar og blev til Virkelighed, da den

første Del af Nordbanen indtil Hellerup og Stikbanen til Klampenborg aabnedes for Driften den 22. Juli 1863. Banelinjen gaar ind i Gentofte Kommune ved Udgangen af Hellerup Station, løber gennem Hellerup, langs Vestgrænsen af Charlottenlund Skov (Station), gennem Ordrup, kiler sig ind mellem Kristiansholm og Sølyst, og ender i Klampenborg Station. Det er den stærkest trafikerede Jernbanestrækning i Danmark. Fortsættelsen af Nordbanen sattes i Drift 1. Oktbr. s. A. Fra Hellerup Station fører den Vest paa, tangerer Kildeskovens Østhegn, passerer Gentofte Station, der ligger mellem Byen og Vældegaard, og løber ud af Sognet Øst for Svinemose. Ogsaa Anlægget af denne Bane har, omend i mindre Grad end Klampenborgbanen, været bestemt af Hensynet til at skaffe et bekvemt Rejsemiddel ved Lystrejser og Udflugter i Nordsjælland; det samme gælder Kystbanen, der passerer Kommunen fra Hellerup til Klampenborg jævnsides Klampenborgbanen og aabnedes 2. Aug. 1897. Slangerupbanen (aabnet 19. April 1906) skærer Kommunens sydvestlige Del (Station ved Vangede), men er nærmest beregnet paa Trafikken til det Vest for Gentofte Sogn liggende Opland.

Dampsporvejen fra Trianglen til Bellevue var ogsaa et Led i Bestræbelserne for at bringe Folk til Skovs paa en bekvem og billig Maade. Den anlagdes i 1883 (Prøvekørslen begyndte i December), men maatte nedlægges faa Aar efter paa Grund af de mange alvorlige Kørselsulykker, som Dampsporgnernes Forekomst paa den smalle, og navnlig Søn- og Helligdage overordentlig stærkt befærdede Strandvej afstedkom; Dampvognen var ved at gøre Strandvejen »til en Terrorismens Alfarvej« som en vittig Indsender i et af Datidens Blade udtrykte sig. Den erstattedes senere af elektrisk Sporvej og Ulemperne er svundne bort efterat Mennesker og Heste har vænnet sig til mekaniske Befordringsmidler paa aaben Gade. Tuborg-Klampenborg-Sporvejen udgaar ved Hellerup som en Fortsættelse af de københavnske Sporvejslinjer og passerer Strandvejen indtil Bellevue. Den byggedes 1903, trafikeredes efter-

haanden som Arbejdet skred frem og aabnedes 1. Jan. 1904 i sin fulde Udstrækning.

Den stærke Udvikling af Kommunikationsmidlerne i Gentofte Sogn, som ingen anden Landkommune i Danmark kan opvise Magen til, og som oprindelig skyldes andre Hensyn end Kommunens egne, har haft en uoverskuelig Betydning for Kommunens Opkomst og Bebyggelse. Hvor Folk fra Hovedstaden tidligere kun lejlighedsvis kom hen for at søge Hvile og Opmuntring for en kort Stund, kan de nu, takket være de hurtige og bekvemme Befordringsmidler, fæste stadigt Bo uden at opgive den Konfluks med Hovedstaden, hvoraf i de fleste Tilfælde deres Velfærd afhænger. Den sidst anlagte Sporvejslinje i Gentofte Kommune, Sporvejen gennem Hellerup, ad Bernstorffsvejen til Ordrup (aabnet 30. Decbr. 1908), er da ogsaa væsentlig anlagt af Hensyn til Kommunens egne Beboere, for at lette dem Forbindelsen med Hovedstaden.

Sognets almindelige Historie. Ligesom det er Tilfældet med en Række andre Stednavne kan der ikke gives nogen tilfredsstillende sproglig Forklaring paa Navnet Gentofte, som i ældre Tid jævnlig findes skrevet Gefnetofte og Jentofte; den sidste Form træffes endnu i det attende Aarhundrede. Mansio de Gefnetofte cum omnibus pertinentibus suis (Gentoftegaard med alle dens Tilliggender) nævnes blandt det Jordegods, Absalon skænkede Bispestolen i Roskilde. Absalons Gavebrev eksisterer ikke, Udtrykket findes i den tidligste pavelige Bekræftelse, fra ca. 1186 (Aaret mangler). Det er umuligt at afgøre, om Talen er om en enkelt Gaard blandt flere eller det skal forstaas saaledes, at Gentofte paa dette Tidspunkt kun bestod af den ene Gaard, hvis Tilliggender da utvivlsomt maa have udgjort største Delen af det senere Gentofte Sogns Omraade. Maaske er den sidste Antagelse den mest sandsynlige. Rimeligt er det, at det vidtløftige Jordegods, Kong Valdemar omkring Aar 1167 gav Bispen til Eje (Byen Havn og det omliggende halve Herred) og som denne atter skænkede Bispestolen, først i Absalons Tid er bleven endelig koloniseret og yderligere under Roskildebispernes For-

valtning gjort mere indbringende. De fleste Kirker i denne Egn er formodentlig først bygget efter at Kongen har afstaaet Godset, og ny Boplads og Byer opstaaet, hvor Skovene ryddedes bort; Kirkerne i Gentofte og Søllerød f. Eks. viser i deres ældste Bygningsdele hen til en Opførelsestid omkring Aar 1200 eller derefter. Sikkert er det, at Bispestolen ca. 1370, da der optoges en Jordebog over al dens Gods, ejede en betydelig Del af Gentofte Sogn; de nu eksisterende Byer, og flere til, der er forsvundet i Tidens Løb, nævnes her. Ganske vist kan det konstateres, at Bøndergods, navnlig i Gentofte og Vangede, ved Midten af det fjortende Aarhundrede var paa private Hænder, men det forklares let ved de Ejendomshandler eller Mageskifter, som Bispestolen kan have set sin Fordel ved at indgaa. Hverken i Roskildebispens Jordebog eller i Københavns Lens Jordebøger fra første Halvdel af det syttende Aarhundrede (for den mellemliggende Tid eksisterer ingen) nævnes nogen enkelt Gaard i Gentofte Sogn, der kan antages at være identisk med den mansio de Gefnetofte, som Absalon skænkede Bispestolen.

Adelige Sædegaarde har der aldrig ligget i Gentofte Sogn; Hvidøre var Kongsgaard i det sekstende Aarhundrede, men der vides iøvrigt kun lidet om den. Ved Reformationen blev næsten hele Gentofte Sogn Krongods og bestod i Slutningen af det sekstende og Begyndelsen af det syttende Aarhundrede udelukkende af Bøndergaarde og Huse, der paa faa Undtagelser nær var bortfæstede af Kronen; Vartov og Ibstrup var oprindelig Bøndergaarde, som Kongen lod indrette til særlige Formaal. I 1651 var der 40 Tiendeydere i Gentofte Sogn, deraf var de 35 Kongens eller Kronens Bønder, fire laa til Vartov Hospital, en til Universitetet. Først efter 1660 begyndte der at rejse sig Lystgaarde og Lyststeder i et noget større Antal.

Disse Lystgaarde og Lyststeder satte deres Præg paa Gentofte Sogn i det attende og nittende Aarhundrede, ikke blot de kongelige Lystslotte som Jægersborg, Charlotténlund og Bernstorff, men tillige en Række andre større og mindre Lyststeder. Hvad Lægen Henrich Callisen siger i sine »Physisk-

medizinske Betragtninger over Kiøbenhavn« (1807-9) gælder lige saa vel det attende som det nittende Aarhundrede. »Lyst til Land-Levnet«, skriver han, »landlige Sysler og landlige Fornøjelser er ellers i Staden meget almindelig; de hvis Evne tillader det, have sædvanligen i Omegnen egne Landsteder eller dog lejede Sommerværelser; andre søge deres Fornøjelse i Skoven og Værtshusene«.

LYSTSTED VED ORDRUPVEJ (19. AARH.)
(Fotografi)

Paa en Del Undtagelser nær var disse Lyststeder ingenlunde de Pragtbygninger, man ofte forestiller sig. De var ret enkle, men i stærk Modsætning til vor Tids Villabyggeri af et stilrent, og derfor fornemt Ydre. I Bygningsformerne var den store Mængde skaaret over samme Læst. Hovedbygningen var enten i to Etager eller i een Etage med Kvist, hyppig med Frontespice, brudt Tegtag eller i hvert Fald halvt afvalmet

over Gavlen. Grundmur og Bindingsværk var ofte kombineret i samme Bygning. Indvendig var der som Regel jævnt god Plads, tre-fire store Værelser eller flere i Stueetagen, en Række Kamre i Tagetagen og for de større Lystgaardes Vedkommende Køkkener og Fadebure i den højtliggende Kælder. Lofterne var gipsede, vistnok kun sjældnere prydet med Stukkaturer, Væggene betrukne med Damaskes- eller Silketapet;

LYSTHUS I GENTOFTE BY (19. AARH.)
(Fotograf)

ofte var der et Par Bilæggere i Huset, som kunde komme til Nytte paa kolde Dage i For- og Efteraar eller naar Herskabet ved Vintertid arrangerede Kanetur ud til Lyststedet. Der var altid nogle Udbygninger, hvoraf Stald- og Domestikbygninger som Regel dannede fritliggende Sidefløje til Hovedbygningen, naar Pladsen og Omstændighederne iøvrigt tillod det. Det var et Tilløb til den trefløjede Gaard, der mindede om Herresædet.

Paa Haverne, der var langt større end nu om Stunder, var der gennemgaaende ofret mere end paa Bygningen. Privathaver som de Conincks ved Næsseslottet og Fabritius-Tengnagels ved Enrum fandtes der dog næppe Magen til i Gentoftes Sogn. I Beskrivelser af Haver fra det attende Aarhundrede finder man ofte angivet Terrasser, Trapper, Piedestaler (til Statuer) o. lign., som netop karakteriserer den franske Havestil, i det nittende Aarhundrede var derimod den engelske, landskabelige Stil fremherskende. Paa Lysthuse og Pavilloner ofredes der en Del baade i de franske og engelske Anlæg; der var seks- og ottekantede Lysthuse, Pavilloner med Præg af god Arkitektur, ofte med smukt Snitværk og i alle Maader bygningsmæssig vel udstyrede. Desuden var der altid Urtehaver og en eller flere Frugthaver, undertiden med saa sjældne Frugtsorter som Morbær.

De ældre Lystgaardene havde jævnlig et Tilliggende af Ager og Eng, hvor Ejeren drev Landbrug. Hyppigt var der tillige Fiskedamme, en eller flere, der undertiden indgik som Led i Havens Arkitektur. Navnlig før Bernstorffs Tid, da der kun sparsomt var sørget for Afledning af Overfladevandet, var det let at anlægge kunstige Damme, og man blev samtidig fri for de stillestaaende Vandpytter paa Marken. Luksus var det som Regel ikke, man havde f. Eks. Karper i disse Fiskedamme, der regnedes som en indtægtgivende Herlighed ved Ejendommens Matrikulering og havde Indflydelse paa Skatteansættelsen.

Gentoftes Sogn var som kongeligt Fæstegods underlagt Lensmanden paa Københavns Slot. Herredsfogden i Sokkelunds Herred boede i Slutningen af det sekstende Aarhundrede paa Ibstrup. Da Københavns Birk (med Tingsted i Ballerup) oprettedes 1683, kom Gentoftes Sogn til at høre under dette Retterting, der 1721, efterat Ryttergodset paa Københavns Amt var indrettet 1717, kom til at hedde Københavns Amts Rytterdistrikts Birk, og endelig 1819 blev delt i Nordre og Søndre Birk. Gentoftes kom, som bekendt, til at høre under Nordre Birk.

Gentoftes Sogn har gentagne Gange været Skueplads for Krigsbegivenheder og har navnlig under Belejringer af Hoved-

staden maattet betale dyrt for de Fordele, som Naboskabet førte med sig i Fredstid. Under Grevens Fejde gjorde Grev Kristoffer af Oldenburg Landgang ved Skovshoved 22. Juni 1534. Ved Belejringen 1536, ligesom under den tidligere i 1523, laa Belejrerne paa Serridslev Bymark lige Syd for Sognegrænsen, og der er næppe Tvivl om, at ogsaa de Gentoftte Bønder har faaet Krigens Ulykker at føle. Langt værre blev det imidlertid i 1659, da Svenskerne hærgede hele Nordsjælland. Ibstrup blev ødelagt, Vangede brudt helt ned, Sæden paa Marken ødelagdes, Skovene huggedes om og Gaardene brændtes af. Af en Memorial til Kongen fra Rigsmarskal Körbitz fra Begyndelsen af 1661 faar man et Begreb om den Elendighed, der efter Krigen herskede blandt Bønderne paa Københavns Amt; det hedder her, »at de fast den ganske Jul igennem ikke haver haft Brødkrumme eller anden Viktualie at opholde dennem med end Kaal-Stokker, som de haver samlet og opdraget af Jorden, ja en Del haver søgt Aadsler paa Marken og taget deraf til Fortæring, som troværdige og sandfærdige Mænd haver gjort Jurament paa. Saa Elendigheden er større end nogen Mennesker gør dennem Tanke om«. Kongen havde maattet pantsætte en Del af Krongodset i Sognet for at faa Midler til Krigens Førelse, men fik det siden atter indløst. I 1807, da København igen belejredes, blev Gentoftte Sogn atter besat af Fjenden. Englænderne opslog deres Hovedkvarter paa Lyststedet Hellerup og udskrev Proviant hos Bønderne, men betalte hvad de fik og tilføjede iøvrigt ikke Indbyggerne noget ondt. Men alene det, at Krigen var ført ind paa deres Ene-mærker, voldte dem stort Afbræk i deres Næring.

Efter at Hovedstadens ældre Befæstningslinje var bleven sløffet i 1870erne, fordi Byen var vokset langt ud over den, blev en ny Befæstning som bekendt anlagt i sidste Halvdel af 1880erne. Disse Fæstningsværker anlagdes langt uden for Københavns daværende Bygrænser, en ikke ringe Del af dem i Gentoftte Sognekommune. De strækker sig tværs over Kommunens nordlige Del. Mindre Batterier findes ved Gentoftte, Bernstorff og Vangede, større ved Charlottenlund og Kristians-

holm; ved Grænsen mod Lyngby ligger Garderhøjfortet. I Ordrup Krat og omkring Jægersborg er der Anlæg af forskellig Art, som bl. a. sigter til i givet Tilfælde at kunne sætte det paagældende Terræn under Vand. Det forøgede Krigsberedskab, som ogsaa Danmark har maattet etablere under den europæiske Stormagtskrig, har ikke mindst i Gentofte Sogn sat Mærker for lange Tider.

GENTOFTE GADE

(Fotografi)

GENTOFTE OG VANGEDE

GENTOFTE By har en smuk Beliggenhed paa et Bakkedrag ved den østre Side af Gentofte Sø. Den gamle By danner et Rektangel, delt paa langs af Hovedgaden, som løber parallelt med Søbredden. Kirke og Præstegaard ligger i Byens nordøstlige Hjørne, hvorfra Terrænet skraaner jævnt ned mod Søen, og her udmunder Byens gamle Stræder med de male-riske Smaahuse. Rundt omkring den ældre Bydel er i nyere Tid Villaer groet frem paa alle Kanter og ny Veje anlagt; op over Havernes Trækroner rager Kirketaarnets kamtakkede Sadding og Vandtaarnets øverste Platform, der tegner Byens Silhuet paa lang Afstand.

Byen er en af Sognets ældste Bopladser; i hvert Fald før Aar 1200 var Stedet koloniseret. I sidste Halvdel af det fjortende Aarhundrede ejede Roskilde Bispestol seks Bol Jord i Gentofte By, fordelt paa ti Gaarde og nogle øde Gaardspladser; der var to store Gaarde, hver paa et helt Bol, fire Gaarde paa $\frac{1}{2}$ Bol, en Gaard paa $\frac{3}{8}$ Bol, tre Fjerdingsgaarde og desuden bl. a. en ubeboet Halvgaard, hvis Jord Bymændene tilholdt sig. Da de

største Gaarde sandsynligvis er delt i Tidens Løb, synes det at fremgaa af disse Opgivelser, sammenholdt med Tallet paa Gaarde i det syttende Aarhundrede, at Bispestolen har ejet langt den største Del af Byen. Et Par enkelte mindre Gaarde var dog ved Midten af det fjortende Aarhundrede paa andre Hænder, thi Oluf Ebbesen Hvitfeldt, Fogden paa Københavns Slot, ses at have erhvervet af forskellige Personer, dels ved Pant, dels ved Køb, noget Bøndergods i Gentofte, som han 1356 tilskødede Kong Valdemar Atterdag.

Omkring Aar 1600 var der nitten Bøndergaarde i Byen og Tallet er konstant det hele syttende Aarhundrede igennem. Det var Kronens Gods og alle Beboerne var kgl. Fæstebønder. Seksten af Gaardene var (1651) omtrent lige store, hver paa noget nær to Fjerdinger Jord, de tre andre hver paa tre Fjerdinger; men Tilliggendet havde tidligere været større, thi betydelige Arealer af Agerjord og Engdrag var henlagt under Ibstrup og bortmageskiftet til København. Af Huse var der 1657-58 ti, og Antallet var ved Matrikuleringen 1682 steget til femten. Som det var Skik og Brug paa Fællesskabets Tid laa Gaarde og Huse samlede i Byen; Syd og Sydøst for denne strakte sig den fælles Bymark, og Bønderne havde til deres Kvægdrift tillige et stort Oredrev, der i Øst og Vest strakte sig mellem Stranden og Gentofte Bymark, i Syd og Nord mellem Gammel Vartov og Gyldenløves Have, det senere Charlottenlund; det er de Arealer, hvor Hellerup By nu ligger. Udskiftningen fandt Sted 1765 og i de følgende Aar udflyttedes Gaardene. Disse Forhold vil der i Afsnittet om Bernstorff blive Lejlighed til at komme nærmere ind paa. Større Ildsvaader er i nyere Tid overgaaet Gentofte By 1843 og 1913.

Gentofte Sø maaler i Længden, fra Syd til Nord, ca. 1150 m. og er paa sit bredeste Sted ca. 350 m. En Opmaaling fra Udskiftningens Tid, der i hvert Fald til en vis Grad maa anses for paalidelig, angiver omtrent de samme Maal for Søens Længde og Bredde. Den dækker over et Areal af ca. 52 Tdr. Land. Ved Enghave Rende staar den i Forbindelse med de nu til Dels tørlagte Søer ved Jægersborg og gennem Gentofte

Rende med Lundehussøen. Arealerne langs Søens Vestside er Mosedrag.

Gentofte Sø havde Bønderne ingen Ret til, det var Kongens. Den var underlagt Lensmanden og den kgl. Fiskemester. Dog fik allerede i det sekstende Aarhundrede den kgl. Hofraad og Kancelliembedsmand, Lic. Kaspar Paslich, Lov til at fiske i Gentofte og Utterslev Søer, men kun til eget Behov og kun med »Togger« og Ruser, ikke med store Vod (1568). I det

GAMLE HUSE I MITCHELLSTRÆDE
(Fotografi)

syttende Aarhundrede blev baade Utterslev og Gentofte Sø Reservebeholdninger for Hovedstadens Vandforsyning. Universitetet og menige Borgere i København fik 1626 Ret til at lede Vand i Render ind til Byen fra Emdrup Sø og i fornødent Fald tillige fra de to andre, og denne Ret bibeholdtes i det kgl. Privilegium, der 1637 udstedtes om Vandindledning til Hovedstaden. Københavns Kommune har endnu Brugsret over Vandet i Gentofte Sø, der iøvrigt tilhører Staten.

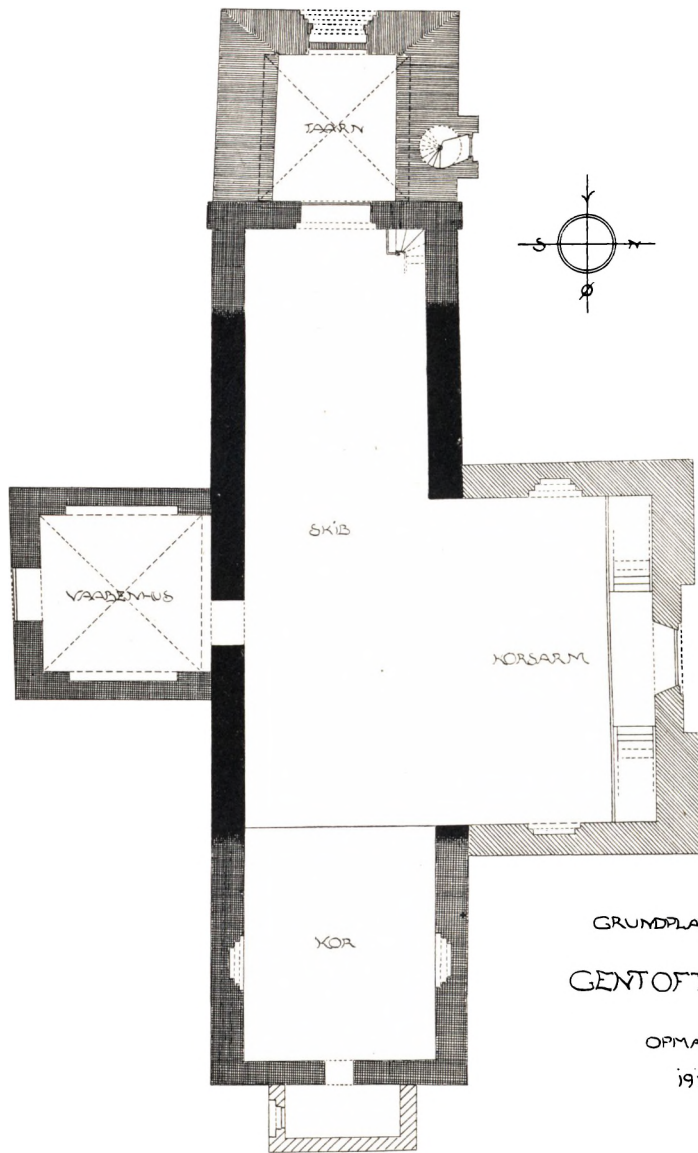
Kristian den Fjerde tumlede med store Planer om Køben-

havns Vandforsyning fra Nordsjælland og lod i den Anledning Mogens Bertelsen Dallin, en Mand, der af Samtiden var meget anset for sin Indsigt i Matematikken, foretage Opmaalinger. I 1617 indsendte han til Kongen et storstilet Projekt, hvori ogsaa Gentofte Sø indgik som Led. Hovedformaalet var ganske vist at føre rigeligt Vand til Hovedstaden, men tillige skulde der opnaas, at Kongen fik friskt, rindende Vand i Graven om Ibstrup, som netop var under Opførelse. Projektet var vistnok

GENTOFTE SØ
(Fotografi)

til Dels udarbejdet over Kongens egne Ideer og gik bl. a. ud paa at anlægge en Kanal fra Lyngby Sø, gennem Ibstrup og Gentofte Søer, ud i Emdrup Sø. Dallin vilde endog anlægge Mølleværker ved denne »fossa regia«, som med sine Hvælvinger og Sluseværker nok kunde komme til at passere for et »mundi miraculum«. Men desværre kom den ikke længer end paa Papiret. For Resten er en Del af dette gamle Projekt — ganske vist i et helt andet Formaal — i vor Tid bragt ud i Virkeligheden ved Anlægget af Fæstningskanalen mellem Lyngby Sø og Jægersborg.

GRUNDPLAN AF
GENTOFTE KIRKE

OPMAALT

1916

0 5 10 15 METRER

Gentofte Kirke bestaar af Skib og Kor i et, Vaabenus i Syd, Klokketaarn i Vest, Korsarm i Nord og i Øst en mindre Tilbygning paa Korgavlen. Ydermurene er af røde Munkesten, Taget lagt med røde Vingetegl og Vinduerne sidder i spidsbuede Aabninger. Kun Taarn og Vaabenus henstaar i det Ydre delvis i ældre Skikkelse.

Af den oprindelige Kirke er Rester tilbage i Skibet. Udvendig er det gamle Murværk dækket af moderne Skalmuring, kun over Vaabenusets Loft, hvor Skibets Mure gaar ind bag Vaabenuset, ses endnu et mindre Parti deraf. Muren bestaar her af Kamp og Kridtsten med fremspringende Pilastre helt af tilhugget Kamp; Murfladerne mellem Pilastrene har bevaret det gamle tykke Pudslag af grov, gruset Mørtel. Ogsaa Overdelen af et smalt rundbuet Vindu er her bevaret, med Bue og Sider af Kridtsten.

Gentofte Kirke har altsaa oprindelig været en romansk Bygning af Kamp og Kridtsten. I Middelalderen er Skibet forlænget mod Vest og formodentlig samtidig er Koret nedbrudt og et nyt opført. Heller ikke denne, noget nyere Del af Kirkebygningen er kendelig i det Ydre paa Grund af den senere Skalmuring, men da Taarnets Østside er opført paa Nybygningens Vestgavl, ses Murværket fra denne Periode her. Gavl-muren bestaar indtil Gesimshøjde af Kridtstenskvadre i regelmæssige Skifter og derover af røde Munkesten udvendig og Kridtstenskvadre indvendig. Man ser tydelig Gavlens Kamtakker, og ind mod Taarnet (altsaa paa den oprindelige Yderside) findes udmærket bevarede brede spidsbuede Blindinger med smalle parallelle Blindinger i Bunden, i Lighed med dem, der findes paa Vaabenusets Gavl (se Afbildningen Side 40).

Vaabenuset skriver sig fra samme Tidsrum. Gavl og Side-mure staar i røde Munkesten med brede Baand af Kridtstenskvadre paa en Sokkel af naturlig Kamp, uregelmæssig og fremspringende. Da Murenes nederste Del er ommuret i nyere Tid, tør det antages, at de indtil Gesimshøjde oprindelig har bestaaet af Kridtstenskvadre ligesom Skibets Gavl-mur mod Taarnet. I Sydgavlen er Portalen ny, men hele det øverste Parti forefindes

i sin ældre Skikkelse, dog med nye Fuger og ommurede Kamtakker. De spidsbuede Blindinger har samme Fodlinje, men ulige Højde svarende til Kamtakkerne; den fladbuede Aabning i den midterste Blindinger er ny.

Taarnet maa være opført efter at Kirkeskibet er forlænget, da Østmuren, som nævnt, staar paa det forlængede Kirkeskibs

GENTOFTE KIRKE FØR RESTAURERINGEN
(Træsnit)

Vestgavl. Det er i tre Stokværk og har samme Bredde som Skibet. Den oprindelige Sokkel er af utilhugget Kamp (ses ved det nordvestlige Hjørne). Murene er af røde Munkesten, Gavlene vender i Øst og Vest og er kamtakke, Taget er dækket med Munketegl (nye). Paa Nordsiden et fremspringende Trappe-taarn med muret Vindeltrappe, der naar op i andet Stokværk, i Vestsiden en moderne spidsbuet Portal (uden Dør); alle Vin-

duesaabninger i Taarnet er moderne. I tredje Stokværk er til alle fire Sider en bred spidsbuet Blinding med to spidsbuede Lydhuller og oppe under Gesimsen to cirkelrunde Blindinger, Gavlene er prydet med Blindinger, der rager op i Kamtakkerne og har ulige Fodlinje; under de tre midterste en cirkelrund Blinding. Paa den øverste vestre Kamtak er der Vindfløj,

GENTOFTE KIRKE
(Fotografi)

paa den østre Storkerede. Et Solur med Sandstensskive og Aarstallet 1774 findes indsat ved Sydsidens Vesthjørne; Urskiverne er moderne.

I Midten af det attende Aarhundrede bestod Kirkébygningen endnu kun af Kor, Skib og Taarn samt Vaabehuset ved Skibets Sydside. Men i 1757 foretoges en Hovedreparation og ved denne Lejlighed er sandsynligvis Kirkens ældre Præg for en Del gaet

tabt. En Mængde Kamp blev brudt ud af Murene og mod Nord opførtes Korsarmen, antagelig af de samme smaa Mursten, hvormed Skibets Mure er udbedret. Korsarmen havde

GENTOFTE KIRKE: VAABENHUSETS GAVL
(Fotograf)

oprindelig afvalmet Tag og Korgavlen mod Øst havde eller fik samtidig Valmtag; det ses paa ældre Billeder og fremgaar tydeligt af Sparreværkets Konstruktion. Iøvrigt blev der lagt nyt

Tag paa hele Kirkebygningen, som var færdig i sin nye Skikkelse ved Nytaar 1758.

I det nittende Aarhundrede stod Hofbygmester Koch en Tid lang for Kirkens aarlige Vedligeholdelse og under hans Tilsyn foretoges en noget større Reparation i 1825, men væsentlige Forandringer skete der vistnok ikke. Først mod Slutningen af Aarhundredet fik Gentofte Kirke sit nuværende Ydre ved gennemgribende Restaurationer under Ledelse af Arkitekt Hans Holm (1884) og Arkitekt J. Schrøder (1895-96). Facaderne skalmuredes med Munkesten, Korsarmen og Koret fik kamtakke Blindingsgavle og ved Korgavlen i Øst opførtes den mindre Tilbygning*).

Indgangene til Kirken er gennem Vaabenhus og Korsfløj. Skib, Kor og Korsfløj har oliemalede Vægge, hvorfra den gamle uregelmæssige Kampestenssokkel springer frem, og fladt gibset Loft med Rokokoornamenter i Hjørnerne og en Stukdekoration i Midten; det stammer formentlig fra Ombygningen i 1757. Medens Rummene i Vaabenhuset og Taarnet dækkes af samtidige spidsbuede Krydshvælvinger synes der aldrig at have været Hvælvinger i Skib og Kor. Gulvet ligger højere i Taarn og Kor end i Skibet.

Altertavlen er af Eg i Senrenæssancestil. Alterbilledet flankeres af fire Søjler med brede ornamenterede Bælter forneden og korinthiske Kapitæler foroven; Søjlerne bærer Storgesimsen, med stærk Udladning, støttet af fire ornamenterede Krumknægte. Herover Topstykket med to fritstaaende udskarne Statuetter (allegoriske Kvindeskikkelser) og to Figurer (Mathæus og Markus), som bærer Kapitælerne, hvorpaa Topstykkets øverste spidst opløbende Afslutning hviler. Altertavlen er malet i grønlige og graabrune Farver (Marmorering) med forgyldte Søjlebaser, Kapitæler m. v. Alterbilledet er moderne, forestillende Kristus paa Søen, malet og skænket til Kirken af Dronning

*) Kirkebygningens Udvikling antydes i Grundplanen ved mørkere og lysere Skravering, saaledes at de mørkeste Murpartier er de ældste. Den oprindelige Kirkebygningens Udstrækning (det helt sorte) er kun skønmæssig.

Louise, Kristian den Niendes Gemalinde. Et ældre Alterbillede (den hellige Nadvere) hænger i Taarnrummet.

Prædikestolen, af Eg og med Baldakin, er ligeledes i Senrenæssancestil med rigt, men temmelig groft Snitværk: foran Rigsvaabenet, til Siderne Evangelister og Apostle. Stolestaderne er af Eg fra det syttende Aarhundrede; Pulpituret, hvori Kongestolen, stammer fra Istandsættelsen 1757 og indtager Kors-

GENTOFTE KIRKES INDRE
(Fotografi)

armens tre Sider; Orglet er bekostet af Menigheden 1790, men senere ombygget flere Gange. Krucifiks og Alterstager, af Metal, er fra ca. 1700; Stagerne hører dog ikke oprindeligt hjemme i Gentofte Kirke, men er vistnok de samme, som Klokketøber Herbst 1797 forærede Kirken. De store Sølvstager er moderne, skænket 1872 af Kristian den Niendes tre ældste Børn. Kalken er gammel, Sandstens-Døbefonten med Fad af Nysølv derimod ny, en Gave til Kirken af Provst Boisen 1854. En ældre Sand-

stens-Font med Indskrift *Friderici Plumii 1693* staar i Vaabenhuset. De tre Malmlysekroner er alle moderne; Skibet, der hænger under Loftet i Korsarmen, er en Model af Linjeskibet Frederik VI, bekostet af Fiskerne i Skovshoved. I Koret hænger et stort Marmorkrucifiks, modelleret og skænket af Billedhuggeren Th. Stein, i Vaabenhuset Nielsine Petersens Relief »Jakob tilvender sig sin Fader Isaks Velsignelse« (skænket af Dronning Louise) og i Skibet bl. a. et Marmorrelief (Bebudelsen), der maa skyldes en fremragende ældre Kunstner, men først i det 19. Aarhundrede er kommet til Kirken.

I Taarnets tredje Stokværk hænger to Klokker. Den mindre, der ved Mundingen maaler 94 cm. i Diameter, er forsynet med en ornamenteret Bort og en omløbende Indskrift, hvoraf fremgaar, at den i November 1701 er omstøbt af Stephan Schierrenbein. Den større (Mundingens Diameter 129 cm.) bærer en ornamenteret Dobbeltbort og Indskrift paa den ene Side, der melder, at den i Marts 1702 er omstøbt af samme Klokketøber og atter omstøbt i Juli 1745 af Kaptajn Holtzman. J. B. Holtzman var en i Datiden bekendt Kanon- og Klokketøber, der bl. a. støbte Klokker til Kristiansborg og Frue Kirke i København.

Paa Korets Nordvæg findes Epitafier over to af Sognets Præster, Mag. Frederik Plum († 1728, med Indskrift af Morten Reenberg) og Mag. Johan Siverud († 1783), paa Sydveggen et Portrætmaleri af Kirkens sidst afgaaede Præst, Albert Jantzen (malet 1910). To Mindetavler over faldne i de slesvigske Krige, hjemmehørende i Gentofte Sogn, er indsat i Skibets søndre Væg. I Kirkegulvet, dækket af Gulvmaatterne, ligger en Række Ligsten. Foran Alteret to glatte Sandsten uden Ornamenter, den ene lagt af Anne Jensdatter over hendes Forældre, Jens Sandersen, Præst i Gentofte (begr. 8. Juni 1651), og Anne Sørensdatler († 12. Decbr. 1650), den anden lagt af Kirsten Clemensdatter over hendes to Mænd, Jørgen Iversen, Præst paa Gulland, senere i Gentofte († 1657 i sit 44. Aar), og Rasmus Olufsen, ligeledes Præst i Gentofte († 1672 i sit 46. Aar). I Skibets Midtergang findes to glatte, udslidte Ligsten, en af Sandsten og en

af Kalksten; paa den sidste læses enkelte Bogstavrester, hvoraf fremgaar, at den er lagt over Ambrosius [?] . . . oldt. I Korsfløjen, lige inden for Indgangen, en Sandstens-Ligsten med engelsk Tekst: Here leys the body of | Dorothea Oliver | Daughter of Henry Egleton | & Anna Barton of Wooten in | county of Bucksgene [?] | Deceased the 19 [day] of aprill | Anno 1712 aged 56 [years] God | receive hir soul in Heaven. Da Korsfløjen først er opført i Midten af det attende Aarhundrede, er det formentlig ikke Stenens oprindelige Plads. I den udvendige søndre Kirkemur sidder en velbevaret og med Landbrugsattributter prydet Ligsten over Ejeren af Oregaard Lars Jacobsen († 1834) med Hustru og Broderdatter og som Flise foran Indgangen til Korsfløjen ligger en udslidt Sten over Dorthé Hendrichsdatter († 1777).

Gentofte Kirke tilhørte Kongen efter at Kirkegodset ved Reformationen var sekulariseret. I 1562 forlenedes Mag. Jakob Nielsen ved Nikolai Menighed i København, en af hin Tids mest begavede Prædikanter, med Gentofte Kirke og Præstegaard med al Tiende og Rente, naar den daværende Præst gik af eller godvillig afstod Kaldet; selv skulde han blive ved sit Embede og lade Gentofte Kald bestyre af en Kapellan. Jakob Nielsen faldt faa Aar efter i Kongens Unaade og fik maaske aldrig Forleningen overdraget; han mistede den i hvert Fald før sin Død (1571). I 1570 (ved kgl. aabent Brev af 29. Juli) henlagdes nemlig Gentofte Kirke til Almindeligt Hospital i København (det senere Vartov Hospital) i Stedet for Uggeløse, som Kristian den Tredje 1539 havde forlenet Hospitalet med, men som Frederik den Anden nu tog tilbage. Hospitalsforstanderen fik Jus patronatus til Kirken og tillige Ret til at indsætte Kapellan. Bønderne skulde oprindelig yde Tinden i Negene paa Kirkegaarden, men fik 1576 kgl. Ordre om at levere den i selve Hospitalet. Da Kirkens Indtægter udover Kapellanens Løn skulde komme Hospitalet til Gode, forsømtes Kirkebygningen. I 1577 klagede Sognemændene over, at deres Kirke var saa forfalden, at de ikke kunde staa tørre i den, naar det regnede, og at Kirkegaarden stod aaben alle Vegne for Kvæg

og Fæ. Kongen gav Hospitalsforstanderen en skarp Paamindelse om at sætte Kirken i Stand og udbedre Kirkegaardsmuren, men meget hjalp det næppe, thi ogsaa 1590 maatte Kongen ved en særlig Ordre minde Hospitalet om, at Kirkebygningen skulde vedligeholdes af Tienden; mærkelig nok stod der intet om Vedligeholdelsespligten i Kongebrevet af 1570. Det var i og for sig ikke noget usædvanligt, at Indehavere af kgl. Forleninger, baade Enkeltmand og Institutioner, lod Forleningen forfalde og blot søgte at udbringe den til saa stor Fordel som mulig; navnlig i Frederik den Andens Tid maatte Kongen jævnlig baade bede og true for at faa dem, der paa denne Maade var aflagt af Kronen, til ogsaa at opfylde de Forpligtelser, der fulgte med. Vartov Hospital synes iøvrigt senere at have sørget godt for Gentofte Kirkes Vedligeholdelse; i det attende og nittende Aarhundrede hørte den til de velholdte Landsbykirker. Hospitalet ejede den i over tre Hundrede Aar; først i 1877 afhændedes den til Proprietær Hans Peter Lund paa Hovmarksgaarden, som Aaret efter skødede den til Kommunen. Kaldsretten var dog allerede 1806 (ved kgl. Resol. af 21. Febr.) overgaaet til Kongen.

Til Gentofte Kirke laa fra gammel Tid et Stykke Jord, der bortfæstedes for Vin og Brød til Kirkens Brug. Denne Kirkejord nævnes 1567 og det oplyses, at den tilforn laa til Degnestavnen; Degnen var nemlig paa dette Tidspunkt Hører ved Københavns Skole og der var ingen Degnestavn. Den Gang var det en Bonde, der havde Kirkejorden i Fæste, i det syttende og attende Aarhundrede var det Præsten, som baade skulde sørge for Brød og Altvær og tillige betale Skatter og Afgifter af Jorden. Den laa Nord for Kirken ved det saakaldte Smakke Led (et Navn, der ved Udskiftningen bevarede i Smakkegaard) og bortsolgtes først 1852; den indeholdt noget over 3 Tdr. Land.

Endnu i det syttende Aarhundrede var Gentofte kun et ringe Præstekald. Da Kirken 1570 blev henlagt under det senere Vartov Hospital, fik den (efter Resen) Præst sammen med Hospitalet, der lod Præstegaarden bortfæste til en Bonde

for aarlig Afgift. Siden skiltes Kaldene atter og Præsten i Gentofte fik sin Præstegaard igen, men maatte svare samme Landgilde til Vartov som Bonden, der havde haft Gaarden i Fæste. Saa brændte Præstegaarden ca. 1623, medens Johannes Perlestikker var Præst, og Kongen fritog ham vistnok i den Anledning for Landgilden. I 1674 lagdes Halvdelen af Herlev Kongetiende til Gentofte Sognekald. Men Præstens Indtægter var stadig ringe, og for at hjælpe paa dem blev Lyngby Sogn 1682 (ved kgl. Missive af 4. Marts) annekteret Gentofte; Præsten i Lyngby forflyttedes og Gentofte blev Domicil for Præsten i de to Sogne. Landgilden af Præstegaarden, der en Tid lang forinden de to Sognes Sammenlægning var ydet Vartov Hospital af Proviantgaarden, maatte nu atter udredes af Præsten. Henimod firsindstyve Aar var Lyngby Anneks til Gentofte. Imidlertid var der opstaaet en Række Lyststeder i de to Landsogne, Indbyggerantallet var stigende og mange formuende Folk fra Hovedstaden søgte i Sommertiden Kirkerne i Gentofte og Lyngby. Præstens Forretninger tiltog i Omfang og Indkomsterne øgedes, saa at Sognene atter kunde skilles. Ved kgl. Reskript af 2. Marts 1742 bestemtes, at dette skulde ske ved indtrædende Vakance og i 1758, da Præsten C. S. Mangor døde, fuldbyrdedes Adskillelsen (ved kgl. Reskript af 4. Aug.). Siden er Gentofte blevet et rigt Kald, navnlig i vor Tid og før Udskillelsen af de nye Kirkesogne.

Den første Præst efter Sognets Henlæggelse under Hospitalet hed Henrik; den næste hed Jakob og han blev afsat. Traditionen fortæller, at han bortviste en letfærdig Kvinde fra Skriftestolen og sagde, at hun lige saa godt kunde gaa »til en Elletrunte«, da hun dog ikke bedrede sit syndige Levned. Det kostede ham hans Kald, fordi Damen var en højststaaende Mands Elskerinde. En forhenværende Præst i Gentofte, Jakob Madsen, døde i København Aar 1600; det er utvivlsomt ham, og tillige er han formodentlig identisk med den Jacob Madsen med Tilnavnet København, der i Slutningen af det sekstende Aarhundrede optraadte i Litteraturen med en Række rimede Oversættelser af et ikke helt ringe poetisk Værd.

Blandt Sognets andre Præster kan nævnes Rasmus Olufsen (Præst i Gentoft 1657-72), der — som det hedder i Kirkebogen — »udstod i Belejringens Tid haarde Trængsler af Fjenden og var sine Sognefolk i Krigstiden en Beskærmelse, næst Gud, idet de opholdt sig hos ham paa Præstegaarden«. Frederik Plum (Præst i Gentoft 1672-1728) var i flere Maader en mærkelig Mand. Mest bekendt er Morten Reenbergs Ytring i Ligtalen, som han holdt over ham, at han »plantede en Vingård og aad ikke dens Frugt, og man kan sige, at han døde noget for tidlig for den Slags Engle, som plejede at herbergere der,« hvormed den joviale Stiftsprovst hentydede til, at Plum lod sin Have staa aaben for skikkelige Folk, og at navnlig Hovedstadens Damer havde Ord for at sætte Pris paa Præstens gode Kirsebær; da Plum døde i Slutningen af Maj, før Kirsebærrene modnedes, kunde Reenberg med Rette sige, at han døde for tidlig, skønt han gik i sit 85. Aar. Af mange Smaa-træk fremgaar det iøvrigt, at han var en nidkær Præst og en ejendommelig Personlighed, der lige saa vel kunde tage kraftigt til Orde mod Calvinisterne, naar de vovede sig frem inden for hans Embedsomraade, som han overfor Myndighederne kunde hævde sin Ret, hvor han mente den blev gaaet for nær. At han tillige var besjælet af Interesse for hvad der foregik i den store Verden, derom vidner den Oversigt over den europæiske Historie (væsentlig hentet fra Datidens Aviser), som han hvert Aar plejede at tilføre Kirkebogen.

Endvidere maa nævnes Andreas Benjamin Poulsen (Præst i Gentoft 1758-62), Ewalds Ungdomsven, Poet og Skønaand; Hans Jørgen Christian Høegh (Præst i Gentoft 1783-1805), i Datiden meget anset som Landøkonom; Boie Frederik Outzen Boisen (Provst, og Præst i Gentoft 1852-72), som interesserede sig meget for Skolevæsenet og en Tid lang var en udmærket Leder af Sogneforstanderskabet, en Mand, der gjorde meget for sine Sognebørn og var meget afholdt, og endelig Albert Thorvald Jantzen (Præst i Gentoft 1873-1913), der har erhvervet sig Navn som en fremragende Kender af det attende

Aarhundredes Litterær- og Personallistorie, især inden for det kirkelige Omraade.

Kirkegaarden ligger for største Delen Øst for Kirkebyg-

GENTOFTE KIRKEGAARD: MALLINGS LIGSTEN
(Fotografi)

ningen. Oprindeligt var den ganske lille. Megen Kirkegaard behøvedes der ikke, da Menigheden her som andre Steder fortrinsvis lod sine afdøde begrave i selve Kirken og kun de mindst bemidlede tog til Takke med Urtegaarden. I Gentofte

som i alle andre tætbefolkede Sogne tog Begravelserne i Kirken i det attende Aarhundrede saa stærk Overhaand, at det var nødvendigt at dæmme op for denne Skik. Men saa førtes

GENTOFTE KIRKEGAARD:
GRAVMÆLE MED MARMORRELIEF (19. AARH.)
(Fotografi)

den honneste Ambition blot ud paa Kirkegaarden. Der var et bestemt Sted, hvor alle vilde have deres Lig ned, medens den øvrige Plads laa øde, fordi det ansaas for mindre fornemt at blive begravet der; 1762 maatte det ligefrem paabydes, at kun

der kunde fremtidig Begravelser finde Sted. Rangsygen var jo et af det attende Aarhundredes værste Onder, vanskelig at faa Bugt med, fordi den var nedarvet. Anvisningen af Stolestader i Gentofte Kirke var ogsaa yderst vanskelig af samme Grund og satte ofte ondt Blod mellem Sognebørnene. Saaledes opstod der i 1763 en Disput mellem Degnekonen og Kroman- dens Kone i Gentofte, om hvem der skulde sidde øverst; og dette vanskelige Rangspørgsmaal maatte tilsidst indankes for Kirkens øverste Myndighed, Direktionen for de fattiges Væsen, der i Henhold til Lovens 2-22-47 dekreterede, at Degnekonen var den fornemste. —

Men tilbage til Kirkegaarden. Snart blev ogsaa den overfyldt og Kirkebygningen led stærkt af Fugtigheden fra den altfor stærkt gødede Jord. Navnlig i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede var Tilstanden forfærdende; de gamle Lig maatte opgraves for at faa Plads og laa paa Jorden, ikke sjælden til Føde for Kreaturerne. Muldlaget blev efterhaanden højere og højere, ca. 1808 gik det i Højde med Kirkegaardsmuren og Drengene morede sig med at springe ned derfra paa Vejen; for at faa Niveauet sænket noget, blev det nødvendigt at bortføre mange Læs Jord, men endnu ligger den ældre Del af Kirkegaarden betydelig højere end det omliggende Terræn.

Kirkegaarden blev omsider udvidet (ca. 1828) med et Stykke af Præstegaardens Jord og et nyt Stengærde blev opsat, men den strakte sig endnu kun 12-14 Al. Øst for Kirkens daværende Østgavl. En ny og større Udvidelse paafulgte efter Koleraaaret 1853, da Dødeligheden i Gentofte Sogn var meget stor; der døde 205 Personer mod 85 i 1852 og 81 i 1854. Kirkegaarden blev paany udvidet 1875 og 1891, stadig med Arealer, der oprindelig hørte til Præstegaardens Tilliggende. Kommunen har endelig 1902 erhvervet et Grundstykke, der er udlagt til Kirkegaard, men endnu ikke taget i Brug.

Paa Gentofte Kirkegaard staar mange smukke og til Dels kostbare Gravmæler, navnlig fra moderne Tid, men kun faa af fremragende kunstnerisk Værd. Mindestenen over Ove Mal- ling († 1829), med Portrætmedaljon af Freund, rejst 1834 af

erkendtlige Medborgere, er i al sin Simpelhed et værdigt Mindesmærke over den navnkundige Forfatter til »Store og gode Handlinger«. Pompøs er Granitsarkofagen over J. Th. Suhr († 1858) og Hustru Caroline Falch († 1856); den er prydet med Bronze-relieffer af C. C. Peters, forestillende Handelsvirksomhed og Velgørenhed. Iøvrigt ligger jordet paa Gentofte Kirkegaard en lang Række bekendte Personligheder. Nævnes kan Landøkonomen, Pastor H. J. C. Høegh († 1805), Numismalikeren Chr. Ramus († 1832), Statistikeren Fr. Thaarup († 1845), Storhandelsmændene Chr. Broberg († 1852) og Ole Bernt Suhr († 1875), Malerne J. L. Jensen († 1856) og F. H. Sødring († 1862), Forfatteren Gotfred Rode († 1878, Sten med Portrætmedaljon), Statsmanden Wilh. Carl Eppingen Rigs greve Sponneck († 1888) og hans Svigersøn, Pædagogen Jean Pio († 1884), Legatstifteren Raphael Wulff († 1887), Geografen Edvard Erslev († 1892), Skuespillerinden Julie Sødring († 1894), Politikeren Viggo Hørup († 1902, gravsat Urne efter Ligbrænding), Sangeren J. L. Nyrop († 1904), Arkæologen J. B. Løffler († 1904), Digteren Carl Ewald († 1908), Maleren Lorens Frølich († 1908), Nationalbankdirektør S. C. Knudtzon († 1913), Medlemmer af Familien Bernstorff, m. fl.

Gentofte var indtil midt i det syttende Aarhundrede en ren Bondeby; der eksisterede ingen Beboelser for Folk uden for Bondestanden. I 1649 købte imidlertid Jørgen Rosenkrantz til Keldgaard Bygningerne paa en af Kronens Gaarde, som tilhørte Bonden Peder Olsen Jyde, og fik 3. Oktbr. kongeligt aabent Brev om at maatte beholde den tilliggende Fæstejord fri for Stedsmaal og Skatter indtil videre. Forholdet var jo det ved Kronens Gaarde paa Københavns Amt, at kun Jorden var Fæstegods, Bygningerne derimod Selveje (Superficiærfæste), en Ordning, der faldt naturlig under Fællesskabet, da Mark og Vang laa samlet til fælles Brug og Enkeltmand kun raadede over Boligen alene. At Jørgen Rosenkrantz købte Gaard i Gentofte, var i og for sig ikke særlig mærkværdigt. Han var nylig bleven Rentemester, var som saadan bunden til Hovedstaden og har formodentlig ønsket at skabe sig et Landsæde i Nærheden. I 1653 blev han Hofmester ved Sorø Akademi

og dermed var de oprindelige Forudsætninger for Ejendommens Erhvervelse bristet. Han overdrog den til sin Efterfølger i Rentemesterembedet Peder Reedtz, der 19. Maj 1656 fik en lignende kongelig Bevilling som den, der var udstedt til Jørgen Rosenkrantz, dog med den udtrykkelige Begrænsning, at han kun maatte beholde Gaarden afgiftsfrit saa længe han betjente Posten som Rentemester. I de følgende Aar (før 1662) lod Peder Reedtz den ombygge.

Men allerede 1666 overdrog han Gaard og Besætning til Kongen, og da det skortede paa Kontanter, fik han Jordegods i Norge i Stedet. Kongen lod da Gaarden forvalte af sin Hofurer Bernt Suhr, en Mand, der var kommen i Frederik den Tredjes Tjeneste medens denne som Prins var nominel Erkebiskop i Bremen og som siden havde fulgt sin Herre til Danmark. Han blev forøvrigt Stamfader til en Slægt, der i det attende og nittende Aarhundrede vandt Navn som fremragende Handelsmænd. Bernt Suhr fik Gaarden i Gentofte omtrent paa de samme Vilkaar som Forpagterne paa det nærliggende Ibstrup. Han maatte bo paa Gaarden, drive Jorden og nyde Indtægterne af Haven, men skulde til Gengæld holde Huset og dets Gemakker i god Stand, og han skulde levere Mælk, Smør og hvad der ellers hørte til, naar Herskabet ønskede at spise derude. Gaarden var altsaa et Slags kongeligt Herberg, et Anneks til Ibstrup, hvor man kunde søge ind paa Jagten.

Bygningerne var ikke særlig anseelige. Et Inventarium foreligger fra det Tidspunkt, da Bernt Suhr overtog Gaarden (3. Maj 1666) og det indeholder ogsaa en Beskrivelse af Bygningerne. Gaarden bestod af fire Længer, hver paa 22-23 Fag, hvoraf den nordre var den fornemste. Det der navnlig adskilte den fra Bøndergaardene var, at fem Fag i Hovedlængen var i to Etager, opført af muret Bindingsværk, medens hele den øvrige Gaard var i een Etage og klinet mellem Stolperne. I de fem Fag var der ovenpaa en temmelig stor Sal, sandsynligvis det Gemak, der var forbeholdt de kgl. Herskaber; her henstod fra Peder Reedtz's Tid nogle runde Borde og 24 Stole, betrukne med rødt Læder. Nedenunder Dagligstuer og Kamre;

ellers var Rummene som i Datidens Bøndergaarde. I de tre Udlænger var Lo, Lade, Stalde, Fæhus, Drengeskamre etc.

Det er denne Gaard, der i Slutningen af det syttende Aarhundrede og Begyndelsen af det attende gaar under Navnet *Dronningens Gaard* eller *Gentoftegaard*. Kort efter at Prinsesse Charlotte Amalie 1667 var kommen til Landet som den senere Kristian den Femtes Gemalinde fik hun nemlig Gaarden overdraget og beholdt den som Dronning til sin Død. Der ses at være bygget eller repareret paa Gaarden i Tidsrummet fra April 1668 til Maj 1669, men større Forandringer synes der ikke at være sket. Bernt Suhr vedblev at være Forvalter (havde en Tid tillige Søen i Forpagtning), indtil Christoffer Prangen overtog Posten 1676, og Dronningens Gaard i Gentofte var nu mere Avlsgaard end kongelig Lystgaard. I Suhrs og Prangens Tid holdtes 27 Kør og 16-21 Heste og Tilliggendet var stærkt udvidet; tre Bøndergaardes Avl var henlagt under Gaarden.

I Begyndelsen af det attende Aarhundrede lod Dronningen Gaarden bortforpagte, men hvad der er blevet af den efter hendes Død (1714), kan ikke bestemt dokumenteres. Gentoftegaard forsvinder aldeles. Forskellige Omstændigheder tyder dog paa, at Bygningerne er blevet Præstegaard, og formodentlig er da Jorderne faldne tilbage til Kronen og atter bortfæstede. Meget taler for denne Antagelses Rigtighed, selv om den ældre Præstegaards Beliggenhed derved bliver et ubesvaret Spørgsmaal. Der foreligger et Kongebrev fra 1662, hvorefter Peder Reedtz »maa til den Gaard, som han udi Gentofte opbygt haver, lade indhegne et Stykke Jord af Gadepladsen der samme Steds, Sønden for forskrevne Gaard liggendes, som strækker sig udi Længden fra den søndre og nørre Ende af Gaarden udi en lige Linje op imod Kirken 117 Alne og udi Bredden 70 Alne«. Det er ganske vist ikke meget klar Besked, men viser dog, at Peder Reedtz's Gaard har ligget i Kirkens umiddelbare Nærhed. Dertil kommer, at Præstegaarden, som tidligere bestod af fire sammenbyggede Længer, i 1830erne kaldtes »Gentoftegaard«, og udmaaler man Afstanden paa det ældste Matrikulkort (fra 1810) mellem nogle Smaabygninger ved Præste-

gaardens søndre Fløj og Kirken, viser det sig, at denne Afstand netop er ca. 120 Alen. Præstegaarden er brændt flere Gange siden da og bestaar nu kun af en enkelt Fløj med nogle Udbygninger mod Vejen. Man kan altsaa ikke vente her at finde Rester af den gamle Gentoftegaard.

Kløckers Gaard var omkring Midten af det attende Aarhundrede den eneste Lystgaard i Gentofte. Herman Lengerken Kløcker, en i Datiden anset Købmand, der senere blev Viceborgmester i København, havde 1732 ved Skiftet efter sin Fader Abraham Kløcker faaet Skøde paa et lille Hus med tilhørende Haveplads, der havde tilhørt hans Mormoder og siden hans Fader. Det laa paa den vestre Side af Gentofte Gade, imellem Bøndergaardene, og Grunden havde en Udstrækning af ca. 150 Alen. Det var et af de saakaldte Gadehuse, oprindelig uden Jord. Havepladsen, hvoraf et Stykke laa ned mod Søen, fik han efterhaanden overladt af tre af de omliggende Fæstebønder mod en aarlig Afgift. Det var altsaa en højst usikker Besiddelse. Dels kunde han befrygte, at Bønderne fordrede deres Jord tilbage, dels at de skruede Afgiften i Vejret, og for at komme ud over disse Vanskeligheder, søgte han at faa Selvejrerret over Ejendommen. Det lykkedes; Kongen gav ham 1744 (3. Septbr.) Skøde paa Jorden mod Erlæggelse af 200 Rdr.

Umiddelbart efter begyndte han Opførelsen af et nyt Lyststed. Det var temmelig stort, i to Etager og med brudt Tag. Dets Indretning og Udstyr kender vi tilfældigvis noget til, hvad der er af saa meget større Interesse som Kløckers Landsted ansaaes for et af de prægtigste borgerlige Lyststeder i Københavns nærmeste Omegn. I underste Etage fandtes den sædvanlige »Sal«, der stadig gaar igen i Datidens københavnske Borgerhjem, ogsaa de mindre, og som naturligvis ikke var andet end en rummelig Dagligstue; desuden var der tre andre Værelser, hvoraf et med mørkeblaat Tapetseri og et med kinesisk. I øverste Etage var der flere Værelser med imiteret Tapetseri (malet som Damask). Døre og Paneler var i de fleste Rum strøget med Perlefarve og med forskelligt farvede

Lister, røde, grønne, blaa. Denne Sans for de stærke Kulørers Kontrastvirkning genfindes i Haveanlægget. De to store Orangebakker var malet i graat med grønne og hvide Baand, de fire Pyramider hvide med gule Knapper og Stokkene ved Blomster og Træer var rødt anstrøgne med hvide omløbende Striber. Det kunstneriske Udstyr i Kløckers Gaard er aabenbart et

SALEM
(Kløckers Lystgaard i ombygget Skikkelse)
(Fotografi)

prægnant Udtryk for Datidens Smag i det noget bredere, velstaaende Borgerskab.

Kløcker, der var Ejer gennem en lang Række Aar, forskønnede og udvidede sin Ejendom; bl. a. lod han 1749 en hel Bondegaard paa 38 Fag og to Husmandshuse rive ned og sørgede for nye Bygninger til Bønderne andet Steds i Byen for at faa sin Have gjort større; hverken Bønderne eller Rentekammeret havde noget imod dette Arrangement. Hans første Hustru, Mette Christine Wisberg, døde 1757, og da han 1762

giftede sig anden Gang, solgte han Lystgaarden i Gentofte. Den nye Ejer hed Hans Meyer og var Negociant i København, vistnok tillige Skibskaptajn og Reder. At han lod Gaarden opbygge, som Hofman fortæller, maa være urigtigt, da man i en Beskrivelse fra 1770erne synes at genkende den som den saa ud i Kløckers Tid; rimeligvis har han repareret den, maaske har han opført nye Udlænger. Det »Observatorium« i fem Etager, der omtales ved denne Tid, maa have været et Udsigtstaarn i Haven, hvortil Sidestykker ogsaa kan paavises andre Steder; Udsigten over Gentofte Sø og det tilgrænsende Landskab var jo saare skøn. I 1773 gik Hans Meyer fallit, Lystgaarden blev sat til Auktion og overtaget af Prioritets-haveren Chr. Hansen, en københavnsk Storkøbmand, der atter 1779 afhændede den til en forhenværende Planter, Kancelliraad Jens Michelsen Beck, og ved Skiftet efter denne (1792) tilfaldt Kløckers gamle Lystgaard den bekendte Statsmand og Historiker Ove Malling, der var gift med Jens Becks Datter.

Haven, der allerede i Kløckers Tid spændte over mere end en Tønde Land, var ogsaa i de følgende Ejeres Tid bleven udvidet. Det gik lettere efter Udskiftningen, da de gamle Bøndergaarde i selve Byen efterhaanden rømmedes. De Gaardspladser, hvis Ejere var udflyttet til Oregaarden, Bavnegaarden og Stengaarden, erhvervedes alle tre; Chr. Hansen tilkøbte den første i 1775, Jens Beck de to andre 1782 og desuden 1781 en mindre Husplads.

Ove Malling elskede dette fredelige Sted, hvor han fandt ny Kraft til sit rastløse Arbejde, og bestemte, at han ogsaa efter Døden skulde hvile i dets Nærhed; dette Ønske skete Fyldest. Han var bleven Jens Becks Svigersøn kort efter at denne havde købt Landstedet i Gentofte, men selv ejede han det kun faa Aar. Allerede 1799 bortskødte han det til General-krigskommissær Geert Sprevert de Went. Blandt Ejerne i det nittende Aarhundrede kan nævnes Johannes Prætorius (Skøde 1806) og Grosserer Hans Staal Hagen (Skøde 1810). Denne sidste, der dels i Forvejen ejede nogle Jordlodder i Nærheden af Gentofte By, dels tilkøbte flere (jvfr. Side 165), lagde disse

Jorder under den gamle Lystgaard, der saaledes i 1830erne havde et Tilliggende af ca. 35 Tdr. Land Ager og Eng. Men det bortsolgtes senere. Selve Lystejendommen i Gentoft By, der endnu henligger ubeskaaret, indtager hele Karreen mellem Mitchellstræde, Søen, Dahléns Stræde og Gentoft Gade, men den er ikke mere i Enkeltmands Besiddelse. Grosserer Joh. V. Adolph skænkede den ved Gavebrev af 1909 til Sygehjemmet »Salem«, en selvejende Institution. Hovedbygningen, der ligger mod Mitchellstræde, er ombygget, men gengiver i Hovedtrækkene den gamle trefløjede Lystgaard. I Haven staar endnu en prægtig gammel Allé, der fører ned til Søen; set fra Kongevejen paa den anden Side af Gentoft Sø og navnlig ved Vintertid, er den af en ejendommelig Virkning i Landskabet.

En anden Lystejendom, der ogsaa i det attende Aarhundrede havde Ry, laa umiddelbart Syd for Kløckers Gaard og spændte oprindelig over hele den Karré, der begrænses af Gentoft Sø, Dahléns Stræde, Gentoft Gade og Tværvejen, der fører ned til Søen. Ligesom Kløckers var det en sammenkøbt Ejendom. Kort efter Udskiftningen og endnu før den første Udflytterbonde, den bekendte Hans Jensen, havde faaet opført nye Bygninger paa Bjerregaardens Jorder, sluttede en fransk Kabinetskurér Jacques de la Fontaine i Sommeren 1766 Kontrakt med ham om Købet af hans Gaards- og Haveplads i Gentoft By. Kabinetskuréren erhvervede desuden en anden Gaardsplads og et Par Huspladser. Paa denne Ejendom lod han opføre et Lyststed, en Hovedbygning i to Stokværk af Grundmur og med Tegtag, nogle Udbygninger, et stort Lysthus i Haven og senere et mindre straatækt Hus med Lejeværelser. Hovedbygningen var baade solid og smuk, af aléntyk Grundmur til alle Sider og helt op i Gavlene, og med »suffisant« Tømmerværk; de udvendige Murflader var af røde »polerede« Sten med hvide afpenslede Fuger og i flere af Værelserne var der Kaminer. I 1768, da der endnu kun stod denne ene Bygning paa Grunden, vurderedes Lyststedet til over 4800 Rdr., medens Rygaardens samtlige Bygninger, der omtrent samtidig blev færdige, kun naaede til godt 2000. Megen Fornøjelse havde han dog ikke

deraf, han gik fallit, Lystgaarden stilledes til Auktion 1772 og Vartov Hospital overtog den som Prioritetshaver.

Efter at Struensee havde oprettet den »Almindelige Plejeanstalt« som overordnet Fattigbestyrelse, lagdes Vartov ind derunder og *Jacques de la Fontaines Lystgaard* kom til at tilhøre denne Institution. Vajsenhuspræsten Jens Krøll, som tillige var Skoleinspektør ved Plejeanstalten, kom til at bo derude, og da Fattigvæsenet 1777 atter satte Gaarden til Auktion, købte

DEN NUVÆRENDE SMEDJE I GENTOFTE
(Fotografi)

han den. Allerede 1779 afhændede han den til Justitsraad Georg Høst, der maatte skille sig ved den 1781. Ejer blev da en kristianshavnsk Handelsmand Thomas Potter. De følgende Besiddere var Justitsraad Christopher Hansteen, Kommitteret i Generaltoldkammeret (Skøde 1784), Peder Poul Ferd. Mourier til Aagaard (Skøde 1786), den bekendte Teaterkritiker og Jurist Peder Rosenstand-Goiske (Skøde 1790) og Overkrigskommissær B. S. Rye (Skøde 1795). I det nittende Aarhundrede ejedes Lyststedet af en Række jødiske Købmænd, Meyer Moses Meyer,

David Amsel Meyer, Handelshuset Meyer og Trier m. fl. Det gamle karakteristiske Hus, hvori der nu er Smedje, frasolgtes 1853. Hovedbygningen, der laa nordligere, er forsvundet, men endnu henligger største Delen af det oprindelige Areal som Have, kun mod Gentofte Gade er det bebygget med en sammenhængende Husrække.

Midt imellem Kløckers og de la Fontaines Lystgaarde, ud mod det Stræde, der skilte dem, og kilet ind i den sidste Areal, laa senere et Lyststed, som fra 1808-34 tilhørte Carl Dahlén, Danser ved det kgl. Teater. Det var oprindeligt Bregnegaardens Gaardsplads. I 1796 var Ejendommen købt af Hofklokkestøber Daniel Conrad Herbst, der 1805 afhændede den til Isenkræmmer Jørgen Wilh. Liunge, af hvem Dahlén (som paa dette Tidspunkt kaldes Bogtrykker) købte den. Efter *Dahléns Lyststed* har Strædet Navn.

Jacques de la Fontaines Gaard opnaede en vis litterær Berømmelse. Det er nemlig hævet over enhver Tvivl, at det er denne Lystgaard, Jens Kragh Høst omtaler i sine Erindringer og hvortil hans Minder om Johannes Ewald knytter sig. Faderen, Georg Høst, boede der indtil han blev Sekretær ved Departementet for de udenlandske Anliggender og af den Grund maatte opgive sin Bolig paa Landet. Her var det, at han stiftede Bekendtskab med Ewald, som han støttede paa flere Maader; Sønnen fortæller som bekendt, at han ofte havde Ærinde for sin Fader til Digteren, der var indlogeret hos en Hjulmand ligeoverfor. *Hjulmandens Hus* eksisterer ikke mere, men dets Beliggenhed kan nøje eftervises; det laa ved den østre Side af Gentofte Gade, hvor nu det Hus staar, der har Gadenummer 23 (Gentofte Boghandel). Hjulmanden hed Chr. Hansen Becker og Hus og Grund var hans Ejendom; det var Kildegaardens gamle Gaards- og Haveplads, som Chr. Becker 1777 havde afkøbt Bonden Peder Linnertsen. Ewalds Vært, som Præsten et Steds i Kirkebogen kalder en »Belials Mand«, skal have haft et daarligt Rygte paa sig paa Grund af sin Hang til Flasken, en Skødesynd, han i saa Fald delte med mange andre Smaafolk i dette Sogn, hvor de mange Kroer og Traktørsteder nød-

vendigvis maatte friste stærkt. Men maaske overdriver Rygtet, som det saa ofte er Tilfældet, maaske har Præsten, Mag. Siverud, der var Herrnhutter og lidt af en Fanatiker, ikke været nogen helt objektiv Iagttager, thi Høst beretter intet ufordelagtigt om Hjulmanden, som han nu og da maa have hørt noget til, da han i 1822 ved at fortælle, at han for ikke ret mange Aar siden er død. Men selv om han har lidt af samme Svaghed som Digteren og derfor været ham et daarligt Mønster til Efterfølgelse, saa er det sikkert, at Forholdene i det rent Ydre har været gunstige for den syge Digter og ikke mere beskedne end de, hvorunder mange af Datidens velhavende Folk søgte Landophold. Chr. Beckers Hus findes endnu afsat paa Kort fra det nittende Aarhundrede og man kan se, at det har været temmelig stort. Det har aabenbart været indrettet med Sommerværrelser til Udlejning. Grunden var paa ca. 5000 Kv. Alen, en gammel Haveplads med vid Udsigt over Præstens Kornmarker og i Baggrunden Charlottenlunds gamle Træer og Sundet. Ewald har her kunnet finde den fri Natur, som hans Digtersjæl i det mishandlede Legeme tørstede efter og som han forgæves søgte i »den taagefulde, den halv giftige By«.

Ewald opholdt sig her i Sommeren 1779. Indledningen til »Adam og Eva« i de samlede Skrifter er som bekendt dateret Gentofte 2. Juli 1779 og Ewalds ungdommelige Beundrer, den senere Biskop Fr. Münter, besøgte ham flere Gange i Gentofte i Tiden 6. Juni-23. Aug.; det fremgaar af Münters Dagbog. Af et Brev til Maleren Erik Pauelsen fra 1780 mener A. D. Jørgensen at kunne slutte, at Digteren ogsaa denne Sommer havde Landophold i Gentofte. Men det er saare tvivlsomt, om han har Ret, thi dels staar der ikke det fjerneste i Brevet om Gentofte, dels indeholder Münters Dagbog for 1780 ingen Antydning af, at han har opsøgt Ewald her, skønt han noterer, at han en Sommeraften var i Besøg hos Bechs (o: Mallings Svigerforældre). Traditionen, der udpeger den nuværende Smedje som det Hus, hvori Ewald boede, maa efter det foran udviklede anses for uhjemlet.

En anden af Ewalds Venner og Velyndere, Bernstorffs tid-

ligere Godsforvalter Torkel Baden, havde et mindre Lyststed paa samme Side af Gentofte Gade, Syd for Hjulmand Chr. Beckers Hus, kun med en smal Husplads imellem. Baden havde købt denne mindre Ejendom 1775, nogle Aar efter Afhændelsen af Rygaard, og beholdt den til 1781; han var altsaa netop Ejer i det Aar, Ewald opholdt sig i Gentofte. Rimeligvis har Baden boet der i Sommertiden og maa antages at have interesseret sig for sin berømte Nabo, hvem han kendte fra tidligere Tid. Badens Lyststed ejedes fra 1795 i en lang Aarrække af Overretsassessor Jacob Stendrup, der tilkøbte flere Ejendomme, og efter dennes Død (1836) forblev Lyststedet i Familien omtrent til Aarhundredets Midte.

Nord for Hjulmandens Hus laa endnu paa Ewalds Tid Lundegaardens Gaards- og Haveplads. Ogsaa her rejste sig senere et smukt Lyststed. Ejendommen, der var paa Størrelse med Chr. Beckers, bortsolgte 1782 af Lundegaardens Ejer, Auktionsdirektør Frimodt, og købtes senere (1798) af Tømrermester Andreas Hallander i København, der lod nye Bygninger opføre. Faa Aar efter (1802) afhændede han den nyindrettede Lystgaard til Peder Rosenvinge Kolderup, senere adlet under Navnet Kolderup-Rosenvinge og Fader til den bekendte Rethistoriker. Han tilkøbte flere Jordlodder. I 1812 overtog Justitsraad Ole Chr. Borch, der nys var bleven Ejer af Bernstorff, ogsaa Kolderup-Rosenvinges Lystgaard; Bernstorff maatte han snart skille sig ved, Lystgaarden i Gentofte beholdt han til sin Død (1818). I sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede tilhørte den i en lang Række Aar (1851-81) Agent Hans Arboe Clausen, islandsk Købmand i København.

Ejendommen henligger endnu saa nogenlunde i sin gamle Skikkelse med Hovedbygning og to udløbende Sidefløje (Gade-nummer 21). H. A. Clausensvej er ført ind over Grunden, og det foran (Side 28) afbildede Lysthus har oprindeligt hørt til denne gamle Lystgaard, hvis nordre Skel stødte op til Kromandens Have.

I Gentofte By, der før den nye Kongevejs Anlæg laa paa en af Hovedfærdselslinjerne gennem Sognet, var der fra gam-

mel Tid en *Kro*. Den nævnes 1667, da Kromandens Kone fik den i Fæste for Livstid, og maa altsaa have eksisteret tidligere. Mod Slutningen af Aarhundredet blev der drevet adskilligt Misbrug med Udtapning af Øl og Brændevin, og for at sætte en Stopper herfor, fik en Mand, der tidligere havde boet i Lundehuset og nu havde fæstet et Hus i Gentofte, Eneret paa Krohold (1698 eller 99). Huset overtoges 1706 af Mads Jensen, der maatte falholde Danskøl og Brændevin for de rejsende, men ogsaa maatte indestaa for, at ingen anden der i Byen drev den Slags Forretning. I henimod halvhundrede Aar var han Kromand i Gentofte. Da KrigsJORDEBogen 1718 indrettedes, blev alle Fæstebreve med Kroholdstilladelse ophævet og ingen maatte holde Værtshus paa Ryttergodset uden kongelig Bevilling; men Mads Jensen blev ved sin Næring og fik først Bevilling 1732, da der atter var begyndt at dukke Smugkroer op. Aaret før var Kroen nedbrændt, men han fik den atter rejst. Brygge og brænde maatte han ikke, end ikke Toskillings-Øl og blot saa meget som han i potte- og kandevis kunde udsælge i sit Hus; han skulde tage sit Øl fra Bryggerne i København, og da han selv maatte hente det og ikke havde Hest og Vogn, kunde der gaa otte Dage uden at han havde Øl i Huset. Hvad der jo unægtelig var mindre heldigt, naar Huset var en offentlig Kro; men formodentlig har han vidst at skaffe sig Brændevin i Stedet. Han afstod Kroholdet i 1749 og først en af hans Eftermænd fik Lov til selv at brygge sit Øl (1755).

Foruden den oprindelige Kro udstedtes 1763 Bevilling til at holde Traktørhus i Gentofte, og dette Traktørsted, hvis Indehaver yderligere fik Lov til at brygge Øl til Bernstorffs Arbejdere, blev 1766 ophøjet til Kro, saaledes at der paa dette Tidspunkt var to Kroer i Byen. Ret mange Aar igennem bestod denne Ordning næppe, i hvert Fald var der omkring Aar 1800 atter kun een Kromand i Byen og han var i 1830erne tillige Høker.

Gentofte Kro var stærkt søgt, navnlig i Kildetiden. En Satiriker i Yoricks Smag, der i Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 1804 lader sit Vid glimre, paastaar, at den er berømt over

hele Landet; tog man ikke derind, begik man en Sottise som at komme til Paris uden at se Museet. Der blev drukket, spillet og politiseret ganske drabelig. Den gode Litteratus kan ikke rigtig døje Krostuens stramme Luft, men vover sig dog indenfor. »I det korte Pusterum, jeg var her,« skriver han, »hentede Kælderpigens utallige Kruse Gammeltøl og utallig flere Sopkener. Jeg placerede mig paa Bænken og havde her Lejlighed til at høre en vigtig politisk Diskurs. Disputanterne bestode egentligen af to Bønder, og Opponenten var en tysk Skorstensfejersvend fra Hohenlohe. Berlingsavisen laa paa Bordet som en Lovbog i Retterne.«

Smedje var der naturligvis ogsaa i Byen i ældre Tid. Smeden i Gentofte var tilmed ingen almindelig Vogn- og Beslagsmed, han var »Jagtsmed« og stod i Kongens Tjeneste medens den kongelige Jagt var knyttet til Jægersborg; thi som det hedder 1720, »naar bemeldte Jagt en eller anden Sted bliver allernaadigst beordret at hengaa om Sommeren, er det højnødvendig slig en Karl for Beslag saavel som for Artzeni at medhave«. Han fungerede altsaa tillige som Dyrslæge. Smedehuset i Gentofte var oprindeligt opført for kongelig Regning og laa lige Nord for Kroen. Den nuværende Smedje (se Side 58) er først indrettet efter Midten af det nittende Aarhundrede, men i et ældre Hus.

Af industrielle Anlæg kan Gentofte By kun opvise *Mitchells Strømpemanufaktur*, forlængst nedlagt, men i sin Tid meget anset. Alexander Mitchell, en skotsk Strømpævæver, var 1781 indvandret til Danmark og fik ved en Landsmands Hjælp sat en medbragt Vævestol i Gang; snart efter fik han en til og indrettede sig i et Hus uden for Københavns Vesterport, hvor der var de fornødne Blegepladser. Bl. a. forfærdigede han Strømper med Ret og Vrang, som ellers ikke fremstilledes herhjemme. Hans Fabrikat vandt Bifald, fik god Afsætning og da han var en flittig og duelig Mand, fik han 1788 til Udvidelse af dette Anlæg et Laan af Manufaktur fonden paa 1000 Rdr. Han udvidede da Fabrikken til seks Vævestole, senere til ni. Efter som Bedriften voksede, kom han til at mangle Plads og især

savnede han et Sted, der laa bekvemt ved Vandet. I 1794 havde han udset sig en Ejendom ved Gentofte Sø, som siden 1782 havde tilhørt Eiler Hagerup, deputeret i Generaltoldkammeret; han mente den vilde egne sig for hans Formaal, og da det lykkedes ham at faa Kommercekollegiet til at sætte et Laan paa 8000 Rdr. af to forskellige Fond i det Anlæg, han havde planlagt, tog han Skøde paa Ejendommen (4. Febr. 1795). Laanet medførte den Forpligtelse, at Mitchell, der paa dette

MITCHELLS TIDLIGERE STRØMPEMANFAKTUR
(Fotografi)

Tidspunkt beskæftigede 5 Svende og 2 Dreng, efterhaanden skulde sætte 5 nye Vævestole i Drift og successive tage unge Mennesker i sin Tjeneste til Oplæring i Faget efter den engelske Metode. I Trediverne var Tallet paa Væve 16-18 og der var 20 Arbejdere ved Manufaktur.

Slægten Mitchell var knyttet til Gentofte omtrent et Aarhundrede. Flere af dens Medlemmer købte Jorder og Lyststeder i Byen og selve Hovedejendommen ved Søen gik først ud af Familien ved Charles Mitchells Død 1884. Bygningerne,

der i alt væsentligt er bevaret og nu anvendes til Vaskeri, indtager det nordvestlige Hjørne af Mitchellstræde; Strædet har deraf sit Navn.

— — —

Ved Udskiftningen blev der til Gentofte Præstekald forlods udlagt et Areal af 55½ Tdr. Land. Præstegaardsjorderne laa umiddelbart op mod Østsiden af Gentofte By, der paa denne Side kun bestod af en enkelt Række Gaardspladser og Haver. I det sydøstlige Hjørne af dette Areal var der en Mose med en Kilde, hvor Pastor Høegh omtrent 1790 anlagde en lille Lund. Den laa lidt Nord for *Heslegaard*, en af de udflyttede Bernstorffske Gaarde. Heslegaard var forblevet i Bøndereje indtil 1811, da den ved Auktion solgtes til Bogholder Mathias Herforth, og fra 1817 tilhørte den Statsminister Fred. Jul. Kaas, som beholdt den til sin Død (1827). En kort Tid havde han ejet Bernstorff, men aabenbart ikke kunnet magte denne store og paa dette Tidspunkt allerede noget forfaldne Lystejendom og havde derfor kastet sine Øjne paa den mindre Heslegaard, som han meget forskønnede. Den ældre Pastor Høegh i Gentofte var nu død og af Sønnen, Jørgen Høegh, der blev Faderens Efterfølger i Embedet, fik Kaas overdraget den Mose af Præstegaardens Jorder, hvor Lunden var opelsket. Betingelsen var, at den stadig skulde bestaa som Skov; for hvert Træ, der ryddedes, skulde plantes et nyt, Kilden skulde holdes i Stand, Præsten og hans Familie skulde stadig have Adgang baade til Kilden og Lunden. Overenskomsten approberedes ved kgl. Reskript af 20. Maj 1820. Det er den nuværende *Kildeskov*, der i ældre Tid kaldtes »Præstens Kilde«. Fra Heslegaard derop anlagdes en Alle. Allerede i første Halvdel af det nittende Aarhundrede var den et yndet Udflugtssted for Folk fra Hovedstaden og endnu staar den smukke lille Lystskov tilgængelig for Offentligheden. Blandt Heslegaards senere Ejere maa nævnes Wilh. Carl Eppingen Greve af Sponneck (fra 1866-83).

Ogsaa den nærliggende Ejendom *Høeghsminde* (ved den østlige Side af Bernstorffsvejen) skylder den landvæsenskyndige

Pastor Høegh sin Oprindelse. Da Grev Gustav Holck-Winterfeldt i Aaret 1800 lod Maglegaarden og den derunder liggende Tranegaards Jorder udstykke og bortsælge ved Auktion, købte Pastor Høegh en Parcel paa ca. 16¹/₂ Tdr. Land, hvoraf Høeghsminde opstod. Jørgen Høegh, der vel havde arvet Faderens

KILDESKOVEN
(Fotografi)

landøkonomiske Interesser, men ikke hans praktiske Indsigt, bortsolgte den ligesom Kildeskov. Ejendommen blev delt; selve Høeghsminde sattes til Auktion 1810 og købtes af Højesteretsassessor Hans Rosenkilde, en Parcel paa ca. 8 Tdr. Land solgtes samme Aar til Danseren Carl Dahlén. Denne Parcel tilbagekøbtes 1827 af Hans Rosenkilde, efter hvis Død den samlede Ejendom overgik til Kommandør i Søetaten Chr. Wulff (1838); fra 1842-48 tilhørte Høeghsminde Sekretær Georg Fred.

Lindorff, der blev den første Formand for Gentofte Sogneforstanderskab.

Ligesom Heslegaard gik flere af de Bernstorffske Gaarde ud af Bøndereje og blev Lystgaarde. *Søgaard*, lige Syd for Gentofte By, tilhørte Bonden Hans Jensen indtil 1802, da den bortsolgtes i flere Parceller; Hovedparcellen ejedes senere (1807-27) af den tyskfødte Handelsmand Diderich Tutein og paa hans Tid var der smukke Haveanlæg omkring Hovedbygningen. Rygaarden og Lundegaarden gik derimod straks ved Udskiftningen ud af Bøndereje.

Til *Rygaard*, der har sit Navn efter Ryvangen, knytter sig navnlig Mindet om Johannes Ewalds Ophold i 1770-71. Torkel Baden, der var Bernstorffernes højre Haand i det vidtløftige Arbejde, Udskiftningen medførte, fik som Løn herfor Gavebrev og Arvefæsteskode paa Rygaard. Som Broder til en af Datidens Kritikere og Skønaander, Konrektor Jacob Baden i Helsingør, har han muligvis kendt noget til Ewald. Sikkert er det, at Digteren efter et Ophold paa Frederiks Hospital fra 2. Novbr. til 28. Decbr. 1770 tilbragte sin Rekonvalescens paa Rygaard i de første Maaneder af 1771. Han skrev her et Par Passionsratorier for Raadhusstrædets Koncertselskab, der dog hverken gør fra eller til i hans Digterry; det var paa et Tidspunkt, da den fremragende italienske Sangerinde Teresa Torre var engageret, og et af dem blev opført under hendes Medvirkning i Fasten 1771.

Men dermed er ikke sagt alt om Ewalds Ophold paa Rygaard eller Tidspunktet derfor. I dette som i mange andre Punkter af Ewalds Livshistorie er de lærde ganske uenige. Louis Bobé, der ubestridelig har Æren af at have fremdraget flere Træk af Betydning, knytter dette Ewalds Rekonvalescentophold paa Rygaard til Komponisten Poul Rasmussens Udsagn, hvorefter Baden fandt Digteren »nøgen og forladt boende paa et Loft i St. Gertrudsstræde. Han købte ham Klæder og overtalede ham til at følge med ud paa hans Gaard Rygaard uden for Lundehuset (hvor nu Eggers bor). Der levede han et helt Aar uden Svir og Brændevin og var et skikkeligt Menneske.« Hvis

disse Optegnelser er paalidelige i Detaillen, saa kan der dog ikke være Tale om Ewalds Rekonvalescens i 1771, thi Baden blev 23. Jan. 1771 udnævnt til Inspektør ved de kgl. Godser ved Vordingborg og maatte af samme Grund skille sig ved Rygaard, som han 27. Maj s. A. bortskødede til Generalauditør Andreas Bruun. Ewald kan under disse Forhold ikke have boet der »et helt Aar« efter sit Hospitalsophold.

Men de er vistnok langtfra paalidelige. Poul Rasmussen er født 1776 og hans Optegnelser om Ewald først nedskrevne omkring Aar 1800 (Eggers ejede Rygaard 1795-1810). Førstehaands-Viden er det altsaa ikke og der er tilmed dette dramatiske Sving over Form og Indhold, som uvilkaarligt vækker Mistanke. At Baden skulde have samlet Ewald op paa et Loft, nøgen og forladt, er lidet rimeligt. Saa reduceret kan han næppe have været paa dette Tidspunkt, saa afgjort kan Moderen ikke have slaet Haanden af ham. Nogle hidtil upaaagtede Træk, der kan læses ud af Frederiks Hospitals Arkivsager, strider derimod. Ewald betalte nemlig 24 Mark ugentlig for sin Forplejning, og løber man Hospitalsregnskaberne igennem, lægger man Mærke til, at kun et ganske lille Antal blandt Hundreder af Patienter ydede en saa høj Betaling; største Delen gav 7 og 10 Mark, enkelte 15, kun meget faa 24. Ewald er her i Selskab med Sønner af Stiftamtmand Schack og Kammerherre Kaas, en Løjtnant, en Søkadet, en Kancellist — kort sagt unge Mennesker, som den Gang regnedes til Samfundets øverste Lag. Han fik altsaa bedste Pleje, blev standsmæssigt behandlet. Og hvem andre betalte end hans af Ewaldforskerne saa stærkt omstridte Moder? Ved Indlæggelsen havde han jo Ophold »paa Kulturvet«. —

Men dette fører for langt fra Rygaard. Om Ewald skal endnu kun tilføjes, at A. D. Jørgensen, hvor mislig hans Kronologi end er paa dette Punkt, utvivlsomt har Ret i at henføre et Afsnit af Digterens Rygaardsophold til Aaret 1770; Digtet »Philet«, som der nedenfor vil blive Lejlighed til at dvæle lidt nærmere ved, taler afgjort derfor. Man kan da vistnok med nogen Føje skitsere Tidsfølgen saaledes: Ewald faar i

Sommeren 1770 Ophold paa Rygaard, hvor han omgaas Klopstock, Cramer og Gerstenberg; om Høsten tager han hjem til sin Moder, bliver alvorlig syg og indlægges paa Frederiks Hospital; endelig anbringes han atter som Rekonvalescent paa Rygaard, hvor hans Ophold varer ved til hen ad Foraaret, da Torkel Baden overtager sit nye Embede og afhænder Gaarden.

Om Gaardens Bygninger og deres Indretning paa Ewalds

RYGAARD
(Fotografi)

Tid ved vi ganske god Besked. De var nyopførte, men ret uanselige. Hovedbygningen var af Mur og Bindingsværk med Straatag. I Facaden mod Syd var Hovedindgangen og til hver Side laa en Stue og et Sengekammer. Disse Værelser havde gibset Loft, Brædegulv, hollandske Døre og engelske Vinduer, hvilket viser, at Huset var bestemt for Beboere uden for Bondestanden; derimod var der Murstengulv i Forstue, Køkken og Spisekammer. I underste Etage var der endnu to Stuer. Paa Loftet var i den østre Ende indrettet et stort Værelse, en Al-

kove og to Kamre, og man har jo Lov til at gætte paa, at det var her, Ewald var indlogeret. Af Udbygningerne laa den ene i lige Linje med Hovedbygningen og indeholdt Borgestue m. m. Den nuværende statelige Hovedbygning, der i Arkitekturen minder om det nærliggende Søholm, maa være opført eller ombygget langt senere, thi Rygaard var endnu i 1830erne kun een Etage høj, men med Kælder, dobbelt Kvist og Tegltag.

Rygaard har haft følgende Ejere: Torkel Baden (Skøde og Gavebrev af 1766 med forskellige Friheder fremfor Bønderne), Generalauditor og Højesteretsadvokat Andreas Bruun (Skøde 1771), Supercargo Chr. Prytz (Skøde 1783), Nationaløkonomen, Baron Chr. Ulr. Dittl. v. Eggert (Skøde 1795), Pauline Sehested, f. Fabritius de Tengnagel (Kontrakt 1810), hendes Søn Oberst Joh. Fr. Gyldenstjerne-Sehested (Kontrakt 1816), Antoinette de Eggert, Enke efter den nysnævnte Baron v. E. (Skøde 1820), Hestehandler Witus Berring (Skøde 1826), hans Søn Peder Witusen Berring (Skøde 1828), Bager J. W. Scheer (Skøde 1851) og Baron Carl Wilh. Emil Knuth (1856-98).

Lundegaarden er opkaldt efter den lille Skov, hvoraf ogsaa Lundehuset (der ligger i Københavns Kommune) har Navn. Bondegaard har den aldrig været. Ved Udskiftningen fik Auktionsdirektør Johan Frimodt Lodden tilskødet af Bernstorff (1767) og lod Bygninger opføre. De var fra første Færd herskabeligt indrettede, langt bedre og smukkere udstyret end Bygningerne paa Naboejendommen Rygaard. Hovedbygningen var teglhængt og helt af Grundmur (men kun een Etage med gennemgaaende Kvist), Ladebygningerne til Dels opført af Egebindingsværk, hvad der allerede paa den Tid begyndte at høre til Sjældenhederne; man foretrak det billigere Fyrretømmer. Frimodt var Ejer indtil 1781, da han overdrog Gaarden til David Brown, forh. Guvernør paa Trankebar, der atter skødede den til Christopher Glerup og Jonas Mumsen (1786). Faa Aar efter (1789) overgik Lundegaard til Fred. Knuth, senere Besidder af Knuthenborg og Lerchenfeldt, og han beholdt den til sin Død (1818). I sit Testamente bestemte han, at hans yngste Datter, der var gift med den bekendte Statsmand A. W. Moltke

til Bregentved, skulde have Ret til at overtage Gaarden for en bestemt Sum; efter hendes Død lod A. W. Moltke Gaarden udlægge til deres mindreaarige Søn Joachim Ludvig (1828), men ogsaa han døde i en ganske ung Alder (1836) og Faderen arvede Lundegaard. I 1840 bortskødede han den til Wilh. Rotwitt, der ejede Gaarden indtil 1860.

Rygaard og Lundegaard, der oprindeligt var udskiftet med

LUNDEGAARD
(Fotografi)

et Tilliggende af henholdsvis $65\frac{1}{2}$ og $66\frac{1}{2}$ Tdr. Land, er nu for største Delen udstykket.

Mellem Lundehussøen, Kongevejen og Havsgaards Skel laa i det attende Aarhundrede et lille Buskads med en Del gamle Egetræer, der kaldtes »Haarre-Poven«. Det hørte til Rygaard. Andreas Bruun solgte det 1773 til Jacob Holm, Kasserer ved Asiatisk Kompagni, og han byggede sig her et Lyststed, som han kaldte *Søholm*. Egetræerne skulde saa vidt mulig blive staaende, »til Nytte og Sir« for Egnen, men Antallet formind-

skedes dog stærkt i denne Ejers Tid. Jac. Holm blev imidlertid inddraget i en Kassemangels-Affære, der vakte meget stor Opsigt; han blev arresteret og hans Lyststed ved Lundehussøen blev sat til Auktion (1783). Det købtes af en københavnsk Isenkræmmer Peter Salomon Steinardt, overgik ved Testamente 1788 til hans Halvbroder Julius Steenberg og erhvervedes 1802

SOHOLM, SET FRA SYD
(Fotografi)

af den rige jødiske Købmand Joseph Nathan David, Fader til den bekendte Politiker.

Nathan David udvidede og forskønnede Ejendommen. Han tilkøbte en Del Arealer, navnlig af Havsgaardens Jorder, og det var vistnok ham, der lod C. F. Hansen opføre den nuværende anselige Hovedbygning, der er et smukt Eksempel paa Bygmesterens Evne til at forene Antikkens rene Linjer med Dagliglivets Behov. Til sin Død (1830) beholdt han Søholm, som Boet Aaret efter bortskødte til Alphonse Casadaban.

Denne købte Gaarden i en bestemt Hensigt. Han mente,

at der savnedes et Forfriskningssted i Hovedstadens Omegn, hvor Folk af den dannede Klasse kunde slaa sig ned »uden at være blandet med det almindelige Publikum«. Autoriteterne gik ind paa hans Betragtninger, og skønt Kromanden i Lunde-
huset protesterede mod denne uventede Konkurrence, fik han Bevilling til Traktørhold (9. Juni 1831). Men Forretningen gik

SØHOLM, SET FRA NORD
(Fotografi)

slet ikke, allerede 1. Oktbr. Aaret efter maatte Casadaban lukke og kort efter kom han i Prins Christian Frederiks Tjeneste som Kok. Søholm stod saa uden Beboere et Aar. Da han endelig fik Lyststedet afhændet 1835, forsøgte Efterfølgeren gentagne Gange at tage Traktørvirksomheden op paany, men uden Held. Endnu i Begyndelsen af Fyrrerne var der dog Traktørsted paa Søholm.

Blandt Søholms senere Ejere kan nævnes Politikeren, Entreprenør Niels Andersen, som købte Stedet 1877 og boede der til sin Død (1911).

Langs Kongevejen ligger en Række af de gamle Bernstorffske Gaarde (se Kortet), dels udflyttede fra Gentofte By, dels fra Vangede. De fleste er smukke og velholdte, men uden historiske Minder. En Kilometer Nord for Søholm, paa Vejens østlige Side ligger Resterne af *Bjerregaarden*, den første Udflyttergaard i Danmark; lige overfor *Dyssegaarden* (med rigt producerende Teglværk), der har faaet en vis herostratisk Berømmelse som P. A. Albertis tidligere Ejendom.

— —

Vangede, der ligger Vest for Kongevejen, paa Højde med Gentofte Sø, har i højere Grad end Sognets andre Lokalteter, bevaret sit Landsbypræg. Tvivlsomt er det, om det Omraade, Byen indtager, har hørt til Absalons Gave til Bispestolen. I det fjortende Aarhundrede ejede flere bekendte Adelslægter Bøndergods i Vangede (Wangwethæ, Wongeweth, Wangethæ). Niels Eriksen Saltensee til Linde tilskødede 1346 sin Svigersøn Niels Knudsen Manderup til Svanholm fire Gaarde, Anders Pedersen Panter til Hvidkilde gav 1374 Erik Nielsen Saltensee til Hørsholm Pant i forskelligt Bøndergods (hvilket Gods Aar 1400 overgik til Dronning Margrete) og 1377 pantsatte Siunde Nielsen Gyling til Strø fem Øre Jord (oras terre) til sin Svigersøn Henrik Skytte til Vallekilde. Roskilde Bispestol synes ved dette Tidspunkt kun at have ejet to Gaarde i Byen.

Helt har Vangede vist aldrig tilhørt Bispestolen. Kort før Reformationen kunde Kongen give Biskop Lage Urne Pant i en Gaard i Vangede (1524) og længe efter at Kirkegodset var sekulariseret, tilmageskiftede Kongen sig (1560) af Otte Rud en Gaard, to Huse og en Vejrmølle, ja endnu saa sent som i 1623 fik Kronen af Klavs Daa en Gaard og et Gadehus i Magelæg. Vangede blev heller aldrig helt Krongods, thi helt ned i det nittende Aarhundrede ejede Universitetet en Gaard i Byen. Maaske stammer denne Ejendomsret fra 1424, da Righofmester Anders Jepsen Lunge (indgiftet i Familien Panter) ved Oprettelsen af Helligtrefoldigheds Alter i Frue Kirke i København blandt meget andet Gods ogsaa lagde to Gaarde i Vangede til dette Alter. Ved Reformationen blev Universitetet

Kirkens Patron og overtog dens Gods; 1622 bortmageskiftede Professorerne den ene Gaard til Kronen og kan da have beholdt den anden. Ved Udskiftningen udflyttedes ogsaa Universitetsgaarden, der fik Navnet Holmegaard og først afhændedes (ved Arvefæsteskode) Aar 1848. Universitetet oppebærer endnu bl. a. Rekognition ved Ejerskifte.

Vartov Hospital ejede ogsaa langt ned i Tiden fire Bønder-

VANGEDE BY
(Fotografi)

gaarde i Vangede. Disse Gaarde er formentlig skænket Hospitalet af Kongen, men Ejendomsretten er vanskelig at efterspore. Maaske er det de samme fire Gaarde, som midt i det sekstende Aarhundrede brugtes til Forlening for de kgl. Livlæger; Dr. Peder Capeteyn fik Brev paa dem 1548, Dr. Jakob Bording 1558. I 1582 omtales en Gaard, der var henlagt til Helliggejsthus i København og som i gammel Tid var oprettet af alle Bøndernes Jord.

I Svenskekrigen blev Vangede By totalt lagt øde, først i Sommeren 1660 begyndte Bønderne at komme tilbage til deres gamle Bopladser og bygge sig Hytter at bo i. Før Krigen var der 13 Gaarde, hvoraf de 8 var Kronens, 4 laa til Vartov, 1 til Universitetet; af Husene, hvis Antal var 10, ejede Kronen 6, Vartov 4. Efter Krigen anføres 14 Gaarde, men kun 6 Huse, idet Vartov, der nu ejede 5 Gaarde, formodentlig har sammenlagt sine fire Huse til en Gaard. Bymarken laa før Udskiftningen rundt om Byen, navnlig Nord og Syd for den, men

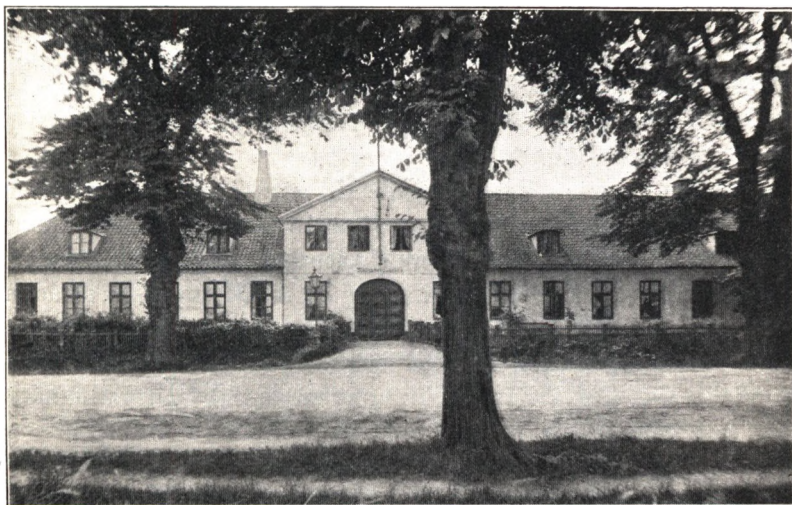
SØNDRE BAKKEGAARD
(Fotograf)

der var intet Oredrev. En af Markvangene hed Søborg Vang og her laa Søborghus, der nu hører til København. I Byen var i det syttende og attende Aarhundrede en Kro, der synes at være bleven nedlagt paa Kristian VI's Tid, men 1750 fik en forhenværende Husar, en hvervet Ungarar, der giftede sig med en Skipperdatter fra Lolland, atter Lov til at holde Kro i Vangede.

Byen udskiftedes 1766 og Gaardene, der efterhaanden udlyttedes, kom navnlig til at ligge ved Landevejen, der fra Vangede By fører til Søborghus. Nord for Byen ligger *Stolpegaarden*, der fra 1875 er indrettet til fælles Fattiggaard for Gentofte, Lyngby, Søllerød, Herlev og Gladsaxe Kommuner; flere af Gaardene ved Kongevejen hører ogsaa til Vangede,

saaledes *Vintappergaarden* og *Bakkegaardene*, af hvilke navnlig Søndre Bakkegaard udmærker sig ved sit pyntelige Ydre og smukke Beliggenhed.

Vintappergaarden har formodentlig Navn efter Thomas Baildon fra Hull, Vinhandler og Stadskaptajn i Helsingør. Oprindelighed den »Nørregaard«, fordi den laa ved den nordlige Grænse af det Bernstorffske Omraade. Kort efter Udskiftningen

VINTAPPERGAARDEN
(Fotografi)

blev den solgt til Sognepræsten i Lyngby, Jochum Bruun (Skøde 1768), som imidlertid 1769 forflyttedes til Nykøbing paa Sjælland og af den Grund afhændede Gaarden til Baildon (Skøde 1770), der efter sin Hustru gav den Navnet »Marieberg«. Efter hans Død kom den paa Auktion 1783 og skiftede derefter hyppig Besiddere, dog ejedes den i det nittende Aarhundrede i over fyrretyve Aar (1843-87) af en og samme Mand, cand. phil. Jens Guldberg. Endnu i Fyrreterne kaldes den Marieberg, men dens gængse Navn var Vintappergaarden. Bygningerne er pyntelige og af et vist storstilet Tilsnit.

Nord for Gaarden ligger ved Kongevejen en lille Sø, der nu almindeligvis kaldes Vintappersøen. Det er en gammel Tørvemose, som tidligere gik under Navnet »Hulelyng-Mose« eller »Svinemose«. Ligesom den langt større »Gammelose«, der ligger ude ved Grænsen mod Buddinge, hører den til Vangede By; ved Gammelose nævnes i det attende Aarhundrede hyppigt »Knæbjerget«. Ligeledes ved Kongevejen, noget sydligere, ligger lige over for »Ræveskov Bakke« (som paa gamle Kort kaldes *Rævsgaards Bakke*) en anden lille Sø, der oprindelighed »Hulsø« eller »Lille Sø«. Drejer man af her ad Vejen til Gentoft By og gaar ud i Engen Nord for Gentoft Sø, støder man paa en Lokaltet, som i ældre Tid havde stort Ry, nemlig *Vangede Kilde*.

Hvad der vides om Vangede Kildes Oprindelse og dens Forhold til Gentoft Hospital, er fortalt ovenfor (Side 17). Navnlig i første Halvdel af det attende Aarhundrede øvede den stærk Tiltrækning paa Omegnens Almue og Folk fra Hovedstaden, som St. Hansaften og Aftenen før Vor Frue Dag (2. Juli) i Skarer søgte herud til Vogns, til Hest og til Fods. Det var ikke ualmindeligt, at der i Kildeblokken efter en St. Hansnat fandtes 100 Rdr. eller mere. Rygtet gik om mirakuløs Helbredelse af syge og vanføre, der drak af Kildens Vand eller toede sig dermed ligesom ved Helenes Grav i Tisvilde og straks blev friske. Med Ærbødighed nærmede man sig Kildeblokken og lagde sin Skærv deri. Pengestykkerne skulde være i ulige Tal, f. Eks. 3 Enesteskillinger eller 3 15-Skillingsstykker, som Kildegæsterne Evne nu var til, og Mønterne pakkedes i Papir for at det kunde skønnes, at de hørte sammen. Saa fyldte man sine Flasker med det undergørende Vand og de syge kørtes hjem med tildækkede Ansigter, da de ikke maatte se nogen.

Rammen om denne halvt hellige Ritus var mindre dyster. Thi største Delen af Kildegæsterne drog efter gammel Skik i Midsommernatten til Kilden til Skæmt og Lystighed. Man har dog Indtryk af, at Vangede Kilde var den af de københavnske Valfartskilder, der mest søgtes for Lægedoms Skyld og nærmest var i Slægt med de mange hellige Kilder ude i Landet.

Og Troen paa Vandets Kraft var stærk, baade blandt lægd og lærd; »vore kyndige Læger«, skriver Torkel Baden (1774) i sin Omtale af Vangede Kilde, »anprise dette Vands hemmelige Kraft under Blanding med alle Slags spirituose Drikke som et vigtig Modgift mod Vattersot, Podegra og alle hektiske Svagheder«.

At Lystigheden ved disse Udflugter kunde gaa over Stregen, var kun menneskeligt, og bekendt er det, at Holberg i »Kilderejsen« ogsaa i dette Kapitel satte sin Samtid et Spejl for Øjnene. Den Kilde, der hentydes til i Komedien, kan ikke være Kirsten Pils, fordi den i 1720erne, da Kilderejsen blev til, endnu var ganske ukendt, og man har da med nogen Føjement at kunne søge Digterens Forbillede i Vartov-Kilden, der laa lige Syd for Tuborg. Ogsaa denne Forklaring lider imidlertid af visse topografiske Vanskeligheder. Nogle af de forekommende stedlige Hentydninger passer godt nok paa Kilden ved Gammel Vartov, men andre langt bedre paa Vangede. Det er derfor mest rimelig, at Holberg har laant Træk fra begge disse Kilder, der begge var i Ry paa hans Tid. At Tilstrømningen til Vangede Kilde allerede da var stor, er sikkert. St. Hansdag 1721 blev Blokken opbrudt og en af Ransmændene blev fanget og dømt til at klæde Stejle og Hjul; havde Blokken ikke været vel ved Magt, havde Synderne næppe villet udsætte sig for saadan Tort.

Kilden tabte imidlertid sin Tiltrækning, navnlig da Kirsten Pils Kilde kom i Gunst, og de besøgendes Tal tog kendelig af, men Valfarten hørte først helt op i anden Halvdel af det nittende Aarhundrede.

Paa det Tidspunkt, da Vangede Kilde var mest i Ry, var selve Kildebygningen højst uanselig. Det berettes 1756, at Kilden er indhegnet med Brædder, paa hvilke der er skaaret et firkantet Hul, hvorigennem Vandet løber ud og danner en Sump eller Kær; den laa blot for al Slags Vejr uden Skur eller Laag. I Kildetiden holdt Bønderne Vagt, for at Kildegæsterne ikke skulde træde Græsset ned, hvad der ofte medførte Strid og Spektakler, men ved Udskiftningen lod Bernstorff, der forstod hvad »denne udmærkede Herlighed« var

værd, udlægge et Areal af fem Tønder Land til Kilden for at undgaa disse Ubehageligheder i Fremtiden. Den er nu, i To-hundredaaret efter dens Fremspring, pyntelig istandsat. I en halvmaaneformet Kampestenssætning med foranliggende Forsænkning vælder Kilden ud af et Medusahoved i Bronzerelief. Ovenover er indsat en Bronzetavle med denne Indskrift: Van-

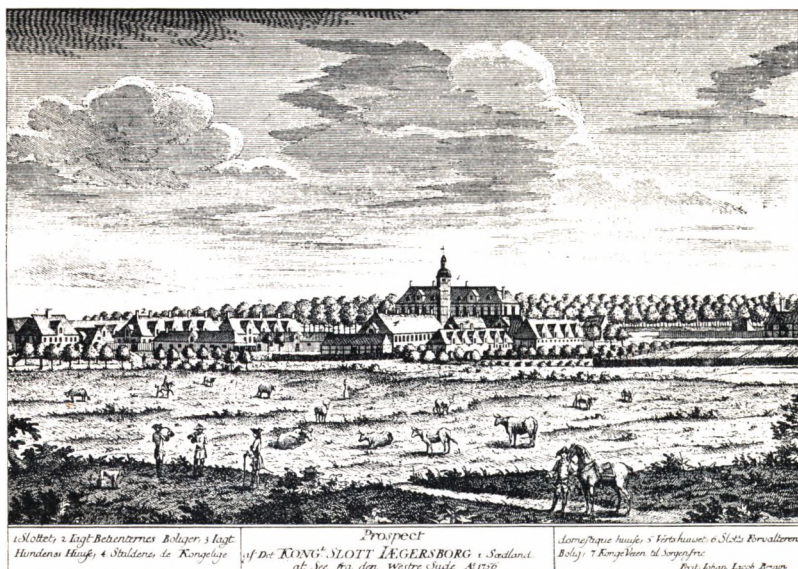
VANGEDE KILDE

(Fotografi)

gede Kilde | tog sit Udspring 1709. | For de Gaver, der nedlagdes i en Blok | ved Kilden grundlagdes | Gjentofte-Lyngby Hospital || Ved Stensætningens Ender to Tavler med Aarstallene 1709 og 1909. Et lille Areal omkring Kilden er indhegnet og beplantet.

I Egnen omkring Gjentofte og Vangede ligger endnu en Del forhistoriske Gravhøje, men adskillige er sløjfet efter Udskiftningen. Nord for Vangede laa fire Høje, nordligst *Snephøj* og

Syd for denne de tre *Stolpehøje*, hvorefter Stolpegaarden tog Navn; paa Gaardens Marker er senere fundet Oldsager. Nord for Gentofte laa *Smakkehøj*, der gav Smakkegaard Navn, og de to store *Brødhøje*, som endnu er bevarede. Den vestlige er 25 m. i Tvermaal og 4,40 m. høj, den østlige henholdsvis 26 m. og 4 m.; de laa i Brødhøjsmarken, d. v. s. det Jordstykke, der var henlagt til Gentofte Kirke til dens Forsyning med Brød og Altervin, og fik deraf Navn. Begge de to Høje ligger nu paa privat Grund, ved Foden af den vestlige er Forfatteren Carl Brosbøll (Carit Etlar, † 1900) begravet og der er 1903 rejst en Mindesten med Buste af V. Bissen. Ved Snogegaard, Vest for Vangede By, stod tidligere en nu helt sløjfet tokamret Jættestue; Kamrenes Længderetning var Øst til Vest. Ved Vangede fandtes 1809 ved Grusgravning et Bronzekar, Smykker af Guld og Sølv m. v., og ved Stengaard, Sydøst for Gentofte By, stødte man 1855 paa Skeletter samt Bronze- og Jernsager; her har formodentlig ogsaa ligget Gravhøje. *Bavnehøj*, en rund Gravhøj (16 m. i Tvermaal, 2,40 m. høj), ligger lidt Vest for Nørre Bakkegaard ved Vejen fra Vangede til Søborghus, og sydligere ved samme Vej, men paa den anden Side, fandtes forhen den nu sløjfede *Munkehøj*, hvoraf Munkegaard fik Navn. Endelig er der *Elhøj* (18 m. i Tvermaal, 2,65 m. høj) lige Syd for Dyssegaard. Det var her Ewald den 16. September 1770 skrev Digtet »Philet« i Anledning af J. H. E. Bernstorffs Fald. Han skildrer Bøndernes Sorg over Tabet af den Mand, der har skabt al denne Markens Rigdom for dem og alle disse unge Herligheder, der kan ses fra Elhøjs Top, dette Land, der »var fordum vildt og øde, endnu halv skjult i Vand,« hin store Strækning »med den rige Grøde,« der kun var »Kær og Mus og Sand«.

JÆGERSBORG AAR 1756
(Kobberstik)

JÆGERSBORG

EN gammel Efterretning gaar ud paa, at *Ibstrup*, som Jægersborg tidligere hed, oprindelig tilhørte Slægten Ulfeld. Denne Efterretning maa være urigtig; Ulfeld'erne vides aldrig at have ejet Jordegods i Gentofte Sogn.

Ibstrup er iøvrigt et forholdsvis nyt Navn; Mandsnavnet Ib (en yngre Form for Jep eller Jakob) kan sikkert ikke paa-vises i samtidige Aktstykker før hen mod Middelalderens Slutning. Men Stedet er meget ældre. I 1401 forekommer »Jæiops-torp« (ɔ: Jepstorp), der upaatvivlelig er den samme Lokalitet, da den nævnes i Forbindelse med Lyngby Møller og Stakørp (ɔ: Stokkerup). Jepstorp var Krongods, men Roskilde Kapitel havde Byen eller Gaarden (formodentlig var det kun een eller to Gaarde) i Pant tilligemed en Mængde andet Bøndergods,

hvilket Gods Kapitlet nu atter overdrog Kong Erik og Dronning Margrete.

Ved Tiden omkring Reformationen hedder Stedet Ibstrup. Enken efter den bekendte Rigsraad Albert Jepsen Ravensberg, Fru Sofie Podebusk, fik 1537 kgl. Livsbrev paa Myllerup By og en Bondegaard i Ibstrup, men af en eller anden Grund kom Overdragelsen ikke i Orden. Man har tidligere identificeret disse Lokaliteter med Mullerup i Løve Herred og Ebberup i Merløse Herred, men det er uden for al Tvivl, at det virkelig er Ibstrup i Gentofte Sogn, her er Tale om; dels forlenedes Fru Sofie, der som Enke boede i København, i Stedet for med Isløf (=: Islemark), dels er det sikkert, at Myllerup eller Mellerup (sml. sidste Afsnit) har ligget i Ibstrups umiddelbare Nærhed. En Menneskealder senere nævnes Ibstrup atter og optræder derefter hyppigt i Historien. Det var ganske vist kun en Bondegaard, men allerede paa Frederik den Andens Tid synes den at have været en af Sognets største og fornemste; den indtog allerede paa dette Tidspunkt en Særstilling.

Ibstrup (og senere Jægersborg) var fra Frederik den Andens Tid til langt ned i det attende Aarhundrede knyttet til den kongelige Jagt. Det har alle Dage været Jagtslottet fremfor noget andet. I 1573 høres om en »Fogelherd« eller Fuglegaard, som Kongen greb Lejligheden til at lade indrette, da Kurfyrsten af Sachsen sendte en gammel Jæger til Danmark, der forstod sig paa Fuglefangsten. I de følgende Aar opholder Frederik den Anden sig ofte paa Ibstrup under sine Strejfture paa Jagten. Allerede i 1570erne maa der have været indrettet standsmæssige Gemakker, hvor Kongen og hans Følge kunde tage ind, og Stalde, hvor Herrernes Heste kunde opstaldes; undertiden forbliver han der flere Dage i Træk og besøger Regeringsforretningerne derfra. Det var her, Frederik den Anden personlig tilbød Tyge Brahe Øen Hveen i Forlening. Tyge Brahe fortæller derom i en latinsk Epistel til den medicinske Professor Johannes Pratensis: Om Morgenen den 11. Februar 1576, medens han endnu laa i Sengen, just overvejende sit Forsæt om at drage til Tyskland og slaa sig ned der, kom en

ung Adelsmand til Knudstrup i Skaane og overbragte et Brev fra Kongen, skrevet »in domo regis venatoria Ibstrup«, med Bud til Tyge Brahe om uopholdelig at komme til Sjælland; han begav sig straks paa Vej og inden Solens Nedgang modtog Kongen ham paa Ibstrup.

Den jagtelskende Konge havde flere saadanne Jagthuse og Gæstegaarde paa sine vidtstrakte Jagtdistrikter ude i Landet; det var hyppigst Bøndergaarde under Kronens Gods, og Fæstebonden nød visse Begunstigelser for at holde Gaarden i Stand til Kongens Modtagelse. Paa Ibstrup boede Herredsfogden i Sokkelunds Herred, Lavrids Knudsen, der første Gang nævnes i Sommeren 1579; dette Embede blev i hin Tid bestridt af Bønder. Lavrids Knudsen stod øjensynlig i Kongens Gunst. Da han maatte forsømme sin Næring paa Gaarden med at holde Ting i Herredet og møde paa Landstinget, fik Herredets Bønder Befaling at yde ham en Skæppe Korn hver om Aaret; 1581 fik han Ret til at oppebære Kronens Korntiende af Lyngby Sogn, 1586 gav Kongen ham uden Indfæstning en Krongaard i Myllerup til hans endnu ugifte Datter. Efter Frederik den Andens Død fritoges han for Landgilde af Gaarden paa Grund af sit Hverv som Herredsfoged — en Gunst, der jævnlig blev Herredsfogderne til Del — og han fik Lov til at indføre Rostockerøl sise frit.

Storbonden Lavrids Knudsen døde som en fattig Mand, og Enken maatte se hele sit Boskab og en Del af Kvæget udlagt til Kronen for hans Gæld. Formynderregeringen gav hende dog Lov til at beholde sine Ejendele for bedre at kunne holde Gaarden ved Magt (1594). To Aar efter giftede hun sig med Staffen Nielsen Bonde og Ægtefællerne fik kongeligt Brev om at maatte beholde Ibstrup uden Afgift saa længe de levede.

Ibstrups Storhedstid oprinder i Kristian den Fjerdes yngre Aar. Dronningen, Anna Katrine af Brandenburg, har sandsynligvis faaet overdraget Gaarden som sin Særejendom, og det besluttedes at opføre et »stort nyt Hus« paa Ibstrup. Grunden blev lagt i Foraaret 1609. Resen, som formodentlig bygger paa en Tradition, der endnu har eksisteret paa hans Tid, be-

retter udtrykkelig, at det var Dronningen, der oprindeligt tog Initiativet dertil, og det stemmer godt med, at Ibstrup i Lensregnskabet 1611-12 kaldes »Dronninglig Majestæts Gaard«. Hun naaede dog ikke at se Slottet færdigt. Efter at Grunden var sat, tog man i Foraaret 1610 fat paa Hovedbygningens Mure, i Efteraaret 1611 blev Taget dækket med Skifer, Kobber- og Blyrender lagdes op; men derefter indtraadte en Standsning. Dronningen døde og Ibstrup kaldes nu i Modsætning til tidligere »Kongelig Majestæts Gaard«. Med Byggeriet gik det langsomt, Kalmarkrigen lagde Beslag paa Kongens Interesser, først i 1615-18 blev der sat Vinduer og Døre i det nye Hus paa Ibstrup, medens man indvendig gik i Lag med Kalksniderarbejdet. Af Udbygninger var indtil dette Tidspunkt bl. a. en Beriderstald og et Boldhus blevet opført. Det nye Ibstrup maa i det hele være bleven færdigt omkring Aar 1620.

Var Ibstrup end til at begynde med Dronningens egen Gaard, er der dog næppe Tvivl om, at den byggelystne Konge her som i andre Tilfælde har gjort Udkast og tilset Opførelsen; den egentlige Bygmester har han vel ikke været, skønt ingen af de ved Slottets Opførelse beskæftigede Haandværkere (bl. a. David Nyborg fra Køge) nævnes paa en saadan Maade, at man faar Indtryk af, at de indtog en ledende Stilling. Man tør sikkert gaa ud fra, at den ældste bevarede (nedenfor Side 99 gengivne) Tegning af Ibstrup i Hovedtrækkene er overensstemmende med det oprindelige af Kristian den Fjerde opførte Slot, og den aabenbare Lighed med Rosenborg falder da let i Øjnene. Rosenborg og Ibstrup var under Opførelse samtidig og kan i Grundplan og Arkitektur begge føres tilbage til Badstuen ved Frederiksborg, opført af Faderen, Frederik den Anden. Det spirprydede Trappetaarn paa den ene Langside er fælles for alle tre Bygninger, ligeledes de tre Udbygninger paa den modsatte; men Udbygningernes Afdækning er forskellig: ved Badstuen og det tidligere Ibstrup afsluttes de med Spidsgavle og Vinkeltag, ved Rosenborg løber de op i Spir. Ligheden er iøvrigt størst mellem Badstuen og Ibstrup — selv Karnapperne paa de tre Udbygninger genfindes i dem begge —, dog er Bad-

stuens Trappegavle baade i Ibstrups og Rosenborgs Arkitektur erstattet af de hollandske Renæssancegavle, der gaar igen i saa mange af Kristian den Fjerdes Bygningsværker.

Ibstrup laa langt ned i Tiden omflydt af Vand. Foruden Søen var der oprindelig baade Vold og Grav, begge Dele nævnes i Rentemesterregnskaberne ved Ibstrups Opførelse; gentagne Gange tales der om, at Grunden skal sættes af Kampesten omkring »Skansen«. Og Dallins tidligere omtalte Kanalprojekt var delvis begrundet i Kongens Ønske om at føre Vand til Graven omkring det nye Slot; Planen gik aabenbart ud paa at gøre »det kongelige Hus Ibstrup paa det næste omflut«.

Ibstrup var endnu ikke i den Forstand kongelig Sommerresidens som det senere blev. Rosenborg var Kongens kæreste Opholdssted og laa i det syttende Aarhundrede i helt landlige Omgivelser; vilde Kongen lidt længere bort fra Byen, tyede han til Frederiksborg. Hyppig søgte Kristian den Fjerde dog til Ibstrup, slog sig undertiden ned her et Par Dage paa Rejsen til Frederiksborg, og der er bevaret flere interessante Træk, der knytter sig til dette nordsjællandske Slot. Gennem Jon Olafssons Erindringer lærer man Kongen at kende i hans daglige Liv paa Ibstrup, forudsat at denne brave Islænder, der tjente som simpel Bøsseskytte, ikke lader Fantasien alt for frit Løb. En Dag, fortæller han, blev han sammen med sine Fæller beordret ud til Ibstrup, hvor de skulde trække Trærødder i Land fra den runde Sø, der laa Sonden for Slottet og tidligere havde været bevokset med Skov, som Kongen nu havde ladet omhugge. Kongen tog personlig en Haand i med, naar Stubben var hevet i Land, og Arkelimesteren, der stod hos, med guldbroderede Handsker og prangende Kaarde, fik en drøj Irettesættelse, fordi han stod ørkesløs og saa til, naar de andre arbejdede. Tre Dage var Bøsseskytterne beskæftiget derude og Kongen gav dem til Løn 12 Tønder Kongeøl, hvad der maaske i nogen Grad kan have medvirket til, at Jon Olafsson ser Kongens Færd i et saa flatterende Lys.

Kristian den Fjerde optraadte ogsaa paa Ibstrup i fuld kongelig Glans. Slottet selv har sikkert nok været udstyret

med Pragt, med kostbare Tapetserier og Perlestikkerarbejder — derom synes i hvert Fald den Omstændighed at afgive Vidnesbyrd, at Kongen i 1634 i længere Tid havde Perlestikkeren Gert Osserin og hans Folk i Arbejde derude. Fremmede Staters Afsendinge fik jævnlig Foretræde for Kongen paa Ibstrup; det vides, at han her i 1622 modtog Hertugen af Lyneborgs Gesandt, og gentagne Gange (i 1623 og 1647) russiske Gesandtskaber. Den sidste Gang ledsagedes Gesandterne af et Følge paa henimod halvfjerdsindstyve Personer. De kom for at bringe Undskyldning for den Behandling, Valdemar Kristian var bleven til Del i Rusland og som var gaaet Kongen nær til Hjerte, da hans politiske Planer krydsedes ved at Prinsen blev holdt for Nar i Stedet for at faa Czarens Datter til Ægte. Synderlig begejstret var han ikke for at faa de fornemme Herrer stedet for sig, og han giver sin Stemning Luft i følgende kongelige Linjer til sin Kansler, Kristen Thomesen Sehested: »Moskovitternes Audiens angaaendes, da vilde [jeg], at de fik Audiens hos Fanden i Helvede og intet hos mig. Paa Københavns Slot kan det for adskillig Konsideration intet ske, mens in loco abdito som Ibstrup, om man kan faa saa mange Vogne og Heste, at man kan slæbe de Bernhytter*) derud.«

Ibstrup kunde altsaa gøre Nytte ved Lejligheder, hvor det gjaldt om ikke at vække for stærk Opsigt. Forud var der gjort store Forberedelser. I Anledning af Tronfølgerens, Prins Kristians Død ikklædtes Modtagelsesværelserne paa Ibstrup et dystert Udstyr: Trapper, Gange og Gemakker, hvorigennem Gesandterne skulde føres, maledes sorte, hvor de ikke kunde dækkes med sort Klæde; over det Sted, hvor Audiensen fandt Sted, ophængtes et sort Tapetseri og over Gulvet bredtes sorte Tæpper. Og, hed det i Missivet til Hofmesteren om alle disse

*) Bernhauter (egentl. Bärenhäuter), et i ældre Tysk hyppigt forekommende halvt godmodigt, halvt foragteligt Udtryk; betyder omtrent det samme som Kerl eller Bube.

Foranstaltninger, »de Heste, som paa Gangen paa forskrevne Ibstrup findes afmalet, skal tages af Vejen og sættes paa Salen der samme Steds«. Audiensen fandt Sted den 22. Oktober, og Ugedagen derefter blev Gesandterne atter bestilt til Ibstrup for at »faa deres Afskeen jo før jo beder« — det var Kongens egne Ord til Sehested. Alligevel drog Moskovitterne bort med rige Gaver i lødigt Sølv; det var Tidens Skik, og den maatte overholdes.

Store historiske Begivenheder knytter sig iøvrigt ikke til Ibstrup. Det var her Vibeke Kruse den 7. April 1630 bragte Ulrik Kristian Gyldenløve til Verden, men mest bekendt har vel Slottet været i Datiden som Opholdssted for den landflygtige svenske Enkedronning Marie Eleonora, Gustav Adolfs Gemalinde. Kristian den Fjerde ydede her sin Frænke (hun var Dronning Anna Katrines Broderdatter) et gæstfrit Tilflugtssted, men Politik var der med i Spillet; Enkedronningen stod aabenbart under Kongens Formynderskab og maatte, som det synes, sætte sit Navn under de Breve, Kongen ønskede hun skulde skrive til Datteren, den regerende Dronning Kristine i Sverig. Enkedronningen flyttede ind paa Ibstrup i Sommeren 1641; selv skulde hun bo i Kongens egne Gemakker, Følget i de andre Logementer. Senere fik hun (efter hvad Slange beretter) anvist Bolig paa Vordingborg Slot.

Ved Ibstrup var der foruden det kongelige Gæstehus tillige en *Ladegaard*, formodentlig den oprindelige Bondegaard. I Begyndelsen laa Ladegaarden under Københavns Len og bestyredes af en Foged med 20 Rdl. kurant i aarlig Løn og 3 Rdl. maanedlig i Kostpenge, og naar Behov gjordes, forskrev Kongen derfra til Hofholdningens Fornødenhed alle Slags Viktualier. Men mod Slutningen af Kristian den Fjerdes Tid bortforpagtedes Ibstrup som et Slags særligt Len. I 1645 fik Slotsskrivere paa Københavns Slot, Peder Pedersen, Forpagtningsbrev paa Ladegaarden for et Tidsrum af tre Aar mod en aarlig Afgift af 600 enkende Rigsdaler og allerede Aaret efter sikrede han sig Forpagtningen indtil 1653. Han fratraadte dog for-

inden; efter Kristian den Fjerdes Død afgik han (1649) som Slotsskriver, blev senere Borgmester i København og var engageret i saa mange Foretagender, at der kan have været Grund nok for ham til at opgive Forpagtningen af Ibstrup Ladegaard. I hvert Fald var Hans Kristoffersen Claudi traadt i hans Sted 1650.

Denne Hans Kristoffersen var ilde lidt af Bønderne; han plagede dem med Hovarbejde og Ægter. Hvordan Vejret var og hvor bundløse Vejene end laa hen, maatte Bønderne idelig til Hovedstaden efter Øl, Proviant eller Foder til Jagthundene. Han tog dem fra Ploven, naar de gik og arbejdede i Ibstrup Mark. Naar de fattige Kronbønder fik Bud om at age og undskyldte sig, mødte hans Tjenere op med Bøsse og Degen for at pante, og Hans Kristoffersen lod sig ikke nøje med Husets Kobbertøj, men tog Seng og Hoveddyner. Saaledes lød Klagerne fra Gentofte Sognemænd og Lensmanden gav Bønderne Medhold.

Frederik den Tredje havde imidlertid overladt Ibstrup til sin Gemalinde. Det var Sofie Amalie, der 18. Febr. 1650 havde udstedt aabent Brev om Forpagtningen af Ibstrup til Hans Kristoffersen Claudi fra 1. Maj 1650, fra hvilket Tidspunkt hun formodentlig har overtaget Slottet, og det var Dronningen, som 1657 antog Kongens Fiskemester Peter Holmer som Forpagter i hans Sted. Lorens Tuxen, Dronningens betroede Mand, havde dog som Slotsforvalter Overopsyn over Ibstrup ligesom over Dronningens øvrige nordsjællandske Godser.

I 1650ernes første Halvdel, mens der endnu var Fred i Landet, gæstede Sofie Amalie gerne Ibstrup, der nu blev Skuepladsen for pragtfulde Hoffester, som Dronningen arrangerede med stor Opfindsomhed. Bekendt er den spanske Gesandt Rebolledos farverige Skildringer af nogle Festarrangementer paa Ibstrup i 1655: I Skoven var indrettet et Slags Jagtteater med bevægelige Dyrefigurer, som man skød til Skive efter; Selskabet, der var i prægtige Jagtdragter, strakte sig paa bløde Græsbenke, man holdt Taffel under aaben Himmel om-

kring en kunstig Dam med Fisk og Ænder etc., og Natten lang dansedes der i den store Sal paa Slottet, udsmykket med Krystalkroner og et Utal af Spejle.

Men det varede kun kort — faa Aar efter var Ibstrup næsten helt Ruin. Umiddelbart efter Stormen paa København i 1659, da Karl Gustavs Hær endnu laa omkring Hovedstaden, havde den svenske Generalkrigspræsident Lars Flemming indkvarteret Resten af Dalkarle-Regimentet paa Ibstrup Slot, hvor de huserede paa det værste; den mislykkede Storm og den tabte Udsigt til Plyndring havde gjort Soldaterne opsat paa at faa Slottet lagt øde. De havde, enten af Uforsigtighed eller ond Vilje, nær sat Ild paa det. I den lange Sal øverst oppe, hvor Dronningens pragtfulde Baller tidligere havde fundet Sted, brændtes der Hul i Loftet paa tre forskellige Steder. I Kongens Sovegemak og et andet Kammer blev Lofterne ligeledes genembrændt, Bolte og Ankre blev ført bort og en Del Sparreværk paa Ladegaarden revet ned. De svenske Officerer havde den største Lyst til at bryde hele Huset ned og bygge sig Hytter deraf i Lejren, kun Lorens Tuxens Forestillinger og Bønner hos Karl Gustav hindrede dem deri, og samtidig fik han Stenbock til at lade de raa Dalkarle fjerne fra Slottet. Den svenske Feltmarskal tog Officererne strengt i Rette og satte Generalmajor Fabian von Fersen til at beskytte Ibstrup, saa at intet mere blev brudt ned eller ført bort. Slottet var dog allerede saa medtaget, at Lorens Tuxen maatte skaffe Tømmermænd for at understøtte Skorstene og Lofter, der truede med at styrte ned, og han satte selv sit Liv i Fare, da Dalkarlene var rasende over ikke at kunne faa Tømmer til Lejrhytter og svor paa at skyde ham ned, hvor de kunde træffe ham paa Vej eller Sti. Da det senere var lykkedes ham at slippe ind i den belejrede Hovedstad, brød Svenskerne Ladegaardsbygningerne ned paa faa Fag nær, og førte dem ud til Lejren. Først da Freden var sluttet, blev de atter bragt til Ibstrup. I Sommeren 1660 stod der endnu i den svenske Lejr et Hus, som hørte hjemme paa Ibstrup, og som Byg-

mesteren Albert Mathiesen fik Ordre til at undersøge, hvad det kunde bruges til og hvor det kunde flyttes hen.

Dronningen gav nu Afkald paa den hærgede Gaard. I Stedet fik hun Tange og Rude, hvor hun lod opføre Dronninggaard, og den 14. Juli 1660 kunde Kongen give sin Hofmarskal Ordre til atter at modtage Ibstrup og anvende Gaardens Avl og Indkomst til Hofstatens Fornødenhed. Det gjaldt om at faa den sat i Stand efter Krigens Ødelæggelser. Man kørte Sten og Tømmer fra den forladte Svenskelejr ind til Gaarden og traf andre Anstalter til dens Restaurering, men det havde ingen Fremgang under de trange Forhold lige efter Fredsslutningen. Der skulde raades Bod paa saa mange Skader, som Krigen havde ført med sig, og som havde hastigere Hjælp behov og var af større Fornødenhed.

Men omsider fik man Stunder til for Alvor at tænke paa Ibstrups Genrejsning, og Opgaven løstes paa en overraskende Maade. Oberst Henrik Ruse, senere adlet som Baron af Rysenstein, der var gaaet i Lag med Kastellet's Ombygning og stod for Dronningens nye Anlæg ved Amalienborg og Dronninggaard, rettede ogsaa sine Øjne mod Ibstrup. Han tog den ødelagte Gaard i Forpagtning for et vist Tidsrum mod at sætte Bygningerne i Stand og bringe Ejendommen i Lave efter den lidte Medfart; han har formodentlig set sin Fordel derved, thi det synes at være sket efter hans eget Forslag. Skønt Kongen ikke var til Sinds at lade foretage saa omfattende Byggearbejder derude, som Ruse havde ønsket, fik man dog truffet en Ordning med ham. Han skulde have Slottet i Forpagtning i syv Aar fra 1. Maj 1662 med alt tilliggende; Bønderne, der tidligere havde gjort Hoveri til Ibstrup, skulde vedblive dermed, men de haardest medtagne under Krigen, navnlig Bønderne i Gentofte og Vangede, skulde saa vidt muligt skaanes. Det var et rimeligt Forbehold, da det maatte forudsættes, at Ruse i udstrakt Grad vilde fordre Ægtkørsel af Bønderne til de forestaaende store Reparationsarbejder. Ruse skulde ogsaa have Ret til at indløse det Bøndergods, Kongen havde maattet

pantsætte i Krigens Tid. Forpagtningsafgiften, der blev sat til 500 Rdr. aarlig, skulde tilfalde Ruse som Vederlag for Slottets Restauration.

Under den foretagsomme Mands Ledelse kom Ibstrup hurtig i Stand. Mure, Tag og Døre blev eftergaaet, Gemakkerne og især den lange Dansesal, der havde lidt mest, blev repareret. Der opførtes en ny Stald og en stor Lade efter hans egen, af Kongen approberede Tegning. Ruse var først og fremmest Ingeniør, saa det var navnlig i Ibstrups nærmeste Omgivelser, hans Virksomhed satte varige Spor. Den gamle Vold omkring Slottet blev sløjft (Gravene derimod bibeholdt), Pladsen blev udjævnet og en stor Have anlagt; der blev indrettet Fiske-damme, sørget for de nedbrudte Hegn og Markernes Indgrøftning. Alt paa Ruses egen Bekostning, kun lod Kongen paa Frederiksborg anvise de unge Træer og Buskvækster, som behøvedes til den nye Slotshave ved Ibstrup.

Da Slottet var færdigt, ventede Kongen ikke paa Udløbet af Ruses Kontrakt. I Sommeren 1664 bestemtes det, at Ibstrup atter skulde lægges til Hofholdningen i Stedet for Ringsted Kloster, som Hoffet paa en Maade havde *spist* op, thi Kongen saa sig nødsaget til at tilskøde sin Hofslagter den som Vederlag for leverede Viktualier^{*)}. Der maatte derfor forhandles med Ruse om Ibstrups Afstaaelse. Den kongelige Bygmester besigtigede Slottet og takserede den anvendte Bekostning, Sagen kom i Orden og den 3. Oktober 1665 overgik Ibstrup til Rigsmarskal Körbitz, der som Amtmand over Københavns Amt skulde administrere Gaarden sammen med Amtet. Snart blev den dog atter forpagtet ud (til Joakim Fabricius paa seks Aar fra 1666) og mod en stigende Afgift, hvad der tyder paa, at endnu ikke alt var i Orden; hans Leverancer til den kongelige Køkkenskriver blev beregnet efter en bestemt Takst og fradragne i Forpagtningsafgiften. I Kristian den Femtes Tid forsøgte man, som det synes, at lade Gaarden bestyre af en Forvalter, men Forsøget faldt ikke heldigt ud. I de seks Aar

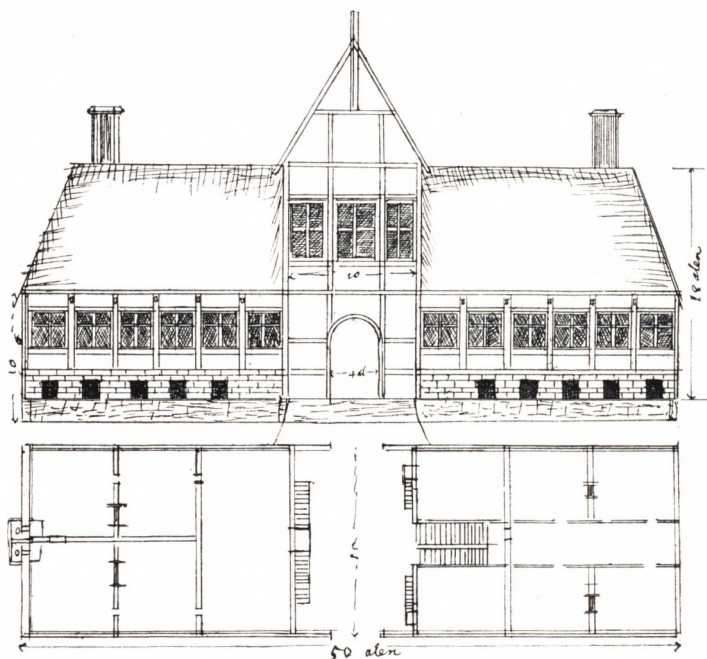
*) Den kom dog senere tilbage til Kronen.

(1670-76) Lavrids Eskildsen — oprindelig Lakaj hos Kronprins Kristian (V), senere Toldforvalter i København — styrede Ladegaarden, kom Kronen i stor Gæld til ham, og 1687 fik han Rungsted Kro tilskødet for at faa denne Gæld ud af Verden. Man gik atter over til Forpagtningen som den mest formaalstjenlige Maade at styre Gaarden paa. Overkammerjunkeren Adam Levin Knuth havde den fra 1680 i en længere Aarrække, men paa dette Tidspunkt var der tillige en Slotsforvalter; hans Efterfølger under Frederik den Fjerde, Ulrik Adolf Holstein fik fra 1702 Ret til at nyde Forpagtningsafgiften, indtil denne Ordning ophævedes 1717. Jægersborg Ladegaard blev da lagt under Ryttergodset og Grev Holstein fik som Erstatning Lov til at indeholde 2000 Rdr. aarlig i Holsteinborgs Kontributioner; dette ophørte med Udgangen af 1730, fra hvilket Tidspunkt Holstein oppebar Pension som afgaaet Storkansler. Ladegaardens Drift havde været ret betydelig (i Aarene omkring 1680 holdtes 100 Kør), men da Gaarden blev Ryttergods, nedlagdes Hollænderiet aldeles.

Den ovennævnte Joakim Fabricius fik vel Lov til at bo i »Stenhuset«, men maatte holde sig til de Gemakker, han fik anvist; de øvrige skulde staa rede, naar Kongen kom. Baade Frederik den Tredje og navnlig Kristian den Femte kom ofte paa Ibstrup. Denne sidste tog jævnlig Sommerophold paa Slottet; hver Postdag kom han da ind til København og rejste atter ud samme Aften. Svigerdatteren, Prinsesse Louise, fik i 1695 anvist Ophold derude, da hun i nogle Dage afventede det højtidelige Indtog i Hovedstaden efter at være kommet til Landet som Kronprins Frederiks Brud.

Især var det Jagten, der øvede sin Tiltrækning paa Kongen. I Frederik den Tredjes Tid synes Frederiksborg overvejende at have været Operationsbasis for de kongelige Jagter, men under hans Efterfølger, da Anlægget af den ny store Dyrehave var bleven fuldført, blev Ibstrup det egentlige Midtpunkt i Hoffets Jagtforlystelser. Det var Kristian den Femte, der som Kronprins havde taget Initiativet til Dyrehavens Anlæg. Der foreligger et kgl. Missive af 20. Marts 1669, hvori Kam-

merkollegiet faar Meddelelse om et Mageskifte mellem Kongen og hans Søn Prins Kristian; Kongen fik derved Gisselfeld (som var kommet til Kronen ved Kaj Lykkes Fald og overdraget Kronprinsen) tilbage, foruden Holmegaard i Sydsjælland, medens Prinsen fik Ibstrup. Noget egentligt Mageskiftebrev

UDKAST TIL ET REKREATIONSHUS

paa en Plads ved Jægersborg 1669 for Kristian V som Kronprins
(Samtidig Tegning, muligvis aldrig opfort)

synes ikke at være udstedt, hvilket finder sin naturlige Forklaring deri, at Frederik den Tredje døde Aaret efter; Tronfølgeren arvede da alle de kgl. Ejendomme. Han lod 1671 opstalde tyve engelske Jagtheste paa Ibstrup, der paa dette Tidspunkt var indrettet som en komplet Jægergaard. Den herlige Jagt, der afgav en behagelig Tidkort for de høje Herrer, havde dog sin mindre behagelige Revers; der krævedes mange Ægt-

kørsler, meget Arbejde til Dyrehavens Vedligeholdelse og Hegnets Pasning, og Bonden maatte lægge Ryg til. I 1670 var det nødvendigt, foruden de Landsbyer, der allerede var lagt til Ibstrup, desuden at beordre Kronens Bønder i Værløse, Stavnsholt, Kollekolle, Lyngby og Emdrup at gøre Tjeneste til Slottet som Erstatning for de Landsbyer og Gaarde (deres Antal var næppe ganske ringe), der ved Dyrehavens Anlæg var jævnet med Jorden.

Det var ikke uden Berettigelse, Kristian den Femte, da han havde faaet Dyrehaven færdig, lod Slottet kalde *Jægersborg*. Endnu i Marts 1671 hedder det officielt Ibstrup, i Juni derimod *Jægersborg*. Det nye Navn havde ikke det gamles Klang; det var dannet ved et Magtsprog, ligesom Gyldenlund senere maatte vige for Charlottenlund. Men Navnet *Jægersborg* svarede nøje til Stedets Øjemed, og det var sikkert skrevet ud af Kongens Hjerte. Kristian den Femte nærrede en glødende Interesse for Jagten, navnlig den hidsende Parforcejagt, der ligesom en Tyrefægtning kunde spænde Nerverne. Denne Passion blev tilsidst hans Bane: et Spark af en Hjort bevirkede, eller i hvert Fald fremskyndede, hans Død. Uheldet skete som bekendt den 19. Oktbr. 1698, da Hoffet var taget ud til *Jægersborg* for at slutte Jagten dette Aar; skønt det lykkedes Kongen at give Dyret Dødsstødet i Nærheden af den gamle Eremitage, blev han selv ilde tilredt og maatte føres ind til Byen. Hjortens Takker vises endnu paa Rosenborg. Det var en farefuld Idræt og Jagtherrerne maatte jævnlig bøde med haarde Skrammer; derom vidner et lille Vers af Frederik Rostgaard, nedskrevet 1704 som Devise paa et Hjortegevir:

Hvor tungt det er en Hiort at fange og at binde
 Fik Kammerpagens Laar af dette Horn at finde,
 Dend Hiort var dog ey værd for Kongens Haand at døe,
 Thi qualte Hunde ham i *Jægersborrig Søe*.

I den følgende Tid høres der kun lidt om *Jægersborg*. Franskmanden Vrigny, der rejste i Danmark 1702, ved kun at berette, at Landet der omkring er veldyrket og at der er

fri Udsigt ud over Sundet, hvor Sejlerne stryge forbi. Undertiden fortælleres om Hoffets Forlystelser derude, i 1707 f. Eks. om Dyrekampe; hyppigt residerede dog Kongen paa Jægersborg og i 1720erne besøgte Slottet ret ofte af Kongen og Anna Sofie. Den kgl. Jagt havde stadig her sit Hovedsæde, og for Jagthundene, der opdrættedes paa Jægersborg, sørgedes der rigeligt; til deres Underhold lod Jægermesteren store Partier Byggryn og Hvedeskraa formale paa de omliggende Møller, men da Møllerne, hvis Moral i hine Tider ikke var uangribelig, jævnlig gav ham Undermaal eller beholdt det meste af Kornet selv og kun sendte Skallerne tilbage, maatte han (1708) gribe til den Udvej at indrette en Hestemølle paa Jægersborg, der udelukkende anvendtes til Formaling af Hundeføde. De fleste Hunde kom fra England og nød foruden deres Kornrationer tillige Traktement af Mælk og indført engelsk »Kaje«-Brød*). Mangen Bonde misundte dem sikkert deres gode Kaar.

Efter at Jægersborg var lagt under Ryttergodset, fik en Kavalleriafdeling her sit Standkvarter. De gamle Øksenstalde indrettedes til Barakker (∩: Kaserner) og to nye Længer opførtes i samme Øjemed; Obersten installeredes i Hollænderhuset og Laderne omdannedes delvis til Stalde for Militæret. I 1728 var der opstaldet 120 Rytterheste foruden Officershestene. Barakker, Stalde og Jagtbygninger maatte nødvendigvis holdes nogenlunde vedlige, der maatte sørges for nye Render til bedre Vandforsyning etc., men alligevel var alle de ældre Bygninger paa Jægersborg, og da navnlig selve Slottet, stærkt i Forfald i Tiden hen mod Aar 1730. Slottet benyttedes nu kun lidet. Der opbevaredes endnu adskillige Kostbarheder, baade Malerier og Sølvsager, men de var næppe hyppigt i Brug. Ellers havde Slotsforvalteren ikke kunnet forgribe sig paa en stor Sølvkande, som han i en betrængt Situation pantsatte paa Assistenshuset

*) Dette engelske Hundefoder anvendtes langt ned i Tiden, indtil det ved en Plakat af 24. Novbr. 1758 fastsloges som en ærlig (og ikke nogen skammelig eller uanstændig) Sag at bortsælge Kødet af selvødede Kreaturer til Parforcejagten ved Jægersborg, hvor Hundene fik dette Kød at æde i Stedet for det indforskrevne »Kaje«-Brød.

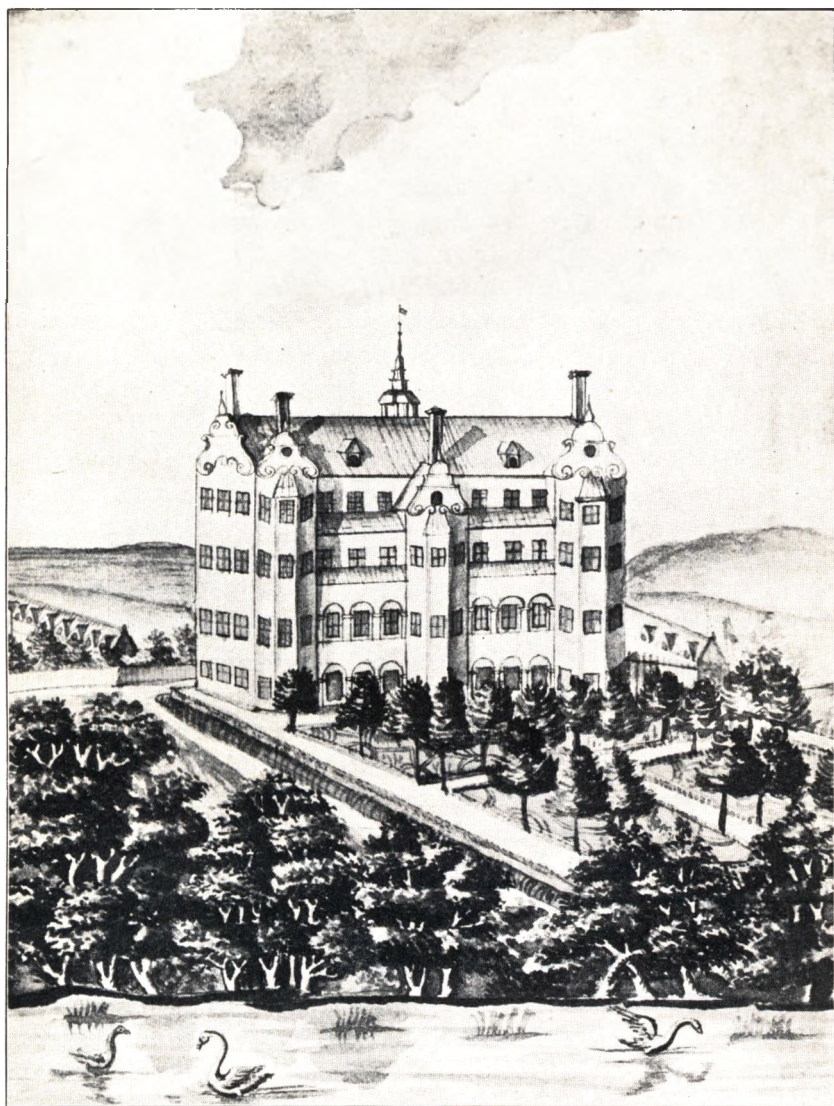
for 80 Rdr. At det var et Pragtstykke, fremgaar af Beskrivelsen: En stor Sølv-Kande, staar paa trende Hjorte og den fjerde paa Laaget, forgyldt inden udi, vejer 200 Lod. Paa Assistenshuset fattede man omsider Mistanke og gav Rentekammeret et Vink; Kongen lod da Kanden indløse, anbragte den paa Sølvkammeret og tilgav Slotsforvalteren (1727). Den samme Slotsforvalter holdt jævnlig et lystigt Hus paa Jægersborg, og Lystigheden blev ved Fastelavnstider 1730 saa stor, at der indløb Klage til Overhofmarskallen; et muntert Selskab »af Studenter og andre vidtløftige Brødre, der har nogle dames med sig, hvilke Nat og Dag sværmer, danser og øver anden Usømmelighed«, havde da sat hinanden Stævne hos Slotsforvalteren.

Kort før Frederik den Fjerdes Død var Slottet bogstavelig ved at styrte ned. Gennem Taget sivede Sne og Regn og 1727 var det under Overvejelse at nedtage de gamle Skifertage og erstatte dem med Tegl, men det blev ved Overvejelserne. I Sommeren 1729 havde man i Kongens Nærværelse talt om Slottets og Jagtbygningernes store Brøstfældighed, og Kongen havde da ladet en Ytring falde om, at han et andet Aar vilde lade Jægersborg Slot nedbryde og deraf opbygge Jagtbetjentenes Huse saaledes, at det kunde have nogen Bestandighed. Saadan gik det dog ikke. Men der maatte nu gøres noget, det var paa høje Tid. Da Overlandbygmesteren J. C. Krieger tog Syn over Slottet i Slutningen af August 1730, viste det sig, at de to Udbygninger mod Haven var »udvigede« og hurtigst mulig maatte understøttes, for at ikke en Del af Slottet skulde styrte sammen.

Der gik alligevel det meste af et Aar endnu, inden man fik gjort Anstalter til at afbøde det totale Forfald. Utvivlsomt har man overvejet Planerne om Slottets Nedrivning, thi Kristian den Sjette, der var optaget af sit nye store Residensslot i København, har næppe haft meget tilovers for Jægersborg. Men Planerne opgaves. Ved delvis Nedbrydning og Omkalfatring fik man for smaa Midler omskabt Slottet i en Skikkelse, hvori den gamle Bygnings Ejendommeligheder gik tabt, og hvor

der hist og her stod Mindelser tilbage om det gamle, der i Stil og Mening stred mod det nye.

Slottets øverste Stokværk optoges for største Delen af den gamle Ridder- eller Dansesal, men ved Aarhundredets Begyndelse fandtes her (efter det 1703 optagne Inventarium) desuden en Række Kamre for Kavalerer og Jomfruer m. fl. og et Rum, der kaldes »Sal. Prins Kristians Kabinet.« Hele denne Etage fjernedes. Dels har formodentlig Raaddenskabens heroppe ædt sig for dybt ind, til at man turde tænke paa at raade varig Bod med de faa Penge, der stod til Raadighed — Partikulærkammeret synes kun at have anvendt 2000 Rdr. paa hele Ombygningen, — dels har man været nødsaget til at aflaste de bristende Ydermure, ikke blot for Vægten af Tagværket, men navnlig for de tunge opløbende Renæssancegavle. De nedtoges alle og erstattedes af Valmtag, baade paa Hovedfløj og Udbygninger. Disse Udbygninger fandtes paa den østlige Langside, Slottets Havefacade, der fra gammel Tid var den mest ejendommelige. Resens Tegning udviser her et dobbelt Fremspring mellem de tre Udbygninger. Det underste Fremspring, der gaar gennem de to Etager, danner aabne Arkader med svære Bærepiller mellem de stærkt krummede Murbuer; den bag ved liggende Mur skyder sig op over Arkadernes Tag og afdækkes med et Halvtag under tredje (øverste) Etages Vinduer. Hvis denne Tydning af Resens Tegning er rigtig, maa Facaden her øverst oppe have været bygget paa en lettere Maade, af Bindingsværk eller Tømmer, thi der var ikke noget grundmuret Skillerum, som regulært Murværk kunde hvile paa. Noget lignende kendes iøvrigt fra det gamle Københavns Slot. Den øverste Etages store Brøstfældighed lader sig ogsaa derigennem lettere forklare. Ved Ombygningen fik Arkaderne Lov til at staa, men afsluttedes foroven — ud for anden Etage — af en aaben Balkon. Udbygningerne i Resens Tegning synes nærmest sekskantede, men det beror sikkert blot paa Kunstnerens svigtende Færdighed i Perspektiven; rimeligere er det, at Udbygningerne har været firkantede med udstaaende Karnapper paa Forsiden ligesom

IBSTRUP ELLER JÆGERSBORG PAA KRISTIAN V'S TID
(efter Resen; Haandtegning)

ved Badstuen i Frederiksborg. Af de tre Fag Gavlvinduer i hver Etage, der er vist i Resens Tegning, maa de to Fag opfattes som hørende til Hovedfløjen, det ene til Udbygningens Sidemur, og Vinduesaabningerne paa Udbygningernes Forside, som Tegneren blot har anbragt paa skraa for at opnaa perspektivisk Virkning, maa antages at have ligget: to i Udbygningens Formur, et i den fremspringende Karnap. I det ombyggede Jægersborg var disse Karnapper sløjfede paa de to af Udbygningerne, men bibeholdt paa den midterste*). Slottets vestlige Facade blev formodentlig urørt, her fik Trappetaarnet Lov til at staa i sin fulde Højde; som det vil ses af Thurahs Tegning (S. 106-7) rager det højt op over den forholdsvis lave Bygning.

Slottets Grundplan ændredes ikke, bortset fra Karnappernes Fjernelse ved de to yderste Udbygninger; Thurahs Planer, der er opmaalt omkring Aar 1748-49, giver altsaa tillige et Begreb om Byggemaade og Størrelsesforhold i det oprindelige Slot. Den underste Etage, der kun uegentlig kunde kaldes Kælder, var hvælvet i hele Grundplanens Udstrækning, ogsaa ud i Arkaderne. Men mærkelig nok var intet af Bygningens murede Skillerum ført op i Etagerne; i de overliggende Stokværk var alle Rum adskilte ved Bræddevægge eller tyndt Bindingsværk. Bygningen manglede saaledes naturlig Afstivning, og at Ydermurene skred, er forstaaeligt. Slottet var langt, men ret smalt; Hovedfløjen maalte ca. 74 Al. i Længden, ca. $18\frac{1}{2}$ i Bredden (ved Gallerierne eller Buegangene ca. $22\frac{1}{2}$). Udbygningerne sprang ca. 11 Al. frem fra Hovedfløjens Facade og var ca. 13 Al. brede. Til Tagskæget i det ombyggede Slot var ca. 22 Al., til Rygningen ca. 33, medens Vindfløjen paa Trappetaarnet havde en Rejsning af ca. 62 Al. over Grundlinjen. Paa Trappetaarnet findes i Thurahs Tegning Kristian den Femtes kronede Navnetræk.

*) Den af F. R. Friis konstruerede Tegning af Jægersborg (i Saml. til Dansk Bygnings- og Kunsthistorie, S. 137), der gaar igen i 3. Udgave af Traps Danmark, er en Sammenblanding af det gamle Slot og det ombyggede; saaledes har Bygningen ingensinde set ud.

Ombygningen tog sin Begyndelse i Juli Maaned 1731 og i November var Haandværkerne halvfærdige. Da Arbejdslønnen i Datiden var ringe, og da de gamle Materialer har maattet gøre Gavn en Gang endnu, forklares det, at man har kunnet iværksætte en saa omfattende Forandring for det ringe Beløb. Tilmeld blev der næppe gjort noget ved Slottets Indre, uden hvad Afbrydningen af den øverste Etage nødvendigvis medførte. Paa Udstyret ofredes intet. Tvertimod. Som kongelig Residens blev Jægersborg nemlig aldeles nedlagt. Thurah fortæller, at Kristian den Sjette aldrig kom der, og det bekræftes af den Omstændighed, at man i 1732 samtidig med at Hofjægermesteren anvistes Bolig paa Slottet, bortførte et ret stort Antal Malerier til Frederiksborg og at alt brugeligt Bohave og Inventar i de følgende Aar flyttedes dels til Frederiksborg, dels til Fredensborg og København.

Ofrede man kun lidt paa Hovedbygningen, gik der des mere med til Jagtbygningerne. Trods jævnligt Lapperi var de efterhaanden kommet i en, om muligt endnu værre Stand end selve Slottet, og for hvert Aar der gik blev de mere og mere uskikkede til Opholdssted for Mennesker og Dyr. Jagtbetjentene trængte paa, og de var i deres gode Ret; det regnede ned i Husene, Hundestaldene var saa elendige, at det næsten var umuligt at forhindre, at Dyrene slap ud; Husene paa Jægersborg var »færdige at falde Folk paa Hovedet«, skrev Hofjægermester Gram. I Sommeren 1731 bestemte Kongen, at kun de uomgængelig nødvendige Reparationer skulde foretages, medens Overlandbygmester Krieger til næste Aar skulde udarbejde Tegninger og Overslag til Nybygninger. Men da Sagen kom for i Januar 1733, indstillede Rentekammeret, at Arbejderne udsattes indtil videre, da Kassen var graveret med saa mange andre Udgifter; blot bestemtes det at opføre et Magasin til Jagtberedskabet, en 130 Al. lang Bygning med Straatag og klinede Vægge. Kongens »Jagttøj«, — Garn og Redskaber, der brugtes ved Parforcejagten, foruden mange Tusinde Alen af de saakaldte »Wänder«, forarbejdet af Sejldug — havde en Værdi af 30-40000 Rdr.; tidligere havde det været ophængt

øverst oppe under Taget paa selve Slottet, men Regn og Sne slog igennem og man havde maattet flytte det ned i anden Etage; da der i Sommeren 1731 blev brudt ned paa Hovedbygningen, stuedes Jagttøjet sammen i nederste Etage, hvor det laa og mugnede op.

Jagtbygningernes Fornyse, der kun var bleven midlertidig

DEN NORDVESTLIGE FLØJ AF JÆGERGAARDEN
(nu Officersbolig; Fotograf)

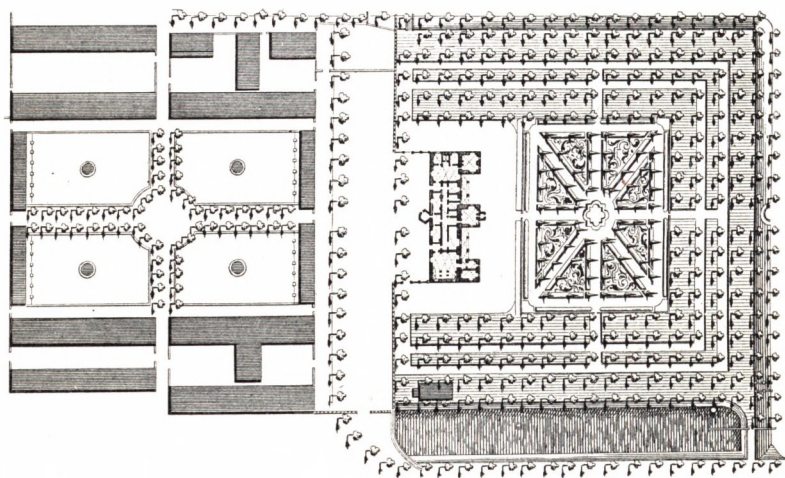
udsat, blev endelig approberet ved kgl. Resolution af 22. Juli 1734; Thurah havde kasseret Kriegers Tegninger og i Samraad med Hofjægermester Gram udarbejdet nye, der nu kom til at danne Grundlaget for Opbygningen. I fem Aar stod Byggearbejderne paa. 40 Murersvende var i 1734 beskæftigede ved den nye Jægergaard og ved Eremitagen i Dyrehaven, der samtidig var under Opførelse. Efter Akkorden skulde Svendene have frit Natteleje; Bønderne skulde stille Senge og Seng-

klæder til Raadighed og Arbejderne anbringes paa Loftet og Kamre i de gamle Jagtbygninger, men Bønderne kunde ikke afse Sengetøjet og Arbejderne maatte indkvarteres hos Værts-
husmanden i Jægersborg. Bønderne skaanedes ogsaa saa vidt mulig ved Kørsler; efter Thurahs Forslag anskaffedes et Antal Materialvogne og der ansattes en Materialskriver til at have Opsyn med denne Gren af Byggevirksohmheden.

I 1738 var den oprindelige Bevilling til Jægergaarden (ca. 39000 Rdr.) næsten opbrugt, væsentlig paa Grund af uforudsete store Planerings- og Funderingsarbejder. Den løse Bund tvang Bygmesteren til at fundere dybt, saa at man paa adskillige Steder havde lige saa meget Murværk under Jordlinjen som over den. At Pengene, der havde strakt saa godt til ved Hovedbygningens Restaurering, slog saa daarligt til her, kom maaske ogsaa deraf, at Thurah anvendte Materialer, som var bestemt for Jægergaarden, til den nye Eremitage i Dyrehaven; den lille smukke Eremitagebygning stod naturligvis hans Hjerte nærmest. I Marts 1738 var Jægergaardens tre Kvarterer opførte, og da Pengene var ved at slippe op, foreslog Thurah, at det sidste og fjerde Kvarter modificeredes eller at dets Opførelse udsattes nogle Aar. Kongen valgte det sidste. Ved Resolution af 9. Juni 1739 blev det afgjort, at Opførelsen af det fjerde Kvarter skulde bero indtil videre, da disse Jagtbygninger allerede havde sluttet saa anselige Summer. Kongen vilde nu ikke høre mere om Jægersborg; Arbejderne afsluttedes og i September holdtes Auktion over de tiloversblevne gamle Materialer fra de afbrudte Jagtbygninger. Det er hertil Thurah hentyder, naar det om Byggearbejdet ved Jægergaarden hedder i den danske Vitruvius, at »det dog paa det sidste blev i Stikken, saa at den til Jægergaardens Indretning forfattede Tegning ej aldeles blev bragt til sin Fuldkommenhed.«

Den gamle Jægergaard og Slottets øvrige Udhuse fra ældre Tid, Husarbarakker, Stalde etc., dannede et temmelig uregelmæssigt Kaos af Bygninger, der laa Vest for Hovedbygningen, noget fjernet fra denne. Thurahs nye Jægergaard laa paa samme Side, nærmere Slottet, men udgjorde et symmetrisk

Hele, svarende til den franske Slotshave, der strakte sig udfor Hovedbygningens Østfacade. Jægergaardens Bygninger grupperede sig omkring en stor firkantet Plads, gennemskåret paa langs og paa tværs af Alleer, der løb sammen i en cirkelrund Lysning i Midten. Pladsen inddeltes saaledes i fire Kvarterer, hvoraf det fjerde, det sydvestlige, foreløbig manglede. Til hvert Kvarter hørte en Hundeplass, hegnet med Mur og med en Fontæne i Midten; de smalle Bygninger, der afsluttede Karréen

SLOTTET, SLOTSHAVEN OG JÆGERGAARDEN

(Situationsplan efter Thurah, Kobberstik)

i Øst og Vest var Hundehuse, i Nord og Syd laa Boliger for Jagtbetjentene og Stalde. Den nordøstlige Bygning indeholdt Hundekøkkenet, der var forsynet med stor Kobbergryde; her residerede en Hundekok, som sørgede for Dyrenes Husholdning.

Den hele Herlighed varede dog kun kort. Hvad der var ofret paa denne pompøse Jægergaard kom til ingen Nytte, thi 1741 afskaffede Kristian den Sjette Parforcejagten. Det er et typisk Eksempel paa, hvor stærkt Hoffet i denne Konges Tid ødslede med Landets Penge til unyttige Byggeforetagender.

Jægergaarden var ganske vist en Luksus, men denne Luksus blev ikke en Gang til Fornøjelse for Hofmændene, der ellers nok havde en Adspredelse behov i den daglige Dont ved Kristian den Sjettes kedsommelige Hof; at Parforcejagten efter vore Begreber var en inhuman Forlystelse, kommer ikke Sagen ved. Nu — et Par Aar efter at den statelige Jægergaard var brugbar, blev Jagten nedlagt. Jagtbetjentene skulde foreløbig beholde deres Løn og Stillinger, men efterhaanden gaa over i andre, og Jægermesteren fik Lov til at tilbyde Kongen af Sverig og Markgreven i Slesvig, en af Kongens Svogre, saa mange af Jagthundene som de ønskede, og afsætte Resten til Liebhaveere her i Landet.

Jægergaarden kom saaledes kun i kort Tid til at tjene sit oprindelige Formaal. Da de nye Bygninger ikke kunde staa tomme, rykkede Husarerne med deres Heste ind i Hundehusene og de øvrige af Bygningerne, der var ledige (1743). Murene omkring de tre færdige Hundepladser blev solgt til Nedbrydning, men de kostbare Fliser, som disse Pladser var belagt med, vilde Kongen ikke af med, da han frygtede for, at de ikke kunde udbringes til den Værdi, de havde.

Thurahs nye Jægergaard var sikkert en Seværdighed, der søgte sin Lige. En samtidig, der beretter om Jægersborg ved Slutningen af Kristian den Sjettes Tid, fører mange rosende Ord i Pennen om de prægtige Anlæg. Han formoder, at Taarnets Vindfløj, som bestaar af en Hjort, hvorpaa der rider en Jæger blæsende i et Valdhorn, skal være Slottets Vartegn: »Nok er det,« siger han, »at for nogle Aar siden, da Parforcejagten endnu var der, svarede det til Navnet, thi foruden at samme Jagt var saaledes kommet til Perfektion, at man vel tør sige, at den den Tid ingen Steds havde sin Lige, var Indretningen ret kongelig og magnifique, thi uden for Slotsbroen var udi tvende Længer Hundehuse opbygte af Grundmur med Kobber takt. Bag ved disse Hundehuse vare tvende Hundepladser med hollandske Fliser belagt og midt udi enhver en Fontæne; enhver Plads indhegnet med en Brandmur og der oven paa en Stakit. Ved Siderne af disse Pladser, som skulde have været fire, og

hvoraf kuns tre bleve færdige, var Jagstalden, Jagtbetjenternes Værelser og Hundekøkkenet meget skøn indrettet, iblandt andet og saaledes, at Ober-Jægerne kunde staa i deres Vindver og se alt hvad som passerede paa Pladserne« etc. Videre fortæller han: »Dette Slot er ellers bag til forsynet med et Galleri, som

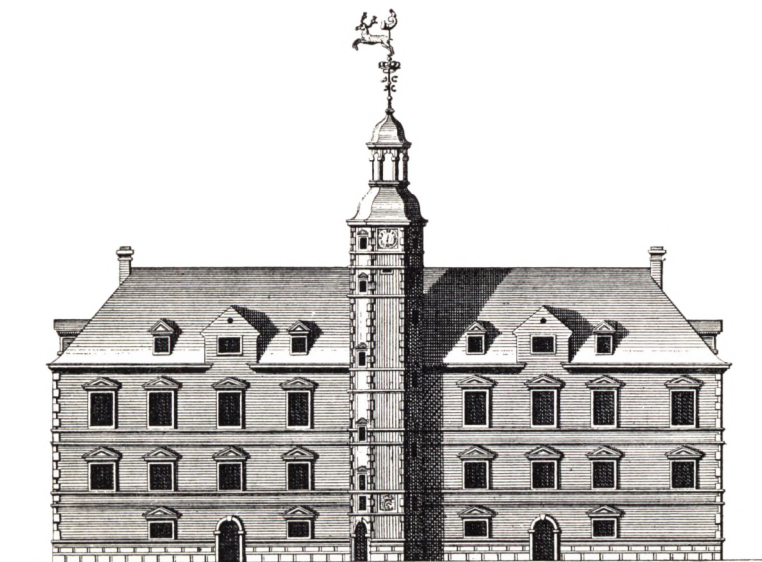
JÆGERSBORG PAA FREDERIK V'S TID: ØSTFACADE
(efter Thurah; Kobberstik)

vender ud til en temmelig stor Plain inden for Slotsgraven og Hundesøen, prydet med adskillige ved grønne beskaarne Hækker afdelte Gange, saa og store Træer, hvorpaa Jagten nogle Gange har haft sit Optog og Eksercitie, saa siges og, at tilforn paa samme Plain Ræven er bleven som det kaldes prellet*),

*) At *prelle Ræve* var en efter vore Begreber temmelig raa Jagtforlystelse. Man lod de indfangede Ræve i en indelukket Gaard løbe over et Garn eller en Dug, hvorved man var i Stand til at kaste dem højt op i Luften; Dyrene blev tilsidst helt sanseløse af denne Medfart.

hvilket nogle af det kongelige Herskab fra Galleriet af have tilset.«

Man faar det Indtryk af den gamle Skribents Beretning, at han i sit Hjerter beklager, at Parforcejagten er gaaet ind. Kongens Søn, den senere Frederik den Femte, var af samme

JÆGERSBORG PAA FREDERIK V'S TID: VESTFACADE
(efter Thurah; Kobberstik)

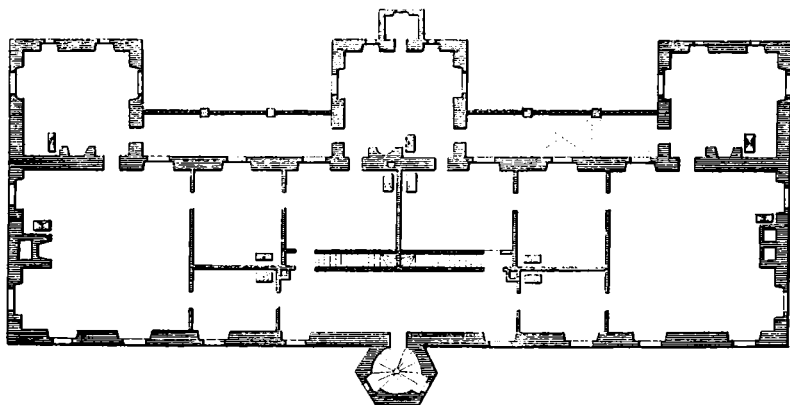
Mening. Saa snart han var kommet paa Tronen, søgte han at genskabe Jægersborg som kongeligt Jagtslot. Kristian den Sjette døde i Begyndelsen af August 1746, i September maatte Hofjægermester Gram aflevere Jægersborg Slot til Regiments-skriveren, og endnu førend han havde faaet sine Ejendele flyttet ud, begyndte Arbejderne at tage fat. Slottet blev efter Kongens mundtlige Ordre gjort beboeligt for Hoffet og indrettet med Ovne og Møbler. Det var tillige Meningen at opføre to nye Fløje af ret vidtløftige Dimensioner (52 Al. lange, 22 Al. brede) og foretage en gennemgribende Reparation af alle det gamle Slots Etager,

hvortil Thurah havde leveret Tegninger og Overslag til en samlet Sum af ca. 28500 Rdr., men disse Arbejder blev dog udsat paa ubestemt Tid og gennemførtes aldrig.

I 1747 fortsattes Nyordningen paa Jægersborg. Jægergaardens manglende fjerde Kvarter blev opført og en Del Forandringer i de der staaende Bygninger foretoges; nye Hundehuse blev indrettet, 36000 Mursten var til dette Formaal allerede Aaret forud leveret fra Kristiansborg; der blev opført en Stald til 52 Heste, hvortil Materialer toges fra Sorgenfri, og der byggedes et mindre Hus til Hof-Proviansskriveriet; Slotsbroen midt for Indkørslen blev afbrudt, et Stykke af den gamle Slotsgrav (ud mod Jægergaarden) opfyldt og i Efteraaret udnævntes den tidligere Gartner ved Bregentved Johan Wagner til Slotsforvalter og Gartner. Som en Slags Afslutning paa det gamle Jagtslots Genfødselse lod Kongen 1751 Prof. Stanley gøre Udkast til en Dianastatue. Den blev hugget i Sandsten og fuldført 1756, hvorefter den opstilledes i Jægergaarden, men flyttedes kort efter ud i Slotshaven.

Rummenes Benyttelse i det nyrestaureerede Slot fremgaar af Inventarier, optagne i Aarene omkring 1750. I den højtliggende Kælderetage var der bl. a. Køkken, Sølvkammer og Spisegemakker for Pagerne og Damernes Kammerjomfruer. Stuen (eller første Etage) var Slottets fornemste Stokværk, her residerede Majestæterne ligesom i fordums Tid. Kongen havde en Suite Værelser, bestaaende af Lakaj-Gemak, Forgemak (hvori et Billard, formodentlig for at de antichambrender Hofmænd kunde faa Tiden til at gaa), et Konseils-Gemak, et Audiens-Gemak og endelig et Kabinet, Kongens egentlige Privatværelse, der langt fra var overdaadigt udstyret; et Spejl i forgyldt Ramme med Krone over, et indlagt Bord med Gueridoner, fire Rørstole, et indlagt Skrivechatol og en Dragkiste udgjorde det meste af Møblementet. Dronningen raadede over en lignende Række Værelser, men her traadte et Aftrædelseskabinet i Stedet for Kongens Konseils-Gemak. I samme Etage, vist nok i den frempringende Midtfløj, var Majestæternes fælles Sovegemak. Det overliggende Stokværk, hvor 1703 Kronprinsparret havde deres

Gemakker, var i det ombyggede og nyindrettede Slot forbeholdt Överhofmarskallen og Overhofmesteren samt det højere og mere intime Tjenerskab, Kammerfrøkener, Kammerfruer, Kammer tjener etc. Det lavere Tjenerskab og Pagerne maatte tage til Takke med Loftskamrene. I et særskilt Kavallerhus fik bl. a. Kabinetssekretæren, Staldmesteren og Hofpræsten anvist Bolig under Opholdet paa Jægersborg. Slottet var velforsynet med Malerier og Prospekter, men naar Hoffet indfandt sig mandstærkt, kneb det med Sengetøjet; Bønderne maatte da

JÆGERSBORG SLOT: PLAN AF FØRSTE STOKVÆRK
(efter Thurah; Kobberstik)

stille Senge til Raadighed for Domestikkerne og modtog derfor to Skilling daglig pr. Seng. Frederik den Femte opholdt sig hyppigt paa Jægersborg, kunde endogsaa ved Vintertid tage derud og blive Natten over.

Et Sagn, der hyppig har fundet Vej til Litteraturen, fortæller, at Jægersborg endelig blev jævnet med Jorden, fordi Frederik den Femte havde det Uheld at brække sit Ben derude. Det er dog ikke at forstaa bogstaveligt, som en Slags Hævnakt. Slottet var ved Ombygningen 1731 og den senere Istandsættelse 1746-47 kun blevet nødtørftigt restaureret. Det forfaldt derfor mere og mere. Allerede 1751-52 maatte Al-

tanerne ud mod Slotshaven underkastes en Hovedreparation, da de af Ælde var saa medtagne, at de var ved at styrte ned, og i 1758 maatte hele Taget omlægtes, da der var for stor Afstand mellem Lægterne; man havde sparet for stærkt i 1731. I Efteraaret 1760 var det Kongen kom til Skade. Om Formiddagen den 18. November var han paa Parforcejagt ved Jægersborg og paadrog sig tilfældig en Kontusion af venstre Arm og Haand. Det var dog ikke værre, end at han efter Tafflet kunde ride en Tur ud. Men Dagen var uheldig for Kongen. Ved Hjemkomsten mellem fire og fem om Eftermiddagen, da han skulde staa af Hesten, faldt han og brækkede det højre Ben. Kavallererne maatte bære ham ind i hans Kabinet og der paafølgte et langt Sygeleje. Den 20. Januar Aaret efter begyndte han at bevæge sig oppe, men efter en halv Snes Dages Forløb viste det sig, at det var for tidligt; han maatte atter holde Sengen og først hen mod April Maanedes Udgang var han nogenlunde restitueret.

I al denne Tid maatte Kongen opholde sig paa Jægersborg; indtil midt i Maj hentede Statens høje Embedsmænd hans Underskrift derude. Charlotte Biehl fortæller, at Dronningen ikke veg fra hans Leje og lader en Ytring falde, som i denne Forbindelse har sin Interesse. »Rummet var saa knapt,« siger hun om Lokaliteterne paa Jægersborg. »at hun [nemlig Dronningen] næsten ingen Betjente kunde have hos sig, og hendes Værelser af slig en Beskaffenhed, at de ved indfalden Slud og Regn satte hende blot for alle Luftens Ubehageligheder.« Kongen selv fandt næppe Behag i det langvarige Vinterophold paa det gamle Landslot, og sikkert nok har han lært dets forfaldne Tilstand grundigt at kende. Det er derfor kun rimeligt, at det var paa Kongens Foranledning, at Overhofmarskal Moltke 18. Maj (den 16. Maj var Kongen afrejst fra Jægersborg) gav Hofbygmesteren Ordre til at tage et Syn over Slottet for at faa Klarhed over, hvad der var at gøre. Og det var dette Syn, der beseglede Slottets Skæbne.

Hofbygmester Jacob Fortling fandt nemlig Slottet i saa slet en Tilstand, at der efter hans Formening maatte ydes

meget betydelige Ofre, hvis det skulde nytte noget; og saa var det jo dog kun, som han udtrykte sig: ein altes irregulieres Gebäude. Det er paavist i det foregaaende, at Slottets Brøst var gammel Skade; navnlig den totale Mangel paa grundmurrede Skillerum i Etagerne, ikke mindre end den usikre Grund, Bygningen stod paa, gjorde den kun lidet skikket til at trodse Tidens Tand. Dertil kom, at Slottet i Aarrækker havde ligget hen uden at holdes ordentlig vedlige. Skønt Gavlfacaderne fra gammel Tid var forankrede med svære Jernbaand, havde de nu sat sig en halv Snes Tommer ud af den lodrette Stilling, regnet i den halve Højde over Grundlinjen. Faren for et Sammenbrud var altsaa overhængende. Hofbygmesteren foreslog derfor at rive det gamle Slot ned fremfor at reparere det og opføre et nyt, noget mindre, i Stedet. Forslaget blev for saa vidt approberet som Kongen bestemte, at Jægersborg Slot skulde nedbrydes og midt i Juni 1761 gik der herom Meddelelse fra Overhofmarskallen til de paagældende Autoriteter.

Den trufne Bestemmelse blev straks sat i Værk. B. W. Luxdorph, der hyppig passerede Jægersborg paa Rejsen til København fra sin Gaard i Nærum, noterer i sin Dagbog under 14. Juli, at Slottet er under Nedbrydning. De gamle Byggematerialer laa opmagasinerede derude i længere Tid, men bortførtes efterhaanden. 1765 blev de fire store Hundepladser nedlagt, da Parforcejagten for anden Gang var bleven ophævet ved kgl. Resolution af 14. April 1760 (under Kristian den Syvende blev den for tredje Gang indført); kun den lille Jægergaard og Hundeplads for »Schweis«-Jagten bibeholdtes. Møblerne fra Jægersborg Slot kom til Frederiksberg og Sorgenfri, en Del Skilderier og Prospekter til Kristiansborg og Kronborg.

Slottets Beliggenhed lader sig nøje bestemme; det havde sin Plads Øst for Thurahs pompøse Jægergaard, fjernet omtrent 65 Al. fra dennes nærmeste Bygninger; Trappetaarnet laa ret ud for Alleen, der løber gennem Jægergaarden fra Øst til Vest og fortsættes ud til Vejen, som fører til Lyngby.

Jægersborgs Historie efter Slottets Nedbrydning rummer ingen særlig interessante Momenter. Mærkeligst er vel nok det For-

slag, Peter Hersleb Classen fremsatte i 1782 om at mageskifte Sorgenfri (paa hvilken Ejendom Classen havde Købekontrakt) med Jægersborg, hvor han vilde installere den kgl. danske Bomuldsmanufaktur »Manchesterfabrikken«, som havde til Huse paa Blegdamsvejen. Denne Fabrik var anlagt af Staten, men var nylig gaaet over til et privat Interessentskab under Statskontrol, og Classen var — foruden at være Aktionær — tillige paa Kommercekollegiets Vegne beskikket Førstedirektør. Han ansaa Jægersborg for særlig egnet til Bomuldsmanufaktur, fordi der var saa nem Adgang til Vand, selv det, at Husene var fugtige, var en Fordel! At Sorgenfri havde en meget smuk Have, medens der ved Jægersborg kun laa en øde uopryddet Plads, hvor Slottet havde staaet, var en Omstændighed, der maaske kunde gøre Hoffet opsat paa at faa Mageskiftet i Stand, men væsentligere var det, at Classen til Gunst for sin Plan kunde anføre, at Staten blev fri for de idelige Omkostninger til Vedligeholdelsen af de mange og forskelligartede Bygninger paa Jægersborg; selv efter Slottets Nedbrydelse gik der mange Penge med — i Tiaaret 1771-81 over 32000 Rdr. Skønt Kabinettet og Kongehuset synes at have omfattet Planen med en vis Velvilje, stillede Rentekammeret sig stejlt imod og sigtede ligefrem Classen for Egen nytte. Kammerets Standpunkt var i og for sig klart nok. Man havde netop i de foregaaende Aaringer sat alt ind paa at mindske Antallet af kongelige Slotte, der blot stod og forfaldt og krævede Ofre af Statens Midler, hvorfor man i en ikke fjern Fortid havde afhændet baade Sorgenfri og Søllerød. Sagen, der paa et enkelt Punkt synes noget dunkel (maaske stod der højtstaaende Personer bag), løb da ogsaa ud i Sandet.

Afhændelsen af Jægersborg vilde have medført Krav om nye Boliger for en Række Jagt- og Forstembedsmænd, som nu, og i en lang Aarrække derefter, havde Ophold i Thurahs Jagtbygninger; Skovrideren for 1. Københavnske Distrikt f. Eks. havde i første Halvdel af det nittende Aarhundrede her sin Embedsbolig. Rytterafdelingen synes i Frederik den Femtes Tid at have været forflyttet fra Jægersborg, men

kom atter til Huse derude. I 1785 opførtes, omtrent paa Slottets tidligere Plads, den lange grundmurede Stald (126 $\frac{1}{2}$ Al. lang, 16 Al. bred), hvori tillige indrettedes Kvarter for et Antal ugifte Husarer. Bygningen var foreløbig eenfløjet med tre smalle Kviste; den blev smurt op i stor Hast og der var siden en Del Kævlerier mellem Entreprenøren og Hofbyg-

DEN NUVÆRENDE KOMMANDANTBOLIG

(Fotografi)

mester Zuber, som havde leveret Tegningen. De to grundmurede Fløje (oprindelig 42 Al. lange), der skyder sig ud mod Øst, tilbyggedes 1801, og den ældre Stald, som havde ligget paa Jægersborg fra gammel Tid, blev nedbrudt ved denne Lejlighed. Den nordligste af de to udløbende Fløje er yderligere forlænget med et stort Ridehus (Træbygning med Stræbere); Grundrids til denne sidste Bygning findes allerede afsat

paa et Kort, opmaalt 1810. Pladsen, hvor den gamle Slots-
have havde staaet, udlagdes til Ridebane.

Thurahs Jægergaard med de tidligere Jagtbygninger og
Hundehuse ligger endnu temmelig uforandret, og danner sam-
men med Ridehus, Stald og et Par mindre nyopførte Byg-
ninger Kaserneetablisement for en Husarafdeling.

Haverne ved det gamle Jægersborg Slot var 1694 inddelt i
ni Kvarterer. Frugthaverne var rigt besatte. Foruden de al-
mindelige Frugttræer dyrkedes Aprikos, Fersken, Vin og Mor-
bær. Den egentlige Lysthave strakte sig Øst for Slottet og
var i Frederik den Fjerdes Tid fornemmelig optaget af en
Mængde store Taks, men denne Pryd bortførtes for største
Delen 1722 til det nyopførte Fredensborg, der nu nød For-
rangen for det affældige Jægersborg; i Haven var endvidere op-
stillet en halv Snes smaa Billedhuggerarbejder i Sten. *Plan-
tagen*, der afsluttede Lysthaven ned mod Søen og som endnu
staar, ses paa Resens Prospekt som en kraftig Bevoksning i
Forgrunden. De mange Linde er plantet i snorlige Rækker.
Hundesøen, der nu til Dels er udtørret og danner en sid Eng-
strækning, et Led i Befæstningsanlægene omkring Hovedstaden,
var tidligere en vandrig Sø, der rundede sig i en stor Bue
Nordøst om Jægersborg og forenede sig mod Syd med *Søn-
dersø*; Slottet laa saaledes paa et vandomflydt Næs. Pontop-
pidan omtaler 1730 (i *Theatrum Daniæ*), at der i Slotshaven
langs Søbredde løb en skyggefuld Alle, »den filosofiske Gang«,
med et stærkt mangestemmigt Ekko.

Haverne var i Forfald i Kristian den Sjettes Tid. I 1736
bestemtes det, at Gartnerposten skulde inddrages, men Hof-
jægermester Gram hævdede, at man i hvert Fald skulde sørge
for, at Lysthaven, Plantagen og de nedenfor nærmere omtalte
Alleer ikke gik til Grunde; det var en »Sirat for Stedet, hvor
de fremmede altid gerne henkommer det at bese«. Frugt-
og Køkkenhaverne var i denne Konges Tid bortforpagtede til
Stiftamtmand Niels Gersdorff. I 1746, da Jægersborg atter
for en kort Aarrække kom til Hæder og Ære, opførtes et nyt
Gartnerhus, og i 1752 indhegnedes Haven, der laa ganske

aaben. Slotshaven var paa denne Tid anlagt i den gængse franske Stil med symmetriske Kunstbede og formklippede Træer. Efter Slottets Nedbrydning blev den sløjfet og Gartnerboligen bortsolgt 1780 ved Auktion.

JÆGERSBORG ALLE

(set mod Øst fra Femvejen; Fotografi)

Alleerne ved Jægersborg, der nu sammenfattes under Fællesbetegnelsen »Jægersborg Alle« og udgør en over tre Kilometer lang Lindealle, havde allerede i det attende Aarhundrede Ry for deres Skønhed; de omtales som »et magnifique og kostbart Værk«, der nødvendig maatte forgaa, og er endnu, til Trods for, at Vind og Vejr og ilde Medfart i Tidens Løb har mær-

ket dem, ret enestaaende. Alleerne er plantet tidligt i det attende Aarhundrede, Hovedalleen nævnes allerede 1713. I de haarde Vintre i Begyndelsen af 1740erne gik 320 Træer ud og Thurah maatte lade nye indforskrive fra Hamborg; Kristian den Sjette viste her en ilde anbragt Sparsommelighed ved at paabyde, at kun Hovedalleen, der var mindst medtaget, skulde udbedres. Ved Aar 1800 brugte man Alletræerne som Stolper til Rækværket omkring Bernstorff Hovmark og kastede Jordvolde op mellem dem for at danne Hegn.

Man skelnede den Gang mellem flere Alleer med forskellige Navne. Den vestligste Alle dannede Opkørslen til Slottet fra den gamle Hovedvej mellem Gentofte og Lyngby (den nuværende Kongevej blev nemlig først anlagt efter Slottets Nedbrydning). »Runddelen«, der endnu ses omtrent ved Alleens Midte, var anlagt for at Jagten der kunde samles indtil Kongen kom. Denne Alle kaldtes »Blæsenborg Alle« efter et Hus, der oprindeligt var opført for Vagten ved Kongeporten i Ridebane-Vang; Huset var allerede 1736 stærkt forfaldent, Vinduer og Døre var borte og det er formodentlig tidlig revet ned, men Navnet holdt sig til ind i det nittende Aarhundrede og bruges undertiden endnu. En anden Alle førte til Huset »Smør-tyndt-paa«; det var den Del af den nuværende Jægersborg Alle, der fra Jægersborgs Bygninger løber over mod Bernstorff Park og munder ud ved Lyststedet »Trianglen«. Her laa Huset med det mærkelige Navn. Det var et Vange- og Porthus ligesom Blæsenborg, indrettet til Bolig for den Mand, der havde Tilsyn med Brødeskov-Vang og Kongeporten derved; Alleerne og de kongelige Jagtveje omkring Jægersborg var nemlig ikke Alfarvej. Hyppigst var det aftakede Gardere, der fik den ikke særlig indbringende Retrætepost i »Smør-tyndt-paa«, og det lille Hus havde maaske netop sit Navn af, at Smalhans ofte var Gæst der. Huset blev solgt til Nedbrydning 1765*). Den tredje Alle var endelig Hovedalleen (eller »Store Alleen«) til Gyldenlund.

*) Det findes endnu afsat paa Videnskabernes Selskabs Kort over Nordsjælland (af O. C. Wessel), der udkom 1766, men var opmaalt og tegnet i de

Jægersborg regnedes for Hovedgaard og havde som saadan forskellige *Tilliggender* og Herligheder. Ved Matrikuleringen 1682 betragtedes hele Dyrehaven fra Ordrup Mose til Kørom som Skov til Jægersborg og havde derfor Navn af Jægersborg Dyrehave; Græssø (vistnok den senere Søndersø) og Hundesø laa til Gaardens Fiskeri foruden en Række Fiskedamme; der var tre Indelukker: Ridebanen, Ermelund og Fasanhaven; endvidere en Del Huse: Koforpagterens Hus ved selve Jægersborg, Hjortekær og Nærumshus i Dyrehaven, et Hus i Ermelund, de to oven for nævnte Porthuse og Huset Kristiansholm. Flere af disse Tilliggender bærer Oprindelsen i sig til nogle af Gentofte Sogns mest kendte Lokalteter. Fasanhaven (nu Bernstorff) og Kristiansholm vil der senere blive Lejlighed til at skænke en mere indgaaende Behandling, her skal kun omtales de to nærmest Jægersborg liggende Indelukker, Ridebanen og Ermelund.

Ridebanen eller Ridebanevang var det Vest for Jægersborg beliggende Areal, der gennemskæres af Jægersborg (eller tidligere Blæsenborg) Alle; det strækker sig i Nord til Ermelund, i Vest til Sognegrænsen mod Lyngby og i Syd ned mod Tjørnegaard. Oprindeligt brugtes det til at beride Kongens Heste paa, deraf det ældre Navn. Siden betragtedes det som en Del af Jægersborg Hovmarker, der tillige med Dyrehaven i det attende Aarhundrede var udlagt til Høslet for Livgarden til Hest. Bernstorff fik, som det vil ses i det følgende, største Parten af Jægersborg Hovmarker som Hovedgaardstakst til sin nye Gaard, Resten, nemlig den gamle Ridebane, udstykkedes i Lodder og bortsolgtes af Staten ved Auktion Aar 1800. Det samlede Areal var da ca. 87 Tdr. Land, naar Alleen og Dammene regnedes fra. Disse Damme er oprindeligt Fiskedamme til Jægersborg; den østligste, der ligger Nord for Jægersborgshus, lige ved Vejen til Ermelund, kaldtes »Vandingsdam« (i

foregaaende Aar. Huset kaldes her ved en Misforstaaelse »Smørtøndehuset«; ligeledes paa Wilsters Kort i Ed. Erslevs Fra Bernstorfs Omegn.

det nittende Aarhundrede ogsaa »Hollænderdam«), den vestlige »Springdammen« (senere »Springvandsdam«); fra denne sidste var ledet en Vandrende til Slottet, som allerede i ældre Tid forsynedes med Vand herfra*). Nordøst for Dammene hævede sig »Garderhøj« (41 m. over Havet), der paa Kort fra det attende Aarhundrede kaldes »Ridebanehøj« og »Løfthøj«. Det er oprindelig en Gravhøj fra Bronzealderen; endnu for en Meneskealder siden laa den hen temmelig stejl og utilgængelig, til Dels bevokset med Slaaenkrat. I Sommeren 1885 skænkedes den til Komiteen for »den frivillige Selvbeskatning til Landets Forsvar« tilligemed et Areal af ca. 14 Tdr. Land og i 1886-87 omdannedes Garderhøjen til Fort for de af Selvbeskatningen indsamlede Midler. Fortbygningens Paabegyndelse fejredes ved en større Højtidelighed 27. Marts 1886, men først i 1892 (8. Aug.) fik Krigsministeriet Gavebrev paa det færdige Garderhøjfort.

Garderhøj havde et Tvermaal ved Foden af 33 m. og var næsten 7 m. høj. Det var saaledes en af Danmarks anseligste Gravhøje. Ved Sløjfningen fandtes kun een Begravelse; Kisten, en udhulet Egebul, og det ubrændte Lig var næsten helt opløst, men den dødes Bronzesværd og hans Haandledsring af Guld var vel bevaret; tillige fandtes Rester af et Læderetui med forskellige mindre Bronzegenstande. Den omfangsrige Høj lader formode, at det var en anset Mand, her var høj-sat, en stor Krieger, maaske ogsaa berømt Læge eller Medicinmand, hvad den fundne Læderpose og dens Indhold kunde tyde paa.

Ermelund er en gammel Græsningsplads for Kongens Heste og Kvæg. Muligvis er det den Eng, der omtales 1596 og som allerede før den Tid var lagt til Ibstrup, for at Kongen kunde have et Sted at sætte sine Jagtheste paa Græs. Navnet tyder paa, at det oprindelig har været et Elmekrat. Ermelund maa

*) Vandet til Kongens Køkken og Jagten ved Jægersborg kom dog oprindelig fra den saakaldte »Slotsforvalterdam«; det er næppe den samme som Springdammen.

nemlig antages at være en Dissimilation af Elmelund, i Analogi med Elmelunde paa Møen, som i Aktstykker fra det sekstende Aarhundrede, ja endnu af ældre Folk paa denne Ø, kaldes Ermelunde. Ermelunden ved Ibstrup blev ilde medtagen i Sven-

DEN GAMLE JAGTVEJ I ERMELUNDEN

(Fotografi)

skekrigen, og i de nærmest følgende Aar (omkring 1669) synes Kristian den Femte som Kronprins at have ladet Lunden helt omhugge. Paa denne Tid omtales »Vandmosebakken« som en Lokalitet i Ermelundens umiddelbare Nærhed. Jagtbetjentene havde i det attende Aarhundrede (fra 1717) Ret til her at lade

deres Heste og Kreaturer græsse. Da Kristian den Sjette afskaffede Parforcejagten, blev Ermelunden nogle Aar anvendt til Rekreationsplads for Heste af Kongens Stald, som trængte til Græsning i fredelige Omgivelser; der indrettedes en lille Stald med Indhegning, et Slags Hospital, der kunde tages i Brug i paakommende Tilfælde; men denne Indretning flyttedes 1747 tilbage til Sorgenfri, hvor den før havde været. I 1785 fik Husarerne paa Jægersborg anvist Eksercerplads i Ermelund.

HJORTEDAM I ERMELUNDEN
(Fotografi)

Det er nu en Statsskov, der indtager et Areal af ca. 150 Tdr. Land. Nordlig i Skoven ligger den store »Hjortedam«. Endvidere findes to runde forhistoriske Gravhøje, hvoraf den ene (ved Jagtvejen) formodentlig er den Bakke, hvor Rahbek, som han fortæller i sine Erindringer, digtede efter Ewalds Eksempel. Engstrækningen, der løber langs Ermelunds sydlige Grænse, kaldtes tidligere (endnu 1820) »Soløse« Mose, et Navn, der træffes allerede i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede; denne Mosestrækning var forudm rig paa Kildevæld og er det til Dels endnu.

Ved Ermelundsledet stod fra gammel Tid et Vangehus, hvor der tidligst boede en Hyrde, som havde Opsigt med Dyrene i Ermelund, medens det senere var en af Jagtbetjentene, fortrinsvis Pandtsvende ved den saakaldte tyske Jagt, som fik anvist Bolig her. En af disse Pandtsvende, Peder Bendsen, fik i 1762 udvirket Bevilling til at holde Traktørhus, men ikke egentlig Kro for rejsende eller Bønder, en anden, Daniel Aug.

ERMELUNDSHUSET 1826

(Kobberstik)

Luplau, fik 1785 Ejendomsret til Huset mod en aarlig Afgift og 1790 yderligere Selvejerskøde paa Grunden for at kunne bygge et nyt Hus i Stedet for det gamle forfaldne. *Ermelundshuset* har siden været i Privateje og har gennem hele det nittende Aarhundrede været et paa Grund af sine smukke Omgivelser stærkt yndet Tilflugtssted for Hovedstadens Befolkning. Oehlenschläger beretter i sine Erindringer om et kuriøst Vennegilde i Ermelundshuset, et Symposium, hvor den muntre Overgivenhed fik frit Løb. Paa Svirebrødres Vis lod man

Lystigheden gaa ud over Husets Inventar, men paa en egen stilfærdig Maade — en Slags Bersærkergang i bunden Stil. »Midt i en alvorlig Samtale,« skriver han, »saa man saaledes kundskabsrige, sindrige Mænd snart slaa et lille Spejl af liden Værdi, snart en Rude i Stykker, uden at det gjorde den mindste Standsning i Samtalen«. H. C. Ørsted fik i al Ven-skabelighed, men af et godt Hjerte, en Slump Rødvin heldt ned ad sit Kalvekros og en bekendt Skuespiller spadserede omkring i »særdeles anstændige« Underbukser. Men denne Slags Gilder i Ermelundshuset hørte dog sikkert til Undtagelserne. —

Ved Ibstrup eller Jægersborg har der aldrig været nogen egentlig Bondeby. Der ligger nu en Række Smaahuse og Villæer hengemt i fredelig Idyl, navnlig langs Vejen til Ermelund og Vest for det gamle Slotterræn, men næsten alle af nyere Oprindelse. I tidligere Tid var det udelukkende Slottets Embedsmænd, Jagtbetjente og Militære, der havde til Huse i og ved Jægersborg. Den første Privatmand, der (1753) fik en lille Byggeplads ved Slottet (bag Kroen), var en Snedker Joh. Chr. Gründahl, en Brandenborger, som Rahbek endnu mindedes, da han skrev sine Erindringer; Skolen, som er omtalt foran, indrettedes 1795 i et Hus, der havde tjent til Bolig for en Underjæger, og i den tidligere Overførstergaard, der bortsolgtes af Staten 1820, boede Statistikerens Fr. Thaarup i sine sidste Aar. Grundstammen i den nuværende lille By, der er groet op omkring Slottets Udbygninger, udgøres af Ejendomme, der oprindeligt laa til Slottet eller var nær knyttet til det.

Jægersborg Kro hørte saaledes oprindeligt til Slottet. Allerede før Jægersborg blev Ryttergods (1717), var der et Krohus, hvor de ugifte Jagtbetjente kunde faa Kost og Logi. Kongens og Jagtherrernes Tjenerskab maatte ligeledes ty til Værtshuset, naar der ikke var Plads paa Slottet, og man har paa dette tidlige Tidspunkt ogsaa haft Besøg af Hovedstadens Indvaanere, naar de søgte ud i det grønne. En Værtshusmand paa Jægersborg, der i 1719 jamrer over de daarlige Tider, mindes med et Suk Fortiden, da »mange smukke og fornemme Folk

tog ud i Skoven for at lustere.« Manden havde sikkert Grund til Klage. Det var knappe Tider mod Slutningen af den store nordiske Krig, og de mærkedes navnlig i hans Bedrift: Folk havde ikke Raad til Lystrejser, Jagtbetjentene holdt sig selv med Kost for at spare, og Rytteriet tog til Takke med deres Marketendere.

Kroen tilhørte den Gang Kongen og forpagtedes bort, sæd-

GAMMELT HUS VED JÆGERSBORG
(Fotografi)

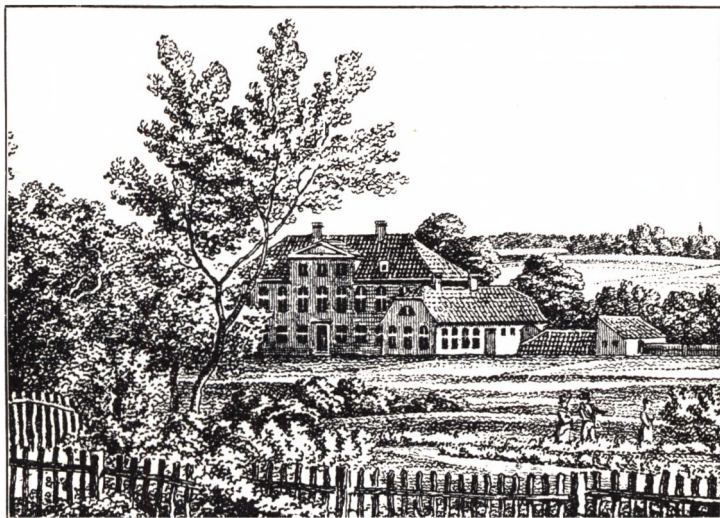
vanligvis for tre Aar ad Gangen; der blev opslaaet Plakater om Gæstgiveriets Bortforpagtning paa Rentekammerdøren, paa Børsen og i Stadens Nørre- og Vesterport, og ved den paafølgende Auktion fik den højstbydende Kroen tilslaaet. Undertiden kunde Kromanden ikke svare sin Afgift og maatte sættes fra Forpagtningen. Han var nemlig stærkt afhængig af Konjunkturerne: naar der byggedes paa Jægersborg, var der stærk Opgang i Kroens Afsætning, og naar Parforcejagten ophæve-

des (det skete jo nogle Gange), betød det Kromandens Ruin. Til Kroen var knyttet Ret til at brygge Øl og brænde Brændevin, men en Tid lang var Slotsforvalteren paa Jægersborg Indehaver af dette værdifulde Privilegium, som han atter forpagtede ud til Kromanden.

Blandt Forpagterne maa nævnes Lavrids Soelgaard eller rettere hans Hustru, som i over tyve Aar (ca. 1731-52) styrede Kroen og var kendt i vide Kredse; hun var mindst tre Gange gift, bl. a. med Thurahs Materialskriver ved Jægersborg, Hans Poulsen, og hendes Mænd maatte stadig forpagte Kroen til hende. Endelig 1752 maatte hun give op, og den tidligere Forpagter af Bellevue Levin Adolph Dyring kom til. Kroens Bygninger var nu stærkt forfaldne. Rentekammeret, der var pligtig til at reparere, vilde nødig til det, og Forpagteren fandt Øjeblikket gunstigt til et Forsøg paa at faa Kroen udlagt som Ejendom. Efter langvarige Forhandlinger lykkedes det; han fik den overdraget paa Betingelse af, at han skulde opføre en »skikkelig Bygning« og mod at der i Fremtiden aarlig skulde ydes 100 Rdr. i Afgift til den kongelige Kasse (kgl. Resol. af 11. Oktbr. 1756). Han byggede ogsaa Kroen op, men knap to Aar efter Overtagelsen solgte han den for en efter Tidens Forhold anselig Sum, og det viste sig snart, at han havde gjort en bedre Handel end Staten; den nye Ejer gik Fallit og Rentekammeret maatte bekvemme sig til at nedsætte Afgiften til 10 Rdr. Ved samme Lejlighed maatte Lotteriinspektør Jonas Collin, Collin-Slægtens Stamfader, overtage Kroen som Kautionsist — dog fungerede han næppe som Kromand. Siden har den været paa private Hænder. Efter at Ombygningen havde fundet Sted bestod Kroen af en Hovedbygning mod Syd i to Etager og inddelt i 13 Fag, en Længe mod Vest paa 22 Fag og tvers over Gaarden et Udhus paa 9 Fag, m. m. Ved Hovmarkens Udstykning Aar 1800 tilkøbte Kroejeren to Jordlodder, ialt ca. 12¹/₂ Tdr. Land.

Jægersborghus (tidligere *Schæffergaarden*) skylder ligeledes Slottet sin første Oprindelse. Ved Slottets Restauration 1747 opførtes foruden flere andre Nybygninger ogsaa en Stald, men

den blev ikke saa rummelig som Thurah havde ønsket det, fordi Kongen ikke vilde koste saa meget paa den. Følgen var, at Kavalererne ikke kunde faa Plads til deres Heste og maatte se at hjælpe sig paa anden Maade. Et lille Interessentskab, to Murermestre og en Tømrermester fra København, lod da bygge en Jagtstald paa egen Bekostning og Kavalererne lejede saa Staldrum og Remiser der. Til Byggeplads havde de tre Haandværksmestre faaet anvist et Grundstykke i Hovmarken,

SCHÆFFERGAARDEN 1838

(Kobberstik, forstørret)

nær Vandingsdammen, hvor der tidligere havde været Kaalhaver for Militæret, og som de (1748) fik i Fæste for en aarlig Afgift.

Ikke ret længe anvendtes denne Bygning efter sin Bestemmelse. Ejerne forsøgte 1751 at faa flyttet Jægersborg Kro til »Kavalerstalden«, som den kaldtes, men det blev ikke til noget og i 1754 skilte de sig ved den. Den nye Ejer gik i Kompagni med en Mand, som var kommet til Danmark paa Kongens Bekostning for at ophjælpe Landets Fabriksdrift, og

forsøgte at indrette Fabrik i den tidligere Kavalerstald, men Forsøget maatte hurtigt opgives, da der manglede Vand og Fabrikørerne ikke kunde faa Lov til at poste af Vandrenden fra Springdammen. De tre Haandværksmestre maatte derfor allerede Aaret efter som Panthavere overtage Ejendommen og sætte den til Auktion (August 1755); højstbydende blev Hofsnedker Diderich Schæffer, og efter ham var det, Ejendommen tog Navn.

Da Kavalerstalden 1754 blev bortsolgt af de oprindelige Ejere, har den formodentlig allerede været indrettet til Beboelse — i alt Fald delvis. Den beskrives da som en trefløjet Gaard, Hovedfløjen mod Syd paa 25 Fag, Sidefløjene betydelig kortere (den vestre 13 Fag, den østre 8); Bygningerne var alle paa een Etage, af Mur og Fyrrebindingsværk og teglhængte. Men sikkert nok var det Schæffer, der lod Gaarden ombygge og smagfuldt indrette — som Rahbek fortæller, i det Haab at Kongen, da Jægersborg Slot var nedrevet, skulde købe den til Aftræde paa Jagten. Haabet glippede dog og Schæffer blev omtrent ruineret. Den civile Enkekasse lod gøre Udlæg i Gaarden, som 1772 blev sat til Auktion, ikke mindre end seks Gange, men ingen bød og Enkekassen maatte beholde den.

Det var fra den følgende Tid, Rahbek havde saa mange gode Ungdomsminder fra Jægersborg. Gaarden lejedes ud i disse Aar. Saaledes beboede Vejkasserer Lorens Adzer, hvis Broder, den bekendte Medaljør, var gift med en Datter af Hofsnedker Schæffer, den ene Sidefløj. Det var Rahbeks gamle Huslærer og Ven og han var hyppig hans Gæst. Adzer førte selv sin Husholdning, Rahbek hjalp til med Maaltiderne og gjorde rent i Huset, saa vidt han med sit upraktiske Haandelav formaaede; ofte vandrede de to Venner om i Ermelunden eller i den højtidsfulde Alle mod Charlottenlund, tavse og betagne af den skønne Natur, eller de laa timevis ved Hundesøen, bag Jagttøjhuset, fiskende og læsende. For den unge sværmeriske Rahbek var det en herlig Tilværelse.

Enkekassen blev endelig Schæffergaarden kvit efter ti Aars Forløb, idet Gehejmekonferensraad Wolf Veit Christoph v. Reitzen-

stein købte den 1781; han nedlagde sine Embeder som Amtmand og Overhofmester ved Sorø Akademi, men døde samme Aar og fik aldrig taget sin nye Lystgaard i Besiddelse. Enken solgte den Aaret efter til Rahbeks rige Tante, Mad. Lyne. Hun ejede Schæffergaarden til 1788, da den overgik til Hof- og Stadsretsassessor P. C. Zeuthen, som 1793 solgte Grosserer

JÆGERSBORGHUS
(Fotografi)

C. Frid. Fiedler den, og efter hans Død (1811) tilhørte den nogle Aar Frid. Chr. Friderici.

I første Halvdel af det nittende Aarhundrede ejedes Schæffers gamle Gaard (fra 1818) af den ansete Handelsmand, Chr. Broberg paa Kristianshavn, Fader til C. A. Broberg. Den kaldtes i hans Tid sædvanligvis »Jægersborg Slot«. Tilliggendet var oprindelig ikke ret stort, kun et Par Vænger og Haver, men Fiedler havde tilkøbt flere Jordlodder ved Hovmarkens Udstykning Aar 1800, og i Brobergs Tid var det en statelig Lyst- og Avlsgaard paa over 40 Tdr. Land. Ved Midten af

Aarhundredet fik Gaarden atter Ejere af Navnet Schæffer, men ikke af den tidligere Besidders Slægt. C. A. Broberg overdrog den nemlig efter Faderens Død til Hofurmager Joh. Henr. Schæffer (1854), denne atter til sin Søn Heinr. Schæffer (1869); der anlagdes bayersk Ølbryggeri og senere Teglværk, men disse Virksomheder er forlængst nedlagt. I 1873 fik Jægermester Jacob Neergaard Dinesen Gaarden udlagt og i 1882 gav han Grosserer N. Smith Dahl Skøde paa Bygningerne og en Del af det tilliggende Areal. Dahl, som havde anvendt betydelige Summer paa Schæffergaardens Forskønnelse, solgte den ved Skøde af 5. Febr. 1909 til Prins Harald af Danmark. Prinsen, der bor paa Ejendommen, har ved Deklaration af 26. Juni 1909 tillagt den Navn af »Jægersborghus«.

BERNSTORFF AVLSGAARD,
hvor den oprindelige Fasangaard stod
(Fotografi)

BERNSTORFF

SYD for Jægersborg laa i det syttende og attende Aarhundrede en langagtig Skovstrimmel, der strakte sig i Nord til Syd, omtrent fra det nuværende Lyststed »Trianglen« ned til Vældegaard. Den kaldtes *Brødskov*. I de Efterretninger, der foreligger om de nordsjællandske Skoves Tilstand efter Svenskekrigen, omtales den ikke, derimod nævnes »Ibstrup Vang«, som paa dette Tidspunkt var stærkt forhugget. Hvor denne sidste Skov har ligget, vides ikke, men muligvis er det den, der senere gaar under Navnet *Brødskov*.

Kristian den Femte lod her 1681 indrette en *Fasanhave*, hegned med Enebærris, som Kongen lod udvise og hugge i

Frederiksborg Amt. Fasaneriet var dog en ret underordnet Del af den kongelige Jagt, og Fasanhaven var som et Appendiks til den store Dyrehave næppe noget imponerende Anlæg.

Beskrivelser fra Frederik den Fjerdes Tid bekræfter denne Antagelse. Brødkoven var kun lille, i Omkreds omtrent en Fjerdingsvej og i 1720erne begroet med en Del unge Ege, Risbøge, store og smaa Asketræer, og med Underskov af Hassel, El og Tjørn. I Skovens søndre Ende, paa en høj Bakke, laa Fasangaarden (hvori Fasanmesteren havde Bolig), en Bindingsværks-Bygning — endda kun Fyrrebindinger — i een Etage; kun seks Fag af Stuehuset var i to Etager. Til Huset laa en Køkkenhave og en Fiskepark. Selve Fasanhaven bestod af fire Afdelinger med to store Fasanhuse og 22 smaa Fasanstalde. Fasaneriet ved Jægersborg opretholdtes knap i et halvt Aarhundrede. Det hed sig, at Rovfuglene ikke kunde lade Fasanerne i Fred, og Kongen lod dem da anbringe et andet Sted, »formedelst de fandtes i en slet Stand« (vgl. Resolution 21. Decbr. 1723). Fra Nytaar 1724 nedlagdes Fasaneriet og der skulde ikke holdes Fasanmester mere ved Jægersborg.

Fasangaarden var vel kendt af Folk fra Hovedstaden. Den havde en overmaade tiltrækkende Beliggenhed, nær ved Gentofte By og Sø, og naar Københavnerne tog ud for at forlyste sig og nyde Landlivets Glæder, var Fasangaarden ofte deres Maal. Fasanmestrene havde da ogsaa uskrevet Privilegium paa »at traktere og imodtage en og anden her af Byen, som der om Sommeren sig vilde divertere«; Konsumptionsinspektøren gjorde omsider Ophævelser over dette i hans Øjne ulovlige Krohold, men Fasanmesteren fik Retten til Gæstgiveri legaliseret (vgl. Resol. 13. Januar 1721). Efter Fasaneriets Nedlæggelse var Fasanhavens videre Skæbne dermed givet; den skulde forpagtes ud til Værtshus, da »Stedet i sig selv«, som det hed i Rentekammerets Forestilling, »er af den Situation og Plaisance, at det paa den Maade lettelig er at udbringe til nogen Nytte og Indkomst for Eders Majestæts Cassa«. Den gamle Fasangaard var meget brøstfædig; en ny Bygning blev derfor opført i Sommeren 1724 og Fasaneriets Indretninger

fjernet. Allerede forinden (Marts 1724) var Stedet ved Auktion forpagtet bort som Traktørsted, foreløbig for et Tidsrum af seks Aar og til en efter Datidens Forhold betydelig Afgift (207 Rdr. aarlig).

Fasanhavens Forpagter var en københavnsk Brygger Lavrids Soelgaard, den samme, der siden fik Jægersborg Kro. Han synes at have haft Vanskelighed ved at klare sig, fik flere Gange Afslag i Afgiften og efter den store Brand i 1728, da Hovedstadens Indvaanere fik andet at tænke paa end at tage til Skovs og forlyste sig, mistede han al Søgning; han sad, som han drastisk udtrykker sig, »selv ene i Huset som en Eremit og i største Frygt for Tyve og Mordere«. I 1729 fik han Lov til at fratræde Forpagtningen. Hans Efterfølger fik det Skudsmaal af Regimentsskriveren, at han ved sit Fylderi og sin slette Opførsel over for Gæsterne havde ødelagt Stedets Næring, og da han ikke kunde præstere sin Afgift, blev han sat fra Forpagtningen og Restancen inddrevet ved Dom og Eksekution. Den tredje Forpagter, Christian Hansen fra det tidligere velkendte Kildendal ved Tuborg, sad sin Tid ud, men dermed var ogsaa Fasangaardens Bestaaen som Traktørsted forbi. Kristian den Sjette resolverede, at han ikke mere vilde have Værtshus her, Fasanhaven skulde udlægges til Græsning for Kongens egne Heste.

Værtshuset var bleven nedlagt ved Mikkelsdagstider 1734 og Fasangaarden stod nu atter ledig. Men der blev snart disponeret over den. Samme Aar, 15. Novbr., fik Johan Ludvig Holstein, endnu kun Stiftamtmand i Sjælland og deputeret for Finanserne, men som Statsmand en opgaaende Stjerne og i Kongens særlige Gunst, Koncession paa Jægersborg Fasanhave. Han skulde have den indtil videre til egen Brug og Benyttelse, og uden Afgift; Brødskovens skulde han have Tilsyn med, men Græsningen i Skoven forbeholdt Kongen sig. Da Holstein tillige skulde vedligeholde Bygningerne og aflevere dem i samme Stand som han havde modtaget dem, forlangte han dem efterset. Thurah forestod den ret omfattende Hovedreparation, der fulgte paa, og først i Maj 1736 overtog Hol-

stein Fasangaarden. Efter Ombygningen 1724 var det en tre-fløjet Gaard, af Mur og Bindingsværk, Vaaningshuset 32 Alen langt, 12 Al. bredt, i en Etage med en gennemgaaende Kvist over fire Fag; Hovedbygningen laa i Nord og Syd, i Sidebygningerne var Domestikværelser, Stalde, Remiser etc. Det var altsaa ingen imponerende eller herskabelig Lystgaard, men de tillokkende Omgivelser og den lille Brødskov (der stadig kaldtes Fasanhaven) med sine Alleer og Spadserestier raadede Bod paa Gaardens beskedne Indretning, og Holstein, der endnu ikke ejede Ledreborg, trængte til et Sted, hvor han i landlig Ro kunde søge Hvile under sin omfattende Embedsgerning.

Kun i faa Aar tjente Fasanhaven til Græsningsplads for Kongens Heste. I 1737 blev der Tale om fra Würtemberg at forskrive nogle Eksemplarer af det berømte hvide Vildt og det var Meningen at indrette et særligt Indelukke i Dyrehaven i den Anledning, men da det vilde falde Bønderne for strengt at indhegne et saadant Indelukke — det skulde gøres som Hovarbejde —, kom man ud over Vanskeligheden ved at sætte det hvide Vildt i Fasanhaven, som var indhegnet fra ældre Tid.

Vildtet kom hertil i Sommeren 1737. I Efteraaret var der tolv Stykker af de indførte hvide Dyr, men allerede da viste Fasanhaven sig at være for lille, og naar Dyrene formerede sig, vilde Pladsen blive endnu mere kneben. Dertil kom, at den gamle Fasanhave var overgroet med Skov og Krat og manglede Lysninger, hvor Vildtet kunde græsse; for at tjene sit nye Formaal, maatte den udvides. Da det stundede mod Vinteren, opgav man dog Udvidelsen for dette Aar, derimod byggedes der et Overvintringshus i Lighed med det, der fandtes ved Frederiksberg; Aaret efter (Sommeren 1738) indgrøftedes og hegnedes med Enebærstager et Stykke af Jægersborg Hovmark, der laa Øst for Fasanhaven. 1741 maatte der indrettes en særlig Indhegning til den hvide Hjort, som ikke var god at komme nær.

Den tidligere Fasanhave var nu blevet Lyststed for en af Landets bedste Mænd og tillige en Del, endda en meget for-

nem Del, af den kongelige Dyrehave. Stedet skulde blive endnu mere gloriøst: det blev Oprindelsen til det nuværende *Bernstorff*. Af forskellige Akter kan man slutte, hvorledes det er gaaet til, at Johan Hartvig Ernst Bernstorff i 1752 fik Fasanhaven til Ejendom. Skønt Bernstorff hørte til en gammel Godsejerslægt, i hvilken Indsigt i Administration af Landejendom og Glæden over at besidde Jord var nedarvet, havde han endnu ikke erhvervet Jordegods i Danmark. Han havde netop lagt Grundstenen til et Palæ i København, i den nye Bydel Frederiksstaden (det nuværende Kong Georgs Palæ), men synes til at begynde med ikke at have næret Ønsker om at faa Landgods — hvad Bernstorff ganske vist til sidst blev. Han vilde blot have et Lyststed i Hovedstadens Nærhed, »eine kleine Land- und Garten-Einrichtung,« som han selv udtrykker sig. Han maa have ytret sit Ønske for Kongen, ladet nogle Ord falde om, at han for sin Sundheds Skyld og for at holde sin Arbejdsevne vedlige trængte til et Sted, hvor han kunde trække sig tilbage i Fred og nyde et »hæderligt Otium midt i Arbejdet,« saaledes som Devisen paa hans Lystgaard senere kom til at lyde. Kongen imødekom ham gerne, og overlod ham selv at udse sig et passende Sted og forhandle med de paagældende Autoriteter.

Bernstorff var allerede da en Mand af betydelige Fortjenester. Det var alligevel i beskedne Vendinger han i en Pro Memoria forelagde Rentekammeret sine Planer: han havde udvalgt sig Fasanhaven — med Holstein skulde han nok komme overens — og dertil et Stykke Eng (omtrent 20 Tdr. Land) af Hovmarken, der laa Øst for Rækværket; han vilde være ubeskyldig nok til at bede netop om dette Sted til sit Landeri og sin Haveindretning, men tilbød samtidig at erlægge de Afgifter, som maatte blive paalignet Ejendommen. Frederik den Femte foreskrev ham imidlertid ingen. Ved Donationsbrev af 7. Novbr. 1752 skænkede Kongen ham baade Fasanhaven med den Udvidelse, den havde faaet i 1738, og tillige det Stykke af Hovmarken, som han yderligere ønskede; det eneste Kongen forbeholdt sig var Jagtretten.

Det var ganske vist en stor Gunst, Kongen viste sin indsigtfulde og tro Raadgiver, men i Datiden betød en Landejendom af en saa forholdsviis ringe Størrelse som Fasangaarden og dens Tilliggende ikke stort for Staten. Mange Mænd af mindre Betydning benaadedes undertiden med rigere Gunst og Gave af deres kongelige Herre. Domænerne indbragte i hin Tid, sammenlignet med vor, saa uendelig lidt, og Grundene dertil er let gennemskuelige: Agerjordens Dyrkning var lidet intensiv, Engdrag og Oredrev strakte sig overalt, Skovdriften var langt fra at være rationel og Bygningerne paa Statens Ejendomme kostede saa store Summer i Vedligeholdelse, at der ofte paa den Konto gaves mere ud end der gik ind i Forpagtningsafgift eller Indtægt af de omliggende Jorder og Haver. Fasangaardens Bortforpagtning vilde paa dette Tidspunkt — naar man tager Afgiften for Jægersborg Kro som Rettesnor — næppe have indbragt mere end et Par Hundrede Rdr. om Aaret, og det lille Stykke Eng, som Bernstorff fik, gjorde ikke noget synderligt fra eller til i de mægtige Arealer, der i Gentofte og Lyngby Sogn var udlagt til Højbjergning for Hestgarden. Naar Kongen skænkede Bernstorff denne Sommerbolig, betød det i Virkeligheden kun et ringe Tillæg i den Løn, Staten ydede en af sine første Embedsmænd for det store Arbejde, han til Gengæld ydede.

Bernstorff rykkede da ind i den gamle Fasangaard, hvor Holstein havde vejet Pladsen for ham. I Hegnet mod Vest laa det tidligere omtalte Hus »Smør-tyndt-paa«, med Have paa selve Fasanhavens Grund; Bernstorff saa ikke gerne, at denne Havelod kilede sig ind i hans Ejendom, og 1753 flyttedes den derfor over paa Hovmarken paa den anden Side af Vejen. I Huset boede den Gang en Pandtsvend ved den tyske Jagt, der havde haft Opsyn med det hvide Vildt, som ved Bernstorffs Overtagelse af Fasanhaven indsattes i den store Dyrehave.

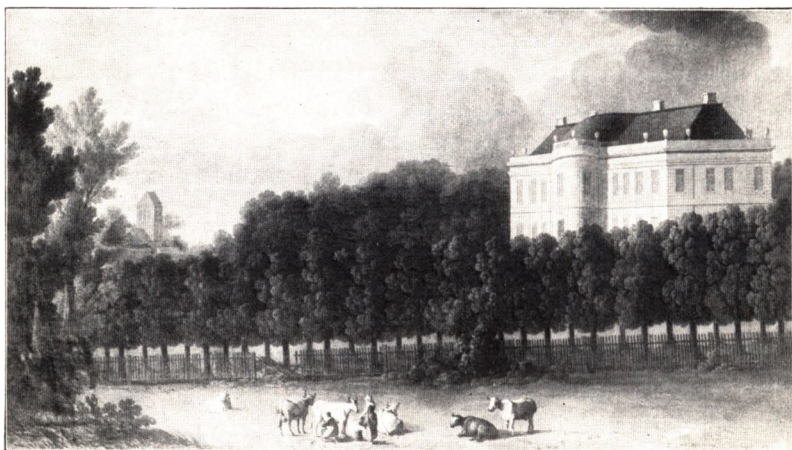
Den nye Besidder synes straks at have givet sin Ejendom nyt Navn. I Bernstorffernes omfangsrige Korrespondance,

der i de senere Aar er samlet og til Dels udgivet, findes saa vidt vides aldrig Fasangaarden anført som Dateringssted; derimod er det sikkert, at Ejendommen kaldtes »Bernstorff« i 1750erne, endnu førend Ejeren lod det nye Palæ opføre. At han netop valgte sit eget Slægtsnavn, bliver mindre mærkværdigt, naar man betænker, at det oprindelig er et Stednavn. Vidtløftige Haveanlæg groede snart frem under Ledelse af Gartneren Christian Doerschell, vistnok en Hollænder, der kom i Bernstorffs Tjeneste 1753 og var hos ham i mange Aar. Bernstorff drev ogsaa Kornavl paa sit lille Landsæde og Jorden viste en overordentlig Frugtbarhed; Rughøsten 1759 gav omtrent 13 Fold, medens Bønderne i Gentoftes sædvanligvis fik højst 5. Det kunde kun ansproge ham til yderligere at udvide sin Grund, og det var da ogsaa et længe næret Ønske, der gik i Opfyldelse, da Kongen ved Donations- og Skødebreve af 13. Juli 1761 overlod ham nogle Stykker Jordsmon, der afrundede hans Besiddelses Grænser. Det ene Stykke hørte til Jægersborg Hovmark, det andet til Gentoftes Bys Tilliggende, og for det sidste maatte Bernstorff yde Bønderne en aarlig Afgift af 20 Rdr. Statsministerens Landsæde fik derved den Udstrækning, som Bernstorffs Haver og Slotspark endnu i alt væsentligt har.

Forinden denne Afrunding havde fundet Sted var Opførelsen af en ny Hovedbygning bleven planlagt og paabegyndt. I August 1759 førtes der Forhandlinger om denne Sag med den bekendte Jardin, Marmorkirkens første Bygmester. Snart efter maa Opførelsen af det nye Palæ, der kom til at ligge paa de indlemmede Arealer Øst for den gamle Fasanhave, være paabegyndt, men endnu i Maj 1760 staaer saa meget tilbage, at der er Planer fremme om selv at brænde Sten; Bernstorff vil gerne, da de dyre Transporter er ved at ruinere ham. Byggeriet skred kun langsomt frem. I Begyndelsen af 1762, da Danmark var ved at blive draget ind i Syvaarskrigens Virvar, var Bernstorff mest tilbøjelig til at opgive det hele, i hvert Fald for en Tid, men endelig blev da den nye Bygning færdig

til Indflytning i Maj 1765. Det følgende Aar i September af- lagde Kongen Besøg og i April 1767 var Karoline Mathilde Gæst paa Bernstorffs nye Gaard.

Bernstorff havde nu skabt sig en Lystgaard — et »Land- hus« som den kaldtes — med Park og Haver og et lille korn- dyrket Areal, i en smuk Egn nær ved Hovedstaden. Det hele Anlæg var i noget større Stil end Reglen i Almindelighed var, men i Princippet ikke meget afvigende fra de ikke faa, større

BERNSTORFF PALÆ: SYDFACADE OG ØSTGAVL
(Dørstykke fra J. H. E. Bernstorffs Tid; i Baggrunden Gentofte Kirke)

Lystgaarde og Landsteder, der allerede i det attende Aarhun- drede laa spredt i Egnen Nord for København. Derved blev det dog ikke.

Den nye Hovedbygning var endnu ikke færdig, da Bern- storff skred til nye Udvidelser af Tilliggendet. I Sommeren 1764 overlod Kongen ham til Brug og Benyttelse ved hans Gaard tre omliggende betydelige Arealer; det ene laa Nord for Parken og begrænsedes af Hundesøen i Vest, Ermelund i Nord og Ordrup i Øst; det andet laa Sydøst for, mellem Gentofte og

Ordrup Bymarker; det tredje Vest for, en Kile mellem Søndersø og den gamle Fasanhave, strækkende sig fra Jægersborg i Nord til Gentoft i Syd. Disse Arealer udgjorde største Delen af Jægersborg Hovmarker, der som nævnt var udlagt til Højbjergning for Hestgarden, og da Staten ved at overlade dem til Bernstorff, paa anden Maade maatte gøre Udvej for Foder til Hestene, maatte der ydes en aarlig Afgift, som svarede til Avlingens Værdi; den ansattes til 682 Rdr. 21 Sk. Bernstorffs

BERNSTORFF PALÆ: NORDFACADE OG VESTGAVL
(Dorstykke fra J. H. E. Bernstorffs Tid)

Besiddelser var nu ret vidtstrakte og til at forrette Hoveriet fik han derfor henlagt Bønderne og Husmændene i Gentoft, Vangede og Ordrup Byer. Landgilde, Tiende og Huspenge af de oprindelige Husmandshuse forbeholdt Kongen sig og heraf gik Landgilden og Huspengene i Statskassen, Tienden til Vartov Hospital. Der var ikke noget særlig mærkeligt i dette — naar han overtog Hovmarkerne, maatte Hovbønderne naturligt følge med, og Kongen havde desuden ingen særlig Interesse i, at de vedblev at ligge til Jægersborg, nu da Slottet var nedbrudt.

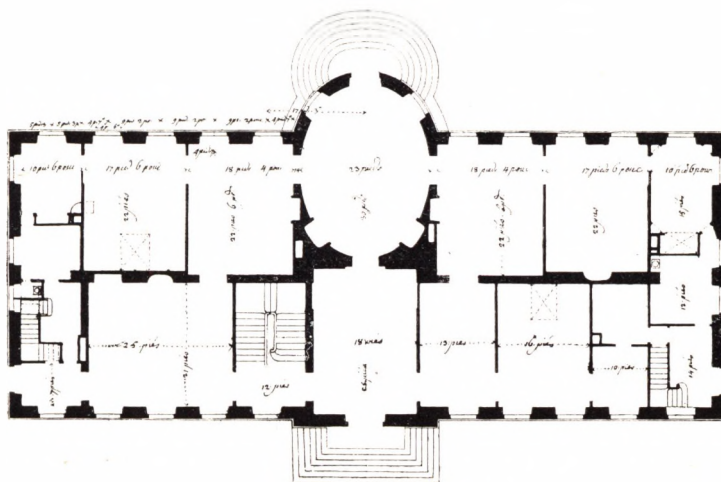
Alt dette skete ved en kgl. Koncession af 2. Juli 1764; men den lød paa J. H. E. Bernstorffs Navn, og for at holde Godset samlet i Fremtiden, fik han den kort efter (kgl. Resol. 23. Juli s. A.) ekstenderet derhen, at Jorderne og Retten til Hoveri fra de tre Byer skulde følge Gaarden og dens fremtidige Besiddere. Næste Aar blev det nyoprettede Gods yderligere befæstet og udvidet. Dels fik Bernstorff Ret til at nyde en Række uvisse Indtægter: Indfæstning, Sigt, Sagefald og Lejermaalsbøder (kgl. Resol. 8. Jan. 1765), dels — hvad der var væsentligere — gav Kongen ham Brugsret over de Skove og Tørvemoser, der fandtes paa Hovmarkerne og Bøndergodset (kgl. Resol. 14. Juni s. A.). Det var den tidligere omtalte Soløse Ellemose, Ordrup Skov og Krat, en indhegnet Ungskov ved Charlottenlund og Lundehusskoven, foruden de Skovholme, der laa spredte paa Hovmarken. Bernstorff fik derved Forpligtelse til at udvise sine Bønder Brændsel og Gærdsel, men Gavn- og Hjultømmer skulde de endnu i de første 25 Aar have af de kgl. Skove.

Da Godset var komplet, med alle Herligheder, var det Bernstorfferne iværksatte de bekendte og vidtrækkende Foranstaltninger: Hoveriets Afskaffelse, Jordens Udskiftning og Ejendommenes Overgang til Arvefæste. J. H. E. Bernstorff lagde Navn til og bar Ansvaret, medens det egentlige Initiativ udgik fra Brodersønnen, den unge A. P. Bernstorff, som levede i Onkelens Hus og nærrede en ungdommelig varm Begejstring for Stedets skønne Natur; han opholdt sig meget gerne paa Onkelens Landsæde og havde stor Andel i de Planer, som skulde sikre Bernstorffs Gaard et varigt Ry i det attende Aarhundredes landøkonomiske Historie.

For at forstaa Rækkevidden af denne saakaldte »Bernstorffske Indretning« er det nødvendigt i al Korthed at forudskikke nogle Bemærkninger om Bondens og Landbrugets Stilling i ældre Tid.

At Gaardene fra ældgammel Tid laa samlede i Klynger (Landsbyer) og at Bønderne dyrkede den tilliggende Jord (Bymarken) i Fællesskab, er bekendt nok. Oprindelsen til dette

Urforhold i Landbruget kan ikke udredes i Enkeltheder, men det er i og for sig klart, at det i en fjern Fortid, da Landet var lidet befolket og kun delvis under Kultur, maatte frembyde Fordele, at Bostederne laa samlede; de Familier, der havde slaaget sig sammen om Opdyrkningen af et Stykke Land, kunde da bedre være hinanden til Hjælp og Nytte. Bymarken maatte saa »rebes« eller inddeles efter Jordens Bonitet og bekvemme Beliggenhed, for at ingen skulde blive forfordelt, og

JARDINS PLAN AF BERNSTORFF
(Tegning)

derved fik hver Bonde mange adskilte Jordstykker til sit »Bol«. I Dyrkningsmaaden var Trevangsskiftet som bekendt det fremherskende paa Sjælland til ned i det attende Aarhundrede: en Vang tilsaedes med Rug, en anden med Byg, den tredje laa brak og brugtes til Fællede for Kvæget, saaledes at hver Vang fik et Aars Hvile hvert tredje Aar. Disse Vange havde Navne, hvoraf mange genfindes i moderne Lokalbenævnelser; i hvert Fald i en senere Tid var de hegnede med Grøft eller Gærde og i Udkanten laa et Vangehus for Vange-

vogteren. Til Landsbyernes Tilliggende hørte sædvanligvis endnu et Oredrev (eller Overdrev), fælles urebede Udmarker, oftest med Krat og Smaaskov, hvor Kreaturerne dreves ud om Sommeren. I Gentoft Sogn var det meste af Arealerne mod Stranden saadanne Oredrev, der paa Bernstorffs Tid ikke havde været under Plov eller Le i Aarhundreder.

Er Fællesskabet en naturlig Følge af en fjern Fortids primitive Samfundsforhold, er Fæste, Hoveri og Vornedskab ikke mindre Frugter af en naturlig Udvikling. Fæste og Hoveri er primitive Former for Løn og Arbejde, Vornedskab oprindeligt mere et Værne- end et Afhængighedsforhold. Først da Livet blev mere mangfoldigt og Kravene til Bonden blev større, blev disse Former et tyngende Aag for den ene Part. Kronens Indtægter og al privat Formue bestod jo næsten udelukkende i Jordegods og de Fordele, der kunde flyde deraf; det maatte ligge nær at drive Afgifterne i Vejret, naar der krævedes forøgede Midler til Statshusholdningen eller naar den enkeltes Udgifter blev større. Og i det syttende og attende Aarhundrede kulminerede disse Bestræbelser for at pine det mest mulige ud af Bondestanden.

Hertil kom, at Militærpligten, forsaavidt den hvilede paa Landets egne Børn, helt og holdent var kastet over paa Bonden. Foruden de hvervede Tropper, de fremmede professionelle Krigsfolk, havde baade Kristian IV, Kristian V og de følgende Konger en national Landmilits, og navnlig i den skaanske Fejde maatte mange af de unge Bønderkarle lade Livet. Selv om Udskrivningslægderne var store og kun faa Bønder udtoges til Soldater i hvert Lægd, anslaaes dog Frederik den Fjerdes Landmilits (efter Forordn. af 1701) til ca. 15000 Mand. Den holdt kun Eksercits om Søndagen, endda ikke alle Søndage i Aaret, men Tjenestetiden var lang, seks Aar, og Bønderne skyede Soldaterlivet som Pesten; de raa hvervede Karle, der daglig begik Ekscesser af enhver Art og fik Løn derfor i Spidsrod og Stokkepyrgl, stod som afskrækkende Forbilleder. De Dele af Landet, der var udlagt som Ryttergods — og hertil hørte Gentoft Sogn — var fri for Militærudskrivning; men

til Gengæld skulde Rytteriet underholdes af dette Bøndergods.

Ganske vist havde Frederik den Fjerde kort efter sin Tronbestigelse ophævet Vornedskabet, men Bøndernes Stilling blev ikke stort bedre for det. Selv om det efter nyere Forskninger er oplyst, at denne Konge ikke, saaledes som det i tidligere Tid altid hed, til Gengæld lagde Stavnsbaand paa Bønderne, saa indførtes dette dog 1733 under Efterfølgeren, og der er positive Beviser for, at der i Tiden mellem Vornedskabets Ophævelse og Stavnsbaandets Indførelse har fundet mange Misbrug Sted, som har bevirket, at Tilstanden ikke har været meget forskellig fra den egentlige Stavnsbaands-Tid. Men at den blev værre under Kristian den Sjette, er sikkert. For at tjene de militære Formaal strammedes Stavnsbaandet, og Bondestanden var nu socialt saa langt nede som ingen-sinde før.

Endelig under Frederik den Femte begyndte for Alvor Arbejdet paa Landboreformerne. Stedet er ikke her at komme ind paa en nærmere Udredning af disse udviklede Forhold, kun skal peges paa Forordningen af 29. Decbr. 1758, der tog Sigte paa Fællesskabets Ophævelse i Sjælland og som var det første Resultat af de Overvejelser, en Aaret før nedsat Landbokommission var kommet til. I de følgende Aar fulgte en Række andre Lovbud, der gik i samme Retning, og Kommissionen blev siddende som et Slags Landvæsenskollegium. Men Bestræbelserne for at komme det fordærlige Jordfællesskab til Livs havde ingen Fremgang. Godsejerne var uvillige til at røre ved denne Landbrugets fundamentale Grundvold, selv Institutioner som Universitetet og Københavns Magistrat, der begge var Godsbesiddere i stor Stil og maatte antages at se mere uhildet paa Sagen end de private Jorddrotter, søgte af al Magt at bevare Fællesskabet.

Den Bernstorffske Indretning var altsaa ingen ny Tanke. Drøftelsen af Bondeproblemerne var allerede i fuld Gang, men endnu var intet ført ud i Praksis. Her er det Bernstorffernes Fortjeneste ligger: de brød Isen, skabte Eksemplet til Efter-

følgelse. Ophævelsen af Fællesskabet paa Bernstorff Gods var det første praktiske Resultat af Forordningen af 1758.

At det virkelig var det første, lykkeligt gennemførte Forsøg paa en Løsning af de Problemer, der var sat under Debat, det staar fast. J. H. E. Bernstorff siger selv i et Brev til Rentekammeret fra 1766, at den Indretning, han nys har ført til Ende, er »den første af sit Slags i Dannemark«. Ganske vist havde Enkedronning Sofie Magdalene, tilskyndet af sin Overhof- og Jægermester Grev Chr. Günther Stolberg, i 1759 afskaffet Hoveriet paa Hørsholm Gods og faa Aar efter givet Bønderne deres Gaarde i Arvefæste, men Grundpillen i Datidens Landboforhold, selve det gamle Fællesskab, stod endnu længe ved Magt paa dette Gods.

Bernstorffernes Motiver er ikke vanskelige at faa fat paa. De hørte selv — som alt sagt — til en gammel Landjunker-slægt; A. P. Bernstorffs Fader var Godsejer med Liv og Sjæl, og Sønnen var øjensynlig stærkt optaget af de nye Ideer om Landboforholdene. I 1762 ægtede han en Datter af Grev Stolberg, der til sine Fortjenester af Reformerne paa Hørsholm kunde føje den, at han paa sin Gaard ved Bramstedt havde ophævet Livegenskabet. Svigerfaderens Eksempel kunde kun virke ansporende. Dertil kom, at han hjemmefra modtog Opfordringer til paa enhver Maade at ophjælpe Onkelens økonomiske Forhold, og da den ældre Bernstorff gjorde sin unge virkelystne Nevø, som han spøgende skriver, til sin »General-guvernør og Præsident« i sit private Økonomikollegium og »med Titel af Statholder« over Bernstorff Gods, var alle Betingelser til Stede for Reformernes Gennemførelse. Motiverne var ikke mindre Bernstorffernes humane Syn paa det hele Landbospørgsmaal end de Fordele, der ved indgribende Forandringer øjensynlig kunde vindes for begge Parter, baade Godsejer og Bonde.

Godsforvalteren paa Bernstorff i disse Aar, den indsigtfulde Torkel Baden, har beskrevet alle disse Foranstaltninger. Han hævder, at Bønderne i Gentofte Sogn før Forandringen i ingen Henseende var bedre stillet end Bønderne i det øvrige

Land, men i dette Punkt har man dog Lov til at nære en beskeden Tvivl; rent ubevidst søger han øjensynlig at skabe saa mørk en Baggrund som muligt, hvorpaa hans kære Grev Bernstorffs Foretagender kan tegne sig med forstærket Glans. Det er ikke nødvendigt; Bernstorffernes Fortjeneste i denne Sag er i sig selv aabenbar nok.

Værd at lægge Mærke til er det, at Hoveriet for Husmændenes Vedkommende allerede før Bernstorff Gods oprettedes, i Gentoft Sogn var afløst med en Afgift i Penge (Huspenge), kun otte Husmænd gjorde endnu Hoveri til Jægersborg. Og Gaardmændene i Sognet led næppe særlig stærkt under det Hovarbejde, der paalaa dem. Korn dyrkedes ikke i Hovmarken, den var udlagt til Høslet. Værre end Markarbejdet var imidlertid Vedligeholdelsen af Dyrehavehegnet og de mange Ægtkørsler, men her sparede man ganske øjensynlig Bønderne for meget af det, man havde Ret til at fordre og lod det udføre paa anden Maade — navnlig mod Midten af det attende Aarhundrede. Eksempler herpaa er tidligere omtalt. Det er ogsaa kun rimeligt, at de kongelige Herskabers hyppige Nærværelse i disse Egne med deres store Følge ikke blot foraarsagede Bønderne en Del Ulejlighed, men ogsaa gav dem Indtægter. Biindtægterne flød iøvrigt rigere for de Gentoft Bønder end for andre. Allerede da var det ingenlunde ualmindeligt, at Folk fra Hovedstaden om Sommeren tingede sig ind hos Bønderne for længere eller kortere Tid, og Kilderejserne, baade til Vangede og Kirsten Pils Kilde, kastede ogsaa noget af sig; Vejen gik gennem Gentoft, og Bønderne forstod ganske godt at sætte Takst for Befordringen med deres Kildevogne. Maaske var der mindre Forslag i disse Penge, der tjentes forholdsvis let ind, og en Del Drikkeri var vel ogsaa uundgaaeligt i et Sogn med saa mange Kroer og Traktørsteder, thi selv om det var strengt forbudt at skænke for Bønderne, blev disse Forbud naturligvis omgaaet. Alt i alt maa dog Bøndernes hele sociale Stilling have været betydelig bedre i Gentoft end i andre afsides liggende Landsogne.

Men at disse særlige Forhold ikke netop gjorde Bønderne

til dygtige Jordbrugere, det siger sig selv, og at Agrenes Dyrkning var endnu maadeligere her end mange andre Steder, er baade rimeligt og naturligt. Heri har Torkel Baden sikkert Ret. Det maatte for Godsejeren blive en Grund mere til at arbejde hen mod en Tilstand, hvori Bonden kunde faa forøget Interesse for Dyrkningen af sin Jord; det vilde gavne ham selv og Godsejeren lige meget.

Naar Bernstorfferne paa een Gang gennemførte Udskiftning, Hoveriets Afløsning og Ejendommenes Overgang til Arvefæste, var det et lykkeligt Greb. Disse Reformers hørte sammen og kunde kun i Forening bringe et godt Resultat. Bonden maatte fremfor alt have Tid til at dyrke sin Jord, navnlig nu, da han pludselig paa en Maade blev Nybygger; det gjaldt om, at han selv var Herre over, paa hvilket Tidspunkt han vilde sætte hvert enkelt Arbejde i Gang. Derfor maatte Hoveriet bort. Og hans Lyst til at forbedre sin Jordlod maatte fremmes i Visheden om, at Frugterne af hans Flid kom hans Efterkommere til Gode og ingen anden. Dette maatte sikres ham ved Arvefæste eller i Realiteten at gøre ham til Selvejer. Det ene førte det andet med, ingen af Delene kunde undværes, hvis Gaardejerne skulde gøres til dygtige Jordbrugere. I Modsætning hertil var Opfattelsen af Husmændenes Stilling den, at de ikke maatte faa saa megen Jord, at de kunde leve af den; de skulde være Arbejdere. Det er blevet vor Tid forbeholdt at højne Husmandsklassens sociale Kaar som det blev Bernstorffernes Opgave at give Stødet til Gaardmandsstandens Frigørelse.

Hvor øjensynlig Bøndernes Fordele ved disse Reformers end kan synes os, kom Bønderne selv kun efterhaanden til rigtig Erkendelse af dem. Det hang sammen med deres stædige Holden fast ved det gamle. Et Vidnesbyrd om Landalmuens konservative Tankesæt haves i en Skildring fra Midten af Aarhundredet — tyve Aar før den Bernstorffske Indretning blev til. Skribenten søger at give en Karakteristik af de sjællandske Bønder, i Særdeleshed paa Københavns Amt, og hævder, at de er stræbsomme og gerne vil fortjene noget, men

ikke er meget for at lægge noget op; desuden, siger han, er de »udi ingen Maade inventiøs, enten at skulle ville tragte efter at excolere Agerdyrkningen eller anden Slags Landvæsen bedre end tilforn sket er, og ere de derved saa forpikkede paa deres Forfædres Skikke, at hvo, som bor imellem dem, enten vilde begynde det anderledes eller og raade dem til at inventere et eller andet paa bedre Maade, den passerer mellem dem for den største Daare, der kan være til, og endskønt de, naar de se noget, som de ikke have set tilforn, forundre sig, ere de ikke for, om end de kunde, at imitere det, saa de udi ingen Maade for Forandring ere porterede.« Ogsaa i denne Retning havde Bernstorfferne aabenbart en tyk Mur af Fordom at bryde igennem. —

Gangen i denne gennemgribende Nyordning i Gentofte Sogns Landboforhold er vel kendt, men maa dog her skitseres i Hovedtrækkene. Der maatte udarbejdes en hel ny Matrikel, som kunde lægges til Grund for den nye Inddeling. Arbejdet begyndte den 7. Septbr. 1764 med Ordrup som den mindste af de tre Byer. Opmaaling og Kortlægning besørgedes dels af Landmaaleren P. J. Wilster (med Bistand af nogle Studenter), dels af den svenske Baron F. W. v. Hastfer, Jordens Vurdering af de kyndigste Mænd i Sognet. Navnlig den bekendte Bonde Hans Jensen paa Bjerregaarden, der siden optraadte som landøkonomisk Forfatter og selv blev Herremand, lagde ved denne Lejlighed ikke blot et indgaaende Kendskab til sin Fødeegn for Dagen, men ogsaa sin store Indsigt i Landboforhold. Man gik meget grundigt til Værks: Jordens Bonitet undersøgtes i Dybden med Spade eller ved Boring. Tilsyneladende var Forskellen stor mellem Arealerne inde ved Byen, de saakaldte Toftejorder, og de længst borteliggende Udmarker, men i Virkeligheden stod ofte disses Bonitet paa Højde med Toftejorderne, der blot i Tidens Løb havde været under omhyggeligere Dyrkning. Gentofte og Ordrup Oredrev (Vangede havde intet) inddrogtes i Udstykningsarealerne. Da alt var kortlagt og vurderet, inddeltes Jorden til hver By i Lodder af nøjagtig samme Hartkorn, og i Overensstemmelse med denne nye Inddeling

anlagdes der en Række nye Veje, hvoraf den vigtigste var Bernstorffsvejen (oprindelig 14 Alen bred), der fra Lundehussøen førtes ud til Jægersborg Alle og derefter mod Øst gennem Ordrup til Stranden. Endvidere byggedes en Mængde Broer og Sluser og der sørgedes for hensigtsmæssig Afløb for Vandet, som tidligere stod i Sumpe paa Markerne. Endelig fandt Lodtrækning Sted mellem Bønderne, for Ordrup By den 1. Septbr. 1765, for Gentofte ti Dage senere, for Vangede først den 22. Juli Aaret efter. Det gik meget højtideligt for sig paa Bernstorffs nye Landsæde i Overværelse af Ejeren og hans Familie foruden en Række andre fornemme Personer. Bønderne blev beværtede paa det bedste, fortæller Baden, og om Eftermiddagen kunde man se dem, med Koner og Børn, i Kisteklæderne vandre ud og tage deres nye Lodder i Øjesyn. Alle var de dog ikke lige fornøjede, navnlig ikke dem, der fik Lodder i Udmarken og paa Oredrevet. Af Frygt herfor drak en af de Gentofte Bønder sig saa fuld Dagen før Lodtrækningen, at han gik fra Sans og Samling, og da Manden var saa heldig at faa en Lod af den eftertragtede Toftejord, gjorde Glæden samme Virkning paa ham som Frygten tilforn. Iøvrigt viste det sig snart, at Bønderne paa Udmarken, hvis Lodder var større i Areal, ingenlunde var daarligere stillet end deres Fæller paa Toftejorden.

Da de nye Forhold var ordnede, indberettede J. H. E. Bernstorff de stedfundne Foretagender for Rentekammeret og ved kgl. Resolution af 30. Decbr. 1766 blev de i alle Maader approberet. Med Udflytningen gik det i Begyndelsen kun smaat. Hans Jensen paa Bjerregaarden blev den første Udflytterbonde i Danmark, men indtil 1. Oktbr. 1767 — den Dag, Arvefæstebrevene udstedtes — var han og hans Broder ogsaa de eneste. Da Eksemplet var givet, gik det raskere: i 1771 havde ialt to og tyve Familier rejst deres Gaarde paa de nye Lodder.

I det foregaaende er hævdet, at den ny Indretning paa Bernstorff vel var en human Foranstaltning, men ogsaa skulde danne Grundlaget for en sund og indbringende Godsadministration. Det skal nærmere begrundes. Man maa erindre, at Godsejerens Udbytte

i høj Grad var afhængig af Bøndernes Velfærd og Skatteevne. Mangen Herremand var bragt paa Knæerne, fordi Skatterestancerne ikke kunde inddrives; thi hvor intet var, havde han tabt sin Ret, og selv om han frivilligt eller nødtvungent gav Afkald paa det, han personlig havde Krav paa, stod han dog inde for de kongelige Skatter. Bernstorff var i den Henseende ikke stillet anderledes end andre Godsbesiddere. Ikke mindst for at konsolidere Bøndernes Skatteevne og undgaa Restancer og Eftergivelser, var det han paa alle Maader søgte at bedre deres Kjaar. Af Badens Udsagn fremgaar det, at han fordrede Skatter og Afgifter prompte betalt; Udflytterne gav han hver 100 Rdr. i Præmie, men saa vidt mulig ingen Skattelettelser. Det var ingenlunde Haardhed, blot god Økonomi.

Store Værdier kunde let være kommet til at staa paa Spil for Bernstorff ved den indgribende Omkalfatring af alle Forhold, men efter alt at dømme lykkedes hans Foretagender ogsaa økonomisk. Den Afgift af 682 Rdr. 21 Sk. aarlig, som han skulde yde Kongen af Hovmarkerne, kom ind i Forpagtningsafgift, og mere til. Hovmarkerne udgjorde Bernstorffs Hovedgaardstakst og var altsaa uden for Inddelingen. De opgives til 274 Tdr. Land, som (ca. 1770) bortforpagtedes til 3 à 4 Rdr. pr. Td. Land. Udgifterne til den hele Indretning: Kortlægning, Vurdering, Anlæg af Veje og Broer etc. anslaaes til ialt 7500 Rdr., og da Vedligeholdelsen gik af en Sognekasse, hvortil bl. a. hver Gaard ydede Bidrag, var det kun den aarlige Rente af denne Sum, Bernstorff skulde have ind. Stilles Renten af Anlægssummen og Udgifterne ved Godsadministrationen, der var saare enkel og ikke kostede ret meget, op mod Afløsningen for Hoveriet, Rekognitioner og andre Afgifter, der tilkom Godsejeren, samt uvisse Indtægter (Indfæstning, Sigt og Sagefald m. m.), hvortil kom Udbyttet af Skove og Moser, er der ingen Tvivl om, at der bliver ikke blot Balance i Regnskabet, men ogsaa Overskud. Alene Hoveriafløsningen maa have givet ca. 900 Rdr. aarlig; Afgiften var sat temmelig højt, til 15 Mk. pr. Td. Hartkorn, medens Landgilden kun var 6 Mk. og Tienden 5 Mk. Da man tør gaa ud fra, at Torkel Baden

har Ret i sin Paastand om, at Restancer var sjældne, til Trods for at Bøndernes Afgifter var steget betydeligt efter Forandringer, maa Bernstorff Gods efter alt at dømme have givet sin Ejer om ikke klækkelige, saa dog gode Indtægter.

Endelig skal her meddeles den fuldstændige Liste over de nye Gaarde, hvoraf flere omtales nærmere andet Steds i dette Skrift. Fraregnes Præstegaarden i Gentofte og den Universitetet tilhørende Gaard i Vangede — disse to Gaarde havde ved Inddelingen forlods faaet Jord udlagt — var Antallet 42. De nye Navne var hentede fra selve Egnen, fra Høje, Skovholme, Markvange, Vandløb etc. Til *Gentofte By* hørte 20, nemlig: Smakkegaard, Vældegaard, Bavnegaard, Søgaard, Kildegaard, Dyssegaard, Højsgaard, Havsgaard, Bjerregaard, Stengaard, Lundegaard, Rygaard, Svejgaard, Heslegaard, Tranegaard, Maltegaard, Onsgaard, Oregard, Maglegaard og Bregnegaard; til *Vangede By* 14: Søndergaard, Hulegaard, Ellegaard, Fuglegaard, Bakkegaard, Munkegaard, Engsgaard, Mosegaard, Snogegaard, Stolpegaard, Brogaard, Ørnegaard, Tjørnegaard og Nørregaard, og endelig til *Ordrup By* 8: Lindegaard, Ejgaard, Skovgaard, Skjoldgaard, Teglgard, Damsgaard, Hyldegaard og Holmegaard. Hartkornet var for Gaardene i Gentofte 9 Tdr. 1 Fk., for Gaardene i Vangede 8 Tdr. 4 Skp. 1 Fk. og for Gaardene i Ordrup 6 Tdr. 5 Skp. 2 Fk.; Arealet laa mellem $53\frac{1}{2}$ og $105\frac{1}{2}$ Tdr. Land efter Jordens Bonitet.

— —

I Efteraaret 1770 blev J. H. E. Bernstorff styrtet og faa Uger efter lod Struensee ogsaa hans Brodersøn afskedige fra sine Embeder. Gamle Bernstorff forlod København den 4. Oktober og gensaa ikke sin Gaard mere; halvandet Aar efter (Februar 1772) døde han i Hamborg. Han havde ingen Børn og A. P. Bernstorff arvede derfor hans Godser, ogsaa det sjællandske Landgods i Gentofte.

A. P. Bernstorff levede efter sin Tilbagekaldelse næsten hele Resten af sit Liv i København, og Bernstorff Gaard var ham nu som tidligere et kært Tilflugtssted. Han sørgede omhyggeligt for Bygningernes Vedligeholdelse. Spredt i »Enemarken«,

det indhegnede Areal, der udgør det nuværende Bernstorff, laa foruden Palæet mange Udbygninger, Gartnervaaning, Funktionsnærboliger, Lo, Lade, Hømagasin, Stalde, Remiser m. m. For Park og Haver interesserede han sig ikke mindre. Som en ung Mand havde han sammen med sin Onkel, der ogsaa levende interesserede sig for Havevæsen, været med til at skabe disse Anlæg, hvori der, karakteristisk nok, i Begyndelsen især toges Sigte paa Dyrkning af Køkkenurter og Frugtavl; navnlig A. P. Bernstorff var en praktisk Mand, der ikke alene fandt det skønt, som kunde fryde Øjet. Der dyrkedes mange sjældne og herhjemme ukendte Frugtsorter, som under kyndig Røgt bragtes til Modning; fra Frankrig og Tyskland, ikke mindst fra Gartow, A. P. Bernstorffs Barndomshjem i Hannover, indforskrev man Træer i de Aar, Haverne var under Anlæg. I 1761 kom der Meloner fra Bernstorff paa Kronprinsens Bord.

Da en specielt sagkyndig paa Havevæsenets Omraade, Professor Hirschfeld i Kiel, i 1780erne besøgte Bernstorff, blev han meget indtaget i det hele smukke og frodige Anlæg. Det var ikke i den gamle stive Stil, men landskabelig anlagt. Vest for Hovedbygningen den lille, kølige Skov, mod Nord aabne Plæner, der dannede en naturlig Overgang til de omliggende Kornmarker. En Ejendommelighed ved Haverne omkring Bernstorff var de mange fremmede, til Dels nordamerikanske Træer og Buskvækster, der nu alle er forsvundne. Hirschfeld bringer en hel Fortegnelse over Samlingen, som han anser for den fuldstændigste i Danmark paa den Tid; senere havde de Coninck en lignende ved Dronninggaard. Anlægene ved Bernstorff vidnede om god Smag, var fint sammenstemte og hver Busk anbragt med Omtanke under de bedst egnede Forhold; selv de fremmede Vækster trivedes mærkværdig godt.

Det er tydeligt, at A. P. Bernstorff, der selv i sin Tid under Onkelens Øjne havde haft saa stor en Andel i Tilblivelsen af det smukke Gods, ogsaa var den, som holdt sammen paa det. Da han faldt fra, blev Gaard og Gods skilt. Efter hans Død (1797) tilfaldt de tyske Godser hans ældste Sønner, medens den yngste, den sekstenaarige Grev Magnus, fik Bernstorff. Men

allerede Aaret efter Faderens Død lod Magnus Bernstorffs Formyndere, Grev Ludvig Reventlow paa Brahetrolleborg, Hovedgaarden afhænde til hans to ældre Brødre, Grev Christian Günther og Grev Joachim Frederik (Skøde af 11. Decbr. 1798); Bøndergodset derimod beholdt han. De to ældre Brødre var begge i dansk Statstjeneste, sad i høje Embeder og havde bedre Lejlighed til at gøre Brug af Lystgaarden ved København. Ret mange Aar varede det dog ikke. Chr. Günther blev 1810 afskediget som Udenrigsminister og gik Aaret efter som Gesandt til Wiën, og Joachim Frederik, der ligeledes var knyttet til den øverste Ledelse af de udenrigske Sager, sendtes 1813 til London. Begivenhederne 1807 havde givet Brødrenes Position et Grundskud — ingen af dem tog senere fast Ophold i Danmark. Det var da kun naturligt, at de skilte sig ved Bernstorff Hovedgaard, som dermed for bestandig gik ud af Familien.

I nogle Aar gik derefter Palæet fra Haand til Haand. Den Forkøbsret, der i sin Tid var sikret Magnus Bernstorff, gav han Afkald paa, og Brødrene fandt da en Køber i Justitsraad Ole Chr. Borch, Assessor i Hof- og Stadsretten (Skøde af 24. Aug. 1812). Den nominelle Købesum, 225000 Rdr., maa ses under Hensyn til Kurantmøntens yderst slette Kurs i disse Aar; mere end ca. 40000 Rdr. fik Bernstorfferne i Virkeligheden næppe for deres Faders gamle Yndlingssæde. Ole Borch var knyttet til Egnen som Ejer af en Jordlod paa ca. 4 Tdr. Land, liggende Nord for Indkørslen til Bernstorff, men det er ikke rimeligt, at det var hans Agt at beholde selve den herskabelige Ejendom. Aaret efter solgte han den da ogsaa til Præsidenten i Danske Kancelli, Fred. Jul. Kaas (Skøde af 21. Juni 1813), som boede der nogle Aar og 1815 tillige overtog Ole Borchs lille Ejendom i Nærheden, men kun for 1817 (ved Skøde af 25. Septbr.) at overdrage det hele til den hovedrige vestindiske Planter Christopher Mac Evoy. Formodentligt har Bernstorff Hovedgaard med sine mange Bygninger, Park og Haver, der krævede store Summer til Vedligeholdelse, været saa dyr en Bolig, naar Indtægterne af Bøndergodset gik fra,

at selv Kaas, der havde betydelige Embedsindtægter, ikke har haft Raad til en saadan Luksus.

Godset tilhørte stadig Magnus Bernstorff, men han vilde heller end gerne af med det. Han var nu Kavalleriofficer, bosat i Plön og gæstede næppe København særlig hyppigt. I 1833 tilbød han Kongen at overtage Bernstorff Gods, og Sagen blev grundig overvejet, men Enden blev, at Kongen afslog Tilbudet (kgl. Resol. af 1. Febr. 1834). Paa dette Tidspunkt var der en betydelig Skatterestance til den kgl. Kasse, foranlediget ved Misligheder i Godsbestyrelsen. Saa døde Grev Magnus (1836), og hans Søn, Forst- og Jagtjunker Egmont Bernstorff, arvede Godset. Han gjorde straks Anstalter til at sælge det. Det blev sat til Auktion (4. April 1839) og Krigsassessor Peter Hilarius Ferdinand Kalko blev højstbydende med 50100 Rdr. — omtrent det samme Beløb, Kongen kunde have faaet Godset for i 1833. Forinden Overdragelse kunde ske, maatte Kongen dog give sit Samtykke, thi i Koncessionsbrevet af 23. Juli 1764 til den ældre Bernstorff stod udtrykkelig, at Bøndergodset ikke maatte skilles fra Gaarden, en Bestemmelse, der var overset ved Hovedgaardens Bort salg i 1798.

Kalko havde næppe købt for dyrt. Foruden Bøndergodset fulgte med i Købet ikke blot Ordrup Skov og de store Tørve-moser, Gamlemose og Hulelyngmose i Vangede, men ogsaa hele Bernstorffs fri Hovedgaardstakst, d. v. s. de gamle Hovmarker. En stor Del af dem var da udstykkede og der havde rejst sig Huse og Lyststeder paa Lodderne, men Hovedparcellen, den saakaldte Hovmarksgaard, var endnu fri Ejendom til Godset.

Mac Evoy var imidlertid død 1838 og havde efterladt sig Bernstorff Hovedgaard i en ussel Forfatning. Sit Palæ i Bredgade (nu tilhørende Hornung og Møller) havde han udstyret med en fabelagtig Luksus, medens Palæet paa Bernstorff havde faaet Lov til at forfalde. Da Dødsboet i Marts 1839 lod det sætte til første Auktion, mødte der ikke en Gang en Liebhaber, og ved de følgende, der holdtes paa selve Stedet, blev der enten slet ikke budt, eller Budene var saa smaa, at de ikke

kunde modtages. Endelig ved femte Auktion (23. Maj 1839) blev Palæet solgt for en Sum af ca. 26000 Rdr. Køberen var den samme Kalko, som nylig havde erhvervet Godset og saaledes atter samlede Ejendommen.

Bernstorffs Historie i den nærmest følgende Tid maa fortælles lidt mere detailleret. Kalko havde købt Palæet med det store Tilliggende i den bestemte Hensigt at rive Hovedbygningen ned. Det blev offentlig bekendt, da han lod beramme

BERNSTORFF SLOTS SYDSIDE
(Fotograf)

Auktion over Nedbrydningen, og der rejste sig da i Pressen en Storm af Uvilje mod den nye Ejers Planer, selv det adstadiige »Dagen« tog til Orde mod Tilintetgørelsen af denne Bygning, der med Rette betragtedes som et historisk Mindesmærke. Men Ejeren var en Mand uden al Sentimentalitet; det var skrevet ud af hans Hjerte, naar »Kjøbenhavnsposten«, der straks var optraadt som hans Forsvarer, ytrede, at naar han ikke saa sin Regning ved at reparere den i høj Grad forfaldne Bygning, maatte han have Ret til »i Stedet at rejse sig et simplere Vaaningshus«, hvor han kunde »bo uden fyrstelige Depenser«. Først i den ellefte

Time afværgedes den Fare, der truede Jardins Mesterværk. Auktionen blev virkelig afholdt (15. Juli 1839), der faldt ogsaa Bud — men allerede forinden havde Kronprins Kristian Frederik taget Affære. Gennem sin Kabinetssekretær, J. G. Adler, meldte han sig som Køber, enten til Palæet alene eller til det samlede Gods. Kalko vilde dog ikke skille sig ved Ejendommen, og navnlig ikke ved Indhegningen med det gamle Landsted; daglig fik han mere og mere Interesse derfor, skrev

BERNSTORFF SLOTS NORSIDE
(Fotografi)

han til Adler, og med Længsel saa han den Tid i Møde, som han kunde tilbringe paa dette yndige Sted, naar han først fik en Vaaning opført, der svarede til hans Ønsker. Det gamle Palæ passede ham nemlig ikke. Indretningen var ubekvem efter hans Forhold, Værelserne altfor skumle og triste; en Tid havde han tænkt paa at leje det bort til Sommerbeboere, men saa skulde der kostes for meget paa det. For Resten begreb han ikke, at denne Bygning kunde have nogen historisk Værdi og undrede sig over den Uro, hans Planer havde vakt, etc. etc. Men han vilde dog gerne imødekomme Prinsen: selve

Bygningen med en Stump Have skulde han faa for den ringe Sum af 12000 Rdr. Heldigvis var Kronprinsen en altfor kunstforstandig Mand til at gaa med til en saadan Vandalisme. Han lod ham forestille for sig paa Sorgenfri, og formodentlig har Kalko følt sig meget beæret, thi Underhandlingerne endte med, at han forpligtede sig til at bevare Hovedbygningen i tyve Aar mod en kontant Godtgørelse af 6000 Rdr. til Istandsættelsen og tillige gav han Kronprinsen Forkøbsret. For sin ædle Optræden mente han at have fortjent en Belønning, og da Prinsen, der nu havde besteget Tronen, Aaret efter skulde krones, var Lejligheden der. Kalko udbad sig en Naade og fik den, men først efter at Kongen var bleven Ejer af Bernstorff; fra Krigsassessor steg han da til — Kammerraad.

Det varede nemlig ikke længe, inden der blev Lejlighed til at gøre Brug af Retten til Forkøb. I Sommeren 1842 meddelte Kalko Kristian den Ottende, at han nu havde Køber til Bernstorff Slot og Gods. Hans Kærlighed til dette »yndige Sted« var allerede stærkt kølnet, han vilde nu gerne af med det for at købe større Landejendom i Jylland. Kongen fandt dog Prisen lovlig høj og lod den gamle, prøvede Finansmand Jonas Collin sammen med Domænevæsenets Chef forhandle videre med ham. Men han var saare standhaftig — de opnaaede kun et Afslag af 6000 Rdr., netop den Sum, som Kongen havde udbetalt for Hovedbygningens Bevaring. Finansielt havde de to Herrer sikkert Ret, naar de gjorde opmærksom paa, at Palæet var en Luksusartikel. Men Kongen havde i sin Begejstring for de historiske og kunstneriske Minder endnu større Ret; »Kongen sætter en stor historisk Pris paa Hovedbygningen,« skrev Adler til Collin, »og vil vist holde den i Hævd con amore«. Man kan altsaa takke Kristian den Ottende for, at Bernstorffs Hovedbygning blev bevaret for Eftertiden.

Købet gik da i Orden. Kontrakt oprettedes 9. Decbr. 1842, Skøde blev udstedt 15. Juli Aaret efter. Kalko fik 100000 Rdr. for den samlede Ejendom og havde saaledes i Løbet af et Par Aar indtjent mere end 20000 Rdr. — et Beløb, som Staten kunde have sparet ved at købe i rette Tid. Imidlertid var

nu Gentofte, Ordrup og Vangede atter Krongods og den gamle Fasanhave, hvoraf Bernstorfferne havde skabt deres smukke Herresæde, blev kongelig Ejendom som den havde været før.

Havde Bernstorff haft Ry i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede paa Grund af de betydningsfulde Landboreformer,

KILDEN I BERNSTORFF SLOTPARK
(Fotografi)

der her havde faaet deres Indvielse, stod der ikke mindre Glans om Stedet i sidste Halvdel af det nittende.

Kristian den Ottende lod Palæet restaurere af Hofbygmester Jørgen Hansen Koch og forskellige mindre Nybygninger opførtes (1844). Han boede jævnlig en Del af Sommeren paa Bernstorff og modtog der i 1846 Besøg af den svenske Konge Oscar den Første. Frederik den Syvende derimod havde andre

Lystslotte, han satte mere Pris paa. Palæet var derfor i Begyndelsen af 1850erne udlejet til den britiske Gesandt, den bekendte Sir Henry Wynn, men efter at Prins Kristian af Glücksborg var bleven Tronarving, stilledes Slottet ved kgl. Resolution af 23. Marts 1854 til hans Raadighed. I et halvt Aarhundrede var det hans Sommerbolig baade som Tronfølger og Konge. Det var Kristian den Niendes Yndlingsopholdssted. De beskedne Forhold passede til hans jævne Færd, og skønt Pladsen var mere end kneben, naar der kom mange Gæster, yndede han at samle sin store Slægt paa Bernstorff, hvis Navn Telegrafan i disse Aar jævnlig bragte ud over hele Europa. I en Kodiciel til sit Testamente havde Kongen paa egne og sin afdøde Dronnings Vegne ytret det Ønske, at Bernstorff efter begges Død maatte indrømmes deres yngste Søn for Livstid; Rigsdagen gav beredvilligt sit Samtykke og Sagen ordnedes paa den Maade, at Slottet optoges paa den kongelige Civilliste, hvorefter den regerende Konge overlader Prins Valdemar Bruen af Bernstorff Slot. Prinsen, der ejer Vældegaard og flere mindre Lyststeder i Nærheden, bor om Sommeren paa Bernstorff.

Det nuværende Bernstorff giver godt Begreb om Bernstorffernes gamle Landsæde. Ved Jardins *Hovedbygning* er der dog sket den Forandring, at Tagbalustraden med de dekorative Vaser, der ses paa de vedføjede ældre Prospekter af Slottet, nu er fjernet; det maa være sket allerede i første Halvdel af det nittende Aarhundrede. Bygningen har derved mistet noget af sin oprindelige Palæstil, men er selv i sin nuværende Skikkelse mesterlig i al sin Simpelhed. Der er ypperligt Forhold mellem Mur og Tagrejsning, de rolige Facadelinjer og prægtige høje Vinduer giver det lille Landslot et yderst fornemt Præg. Bygningen er enfløjet, med Kælder og to Etagere og med helt afvalmet højt Tag med Kviste og belagt med sortglasserede Tegl. Paa Nordfacaden et svagt fremspringende Midtparti med Hoveddør; paa den modstaaende Facade er Midtpartiet halvrundt, stærkt fremspringende og afdækket med Kuppeltag, hvis Spids løber op i en Flagstang. Glat pudsede Mure, Hjørnefag og Fremspring kvadret, omløbende Baand ud-

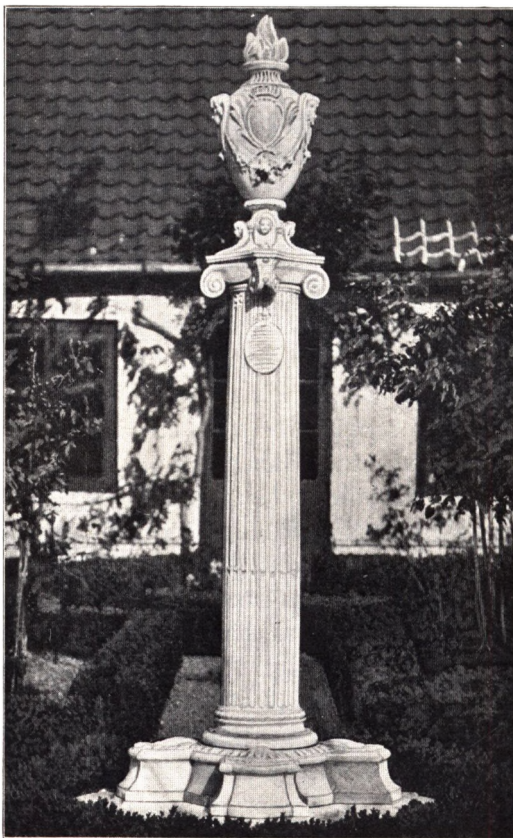
for Etageadskillelsen, Taggesims med Baand og Tandsnit, Saalbænke med Knægte. Kun det nordlige Midtparti bærer egentlig Dekoration: Hoveddøren flankeres af to Tavler i dekorativ Ramme og paa Siderne af det overliggende Vindue to Kartoucher; Tavler og Kartoucher er uden Indskrift, derimod over Hoveddøren Devisen *Honesto inter labores otio sacrum*. Af Udsmykningen i det Indre lægger man navnlig Mærke til en Række malede Dørstykker fra Bernstorffs Tid, med Prospekter af nordsjællandske Landskaber og Slotte, hvoraf ovenfor er gengivet de to, der forestiller Bernstorff Palæ og nærmeste Omgivelser*). Maleren er ukendt.

Bernstorffs Indhegning er ca. 111 Tdr. Land stor (lidt over 61 Hektarer). I Tidens Løb er der skovet og plantet, men i Hovedtrækkene er Parkens Karakter den samme som i ældre Tid: mod Sydvest den gamle Brødskov, mod Nordøst et mere aabent Terræn med Engdrag og Græsmarker, indrammet af høj Bevoksning og spredte Trægrupper hist og her. Langs Parkens Syd- og Østgrænse løber den saakaldte »Fasangang«.

Til Højre for Hovedindkørslen fra Jægersborg Alle ligger Domestikbygningerne (pynteligt Bindingsværk), opførte i nyere Tid. Ved den modsatte, sydvestlige, Grænse af Bernstorffs Omraade, paa et Bakkedrag, hvor forstum den gamle Fasangård havde sin Plads, findes nu Avlsgaarden, eller som den tidligere kaldtes »Staldgaarden«, men ingen af Bygningerne lader sig føre tilbage til Bernstorffs oprindelige Hovedbygning. Syd for Staldgaarden ligger Slotshaven med Driverier og Gartnerbolig (ny) og tæt derved det gamle »Tehus«, en simpel eenetages Bygning fra det attende Aarhundrede, med foranliggende Rosenhave i fransk Stil; midt i det lille Anlæg er rejst en Mindesøjle over Dronning Louise, med Portrætmedaljon og Indskrift, af hvidt græsk Marmor, hjemsendt af Kong Georg. Syd for Tehuset en rektangulær Dam med en lille Holm, hvis Omgivelser ligeledes er holdt i fransk Stil. Paa

*) Et tredje, forestillende Søllerød Slot, er gengivet i »Søllerød Sogn« Side 49.

den nærliggende »Jomfrubakke« staar i Buskettet en kanneleret Søjle, der bærer en Urne med ornamenteret Baand og Indskrifterne: »Erindring om Emilie 1780« og »Gjenopreist af

MINDESØJLE OVER DRONNING LOUISE
(foran Tehuset i Slotsparken; Fotograf)

Dronning Louise 1898«. Mindesøjlen, af blaagraat Marmor, er ny, men aabenbart en tro Kopi af Originalen, ædel i Form og Linjer. Den staar over Emilie Schimmelmann († 6. Febr. 1780) og er et Bevis mere paa, hvor elsket hun var i de

Kredse, hun færdedes. I Fasangangen, helt oppe i Parkens nordøstlige Hjørne findes en anden lille Mindesten med Bronzestatuette, sat til Erindring om en Familiebegivenhed i Kongehuset.

EMILIEURNEN

(paa Jomfrubakken i Slotsparken; Fotograf)

Tre større *Mindesmærker* knytter sig til Bernstorff.

Det ældste er den vel kendte »Bernstorffstøtte«, rejst af Godsets Bønder til Minde om Hoveriets Afløsning og Fællesskabets Ophævelse. Det er en Art Forløber for Frihedsstøtten

og for saa vidt et Mindesmærke af høj national Værdi. Initiativet er oprindeligt udgaaet fra Bøndernes egen Midte. Allerede

BERNSTORFFSTØTTEN I 18. AARH.

(Maleri af Jens Juel)

i den ældre Bernstorffs levende Live var Planen om dette Mindesmærke fremme og kort efter hans Død kom Sagen i Gænge. I Slutningen af 1773 enedes Godsets Bønder om at rejse Monumentet efter et Udkast af Billedhuggeren C. Stanley:

en Statue af »den Bernstorffske Landmand« i sin Arbejdsdragt, støttet til en Spade. Der blev ogsaa sat en Subskription i

BERNSTORFFSTØTTEN 1915
(Fotograf)

Gang, men Sagen kom ikke videre, og først i Begyndelsen af Firserne, da Amtsforvalter Nis Hammeleff tog Tanken op paany, bragtes den ud i Livet. Bidragslisterne udgik i Maj 1782, Bønderne tegnede sig for Beløb fra 5 til 20 Rdr. Støt-

ten kostede alt ialt ca. 1000 Rdr., hvoraf Wiedewelt, der nu fik Arbejdet overdraget, modtog de 650. Monumentet kom til at bestaa af en glat Obelisk af norsk Marmor, ca. 10^{1/2} Al. høj over Terrassen, som den staar paa, med Landbrugsattributter paa Fodstykkets Forside og paa Bagsiden et omvendt Overflødigedshorn; i Toppen en Krans af Egeløv. Kongen tilstod »med Fornøjelse« Begæringen om Støttens Rejsning (Reskript af 16. Juli 1783). Den bærer en paa Dansk og Latin af A. G. Carstens affattet Indskrift, som lyder: Ære-Minde efter Døden | for | Johann Hartvig Ernst | Greve af Bernstorff | som gav | udskiftede hovningfrie arvelige | Gaarde | med dem Stræbsomhed Velstand alt | til Mønster for Efterslægten | MDCCLXVII | Oprettet | af Godsets takfulde Beboere | MDCCLXXXIII.

Indvielsen fejredes 28. August 1783 ved en Festlighed, hvor Godsets Bønder havde givet Møde og hvortil Hammeleff havde indbudt en Række af Datidens kendte Mænd. Der var bundet en Blomsterkrans, som Bønderpigerne bar frem og som Karlene anbragte paa Obeliskens Top under Kanonsalut og Trompetfanfare. Hammeleff holdt en Tale til Bønderne, derefter gik Dansen til ud paa Natten, tre Gange om selve Støtten. Thomas Overskou fortæller i sine Erindringer om Bønderpigernes Dans om den nyrejste Bernstorffstøtte; en Tante til ham var selv med.

Støtten staar som bekendt paa en Bakke ved den østre Side af Kongevejen paa Kildegaards Jord. Omgivelserne er forandret i Tidens Løb. Som det fremgaar af Jens Juels Maleri stod Støtten oprindeligt med en Baggrund af slanke Fyrretræer, der nu forlængst er borte. I Begyndelsen af det nittende Aarhundrede var den stærkt i Forfald; »ingen Milepæl er saa slet vedligeholdt«, hed det i et af Datidens Blade. Et af Træerne om »Kongevæjens Prydelse« var gaaet ud, Rækværket var forsømt og den øverste Sten havde lidt stærkt af Vind og Frost. En Sammenligning med Juels Maleri synes ogsaa at vise, at den høje pyramideformede Topsten er fjernet. Støtten staar nu mod en Baggrund i Opvækst af Birk og Pil,

hegnet af en Tjørnehæk med Jernlaage. Den er overtaget af Gentofte Kommune.

De to andre Mindesmærker er af nyere Dato. En Statue af

BERNSTORFFSTATUEN I SLOTPARKEN

(Fotografi)

A. P. Bernstorff staar i Slotsparkens offentlige Del, paa Plænen Nord for Hovedbygningen. Den er modelleret af Billedhugger A. Paulsen, støbt i Bronze i noget over naturlig Størrelse og staar paa en Granitsokkel med Bronzetavler og Bronzeornamenter. Paa Sokkelens Forside ses en Gengivelse af den

Medalje (et Kompas med Underskriften: Uden Misvisning), som Borgere i København 1793 lod præge som et Udtryk for Beundring over Bernstorffs retlinede Udenrigspolitik i disse vanskelige Aar; paa Bagsiden hans Vaaben, paa de to andre Sider Landbrugets og Søfartens Attributter. Monumentet afsløredes 27. September 1904. Indskriften lyder: [paa Forsiden] Andreas Peter | Greve af | Bernstorff | 1735-1797 || Højsindet, retsindet, | frisindet. [mod Vest] Friet for Aaget | Bonden bag Ploven | fured i Jorden | Velstandens | Spor || Folkets Ven. [mod Øst] Fredlyst Flaget | fra Masten vaied | Danmark til Hæder | paa fremmed | Strand || Landets Velgører. [paa Bagsiden] Hans Navn vil | leve medens | Slægter svinde || Drot og Folk ham | rejste dette Minde | 1904.

Det tredje Mindesmærke, der knytter sig til Bernstorff, er opstillet paa den saakaldte »Femvej«, Navnet for den aabne Plads, som har dannet sig ved Skæringen mellem Jægersborg Alle, Bernstorffvejen, Ordrup Gade og Vejen til Ordrup Krat. Det er Kommunens omtrentlige Midtpunkt. Monumentet er tænkt, dels som et Mindesmærke for Bernstorffs Herskab i sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede, Kristian den Niende og Dronning Louise, dels som et Samlingsmærke for de mange Kirkesogne, hvoraf det oprindelige Gentofte Sogn nu bestaar. Det er udført i bornholmsk Granit efter Tegninger af Arkitekt A. Clemmensen og Billedhugger Bundgaard og bestaar af en Obelisk med Portrætmedaljoner, flankeret af en Balustrade i Granit; bag Monumentet en Forsenkning med Kildevæld og to af de gamle Alletræer. Det afsløredes 7. September 1913. Indskriften er forfattet af Professor Vilh. Andersen. Der staa: [mod Syd] Som et Minde · om Bernstorffs kongelige Herskab · der paa dette Sted · i et stille Hjem · tænkte paa Tidens Tarv · til Danmarks Bod og Herskerhusets Hæder · [paa Forsiden over Portrætterne] Kong Christian den Niende og Dronning Louise [mod Nord] satte vi · Mænd og Kvinder af Gentofte-Ordrup-Hellerup Sogn · denne Sten · som et Mærke · i Sogdenes Midte · paa Sammenholdet i deres Styre · [paa Bagsiden] som et Maal · for dem der i Tidens Løb · mens Linden løves · bor her mel-

lem Skov og Sund · at de under samme Himmel · og med det samme Haab · skal tjene Fædrelandet og Fremtiden · som hine .

En ikke ringe Part af Bernstorffs Hovedgaardstilliggende blev som ovenfor nævnt allerede i Bernstorffernes Tid udstykket og bortsolgt; bl. a. købte Grosserer Staal Hagen i 1820 af Magnus Bernstorff 18 Tdr. Land paa Sydsiden af Jægersborg

MINDESMÆRKET VED FEMVEJEN

(Fotografi)

Sø og lagde disse Jorder tillige med to af de Lodder, der i Aaret 1800 bortsolgte fra Jægersborg som den sidste Rest af de gamle Hovmarker, til sin Lystgaard i Gentoft (jvfr. Side 56). *Hovmarksgaarden* derimod, hvortil var henlagt ca. 163 Tdr. Land af Bernstorffs Hovedgaardstakst, forblev urørt og er først i vore Dage udlagt til Villagrunde.

Denne Del af de oprindelig til Jægersborg hørende Hovmarker blev allerede i A. P. Bernstorffs Tid (1777) i sin Helhed bortforpagtet til Generalkrigskommissær John Brown († paa

Maglegaard 1803), og hans Datter Louise Elisabeth B. overtog 1788 Forpagtningen. Bygningerne bestod 1799 af et 28 Al. langt Stuehus med Tegltag og grundmuret Kælder, foruden Udhuse, og var hendes Ejendom. I 1816 havde en Jordbruger, Chr. Lerche, faaet Skøde paa Hovmarksgaarden, men gik Fallit to Aar efter; Panthaveren maatte overtage den og den kom igen tilbage til Magnus Bernstorff, som siden lod

HOVMARKSGAARDEN
(Fotografi)

den drive ved Forpagtere. Staten blev Ejer ved Kristian den Ottendes Overtagelse af Bernstorff Gods og 1851 sattes Gaarden til Auktion; den købtes af Chr. Kiellerup og har siden været paa private Hænder.

De vidtløftige Villakvarterer, der i de senere Aar har rejst sig Nord for Bernstorff Slotspark, ligger paa Hovmarksgaardens Jorder.

En anden Lokalitet, der er nær knyttet til Bernstorff og har en vis historisk Interesse, er Lyststedet *Trianglen*. Det ligger i Slotsparkens vestlige Hegn, paa samme Sted, hvor Huset Smør-tyndt-paa, der er nævnt flere Gange i det foregaaende,

laa i det attende Aarhundrede. Efter at dette gamle Hus var nedbrudt, er der formodentlig rejst et andet paa Grunden; vist er det, at der i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede her laa et lille Hus af ringe Værdi med et Tilliggende paa noget over en halv Tønde Land, der efter Grundens Form kaldtes Trianglen; det gamle Navn Smør-tyndt-paa levede endnu i et

TRIANGLEN
(Fotografi)

lige over for liggende Vænge. Huset hørte til Bernstorff Palæ, Vænget laa under Bernstorff Gods. Begge Dele erhvervedes 1811 af en Silke- og Klædehandler fra København, Nicolay Jacobsen, som byggede sig et nyt Lyststed paa den gamle Plads; Bygningen, der endnu staar som en Del af den nuværende, var efter hin Tids Forhold ret anselig. I 1817 købte Mac Evoy Trianglen, som i Mellemtiden havde været paa flere Hænder, og efter at Staten var bleven Ejer af Bernstorff, lod den dette Lyststed ligesom Hovmarksgaarden bortsælge ved Auktion (1850).

Hofurmager J. H. Schæffer, som senere købte Schæffergaarden, var derefter i nogle Aar Ejer af Trianglen. I 1864 købte Kong Kristian den Niende det gamle Lyststed og efter hans Død arvede Prins Valdemar det.

ORDRUP
(Fotografi)

ORDRUP

NAAR man gennem Kongeporten i Jægersborg Dyrehaves Sydhegn fra den tætte Skov kommer ud i Lysningen, har man hele den nordøstlige Del af Gentofte Sogn liggende for sig i et Panorama. Lige foran en vid Slette, der nærmest Skoven er bakket og ujævn, hist og her begroet med Smaakrat; mod Øst, bag dette »Blokshjerg«, som det i daglig Tale hedder, ser man Kristiansholms og Sølysts gamle Trækroner, mod Vest Ordrup Krat og i Baggrunden mod Syd ligger Ordrup By med Kirkens to slanke Taarne ragende højt op over Villaer og Smaahuse.

Ved Midten af det attende Aarhundrede var »Ored Vang«, som Arealet hed paa Fællesskabets Tid, opfyldt af Krat og Smaaskov. I den østlige Del var Skovvæksten mere spredt og mange mindre Skovholme er sandsynligvis ryddet efter Udskiftningen for at skaffe Agermark; men i Vest fik Smaaskoven Lov til at vokse op til det nuværende Ordrup Krat. Syd for Ored Vang laa et trekantet, ligeledes noget kratbevokset Ore-

drev, der langs Stranden strakte sig fra Hvidøre til Skovshoved og løb sammen mod Vest i en Spids, hvor Ored Vang og den egentlige Bymark stødte sammen. Lidt Syd herfor laa Byen, begrænset paa de tre Sider af Bymarken, der mod Sydøst strakte sig til Skovshoved og Stranden, mod Sydvest til Charlottenlund Skov og Jægersborg Alle.

I *Ordrup* (Ordhorp, Orderup) ejede Roskilde Bispestol i sidste Halvdel af det fjortende Aarhundrede kun et halvt Bol Jord, som Lensmanden paa Nyborg, Henneke Moltke, havde i Besiddelse, skønt Absalon ca. 1170 af Esrom Kloster havde erhvervet tredje Parten af »den lille By«. Endnu i 1507 havde Bispestolen Gods i Ordrup, thi i dette Aar bortmageskiftede Roskildebispen Johan Jepsen Ravensberg tre Gaarde til Kong Hans, som samtidig fik overdraget ti andre Gaarde i Byen af Jens Jonsen, Præst og Vicarius til Birgitte Alter i Vor Frue Kirke i København. Kongen maa saaledes have erhvervet omtrent hele Ordrup By, formodentlig for at faa Hovbønder til Hvidøre.

Sandsynligvis er ogsaa flere af Gaardene nedlagt i det sekstende Aarhundrede og Jorderne underlagt Kongens Gaard; i det syttende og attende, lige til Udskiftningen, er Gaardenes Antal nemlig kun otte, og de regnes kun for Halvgaarde. I 1659 blev Ordrup By pantsat til Baltser Seckman, Skriver paa Klædekammeret, men indløstes atter af Kongen 1664, og Byen synes ikke at have lidt saa stor Skade i Svenskekrigens Tid som Sognets vestligere Dele; een af Gaardene blev brudt ned og de svenske Rytterheste aad Avlen paa Marken. Efter Dyrehavens Anlæg kunde det gaa næsten lige saa haardt ud over de Ordrup Bønder, naar den vilde Parforcejagt jog over Mark og Vang. Byen udskiftedes 1764 som den første af de tre Bernstorffske Landsbyer og fik efterhaanden som Gaardene udflyttedes og erstattedes af Landsteder et stort Opsving, navnlig efter at Bernstorffsvejen var anlagt. Ordrup By, som havde haft en ret afsondret Beliggenhed, kom derved til at ligge paa en Hovedrute for Hovedstadens Befolkning, naar den gjorde Lystrejser til Dyrehaven. En stor Brand hærgede 1798 Byen. Et Gæstehus havde der været allerede før Udskiftningen, men

egentlig Kro oprettedes først 1768; den var gennem en lang Aarrække i samme Slægts Besiddelse. Her havde Englænderne i 1807 et Lasaret, belagt med halvandet Hundrede saarede og syge.

Ordrup Sø, der nu er udtørret og danner Engdraget Nordvest for Ordrupsdal, laa paa Grænsen af Byens Omraade, med Hovedparten i Ored Vang og en mindre Del i Jægersborg Hovmark. Søens Areal regnedes til noget over 8 Tdr. Land. Den var som alle andre Søer paa Amtet oprindeligt et Regale, men mageskiftedes 1619 til Borgmestre og Raad i København, som i hvert Fald i det attende Aarhundrede kun gjorde Brug af deres Ret til Søen ved at forpagte den bort; rundt om var godt Tørveskær. I 1804 afhændedes den til Ejeren af Ordrupshøj. Paa Oredrevet laa tre mindre Damme: Ridefoged-Dammen, Buxtehude-Dam (senere af Folk paa Egnen kaldet »Bovstedhule«) og en tredje ved Landevejen i Nærheden af Hvidøre Skole.

Ordrup By var allerede tidligt søgt af »fornemme Familier« fra København, der lejede sig ind hos Bønderne om Sommeren eller ved Vintertid gjorde Kaneture ud til den smukt beliggende Landsby. Rahbek, som havde Venner derude, skyede ikke den lange Vej og ofrede gerne sin Nattesøvn for en smuk Sommeraften i Ordrup; han maatte da til Fods vandre hjem til sit Bakkehus, som han først naaede ved Daggy. De egentlige *Lyststeder*, hvis Tal hurtig steg i første Halvdel af det nittende Aarhundrede, havde ikke Ry for Bygningspragt eller storslaaede Haveanlæg, det var blot hyggelige Smaahuse i en naturskøn Egn. Af disse Lyststeder skal nogle af de tidligste kortelig omtales.

Det ældste var Baronesse v. Pröcks. En københavnsk Brygger Hans Jespersen Block havde ved Midten af det attende Aarhundrede paa en Husplads i Ordrup ladet opføre en Gaard med teglhængt Stuehus paa ni Fag med Kvist over de fire og et Par straatækte Længer med klinede Vægge. Denne Ejendom, som han kaldte »Ordrupgaard«, et Navn, der dog ikke vandt Borgerret, solgte han 1751 til Enken efter en baireuthsk

Gehejmeraad, Gesilla Baronesse v. Pröck, f. Reich, som boede her i en Menneskealder. Grunden var oprindelig Fæstjerd, men hun fik 1771 Selvejerskøde; ved Huset laa en Have nede i Byen og de tilliggende Jorder strakte sig Nord paa til Ordrup Sø. Da hun i 1778, i en Alder af 88 Aar, var død paa sin Gaard, stilledes den næste Aar til Auktion og solgtes med Bygninger, Have og Jordtilliggende for den beskedne Sum af 837 Rdlr. til en københavnsk Borger, Niels Jensen Hallander, der kort efter overdrog Jorderne (6 $\frac{1}{2}$ Tdr. Land) til Kromanden i Ordrup.

Et andet Lyststed tilhørte oprindelig Generalguvernøren i Vestindien, Peter Clausen, som i Struenseetiden midlertidig var fjernet fra denne Post. Bernstorff gav ham 1773 Skøde paa Huset, der tidligere havde været bortfæstet til Hans Lehman. Da han atter drog til Vestindien, benyttedes det nogle Aar af en Købmand William Chippendale, der 1778 overtog det som Ejendom. Senere tilhørte Lyststedet en Kaptajn Lars Svane, af hvem det døbttes med det tiltrækkende Navn »Svanenborg«, og i 1790erne ejedes det af Grev Magnus von Dernath, Deputeret i Kommercekollegiet, senere af Etatsraad Carl Chr. Clauswitz, Sekretær i Departementet for de udenlandske Affærer. Et tredje tilhørte 1783-89 Joh. Gotfried Grøndahl, derefter bl. a. en kort Tid Cathr. Margr. sal. Dörschels, kom 1793 i Mønsterskriver Slettings Besiddelse og ejedes fra 1795 af Antoine Bournonville; det brændte 1798 og Aaret efter købtes Tomten med tilhørende Haveplads af Handelshuset J. P. Suhr og Søn. Den Suhrske Slægt havde her sit Landsted til langt ned i det nittende Aarhundrede og ejede tillige Arealer ved Ordrupshøj og ved Ejgaarden. Et fjerde Lyststed var sammenkøbt af Chr. Daniel Otte, senere Ejer af Ordrupshøj, som 1799-1800 havde erhvervet nogle Brandtomter, hvor bl. a. den nordamerikanske Generalkonsul Hans Rudolph Saabyes Lyststed »Roligheden« havde staaet. I det nittende Aarhundrede tilhørte Ottes Lyststed en kort Tid Professor H. N. Clausen, senere i mange Aar Etatsraad A. A. Kiellerup og købtes 1871 af Grosserer Jacob Moresco. Det er Stamparcellen til den nuværende pragtfulde

Lystejendom »Adelaide«. Endelig købte Digteren Christen Pram i 1799 Holmegaardens tidligere Gaardsplads, der laa ved Siden af Kroen; de gamle Gaardsbygninger var ligesom Slettings Hus brændt Aaret før, og Pram indrettede sig da her et Lyststed, som han var Besidder af indtil 1808.

Det er de ældste Lyststeder i selve Ordrup By og dem, hvortil mere bekendte Personligheder er knyttet. Men ogsaa ude paa de gamle Markvange begyndte der allerede omkring Aar 1800 at rejse sig Lyststeder og Lystgaarde. En af de betydeligste var *Mineslyst*, oprindeligt indrettet af en Embedsmand i Danske Kancelli, Chr. Knudsen, der i 1799 købte 7 Tdr. Land af Holmegaardens Jorder og derpaa opførte en Lystgaard, som han gav Navn efter sin Hustru Sara Thomine, f. Klingenberg; han beholdt den til 1810. Fra 1852 ejedes den i lang Tid af Apoteker J. C. Hauberg, der 1883 udstykkede den i to Lodder; Hovedparcellen tilhørte i et Par Aar P. A. Alberti, og gik 1908 tillige med Holmegaard, hvoraf han ogsaa var Ejer, ind i dennes Fallitbo. Den er nu yderligere udstykket, Hovedbygningen er ombygget og Navnet forsvundet; den ny Bygning paa den gamle Plads kaldes »Ordruplund«.

Større historisk Interesse frembyder imidlertid nogle Lokalteter, der ligger Nord for den oprindelige Ordrup By.

Egnen Nord for Ordrup By var, som allerede antydnet, stærkt overgroet med Smaaskov, der længst mod Nord var tættest. Ved Midten af det syttende Aarhundrede omtales endnu en »Ordrup Skov« med Beliggenhed baade i Gentoft og Lyngby Sogne, men heraf indtoges den nordligste Del i Dyrehaven ved dennes Anlæg og Ordrup By beholdt kun »Krattet«. Gavn-tømmer eller brugeligt Hegnstræ har der næppe været at faa, thi ved Matrikuleringen paa Kristian den Femtes Tid hedder det, at Ordrup By ikke har Skov i sine egne Markvange. Ved Aar 1730 var det Bonden Poul i Ordrup, der havde dette Krat i Besiddelse, og han roses for den store Flid, han udviste ved Skovens Opelskning. Paa Udskiftningens Tid var det, nærmest Dyrehaven, et helt Vildnis. De 86 Tdr. Land, som det strakte sig over, inddeltes i otte Lodder og en Vej fra Byen blev

hugget op igennem; her fik Bønderne Gærdsel og lod i Begyndelsen ogsaa deres Kreaturer græsse. »Fællesstykket« kaldtes det og var efter den Bernstorffske Indretnings Gennemførelse den eneste Rest af Fællesskab i Gentofte Sogn. Siden er en Del af *Ordrup Krat* blevet Statsskov. I Mosedraget Nord for Krattet, delvis ind i Dyrehaven, er i Aarene 1907-10 af Selskabet for den ædle Hesteavl's Fremme anlagt en Vædde-

ORDRUP KRAT
(Fotograf)

løbsbane, hvortil de Galopløb, der tidligere nogle Gange aarlig fandt Sted paa Eremitagesletten, nu er henlagt.

Mellem Krattet og Ordrup By udlagdes en Gaardslod, der tilfaldt Bonden Lars Olsen, og paa denne Lod rejste sig *Skovgaarden*. Den var i Bøndereje Aarhundredet ud. Ganske vist havde Lars Olsens Enke tidligere bortsolgt den søndre Del af Jorderne, men først i 1809 afhændede hun selve Gaarden og det resterende Tilliggende til Professor Chr. Olufsen, bekendt baade som Digter og Landøkonom; han var i Forvejen Ejer af et tilstødende Jordareal, men sandsynligvis har Skovgaard

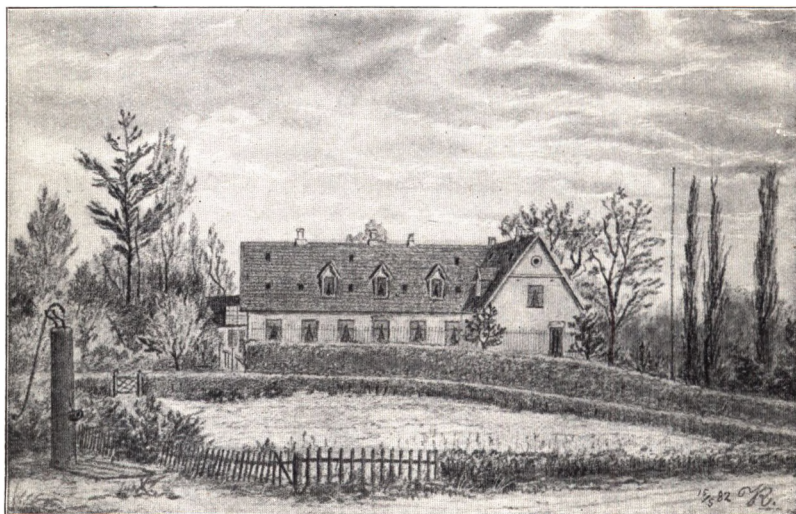
ikke egnet sig for hans landøkonomiske Formaal, thi allerede 1811 bortskødede han den til Løjtnant Fred. Carl Emil v. Scholten, der ved et Magelæg med Magnus Bernstorff fik fuld Ejendomsret over de Skovstykker, som endnu fandtes paa Gaardens Marker. Ti Aar efter stillede den til Auktion (1821) og købtes af den velstaaende og ansete Traktør paa Bellevue Johan Bagge, der baade var Distriktskommissær og Dannebrogsmænd; atter ti Aar efter solgte han den (1831) til Hans Puggaard.

SKOVGAARD: DEN GAMLE HOVEDBYGNING
(Fotograf)

Fra Puggaards Tid staar der Ry om Skovgaard som et Samlingssted for Kunstens og Aandens Mænd. Den hovedrige Storkøbmands Hustru havde en fin Sans for den bildende Kunst og Datidens store Navne søgte gerne det gæstfri Hjem. Ved Sommertid samlede paa Skovgaard, den tidligere Bondegaard med den herlige Beliggenhed, alle, der i Trediverne og Fyrerne betød noget i Kunstens Verden, fra Thorvaldsen, Eckersberg og Marstrand til Roed, Sonne, Bindsbøll, Bissen, Freund og flere andre. Og da Orla Lehmann i 1844 ægtede Husets Datter, udvidedes Kredsen med en Række af Datidens mest fremtrædende politiske Personligheder. Puggaard lod opføre

flere Smaahuse, Krathuset til Bolig for Sønnen Rudolph, Skovhuset for Datter og Svigersøn. Efter hans Død (1866) forblev Gaarden i Slægtens Besiddelse. Orla Lehmanns Datter ægtede Æstetikeren Gotfred Rode, der i en Række Aar virkede som Skolemand; han fik Skovgaard overladt og indrettede her 1874 en Folkehøjskole, som trivedes under kyndig Røgt, men maatte ophæves ved hans tidlige Død 1878.

SKOVGAARD: RODES HØJSKOLEBYGNING
(Tegning)

Af Rodes Bo købte Fr. V. Hegel i April 1880 Skovgaard med et Areal af ca. 17 Tdr. Land. Han rykkede straks ind paa Gaarden og Traditionerne fra den store Puggaards Dage vaktet til Live. Den blev atter Midtpunkt og Samlingssted for en Række fremragende Mænd, denne Gang mindre det politiske Livs Mænd end Litteraturens og Kunstens. Hegel kom til at elske Skovgaard i de syv Somre, han tilbragte derude, mange af de danske og norske Skribenter, han havde forstaaet at knytte til sig med faste Venskabsbaand, ikke mindre; maaske Nordmændene især forstod at skatte dette Stykke danske Natur, der i al sin smilende Venlighed var en Modsætning

til den hjemlige. Navnlig Bjørnson og hans Børn søgte hyppigt og gerne til det Hegel'ske Hjem paa Skovgaard.

Den ældre Hegel døde 1887 og Skovgaard overgik da til Sønnen Jac. Hegel, som 1889 af Hans Puggaard d. y. erhvervede Krathuset og Resten af Tilliggendet. En stor Del af det samlede Areal bestaar af Skov, Have og Park (med mange sjældne Træer). Etatsraad Jac. Hegel bor paa Skovgaard, me-

SKOVGAARD: HEGELS HOVEDBYGNING
(Fotografi)

dens Krathuset ligesom i Puggaards Dage er overladt den yngre Slægt.

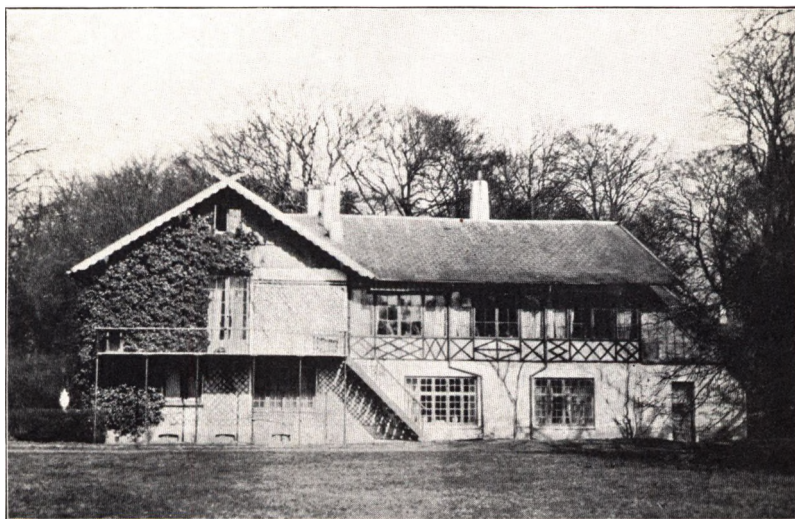
Bygningerne paa Skovgaard bærer flere Tidsaldres Præg. Ingen har nænnet at rive det gamle ned, hver Slægt har bygget til og sat sin Tids Præg paa dette Hus, hvor saa mange fremragende Mænd har færdedes. Stuelængen af den oprindelige Bondegård staar til Dels uforandret med de gamle lavloftede Rum. For Enden af den er, formodentlig allerede i Scholtens Tid, opført en toetages straatækt Tilbygning af et for hin Tid udpræget herskabeligt Tilsnit. Traditionen fortæller, at Frederik den Sjette købte Skovgaard til Fru Dannemand

og her mødtes med sit Hjertes Udkaarne, og selv om denne Overlevering for saa vidt er urigtig som Kongen aldrig har ejet Skovgaard, saa er det dog tænkeligt, at Scholten efter højere Ønske erhvervede Ejendommen, der baade laa i skønne Omgivelser og til Pas afsides og skjult for nyfigne Blikke. Husets Ydre er aabenbart det oprindelige, det Indre derimod stammer fra den ældre Puggaards Tid og er meget karakteristisk. Store er Lokaliteterne ikke, naar man tager i Betænkning, at det var en af Datidens rigeste Mænd, der her havde opslaaet sit Sommerhjem. Spisestuen, der ligger i selve den gamle Bondegaard, er med smaa Midler indrettet til Kuppelsal, idet Loftet i en Spidsbue er ført op under Rygningen af Straataget og Lyset faar Adgang gennem store skraa Tagvinduer; Stuen rundt findes endnu de Gipsrelieffer, som Thorvaldsen har smykket den med. Havestuen og det tilstødende Kabinet, hvor Gruppen af de tre Gratier stod i Puggaards Tid, er dekoreret i en Art pompejansk Stil, formodentlig af G. C. Hilker. I disse smaa Stuer samledes Husets store Vennekreds blandt Kunstens Mænd. Familien Hegel har kun et enkelt Aar benyttet de ejendommelige gamle Rum, men Bjørnstjerne Bjørnson har bl. a. boet der under sine Besøg paa Skovgaard.

Den nye Hovedbygning, der slutter sig til den ældre, bestaar oprindelig af Rodes Folkehøjskole. Af dens to Længer er den ene i Fr. V. Hegels Tid (1885) ombygget, Fløjpartiet i italiensk Stil i to Etager, medens den store Vinterhave er opført af Sønnen (1893); her ligger Husets nuværende, store og prægtigt udstyrede Dagligrum.

Krathuset er oprindelig bygget i den ældre Puggaards Tid, men stammer dog i sin nuværende Skikkelse i alt væsentlig fra Rudolph Puggaard; Sønnen Hans Puggaard og den yngre Hegel-Slægt har senere bygget videre paa det smukke Hus. Hvor pynteligt og tiltalende det end er, som det ligger der midt i Skoven med sit Bindingsværk og sin Svalegang, saa er det Ydre dog intet mod den Bygningspragt, der gemmer sig bag Murene: den ejendommelige Forstue og Opgang med den gamle Kahytstrappe, de mahogni-

belagte Vægge, Plafontmaleri og Døre med Snitværk, den vældige Spisestue med det udskaarne Egeloft og Palisandertræs Vindueskarmer, Dagligstuen med de brede malede Friser, vistnok af Sonne. I dette Rum findes nogle Døre, skænket Rudolph Puggaard og Hustru ved deres Sølvbryllup af Husets Venner; Sonne og flere andre Kunstnere har prydet dem med Malerier, Snedkerarbejde og Laasetøj er Kunstindustri af høje-

KRATHUSET
(Fotografi)

ste Rang. Krathuset er i Virkeligheden et Eventyr, en slumrende Tornerose midt i den stille Skov.

Det er nævnt foran, at Lars Olsens Enke, forinden hun afhændede Skovgaard, havde bortsolgt den sydlige Del af Jorderne. Her laa to forhistoriske Gravhøje, af hvilke den sydligste i det attende Aarhundrede undertiden kaldes »Ordruphøj«, men hyppigere »Bavnehøj«. Arealet var ca. 39 Tdr. Land, Køberen var Peter Erichsen, en Broder til den bekendte bygge-lystne Storhandelsmand Erich Erichsen, og Skødet udstedtes 1798. Han lod herpaa opføre en Lystgaard, som han kaldte

»Conradshøj«. Senere købte og tilmageskiftede han sig en Del omliggende Jorder, af Holmegaarden, af Bernstorff Hovmark og af Kroens Tilliggende de Arealer, der i sin Tid havde ligget til Baronesse Pröcks Lyststed; ligesom Scholten paa Skovgaard fik han Ejendomsret over de Skovrester, der endnu fandtes paa Jorderne. Hovedbygningen laa midt imellem de

MELLEM SKOVGAARD OG ORDRUPHØJ
(Fotograf)

to Høje, Avlsgaarden noget vestligere, ved Ordrup Sø. Til Minde om Ejendommens Grundlægger staar endnu i Nærheden af den sydlige Gravhøj en Granitobelisk paa Sokkel af Kamp og med denne Indskrift: Her | samledes | Venner | med | Peter Eriksen | nu | staae de | om hans Minde | Han var værd | Ven- skab og Fædreland | Hans Sønner | vorde som Han ||. Han døde 1804 og samme Aar overdrog hans Enke Gaarden til Agent Chr. Vilh. Duntzfelt, som kort efter tilkøbte Søn.

I Duntzfelts Tid fik Ejendommen Navnet *Ordrupshøj*. Temmelig store Byggearbejder maa han have planlagt eller haft i

Gang, thi i 1807 bortførte Englænderne betydelige Mængder af Byggematerialer derfra (af Mursten ikke mindre end ca. 83000) til Opførelsen af et Feltbageri i Ordrup. Længe var han ikke Besidder; han døde 1809 og Boet lod Gaarden sætte til Auktion det følgende Aar. Avlsgaardens Bygninger og Jorder var paa dette Tidspunkt bortforpagtet til Professor Chr. Olufsen.

Den følgende Ejer Chr. Daniel Otte udskilte i 1818 Hoved-

ORDRUPSHØJ
(Fotografi)

bygningen fra Avlsgaarden og bortsolgte hver for sig: Hovedbygningen med Have og Lystskov afhændede han til Grosserer Carl Philip Borries, Avlsgaarden med Jorder samt Ordrup Sø til Oberst H. A. Flindt. Lyststedet Ordrupshøj havde i de følgende fyrretyve Aar forskellige Ejere, bl. a. Kaptajn Carl Chr. Tronier (1838-42) og den bekendte Stænderdeputerede, Mekanikus Henrik Gamst (1842-54); i Sommeren 1839 beboedes det af Adam Oehlenschläger, som befandt sig vel her og daglig gjorde Ture til Krattet og Dyrehaven. Ordrupshøj købtes 1860 af Kammerherre Carl Berling, som 1869 tillige erhvervede Avlsgaarden, der efter Udskillelsen havde faaet Navnet *Ordrupsdal*; den

havde ligesom Lyststedet i Mellemtiden haft flere Ejere og en Del Jorder var frasolgt i 1840.

Berling samlede saaledes atter Ejendommen. Kort efter Overtagelsen af Ordrupshøj lod han (i Aarene 1863-64) Arkitekt H. C. Stilling opføre den nuværende statelige Hovedbygning i Stedet for det oprindelige af to eenetages Længer bestaaende Stuehus, der laa nordligere, lige ud for Indkørselsalleen, og ofrede i det hele meget paa Ejendommens Forskønnelse. En Samling Genstande, der har tilhørt Frederik den Syvende, Hovedtøjer (hvoraf Kongen som bekendt havde en sand Overflod), andre Klædningsstykker, Piber m. m., opbevares endnu paa Ordrupshøj og minder om Besidderens nære Forhold til denne Konge.

Berling rejste meget, navnlig i sine ældre Aar, og døde paa Vejen til Jerusalem 1871. Hans Hustru, Polly Berling, f. Haderup, der fulgte ham paa de lange Rejser, var 25. Maj 1869 gaaet over til Katolicismen, og da de tyske Jesuiter i 1872 ved en Rigslov blev fordrevet fra det nyoprettede Kejserrige, fandt et lille Antal Jesuitpræster gæstfri Modtagelse hos Kammerherreinde Berling paa Ordrupshøj. De indkvarteredes i det Nord for Hovedbygningen liggende Gæstehus »Dorthe-lyst« (nu Næsers Lyststed), senere paa Ordrupsdal, og grundlagde her et katolsk Kollegium. En Kirke, som Fru Berling opkaldte efter Sognekirken Andrea delle fratte i Rom, var allerede under Opførelse paa Ordrupshøj, hvor kort efter Grundstenen lagdes til den ældste Del af det nuværende St. Andreas Kollegium.

Fru Berling var Sjælen i disse Foretagender og det var for hendes Midler, de sattes i Værk. Hun var en baade energisk og foretagsom Dame, der med Iver forfulgte sine Ideer. Fordomsfri var hun tillige, ellers havde hun ikke i 1871 antaget Louis Pio, der ønskede at blive sin Stilling som Postskriver kvit, til Huslærer for sine Børn. Hun har næppe været klar over, hvor hans Færd bar hen, men at han var meget frisindet i sine Anskuelser, kan ikke have været skjult for hende. Nogen helstøbt Personlighed, der kunde bære en stor Sag frem til

Sejr, var Louis Pio jo ikke, men det blev dog ham, der ved sit noget fantastiske Initiativ banede Vej herhjemme for den sociale Arbejderbevægelse, der skulde udfolde sig som en saa betydningsfuld Faktor i moderne Samfundsliv. Det er da ikke uden historisk Interesse, at det var paa Ordrupshøj, han — sikkert meget mod Husfruens Vidende og Vilje — skrev nogle af

ORDRUPSDAL
(nedbrudt 1908; Fotograf)

sine første agitatoriske Artikler, ved Nattetid paa sit Kammer, mens han om Dagen underviste Børnene. Og saa betroet var han, at han om Efteraaret, da Familien drog til Schweiz, fik Lov til at blive boende paa Landstedet.

Kammerherreinde Berling døde 1895. Forinden havde hun (ved Gavebrev 1886) overdraget sin Søn Volmer Berling Ordrupshøj, medens Datteren Hedevig, i Ægteskab med Kaptajn C. A. Næser, allerede tidligere (ved Gavebreve 1881 og 82) havde faaet

»Dorthelyst«, der blev udskilt. Til sin Død beholdt hun Ordrupsdal, som derefter ved Arveudlæg overgik til Sønnen Volmer Berling. Hans Enke besidder nu baade Ordrupshøj og Ordrupsdal.

Medens den nordlige af de to Gravhøje endnu henligger urørt, er den sydlige udgravet og deri indrettet et hvælvet Mausoleum for Familien Berling. Ved Sløjfningen fandtes et ubrændt Lig og forskellige Bronzegenstande. I Familiebegravelsen er bisat Carl Berling, hans Hustru og deres to Sønner, Carl († 1902) og Volmer († 1909).

De katolske Institutioner paa Ordrupshøj bestaar af Kirke og Kollegium.

St. Andreas Kirke er opført 1872-73 af Arkitekt Ludvig Knudsen og indviet 25. Maj 1873. Det er en lille gotisk Korskirke med femkantet Korslutning mod Vest og Taarn i Øst, opført af røde Sten og afdækket med Skifer. Den er hvælvet, Vægge og Loft rigt dekoreret, bl. a. med malede Helgenbilleder. Over Højalteret i Koret hænger et Maleri af en tysk Kunstner, fremstillende Frelseren, der viser sig for Maria Magdalene Paaske morgen, Alterbilledet i det søndre Kors forestiller Pater Alphonse Ratisbonnes Vision (Kopi). Prædikestolen er et moderne Træskærerarbejde fra Münster i Westphalen med Motiver af Ansgars Liv og Kristendommens Indførelse i Danmark. I Koret findes Glasmalerier, i de to Korsarme er opstillet gode Marmorstatuetter (Frelseren og Jomfru Maria), hjembragt af Fru Berling fra Udlandet. Til Kirken slutter sig et Præstehus, der er opført samtidig.

Den ældste (østlige) Del af *St. Andreas Kollegium* er opført i 1873, ligeledes af Ludvig Knudsen, og indviet 30. Aug. s. A. Allerede 1876-77 tilbyggedes den store Midtfløj, som 1902-3 fik en Udvidelse mod Vest; Aaret efter rejstes en ny Fløj mod Nord og yderligere er Kollegiebygningen udvidet 1912. Kollegiet er en katolsk ledet højere Almenskole, der fra 1908 har Dimissionsret til Universitetet. De fleste af Lærerne er Jesuitpræster. Oprindeligt var det udelukkende Kostskole, senere optoges ogsaa blot skolesøgende Elever; tyske Børn fik endnu senere Adgang til Kollegiet, men ved Udbrudet af den store

Krig 1914 hjemsendtes de alle. Kollegiet raader over rige Samlinger og et moderne udstyret Teater, hvorpaa der efter gammel katolsk Skik opføres baade bibelske Dramer og Fastelavnsspil.

ST. ANDREAS KIRKE
(Fotografi)

Til Kirken paa Ordrupshøj søgte i 1875-76 ialt 107 Katolikker, Kollegiets Lærere og katolske Elever iberegnet. Menigheden, til hvis Omraade Lyngby og Omegn henregnedes, voksede kun langsomt; Tallet var 1910 steget til 363. I 1913 blev St. Andreas Sogn statsanerkendt og kom nu til at omfatte Gen-

tofte Kommune alene, hvorefter Menigheden 1. Oktober 1915 havde ca. 400 Medlemmer. I Kollegiet var i det første Skoleaar 18 Elever; 25 Aar efter (1898) var Tallet 83, baade skole-søgende og Kostelever. I Skoleaaret 1913-14 var der 240 danske Disciple og 92 tyske, i 1915-16 283, alle danske.

De katolske Institutioner paa Ordrupshøj raader over et

ST. ANDREAS KOLLEGIUM
(Midtfløjen; Fotograf)

Areal af ca. 64000 Kv. Al. Omkring Kirke og Kollegium ligger en vidtstrakt Have, en Slags Kloster-Abildgaard, hvori Frugt-avl og Køkkenhavedyrkning er fremherskende. Et Rekonvalescenthjem i selve Ordrup By, grundlagt af Fru Berling, bestod som saadant 1892-95; Bygningen, der var skænket St. Josephs-søstrene af Stifterinden, blev efter hendes Død taget i Brug til Skoler.

At der kort efter Indvielsen af St. Andreas Kirken kom Planer op om at rejse en protestantisk Kirke i Ordrup, var

ingen Tilfældighed. Ganske vist var en Succursalkirke til den gamle Sognekirke i Gentofte efterhaanden bleven nødvendig efter den stærke Stigning i Folketallet efter 1870, men det,

ORDRUP KIRKE

(Fotografi)

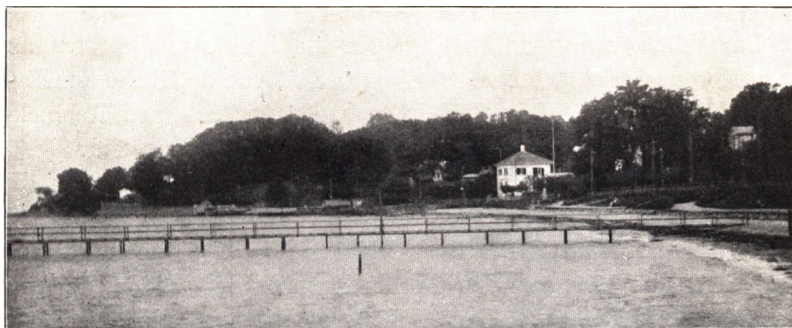
der umiddelbart satte *Fart i Sagen*, var den katolske Bevægelse, som udgik fra Ordrupshøj. Der nedsattes i 1873 en Komite, en Indsamling kom i Gang og til Byggeplads valgtes »Vasehøj« eller »Egehøj«, en Gravhøj, hvorefter Ejgaarden (Ejgaarden) havde faaet Navn; den sløjfedes (uden at der fandtes

Oldsager) og i Sommeren 1874 paabegyndtes Udgravningen. 23. Juli 1876 indviedes den nye Kirke.

Ordrup Kirke (oprindelig kaldet Ordrup Kapel) er opført af Arkitekt Hans J. Holm. Den er i romansk Stil og bestaar af Skib med Korbygning og halvrund Apsis mod Øst, to Taarne med mellemliggende Vaabehus mod Vest, og er opført af røde Sten paa en Sokkel af Granit og med Skifertag. Indgangsportal og Vinduer indrammes af Søjler med Søjlehoveder af brændt rødt Ler, Hoveddøren (mellem Taarnene) i Granitfatning. Skibet er dækket af tre Hvælvinger, Koret af en Tøndehvælving, Apsis af en halvrund Hvælving. Vægge og Hvælvinger er smykket med Ornamentering, Alternischen helt dekoreret (Lignelsen om Vintræet og dets Grene), Alteret (med Krucifiks) er af poleret Faksesten. Alterbordet og Korets Udsmykning er bekostet af Kristian den Niende, Orglet (fornyset 1916) er oprindelig skænket af Dronning Louise, Alterstagerne af de tre Kongedøtre, Kalk og Disk af daværende Hofmarskal C. L. Løvenskiold.

En Kirkegaard er 1892 anlagt paa Holmegaardens Jorder (udvidet 1912). Ordrup er nu et af Kommunens tættest bebyggede Distrikter; navnlig Trekanten mellem Ordrupvej, Jægersborg Alle og Banelinjen er et næsten helt sammenhængende Villakvarter.

Til Ordrup henregnes sædvanligvis Havebrugsskolen *Vilvorde*, skønt dens Arealer oprindelig for største Delen er Bernstorffske Hovmarksjorder. Den er 1875 oprettet af Stephan Nyeland paa Ejendommen »Skovlyst« ved Vestsiden af Ordrup Krat; Aaret efter opførtes en ny Hovedbygning og Skolen fik sit nuværende Navn. Arealet er 20 Tdr. Land. Det er en Kostskole, kombineret Havebrugs- og Folkehøjskole og med ministeriel Ret til at afholde Gartnereksamen. Omkring Aar 1900 var Elevantallet 32.

BUGTEN MELLEML BELLEVUE OG HVIDØRE
(Fotografi)

HVIDØRE OG SKOVSHOVED

Øst for Ordrup By laa i det sekstende Aarhundrede Gaarden *Hvidør* eller som Navnet senere skrives *Hvidøre*. I den historiske Litteratur kaldes det altid en »Kongsgaard«, hvilket for saa vidt er rigtigt som Kongen ejede Hvidøre og undertiden opholdt sig der, men Betegnelsen træffes ikke i samtidige Aktstykker. Om Gaardens Beliggenhed hersker der Uklarhed; jævnlig finder man dens Plads henført til den Banke, hvorpaa nu Lyststedet Hvidøre ligger, eller tæt derved. Men denne Formodning holder næppe Stik. Snarere har Hvidøre Gaard ligget i Nærheden af det senere Kristiansholm, og dens Jorder maa have strakt sig langt nordpaa, utvivlsomt ind i den nuværende Jægersborg Dyrehave, ad Stokkerup til. Disse Antagelser vil i det væsentlige bekræftes af Gangen i den historiske Udvikling.

I Middelalderen nævnes Hvidøre, saa vidt vides, ikke. Aar 1507 tilmageskiftede Kong Hans sig imidlertid en Mængde Gaarde i Ordrup By (sml. Side 170) og det er ikke utænkeligt, at Kongens Ejendomserhvervelser i denne Egn staar i Forbindelse med Opførelsen af Hvidøre eller i hvert Fald med dens Op-højelse til kongelig Lystgaard. I et Brev netop fra denne Tid (ca. 1508) beretter Rigsraaden Henrik Krummedige sin Hustru,

at han i Anledning af en Sag, der laa hende paa Sinde, har søgt Kongen paa Hvidøre. Borg eller Slot var det ikke, rimeligvis en kongelig Lyst- eller Jagtgaard i Lighed med Rosbækgaard (Vartov) eller Ibstrup i Frederik den Andens Tid.

Egnen maa i hin Tid landskabeligt have været højst tiltrækkende, bakket, med skovklædt Ore paa alle Sider og den hvide Strand beskyttet af det blaa Sund. Paa dette skønne Sted anbragte Kristian den Anden Dyveke og hendes Moder i Aarene 1513-16, endnu før han fandt det raadeligt at købe Hus til dem i København. En betrygget Landingsplads med smult Vande maa der have været i den lille Vig, Nord for Pynten ved det nuværende Hvidøre, og her var det som bekendt, at Karl den Femtes Søster Elisabeth steg i Land, da hun i August 1515 kom til Danmark som Kristian den Andens Brud og Danmarks tilkommende Dronning. Ogsaa under Grevens Fejde og iøvrigt helt ned i Frederik den Andens Tid var Hvidøre et vigtigt Udskibningssted.

I Kong Hans's og Kristian den Andens Tid var det aabenbart et af Kongen og hans Hus hyppig besøgt Sted; om dette var Tilfældet senere, er derimod tvivlsomt. Gaarden forlenedes bort (hvilket dog ingenlunde udelukker, at Kongen af og til har taget Ophold der), men ikke som selvstændigt Len; det laa under Lensmanden paa Københavns Slot, som bl. a. skulde udvise den, der var forlenet med Gaarden, hvor han maatte hugge i de tilliggende Skove. De Mænd, der fik Brev paa Hvidøre, hørte heller ikke til den sædvanlige Stab af kongelige Lensmænd, det var væsentlig Hofembedsmænd, der nød Lenet afgiftsfrit som Løn for deres Tjeneste. Iøvrigt var det mærkelige Folk allesammen. Den første, Franciscus de Medina, spansk af Fødsel eller Afstamning, var kongelig Herold, og fik Hvidøre i Forlening 1529 (9. Juni); det hedder i hans Forleningsbrev, at han skal »bygge og forbedre Gaarden,« hvoraf der dog ikke kan sluttes noget om Hvidøres Tilstand paa dette Tidspunkt, da det er en staaende Passus i hin Tids Forleningsbreve; af større topografisk Interesse er det, naar det anføres i Brevet, at han til Skellighed maa fiske i den Dam, »der om

ligger,« naar den er inddæmmet, hvilket Lensmanden paa Slot-
tet skal hjælpe ham med at faa gjort. Franciscus Hispanier,
som han ofte kaldtes, sad ikke længe ved sin Forlening. Endnu
i Frederik den Førstes Tid (Aaret kendes ikke) maatte han
vige Pladsen for Rentemester Anders Glob, der foruden Hvid-
øre tillige havde Brev paa Ordrup By. Da han 1545 (17. April)
oplod Kristian den Tredje Forleningen, hørte der baade Aale-
gaarde og Bundgarns-Sætning til Gaarden.

De følgende Lensmænd var Hofkirurger og Livlæger. Lyder
Reventlow, en lidt mystisk Person, der maaske var mere Astro-
log end Læge, fik efter Anders Glob Hvidøre i Forlening; han
opholdt sig den Gang i Lybæk, men fik Ordre til at begive
sig ind i Riget og bosætte sig paa sit Len. Han lod imidler-
tid ikke høre fra sig, og da Dr. Peter Capeteyn 1547 (13. Juli)
traadte i hans Sted, vidste man ikke, om han var død eller
levende, saa at Dr. Peter maatte forpligte sig til at rømme
Gaarden, om det skulde vise sig, at Forgængeren var i Live.
Hans Forleningsbrev saa vel som Lyder Reventlows lød paa
»Bønderne til Hvidør«, hvilket formentlig vil sige Ordrup By.
Aaret efter, da det maa være oplyst, at Lyder Reventlow virke-
lig var død, fik han nyt Forleningsbrev (af 9. Juli). Han havde
Hvidøre i Len saa længe han levede, og ham fulgte, som Liv-
læge og Lensmand, Jakob Hasebard, der modtog Brev paa For-
leningen 1556 (3. Marts), men døde faa Maaneder efter, og hans
Enke Abigael fik da Lov til at beholde Hvidøre indtil næste
Midsommer. Af en Notits i et Rentemesterregnskab ses det, at
Kristian den Tredje efter hendes Fratrædelse opholdt sig paa
Gaarden i Novbr. 1557. Den ny Livlæge, Dr. Jakob Bording,
overtog Forleningen 1558 (29. Marts); faa Aar efter døde han
og 4. Oktbr. 1560 fik Lensmanden paa Københavns Slot Mogens
Gyldenstjerne Ordre om at lade Enken oppebære Landgilden
Aaret ud, men lægge Bønderne under Lenet, og Jakob Bording
blev saaledes den sidste Lensmand paa Hvidøre Gaard.

Som det stærkt benyttede Udskibningssted, Hvidøre var i
en Del af det sekstende Aarhundrede, var der Trang til en
Kro. En saadan maa tidlig være oprettet, thi allerede paa Gre-

vens Fejdes Tid sad der en Krokone paa Hvidøre. Elene Nielsdatter, som hun hed, fik midt under Krigen et kgl. Beskærmelsesbrev (1535), der nok gjordes nødvendig under de urolige Forhold; de fremmede Krigsmænd, der kom i Land ved Hvidøre, havde næppe for Skik at spørge om Forlov, men tog selv hvad de havde fornødent. Ordrup og Stokkerup Byer fik samtidig lignende Protektorier. Kroen paa Hvidøre opretholdtes mange Aar efter Fejdetiden, og af Kromænd kendes en lang Række: Jokim Snedker (1539), Thomas Jensen Kældersvend (1558), Tord Skaaning (1560), Rasmus Stingere (1565), Markus Ankersen (1565), Hans Meyer (1568) og Herman Fyrverper (1569). Flere af Lensmændene paa Hvidøre Gaard havde »Kroret« og oppebar derfor en Afgift af Kromanden, som dog fik sit Privilegium af Kongen og iøvrigt stod under Lensmanden paa Københavns Slot. I Markus Ankersens Tid er der sandsynligvis bygget paa Kroen, da Lensmanden faar Ordre at skaffe ham Tømmer. I 1573 blev den ophævet og Gaarden, hvori den holdtes, lagt ind under Lenet.

Hvidøre Gaard blev altsaa nedlagt som kongelig Forlening kort efter Frederik den Andens Regeringstiltrædelse og Kroen ophævet en halv Snes Aar senere. I Stranden paa dette Sted har imidlertid den Rende sit Udløb, der kommer fra Hundesøen ved Jægersborg og løber gennem de store sammenhængende, og den Gang langt mere vandrige Mosedrag ved Gentofte Sogns Nordgrænse. Hvidøre-Bækken, som den kaldes, gjorde i Datidens Øjne Stedet egnet til industrielle Anlæg, i Lighed med dem, der allerede i Aarhundreder havde været i Drift ved den nærliggende Mølleaa, og dertil maa Kongen have udset det. Retten til Græsgang og Oldensvin i de tilliggende Skove var allerede 1567 forundt Almindeligt Hospital i København, det senere Vartov.

Endnu før Jakob Bording døde gav Frederik den Anden Hans Patz, formodentlig en københavnsk Skomager eller Garver, Brev paa Kronens Stamper i Harniskmøllen ved Hvidøre mod aarlig at berede fem Deger Bukkeskind for Kongen (3. Juni 1560). Det synes heraf at fremgaa, at der allerede tidligere

er drevet Vandmølleindustri paa Hvidøre, formodentlig en af de saakaldte Poleremøller, hvor der behandlede Jern og andre Metaller, som kom til Anvendelse ved Forfærdigelsen af Harnisker og Rustninger.

I nogen Tid er maaske de to Mølevirksomheder drevet jævnsides, men snart er Driften af Poleremøllen indstillet, og efter at Kroen var nedlagt, lod Frederik den Anden bygge en Papirmølle (den første i Sjælland) hvor den gamle Poleremølle havde staaet; i Foraaret 1576 er man i Færd med Anlægget af Møllen og Indretningen af et Hus til Tørring af det Papir, der fabrikeres. En Papirmester ved Navn Anders Hintzler drev Møllen i Begyndelsen af 1580erne mod en aarlig Afgift til Kongen af 30 Ris Papir, der skulde leveres paa Københavns Slot. Der foreligger fra disse Aar adskillige Kongebreve om »Papirmøllen mellem Kronborg og København« eller »Papirmøllen i Københavns Len«, men man har ikke Indtrykket af, at dermed i alle Tilfælde menes Møllen ved Hvidøre. I 1583 blev »Papirmøllen i Københavns Len« nedlagt, fordi den voldte Kongen for stor Bekostning uden at der blev tilstrækkeligt udrettet, og en Kornmølle opførtes i Stedet; Tørrehuset blev da nedbrudt og deraf lod Kongen indrette et Gemak til sit eget Brug, naar han ønskede at bede paa Rejsen mellem København og Helsingør. Det er rimeligt nok, at det er Hvidøre, her er Tale om, men sikkert er det ikke; det kan ogsaa være Strandmøllen, hvor der maa være tilvirket Papir, før den i 1599 indrettedes til Barkmølle.

Ligesaa usikkert er det, om den Skindmølle, Hans Patz fik Lov til at anlægge 1560, havde nogen Bestandighed eller overhovedet blev til noget. Men siden kom en saadan Mølleindustri i Gang paa Hvidøre og var i Drift i en meget lang Række Aar. Feldberederne i København lod her 1581 anlægge et Stampeværk til at stampe Skind paa, og medens Papirmøllen snart maa være nedlagt, opretholdtes Feldberedermøllen. I det syttende Aarhundrede, saa længe Værket bestod, var det i Hænderne paa en enkelt eller et Par Borgerfamilier. 1612 nævnes Baltser Feldbereder og Søren von Hebling i »Hvid-

ørsmølle«, senere tilkommer Nicolaus Skram; Værket var deres Ejendom, men for Brugen af Møllestedet ydedes en Afgift til Kongen af 16 Daler aarlig. Kristian den Fjerde, der efter Ibstrups Ombygning hyppig færdedes paa disse Kanter, mente, at den store Tørvemose tæt ved Møllen kunde indbringe flere Tusind Daler aarlig, og ærgrede sig aabenbart over, at Kronen kun fik saa lidt ud deraf; han skrev da 1637 til Rentemestrene, om det ikke lod sig gøre »med god Maner« at faa Møllefolkene væk, da der dog ikke kunde skæres Tørv saa længe Mølledammen var i Brug. Om det er lykkes Kongen at faa denne Sag tilfredsstillende ordnet, er uvist, men Møllen blev imidlertid staaende og de Feldberedere, hvis Forældre havde haft den i langsommelig Tid før dem, drev den uforstyrret videre og forbedrede Driften. I 1639 lod Maren Baltzers og Wolfgang Skram Møllen flytte bedre ned ved Stranden, saa at de kunde bruge den baade Sommer og Vinter.

Hvidørsmølle, der jævnlig omtales som en »liden Feldberedermølle« og næppe var nogen Virksomhed af Betydning i Sammenligning med Værkerne ved Mølleaaen, hvor Strømkraften var langt stærkere, bestod indtil Svenskerne i 1659 lagde den øde. »Damværket, Hus, Mølløværk og alt hvad derpaa var bygt er ganske afbrudt og ødelagt i Grunde ved Fjendens Haand«, staar der i Besigtelsen, som optoges efter Fredsslutningen. Endnu var den øde Mølleplads i de samme Familiers Besiddelse. En Handelsmand og stor Industridrivende paa Kristianshavn, Herman Jæger, vistnok en Hollænder, stod i 1661 i Begreb med at købe Fæsteretten til Pladsen, hvor det var hans Agt at bygge en ny Stampemølle, hvorfor Kongen ogsaa lod undersøge, om der kunde lægges mere Jord til Møllen, hvad Herman Jæger paastod var nødvendigt. Men det blev ikke til noget, thi ogsaa i de følgende Aar anføres i Jordbøgerne som Møllepladsens Besiddere Wolf Skram og Nicolaus Baltzersen, aabenbart Ætlinge af Hvidørsmøllens tidligere Fæstere.

Mølleindustri kom ikke mere i Stand paa Hvidøre. En Del af Kroens gamle Grund og Tilliggende var paa denne Tid bort-

fæstet til Præsten i Lyngby og Tiendemænd i Stokkerup, og 1666 afstod de deres Ret til den bekendte Historiograf, Mag. Vitus Bering, der samme Aar (6. Oktbr.) af Stiftamtmanden fik Fæstebrev paa dette Jordsmon tillige med Hvidørs Vand og Damsted samt den hosliggende Mose. Dette Brev fik han stadfæstet af Kongen kort efter (2. Novbr.). En Eng, der fra gammel Tid hørte til Hvidøre og som efter Kroen kaldtes »Krug-haven«, fik han først det følgende Aar, da de fire Mænd, der havde haft den i Brug, gav Afkald paa den. Engen overlod Kongen ham 3. Decbr. 1667 til Selveje, medens han ikke paa den øvrige Plads synes at have faaet egentligt Ejendomsbrev.

Paa denne Grund, hvor den gamle Hvidøre Gaard rimeligvis har staaet, byggede Vitus Bering sig et Landsted, hvis Jordtilliggende yderligere udvidedes med et Stykke Oredrev, der laa Syd for hans Vaaning og som de Ordrup Bønder overlod ham, foruden en Stump Jord af den nærliggende Bakke. Ligesom Patriarken Abraham af Chets Børn, skriver han, begærede et lidet Sted at begraves paa, saaledes havde han udsøgt sig dette, som han nu besad ved Kongens Mildhed og Naade, til at leve paa, ene for sine Studeringers Roligheds og Stilheds Skyld, for at han derfra kunde bringe Majestæten kongelige og priselige Navn til alle Efterkommere. Mens Frederik den Tredje levede, beholdt Stedet sit gamle Navn, men efter Kristian den Femtes Regeringstiltrædelse kaldtes det *Kristiansholm*, enten det nu er den kongetro Undersaat og Historiograf, der har givet Stedet dette Navn, eller det er Kongen selv.

Thi Kristiansholm blev straks efter Tronskiftet atter kongelig Ejendom. Kongen begærede den tilbage af Vitus Bering, som i Stedet for (og tillige som Løn for at lade trykke de danske Krøniker) fik en Del Gods i Herringløse, hvor han muligvis har haft Planer om at oprette en Hovedgaard. Meningen har maaske været at indtage Kristiansholm i Dyrehaven ved dennes Anlæg, men det skete ikke; Kongen skænkede Ejendommen til sin Dronning Charlotte Amalie, der dog

allerede i Sommeren 1672*) solgte den til Ulrik Frederik Gyldenløve for 5000 Rdr. I Købet var indbefattet, foruden Gaarden, som Vitus Bering havde ladet opføre, med dens Jorder og Fiskedamme, tillige et Stykke Eng og Myr, som var bleven tilovers af Stokkerup, da denne Landsby blev nedlagt og indlemmet i Dyrehaven, m. m. Gyldenløve, der allerede var Ejer af Gyldenlund, beholdt kun Kristiansholm nogle faa Aar, thi da han 1678 af Kongen fik overdraget Griffenfelds vidtstrakte norske Gods Tønsberg, gav han bl. a. Afkald paa Kristiansholm, som derefter kom tilbage til Kronen.

Saa lægges Kristiansholm ind under Forpagtningen af Jægersborg og vies derved til Undergang. Bygningerne forfalder og Vildnis gror op. Kun Fiskeriet i Dammene holdes i Hævd, fordi det giver en, omend kun ringe, Indtægt. Dæmninger og Sluser havde Gyldenløve efterladt i en slet Stand, og Kongen gav kort efter hans Fratrædelse Overjægermester Vincents Hahn Ordre om at tage sig af Fiskeriet og bringe det i Orden, hvorfor han i fire Aar maatte beholde det uden Afgift (1679). Da der i 1682 gjordes Forarbejder til den nye Matrikel, var der paa den »liden Holm« (som Kristiansholm her benævnes) opført et Hus til Bolig for den Mand, der havde Tilsyn med Fiskeparkerne; »dog findes og«, hedder det, »paa samme Holm en Del Agerjord, som udi forrige Tider haver været opløjet, dog nu til Hans Kongelig Majestæts Nytte og Brug ligger, hvilken Jord udi fordem[s] Tid haver ligget til en Bondegaard, som paa samme Holm haver standet, dog nu ganske og aldeles ingen Bygning paa samme Plads findes«.

Kongen maa hyppigt være kommet i denne Egn, naar han jagede i Dyrehaven, og en Sommeraften i 1692 gæstede han da ogsaa Kristiansholm. Maaske har Hoffet nydt Aftensmaaltidet i det grønne, dog omtales senere (1718) nogle Huse i den lille Skov, som »for det kgl. høje Herskabs Plaisir er opbygt«. Maaske har det blot været simple Lysthuse. Nogle

*) Skødets Dato er enten 10. Juli eller 10. Aug.; Konzeptet er rettet og i Skødebøgerne staar begge Datoer.

Frugthaver, der inventariseredes 1694, har sandsynligvis ligget ved Huset eller Gaarden, hvor Opsynsmanden boede. Dette Hus ønskede Skovrider Just Lampmann 1706 til Bolig, da der ikke var Plads paa Jægersborg, men han fik det ikke.

Da Jægersborgs Forpagtning ophørte med Ryttergodsets Oprettelse 1717, maatte der træffes særskilt Bestemmelse med Kristiansholm. Retten til Fiskeriet overdroges Slotsforvalteren og Græsningen fik Ordrup Bymænd for en aarlig Høafgift. Aaret efter overtog Slotsforvalteren ogsaa Græsningen, men da Høet, han leverede, ikke var tilfredsstillende, fik de Ordrup Bønder den atter tilbuddt; de bad sig imidlertid fritaget og Forpagtningen maatte stilles til Auktion med det Resultat, at Slotsforvalteren blev højstbydende.

Husene paa Kristiansholm stod og faldt sammen. Efter at Slotsforvalteren 1723 havde faaet Græsningsretten tilfæstet for Livstid (men forøvrigt hyppig for en ringe Kendelse overdrog baade den og Fiskeriet til andre), var det hans Pligt at holde Husene vedlige, hvad han dog ikke gjorde. Og ikke nok dermed, det var store Værdier, der laa hen til liden eller ingen Nytte; alt hvad Staten havde ud af Ager, Eng og de tre Fiske-damme, hvori der var Plads til 5-6000 Karper, beløb sig til 20 Læs Hø aarlig, og den store Tørvemose, hvis Ydeevne ansloges til ikke mindre end 3000 Læs om Aaret, gav næppe stort Udbytte. Generalfabrikør Nicolaus Lambrecht vilde 1725 købe det hele og anlægge et Salpeterværk for egen Regning, men Kongen gik ikke ind paa hans Forslag. Slotsforvalteren, den samme, der havde forgrebet sig paa Sølvkanden blandt Jægersborgs Inventarium, havde staaet i Frederik den Fjerdes Tjeneste fra han var ganske ung, og Kongen satte øjensynlig megen Pris paa ham. Først efter Kongens Død skete der Forandringer i hans Forhold til Kristiansholm.

I 1731 fik nemlig Overjæger Tham Massmann overladt Bru- gen af Ejendommen mod at svare visse Afgifter (bl. a. til Slotsforvalteren) og tillige, efter sit eget Tilbud, mod at oplære de unge Jagtburser i at blæse paa Valdhorn. Bygningerne var nu i en saadan Stand, at Skarnsmennesker pillede Stenene ud og

førte dem bort til eget Brug. Nødvendigt var det at have et beboeligt Hus for den Betjent, der skulde have Opsyn med Passagen til Dyrehaven, der netop gik over Kristiansholm, og Overjæger Massmann fik derfor Lov til at bryde de gamle Huse ned og bygge nye, saaledes at de Omkostninger, der løb paa, blev godtgjort ham ved Fratrædelsen. Men han benyttede sig ikke deraf, thi det viste sig, at Materialerne var ganske ubrugelige; i Stedet for lappede han paa de gamle Huse saa godt det lod sig gøre og byggede nogle nye Smaabygninger op. I ti Aar havde han Brugsret over Kristiansholm, først da han ved Parforcejagts Afskaffelse blev aflagt med Pension, rømmede han Stedet, som derefter for ni Aar fra 1. Maj 1743 bortforpagtedes til to københavnske Næringsdrivende, Brygger Hans Jespersen Block (den samme der indrettede sig et Lyststed i Ordrup) og Jens West.

De faldefærdige Bygninger, der stod paa Kristiansholm ved Tham Massmanns Tiltræden og i Mellemtiden ikke var bleven stort bedre, bestod af et straatækt eenetages Stuehus, 11 Fag langt, 4 Fag bredt, dels muret, dels klinet, samt Fæhus og Svinesti. Ved Stuehusets Nordside havde Massmann ladet opføre en noget smallere 11 Fags Tilbygning af Egebindingværk og med Straatag, bl. a. til Stald, og dertil nogle Fag Udhus samt et lille rørtækket Vaaningshus ved Stranden. Store Summer havde det ikke kostet, thi alt hvad der tilkom ham, da han drog derfra, var 210 Rdr. Hans Jespersen Block og hans Medinteressent maatte sætte sig i betydelig større Bekostning. Storstuen i det gamle Stuehus, som Hans Jespersen paastod der hverken var Vinduer, Døre, Loft eller Gulv i(!), trængte øjensynlig haardt; af Foderloen lavede han Sengekammer, Spisekammeret blev til Køkken og den gamle Bagerovn og Skorsten, som stod under aaben Himmel, overbyggede han. I Skoven opførte han et nyt Hus, Vaaningshuset ved Stranden kostede han yderligere paa, han indgrøftede og satte Hegn, og i Dammene, hvoraf en hed »Langedam«, en anden »Jomfrudammen«, satte han Karper og Karudser.

Men det var kun en usikker Forretning, Planer om Mølle-

brug ligesom i en længst forsvunden Tid dukkede jævnlig op. I 1738, endnu mens Massmann var ved Stedet, havde Joh. Jørgen Hollmann forsøgt at faa Kristiansholm til Hammer- og Slibemølle, men af forskellige Grunde (bl. a. vilde han helst have Ejendommen gratis) blev han afvist, og i 1744, netop da Hans Jespersen havde begyndt at faa Orden i Sagerne, fandt Kongen paa, at der skulde anlægges en Krudtmølle. Det fra-raadedes paa det indstændigste af Amtmanden, af flere Aarsager, ikke blot fordi der var udmærket Tørveskær, naar man blot vilde benytte det, men navnlig fordi Tilløbet i tørre Somre næsten helt standsede og langt fra var tilstrækkelig til Mølle-drift. Men Kongen vilde intet høre, han resolverede, at Krudt-møllen skulde anlægges og Forpagterne købes ud. Hans Jesper-sen var ikke billig. Han skrev en Regning paa 1800 Rdr. over de Udgifter, han havde haft, men Amtmanden — det var Niels Gersdorff — var ham fuldt jævnbyrdig ogsaa i det Kapitel og satte Regningen ned til omtrent en Fjerdedel. Kongen be-stemte, at han skulde have de af Amtmanden fastsatte 502 Rdr. og vilde han ikke nøjes med det, maatte han gaa til Retten.

Saa galt gik det imidlertid ikke. Krudtmøllen blev nemlig ikke til noget og der blev ikke rørt ved Forpagtningen. Men saa døde Kongen, og kort efter at Frederik den Femte var tiltraadt Regeringen skænkede han Agent Just Fabritius Kri-stiansholm til Arv og Eje som Løn for den »Nidkærhed for Vores høje Tjeneste,« han havde udvist. Gavebrevet var af 7. Oktbr. 1746, dog fik Forpagterne Lov til at blive deres Tid ud, om de ikke godvillig gav Afkald.

Dermed gik Kristiansholm over paa private Hænder og den lange Forfaldstid var forbi.

Just Fabritius var en af Datidens mest foretagsomme Stor-handelsmænd og havde Midlerne til at bringe den vanrøgtede Ejendom paa Fode. Maaske har hans Interesse for dette Sted været af gammel Dato, thi hans Moder var en født Abbestee, og denne Familie ejede i Begyndelsen af Aarhundredet et nær-liggende, senere meget bekendt Lyst- og Traktørsted, der nær-mere skal omtales i det følgende. Paa Kristiansholm lod han

opføre den endnu staaende Hovedbygning, ualmindelig solid, med alentyk Grundmur, herskabelig indrettet og udstyret; blandt Stueetagens otte, meget rummelige Værelser var den store Sal særlig rigt udsmykket med Paneler, der var Loftstukkaturer, Vægnische og Kamin med hugne Sandstensprydelser. Til denne Hovedbygning føjede han Lade, Stald, Gartnerhus m. m., og sørgede for Hegn og Haver. Kongens Jagtvej

KRISTIANSHOLMS HØVEDBYGNING
(Vestfacade; Fotografi)

fra Charlottenlund til Dyrehavens Kongeport (nu Ordrup Jagtvej) gik fra ældre Tid over Kristiansholm; oprindelig svingede den i en stor Bue mod Øst gennem Gaardens Bygninger, men 1748-49 lod Fabritius den omlægge, saa den mere direkte førte mod Maalet. Den var beplantet og endnu staaer den smukke gamle Alle langs Vestsiden af Kristiansholms Park, men desværre er det ældste Parti, nærmest Dyrehaven, omhugget 1914 af militære Hensyn.

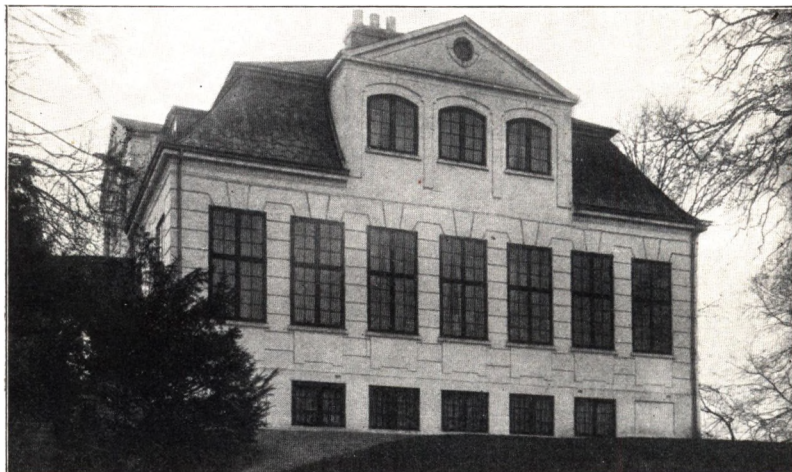
Det nærliggende Sølyst havde han ogsaa købt, og maaske var dette smukke Landsted bleven ham kærere end den store

Gaard, som han i Sommeren 1763 overdrog sin Hustrus Søstersøn, Kaptajn Alexander Destinon, for en betydelig Sum, men allerede næste Foraar gik Købet tilbage »formedelst visse indfaldne Omstændigheder«. Aaret efter hans Død solgte imidlertid Enken, Mariane f. Bruguier, Kristiansholm til en københavnsk Borger, Nicolai Paludan, for 16000 Rdr. (1767). I ti Aar var han Ejer, opførte maaske yderligere nogle Smaa-bygninger (bl. a. nævnes 1776 et ottekantet Lysthus i Marken), men sandsynligvis har Ejendommen været ham for stor, og da Etatsraadinde Fabritius døde, afstod han den til Boet, der kvitterede ham den resterende Obligationsgæld. Arvingerne bortskødede umiddelbart efter, i April 1777, Kristiansholm til Christopher Mac Evoy (vistnok Fader til Besidderen af Bernstorff), som seks Aar efter solgte den til Heinrich Ernst Schimmelmänn for 12500 Rdr. (Skøde af 25. April 1783).

Grev Schimmelmänn var Ejer til sin Død, i næsten et halvt Aarhundrede, men boede ligesom Fabritius paa sin Yndlings-ejendom Sølyst. Kristiansholm overlod han nogle Somre til Adam Oehlenschläger, der her, hos sin Velynder, tilbragte Hvedebrødsdagene efter at have giftet sig ved Hjemkomsten fra Italien. Han fortæller selv om Brylluppet, som han fejrede med sin Christiane uden Fest eller Stads af nogen Art. Parret kørte fra gamle Hegers Hus den 17. Maj 1810, ene to, ud til Pastor Høegh i Gentofte, som gik over med dem i Kirken og viede dem (i Kirkebogen staar forøvrigt, at det var 16. Maj). Bryllupsrejsen gik direkte fra Gentofte til Kristiansholm, hvor det nygifte Par boede hele Sommeren. Oehlenschläger var lykkelig, kom stadig paa Sølyst, hvor han bl. a. traf sammen med Stolbergerne, baade Christian og Friederich, og skrev Digte til Kristiansholms Pris, der bragte ham til at glemme »Sydens hurtige Forlis«. Ogsaa en Del af den følgende Sommer tilbragte Oehlenschläger og hans Hustru paa Kristiansholm, men saa fik han en Gulsot paa Halsen og tilskrev Mosedunsterne Skylden; han maatte tage til Byen og holdt sig senere borte fra det i hans Øjne usunde Sted.

Ved Schimmelmänn's Død (Febr. 1831) var Hovedbygningen

bortlejet til den russiske Gesandt, Baron von Nicolay. Umiddelbart efter blev Kristiansholm stillet til Auktion og købt (20. Maj 1831) med sit Tilliggende, ialt 113 Tdr. Land, af Naboen, den vindskibelige Distriktskommisær Johan Bage paa Bellevue for en Sum af 18600 Rdr. Sølv. I 1847 solgte han Ejendommen til Kaptajn John Christmas, som 1855 gav Admiralinde Sophie Elisabeth Zahrtmann, f. Donner, Skøde paa den; Datteren Wanda fik den efter sin Moders Død udlagt

KRISTIANSHOLMS HOVEDBYGNING
(Nordside; Fotograf)

1859, og da hun 1863 ægtede den senere Teaterchef, Grev C. C. S. Danneskjold-Samsøe, blev denne Besidder af Kristiansholm. Aar 1900 afhændede han den gamle minderige Ejendom, som derefter udstykkedes.

Paa Kristiansholms Arealer har bl. a. rejst sig et saakaldt engelsk Villakvarter, et Par mægtige sammenbyggede Karréer, der ikke just er egnet til at understrege Stedets landskabelige Skønhed. Park og Hovedbygning er heldigvis bevaret samlet og er 1914 bortsolgt til den danske Gesandt i Berlin, Grev Carl Moltke.

Kristiansholms Hovedbygning er i Grunden den eneste æl-

dre monumentale Bygning i Gentoft Sogn, der i alt væsentligt henstaar i sin oprindelige Skikkelse. Bernstorff har bevaret en Del af sit gamle Præg, men er i Tidens Løb undergaaet Ændringer, og Charlottenlund er efter Meldahls Ombygning blevet noget ganske andet, og næppe noget skønnere, end det tidligere var. Kun Kristiansholm staar tilbage som et udpræget Eksempel paa et landligt Rigmandshus fra den glimrende Handelsperiode under Frederik den Femte.

I det Ydre som i det Indre er Bygningen næsten helt uforandret. Hovedmaalene (34 × 24 Al.) passer nøjagtig med en Beskrivelse fra 1763 og Faginddelingen er den samme, 9 Fag paa de to Langsider, 7 Fag paa Bredsiderne. De store tre Fags Frontespicer hæver sig til alle fire Sider over det »gebrokne« Tag og Murfladerne brydes endnu af den gamle Kvaderinddeling. Skiferdækningen og de smaa Kviste stammer dog fra det nittende Aarhundrede, ligesom simple Støbejernstrapper er traadt i Stedet for de oprindelige Sandstensstrapper (7 Trin), der førte til Hovedindgang og Havedør. Det er længst henfarne Ejeres Forsyndelser mod det gamle Hus, som ved Lejlighed vil kunne rettes, og de tilgives let, da samme Besiddere har holdt Husets Indre saa smukt i Hævd. Det er altid det kildne Punkt, her har Ejeren den mest ubundne Handlefrihed. Paa Kristiansholm er der imidlertid med Pietet vaaget over det fra Fortiden nedarvede. Stueetagens otte Værelser staar aabenbart ganske som da Just Fabritius lod Huset opføre, intet gammelt Skillerum er brudt ned, intet nyt opstillet. Der er fast sammenstemt Stil over de festlige, og dog enkle, men store Rum med de høje Døre og Vinduer og den ypperlig vedligeholdte Panelbeklædning. Den store Havesals dekorative Udstyr er sikkert uforandret, baade Nischen i den ene Sidevæg, Kaminen med de hugne Sandstensornamenter i den anden og Stukkaturerne i Loftet. To Jernbilæggere (den ene med Aarstallene 1756 og 1766) hører formentlig ogsaa til Husets oprindelige faste Inventar, den store Fajanceovn derimod næppe. I den øverste Etage er den store Stue, der fra først af indrettedes til Billardsal, nu afskildret i mindre Rum, men

de andre der liggende Kamre er i alt væsentlig bevaret og i de fleste Døre sidder endnu de gamle haandsmedede Laaestøjer. I Kælderen er nu som tidligere Økonomirum og Domestikværelser. Udbygningerne (Sydøst for Hovedbygningen) bestaar af en toetages Gartnerbolig og tre lige over for liggende lavere Længer.

Rundt om Hovedbygningen ligger den ca. 12 Tdr. Land store Park. Man ser her »Holmen«, et langagtigt lavt Bakkedrag, der mod Vest skyder sig ud i den omgivende Mose, som nu er forvandlet til Have- og Parkanlæg. Paa Højderyggen ligger Hovedbygningen og en gammel Alle ud for Havetrappen; til den sydlige Side har man den lange Dam (nu den eneste af Kristiansholms mange Fiskedamme i ældre Tid) og tæt uden for Nordhegnet løber Bækken, der i en fjern Fortid gav Drivkraft til Mølleværkerne ved Hvidøre. Paa Holmen, hvor Huset staa, er der gammel Bevoksning, navnlig af Bøg.

— —
Flere bekendte Lokaliteter i denne Egn har deres Udspring fra Kristiansholm.

Mens det endnu var Kongens Ejendom byggede en Mand ved Navn Peder Hansen paa Kristiansholms Grund et lille Hus paa fire Fag, nær Skovhuset Klampenborg, og fik 17. April 1723 Fæstebrev. Huset laa smukt, lige under Dyrehavens gamle Træer, og da en Embedsmand ved Søetaten, Chr. Tausen, formentlig som Panthaver, overtog det i Maj 1727, fandt han straks en Køber i Mad. Cathr. Mechtilde Abbestee, f. v. Acken, gift med en velstaaende Vinhandler i København, og det lille Hus blev til en Lystgaard, der fik Navnet *Bellevue*.

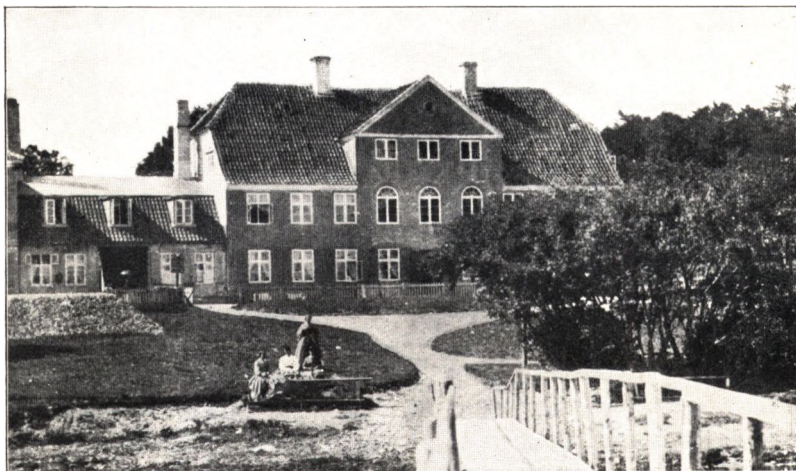
Paa Fasangaarden i Brødskoven var paa dette Tidspunkt Værtshus, men det nedlagdes i Efteraaret 1734 og Forpagteren, Chr. Hansen, maatte se sig om efter et andet passende Sted. Hans Valg faldt paa Bellevue, der netop var at faa til Købs. Af Vinhandler Joh. Ludv. Abbestee, der Aaret før havde overtaget Lystgaarden efter sin Moder, købte han den efter først at have sikret sig Bevilling til at holde Traktørsted paa den nye Plads (10. Septbr. 1734).

Det var netop i de Aar, Kirsten Pils Kilde begyndte at komme i Ry, saa der har næppe i Sommertiden været Mangel paa Søgning hos »Mester Christian«. Men han stod sig alligevel kun slet. Vin blev der drukket i hans Hus, thi det var en Vinhandler, han skyldte Penge, der i Foraaret 1737 lod registrere hos ham. Uvejret drev dog over og Mester Christian blev foreløbig siddende paa sin Traktørgaard, men faa Aar efter gik alt i Stykker for ham. En rig Tømmerhandler i København, Søren Jørgensen, der senere blev Raadmand og kom i Direktionen for den danske Skueplads efter dens Genaabning under Frederik den Femte, lod Bellevue sætte til Auktion 1741, fik den tilslaaet og Mester Christian maatte gaa nøgen derfra og med tomme Hænder i Stedet for at høste Udbytte af sit Arbejde og de mange Udgifter, han havde haft paa Gaarden.

Bellevue var nu, efter Rentekammerets Udsigende, »indrettet til et bekvemt Gæstgiveri for denne Stads Indvaanere, som der paa Stedet kan søge, sig at rekreere«. I Huset var der Storstue, Havestue, Sal og flere Kamre og blandt Inventaret en Mængde Ruslæders Stole og et Par værdifulde Spejle i forgyldte Rammer med Krone, der næppe alle Dage havde hængt i Chr. Hansens Traktørhus. Søren Jørgensen, der havde købt Gaarden, lod Skødet udstede til sin Svoger, Urtekræmmer Chr. Feddersen i København, og ham var det, der Aaret efter fik Traktørbevillingen fornyet, ganske vist under skarpe Protester fra de privilegerede Kromænd i Taarbæk og Skovshoved, som var kommet under Vejr med, hvor farligt det nye Traktørhus kunde blive for deres Eksistens. Iøvrigt var der et bestemt Skel mellem Traktørstederne og de gamle Kroer, bl. a. maatte Traktøren paa Bellevue ikke bygge aaben Stald med Gennemkørsel som ved en Landevejskro; hans Stald skulde være lukket, saaledes at Hestene maatte trækkes baade ind og ud ad den samme Dør.

Efter Chr. Feddersens Død (ca. 1755) faldt Bellevue tilbage til Søren Jørgensen og Traktørvirksomheden fortsattes. Den ansete Raadmand gav sig dog ikke, saa lidt som Svogeren, personlig af med Kroholdet; det forestodes af andre, i Begyn-

delsen af 1760erne af en Kok, som betydte, at han »med al optænkelig Flid og Strabage samt oprigtig Omgang« havde erhvervet sig mange Godtfolks Yndest, og sikkert er det, at Folk, der hørte til Samfundets øvre Lag, i disse Aar slog sig ned paa det landlige Traktørsted. George Heinrich Becker, som han hed, købte dog snart det nærliggende »Vilhelmsdal« (der omtales nærmere nedenfor) og da Raadmanden døde og Enken

BELLEVUE
(ældre Fotografi)

ønskede at benytte Bellevue som Lyststed, fik han i Foraaret 1764 Traktørbevillingen overført til sin egen Ejendom.

I en Del Aar tjente saa Bellevue til Sommerbolig for den velstaaende Cicilie Raadmand Jørgensens og hendes Datter, der var gift med Justitsraad Engelbert Waager og efter hans Død ægtede Carl Fred. Iselin, som imidlertid ødelagde sin egen Formue og formodentlig Svigermoderens med. Thi Raadmand Jørgensens Enke maatte 1777 gøre Opbud og Lystgaarden ved Dyrehaven kom paa Auktion. Køberen blev Beckers Efterfølger i Vilhelmsdal, Simon Hytlinger. Hovedbygningen beskrives nu som et 14 Fags Mur- og Bindingsværks Hus i to Etager, Facaden mod Stranden beklædt med Brædder og flere af Værel-

serne forsynet med Brystpanel, et af dem endog betrukket med Silke; Stalden laa i lige Linje med Hovedbygningen, ud til Vejen og Stranden. I Haverne var der flere Lysthuse, en Buegang af Lind, 90 Al. lang, og en Overflod af Frugttræer.

Tilstrømningen til Dyrehavskilden var bleven større med Aarene og Bellevue laa paa den slagne Vej for alle Skovgæster. Traktør Hytlinger havde da ogsaa kun erhvervet Gaarden for at flytte Traktørstedet paa Vilhelmsdal tilbage til dets tidligere Plads; 1778 fik han dertil Bevilling. Men det var dog først efter hans Død, da Rasmus Bagge, den Gang Oeconomus i den bekendte københavnske Klub Harmonien, paa Auktionen efter ham 1796 købte Bellevue og flyttede derind samme Foraar, at Stedet kom i Folkegunst. I næsten firsindstyve Aar var det derefter i Familien Bagges Besiddelse. Rasmus Bagge døde 1806 og hans Enke Marie, f. Lembcke, gav 1810 Stedsønnen Johan Bagge Gavebrev paa Traktørstedet; han var en meget driftig og anset Mand, besad flere af de omliggende store Ejendomme, først Skovgaard, siden Kristiansholm, og døde som Kancelliraad 1853. Jens Julius Bagge blev derefter Ejer af Bellevue, som han afhændede 1874. Ejendommens Tiliggende blev allerede i Rasmus og Johan Bagges Tid stærkt udvidet, medens det store Strandhotel skriver sig fra sidste Fjerdedel af det nittende Aarhundrede. Fra 1897 tilhører Ejendommen et Aktieselskab.

Familien Bagges Tid var Bellevues mest glansfulde. Det københavnske Borgerskab holdt her sine Familiefester, her tyede man ind paa Dyrehavsrejserne, selv ved Vintertid stævnedede man i Kane til Bellevue for at gaa paa Maskebal. Pram skrev en hel lille Komædie (»Frokosten i Bellevue«, 1803), hvis Scener er henlagt til det folkekære Traktørsted, og Dyrehavsdigterne viede det jævnlig et Afsnit i deres Produkter, baade Otto Horrebow (i »Reisen til Dyrehaugen«, Nytaarsgave 1801) og Thomas Bruun (i »Kilde-Reisen«, 1818). I Kildetiden var Tilstrømningen meget stor, navnlig efter at Dampskibene var begyndt at besørge Skovtrafikken og havde faaet Landgangsplads ud for Stedet. Da Værten blev Distriktskommisær,

stor Ejendomsbesidder og Rangsperson, blev Bellevue noget mere fornemt. I Trediveerne holdtes der Koncerter à la Strauss i Haven og der serveredes ægte Skildpadde — Dyrene pladskede levende om i store Kar inden Henrettelsen — og da Kongresser og politiske Banketter kom paa Mode, søgte man ogsaa jævnlig til Familien Bagge for at faa Husrum til saadanne Festligheder. Bellevue var, kort sagt, baade meget søgt og meget anset.

En anden Ejendom, der ogsaa oprindelig er udskilt fra Kristiansholm, falder mere i Traad med Egnens ældgamle Traditioner. Paa det Sted ved Stranden, hvor der i det sekstende og syttende Aarhundrede dreves Vandmølleindustri, ved Hvidøre-Bækkens Udløb, anlagde den bekendte Storhandelsmand, senere Baron, Reinhard Iselin et *Kattuntrykkeri*. Han var indgiftet i Familien Fabritius, hvad der forklarer, at han netop søgte herud. Iselin eller rettere det Handelshus, han stod i Spidsen for, havde 16. Decbr. 1755 faaet Koncession paa denne Fabrik til Forfærdigelse af »alle Slags trykkede, farvede og skildrede Kattuner og Sirtser«, og paa Kristiansholm opførtes der nu Huse, indrettedes Blegedamme og Vandrender m. m. Men Pladsen viste sig næppe mere egnet for industrielle Foretagender end i fordums Tid, thi da Firmaet en halv Snes Aar efter købte Borgmester Fred. Holmsteds uden for Østerport anlagte Kattuntrykkeri (det senere Rosendal), fandt man sin Regning ved at forene Fabrikken paa Kristiansholm dermed (ca. 1766).

Det forladede Kattuntrykkeri eller »Fabrikhuset«, som det hyppigt kaldtes, fulgte senere med Kristiansholm og laa i en lang Række Aar til Dels ubenyttet, indtil Schimmelmann 1814 gav Fred. Aug. Esche Arvefæstebrev paa Huset med et Tilliggende af noget over 3 Tdr. Land. Esche anlagde her et Tyrkiskrødt Bomulds-Farveri, hvortil han mente Vandet i Bækken særlig egnede sig.

Heller ikke denne Virksomhed blev dog af nogen Betydning, skønt den bestod i en Række Aar. I 1827 afhændede han Ejendommen til et Konsortium, der her anlagde Fajancefabrik-

ken *Søholm*. Initiativet til Anlæg af en dansk Fajancefabrik, hvortil tidligere kun var gjort nogle famlende Forsøg, var udgaaet fra cand. pharm. Sofus Seidelin, der havde faaet Justitsraad Herman Bech, Apoteker Peter Groth og Kammeraad J. C. Drewsen til at interessere sig for Tanken, og skønt den ikke vandt særlig varm Tilslutning, blev Foretagendet dog sat i Gang. Den gamle Fabrik ombyggedes, nogle tyske Arbejdere indkaldtes og den første Brænding fandt Sted 15. Septbr. 1828. Staten, det Reiersenske Fond og det Classenske Fideikommis satte Penge i Fabrikken, men det gik ikke denne Virksomhed mere gunstigt end de andre, der tidligere var forsøgt paa dette Sted, Fabrikken betalte sig ikke, sygnede hen og blev nedlagt 1838. Aaret efter blev Fabrikhuset sat til Auktion og Kristiansholms daværende Ejer Johan Bagge købte det. Han udstykkede Ejendommen og paa en Del af den ligger nu Lyststedet »Søholm«, der oprindeligt er bygget af Frk. Frederikke Amalie Heyliger.

Efterhaanden rejste der sig Lyststeder paa hele Strækningen langs Stranden, mellem Sølyst og Bellevue. Det ældste af disse er *Bellavista*, opført af J. P. Falch, der 1814 af Statsminister Schimmelmann fik Arvefæsteskode paa Grunden. Ved Handelshuset Abraham Falchs Fallit solgte Boet 1818 *Bellavista* til Generalkonsul, senere Ministerresident for Hansestæderne A. W. Pauli, og hans Enke beholdt Lyststedet indtil sin Død (1872). Aaret efter kom det paa Auktion og Etatsraad Chr. Holm, Søn af den bekendte Industridrivende og Storhandelsmand Jacob Holm, købte det. Hans Svigersøn, Etatsraad Hans Albeck, er nu Ejer. *Bellavista* har saaledes i omtrent et Aarhundrede kun været i to Slægters Besiddelse.

I det foregaaende er udviklet, hvorledes Kristiansholm er opstaaet af og udgør langt den største Del af det oprindelige Hvidøre, navnlig det gamle Krotilliggende og Møllebruget. Hvad der er blevet af Bygningerne til den gamle kongelige Gaard, derom foreligger intet. Jævnlig anfører nyere Topografer, at Gaarden er nedbrudt før Aar 1700, og det er sikkert nok; det er endda langt sandsynligere, at den er forsvundet allerede før

Aar 1600. Rimeligvis er Bygningerne helt eller delvis indgaaet i de Mølleværker, som i Frederik den Andens Tid indrettedes paa Hvidøre; i det syttende Aarhundrede finder man i hvert Fald ikke omtalt nogen Gaard paa denne Egn før Vitus Bering anlægger Kristiansholm. I 1612 er der foruden Folkene i Feldberedermøllen kun een Beboer paa Hvidøre, og da han yder en Fjerding Torsk i Afgift til Kronen, men intet Landgildekorn, maa man gaa ud fra, at det er en Fisker. Længer ned i Aarhundredet er der tre Gadehuse paa Hvidøre, hvoraf der til de to hører lidt mager Agerjord i den nærliggende Sandbanke, og det samlede Antal voksne Indvaanere paa dette Sted er 1645 endnu kun seks Personer.

Efter Kristiansholms Oprettelse laa der Syd for endnu et Par Huse, som beholdt det gamle Navn. Der var et Landgildehus og et Holdshus; i Landgildehuset sad en Kvinde, som var fælles om det med en Murstensbrænder, der dog kun drev sit Teglbrug i det ganske smaa, og Holdshusets Beboer havde lidt Kaalhave og fristede Livet ved primitivt Strandfiskeri med Kroge og Snøre. Ved Ryttergodsets Oprettelse regnedes fire Huse til Hvidøre, hvoraf det ene faa Aar efter købtes til Skole og ombyggedes. Siden opstod der endnu flere, men egentlig Landsby blev Hvidøre aldrig, skønt Stedet ofte kaldes saaledes.

Et af disse Hvidøre-Huse, der laa paa den store Banke og tilhørte en Enke, overtog Julius Frøicken fra København, som i Septbr. 1724 fik Fæstebrev paa Grunden. Han var Kræmmer, boede i Vimmelskaftet og holdt seks Svende i sin Bedrift; hans Hus i Hovedstaden lagdes i Aske i den store Ildebrand 1728, men han fik det atter bygget op og kom snart til sin Næring igen. Sit Landsted paa Hvidøre udvidede han 1736 med et Grundstykke, som Tham Massmann paa Kristiansholm afstod til ham, og desuden med en Strimmel af Oredrevet, som Bymændene i Ordrup tillod ham at indtage mod en aarlig Afgift. Han opførte nye Bygninger og 1745 omtales Julius Frøickens *Sølyst* som et »smukt Lyst-Sted med Hauge forsynet«.

Det var mindre Bygningerne end den prægtige Beliggenhed og Haverne, der gav Stedet sin særegne Tiltrækning. Paa Frøickens Tid laa mod Vejen en eenetages Bindingsværksbygning med Port til Gennemkørsel; heri var bl. a. Stald til tre Heste og en Ko. Vest for laa Hovedbygningen, ogsaa Bindingsværk, i een Etage, 11 Fag lang, med nogle ikke ret store Stuer og Kamre, til Dels panelede og med voksdugsbetrukne Vægge. Rundt om laa Haverne, mod Vest, mod Nord og mod Øst. I den nordre Haveplads var der et stort firkantet Lysthus af Tømmer og Sprinkelværk, overgroet med Lind, medens den østre var anlagt terrasseformet ned mod Stranden. To Egetrapper førte over de med Ypern-Hække hegnede Afsatser til to Lysthuse og »en Kildebrønd opsat omkring med Kampesten, forsynet med et spids Tagværk«.

Grundlæggeren af Sølyst (eller »Seelust«, som det hyppigst kaldes i det attende Aarhundrede) gik imidlertid fallit i de bevægede Handelsaar efter Frederik den Femtes Regeringstiltrædelse. Opbudsboet satte i Foraaret 1753 Lyststedet til Auktion og det blev købt til Naboen, Just Fabritius paa Kristiansholm. Det er rimeligt nok, som Hofman fortæller, at Reinhard Iselin boede paa Sølyst i 1760erne medens Kattuntrykkeriet endnu var i Drift, men Ejer var han ikke. Formodentlig har Just Fabritius efter Fabrikkens Ophør besluttet selv at tage Ophold paa Sølyst og afhænde den større Naboejendom. Han begyndte Ombygningen af Frøickens Gaard og Enken lod den fuldføre efter hans Død (1766); Kristiansholm solgte hun, men beholdt Sølyst nogle Aar endnu, til 1771, da hun bortskødede Ejendommen til Generalmajor Peder Clausen, der nys var afgaaet som Guvernør i Vestindien og belavede sig paa at tage fast Ophold herhjemme. Men 1773 indtraadte han atter i sit gamle Embede og Heinrich Ernst Schimmelmänn, som i 1776 havde lejet sig ind paa Sølyst, købte samme Sommer det smukke Lyststed for 4500 Rdl.; Peter Tutein gav ham 6. Aug. 1776 Skøde paa den fraværende Guvernør Clausens Vegne.

Aaret før havde Schimmelmänn ægtet Emilie Rantzau og her tilbragte han de faa lykkelige Somre med sin unge Hustru.

En indtagende og elskelig Person var hun, Sorgen og Savnet i de Kredse, hvor hun færdedes, var ved hendes tidlige Bortgang baade dyb og sand. Talrige Udsagn i Breve fra Datiden vidner derom, Minder om hende, rejst af kærlige Hænder, staar endnu. I Parken ved Bernstorff, paa Jomfrubakken, findes en Mindeurne over hende (se Side 159) og uden for Sølyst rinder den af alle kendte »Emilie Kilde«.

Emilie Schimmelmänn døde 6. Febr. 1780. Samme Aar besluttede hendes efterlevende Ægtefælle at udlægge for Offentligheden en Strimmel af Terrasse-Haven mod Søen og Strandvejen. Stedet beplantedes i de følgende Aar og Kilden ved Bakkens Fod gav han Navn efter sin afdøde Hustru. Han lod den sprudle ud af en Sten gennem et Øje, ligesom Taarer, der ustandselig randt, en lidt naiv, men velment Symbolik; over den lod han rejse en Granitobelisk (Tegningen skal være af Abildgaard), kronet af en Urne, med Marmorplade og Marmorbaand under Kapitælen. Det beplantede Anlæg udvidedes 1784, saaledes at der i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede løb en offentlig tilgængelig lille Kratskov fra Emilie Kilde til Bellevue. Juels Maleri (se Side 213), der netop er fra 1784, viser iøvrigt, at Emilie Kilde med nærmeste Omgivelser staar nogenlunde urørt, og Anlægets Bevaring er nu ved tinglæst Servitut sikret i »Tid og Evighed«. Paa Støtten læses: Emilia's Kilde || Emilia | Her vankede du eengang | Ach forlængst ey meer | Helligt er det Sted du yndede | Uskyldighed Himlens Uskyldighed | Opfyldte Hiertet ved dit Navn | Og hvo som har elsket | Nævne det med Taarer | † | Anno 1780 ||. Anlægget omkring Kilden kaldes »Emilie Kildehave«; Kildevand er det dog ikke mere, det er prosaisk Kommunevand.

Sølyst var Schimmelmännns kæreste Opholdssted. Flere af de smaa Huse i Hvidøre og omliggende Jordstykker købte han for at udvide og afrunde sin Ejendom. Dyrehavskildens Afløb flyttede han 1785 paa egen Bekostning hundrede Alen længer mod Syd af Hensyn til sine Haveanlæg, smukke engelske Anlæg, der vidt om vandt Ry. Stedet med sine Bakker og Skrænter var som skabt for den engelsk-kinesiske Havestil. Man

ser paa Juels Maleri af Emilie Kilde i Baggrunden bl. a. en Buebro, der luftig og let knytter Forbindelsen mellem de to høje Bakker ved Stranden (den eksisterede endnu i det 19. Aar-

EMILIE KILDE

(stukket 1794 af Grosch efter Juels Maleri)

hundrede). Disse »Hagbart og Signes Høje«, som de er kaldt, er aabenbart dannet ved Kunst, ved Gennemgravning af Bakke-
draget, der oprindelig har strakt sig langs Søen, for derved at
skaffe Udsigt fra Husets Havedør. De bekendte tre Birketræer,
plantet af A. P. Bernstorff, C. D. Reventlow og H. E. Schimmel-
mann som Erindring om deres Venskab og broderlige Sam-

virken i Landets Tjeneste, navnlig ved Bondestandens Frigørelse og Slavehandelens Ophævelse i de danske Besiddelser, staar endnu ved Nordsiden af den store Dam, men de trænges

PARTI AF PARKEN VED SØLYST
(hvor «Kristiansdal» tidligere stod; Fotografi)

stærkt af mindre navnkundige Kolleger og er ikke helt lette at faa Øje paa.

Nogle Aar efter sin første Hustrus Død ægtede Schimmelmann Charlotte Schubart. Havde han tidligere i stille Lykke sværmet med sin Emilie paa det romantiske Sølyst, blev det nu fortrinsvis et Sted, hvor Datidens Skønaander og frem-

ragende Mænd satte hinanden Stævne. Husherren var ikke Statsmand alene, ogsaa Filosof og Digter, og hans anden Hustru med hendes fremtrædende æstetiske Interesser stod værdigt ved hans Side. Ikke blot den tyske Kreds, præget af det attende Aarhundredes smægtende Følsomhed, men endnu en Magt i Datidens Kulturliv, samledes i Sommertiden paa Sølyst, ogsaa det opvoksende nationale Digterkuld fandt Rum i Statsministerens gæstfrie Hus. Pram var bjergtagen af det skønne Sølyst og tolkede sine Følelser i det berømte, men unægtelig noget skruede Digt »Emilie Kilde«, Baggesen, der tilhørte begge Lejre, var selvskreven Gæst og Oehlenschläger stod under Schimmelmans særlige Beskyttelse. Oehlenschläger fik først sin Gang paa Sølyst i en lidt sen Periode, da det aandeligt interesserede Ægtepar var begyndt at blive halvgamle Mennesker. Han skildrer sit første Møde i den store Havestue med den blege, simpelt klædte Kone og den lille magre Mand, skelende, koparret, med Ridderbaand og Stjerner paa Brystet, men med Spor af Snustobak paa Klæder og Fingre. Der var ved første Øjekast noget utiltalende over Schimmelmans Person, men Indtrykket forsvandt øjeblikkelig under Samtalen med den hjertevindende og venlige Mand, der stod i usynlig Pagt med det skønne Sted, hvor han havde opslaaet sit Bo.

Ogsaa i de Kredse, der efter Tidens Anskuelse maatte staa den fornemme og højtstaaende Statsmand fjernt, var han elsket og æret. Han kom godt ud af det med alle, stod paa den bedste Fod med Naboerne og Folk paa Egnen. Det brede københavnske Borgerskab, som i tætte Skarer drog forbi hans Dør, var han venlig stemt imod, han lagde ikke den glade Dyrehavstrafik med dens løsslupne Halløj nogen Hindring i Vejen. Tvertimod. Ordrupvejen, der gik langs Skellet mellem Sølyst og Hvidøre Skole, løb som bekendt ud i Strandvejen i en meget stejl Hulvej, hvor Kildevognene stod Fare for at vælte eller styrte i Stranden. For at bøde herpaa besluttede Schimmelmann 1783 at lade Skolen nedbryde og opbygge paany noget nærmere ved Ordrup for paa den Maade at regulere Vejen og vel ogsaa for at skaffe en bedre Tilkørsel til Sølyst;

men Planen blev nok ikke til noget, fordi en Bonde var altfor dyr med sin Jord. Færdselen var om Sommeren meget stærk paa dette Sted og Emilie Kilde laa i Sandhed paa Alfarvej. Her var iøvrigt et Led, som gennem mange Aar betjentes af en gammel Husmand fra Gentoftø, der bukkende aabnede Ledet for Skovgæsterne, som til Gengæld lod en Mønt falde i hans fremstrakte Hat. Det gamle Mand var Thomas Overskous Morfar.

Paa Sølyst levede til daglig Schimmelmänn og hans Hustru med deres Plejedatter Louise, et fattigt Barn, som Ægteparret havde taget til sig, og her fejredes 1812 hendes Bryllup med den italienskfødte Diplomat Olinto dal Borgo, ligesom hun selv af beskeden Herkomst. Mynster viede dem en Sommeraften og efter Vielsen spadserede man i den skønne Have, hvor de to unge havde fattet Kærlighed til hinanden; Præsten havde endnu Sjælen fyldt med Billeder af Livets Herlighed, da han næste Morgen stod i en fattig Stue ved en usmykket Ligkiste. Ogsaa over Sølyst kunde der i disse trange Aar komme mørke, truende Skyer. Lige saa glimrende en Finansmand, gamle Schimmelmänn havde været, lige saa daarlig en Husholder var Sønnen i sit private Liv; det gik ham som den ældre Bernstorff, at han havde Møje med at faa Udgifterne til at holde Skridt med Indtægterne. Sølyst opgav han dog ikke, selv efter at hans Hustru var død 1816 og Kredsen var begyndt at tyndes ud.

Kort efter hans Død i 1831 kom Sølyst paa Auktion og overgik til Baronesse Adelaide Løwenstern, f. Komtesse Schimmelmänn. Kun faa Aar blev der Lejlighed til at gøre Brug af Lyststedet, thi 1835 sendtes hendes Mand som Gesandt til Wien og de følgende Par Somre (1835 og 36) beboedes Sølyst af den engelske Minister Sir Henry William Wynn. Haven forpagtedes derefter til en Gartner, man søgte en passende Køber og fandt ham i den bekendte Storhandelsmand J. Th. Suhr.

Det var efter en lang Række Arbejdsaar lykkedes Suhr at bringe paa ret Køl det gamle fædrene Handelshus, som under den kritiske Periode omkring 1813 havde været ved at bryde

sammen. Han havde nægtet sig alt hvad Livet kunde byde paa af ydre Tilløkkelser for paany at grundlægge Husets Velstand. Suhr og hans Hustru, Caroline Falch, en Dame af et oprindelig livligt og muntert Naturel, der i sine Ungpigedage havde hørt til den Rahbekske Kreds, var gledet fra hinanden i de lange Arbejdsaar, hvor Hjemmet var bleven rigt, men trist og koldt. Hun begyndte at ældes, blev døv og mistænksom, og da hun i 1840 var kommet sig efter en svær Sygdom, ytrede hun Ønsker om at købe Sølyst. Suhr raadspurgte først sin Kassebog, som den forsigtige Købmand han var, om han nu ogsaa var rig nok til at tillade sig en saadan Luksus, og da Svaret faldt gunstigt ud, tog han sin Beslutning. Den 15. Decbr. 1840 fik Handelshuset J. P. Suhr et Søn Skøde paa Sølyst af Baronesse Løwenstern.

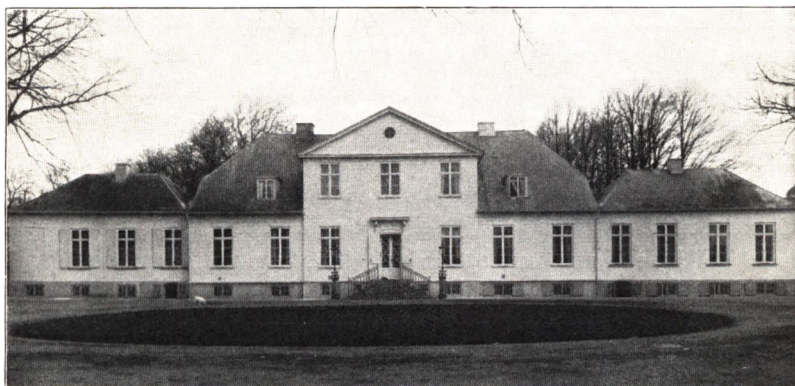
Men det var ikke Suhr og hans Hustru, der satte Præget paa det Liv, som i de følgende Aar rørte sig her. Ægteparret havde kort før paa en Udenlandsrejse lært Joh. Ludvig Heiberg og hans unge Hustru at kende, og Suhr blev snart en ildfuld Beundrer af den store Skuespillerinde. Hendes Personlighed bragte Livsglædens Kilder til at rinde i hans kolde og tørre Købmandssind, og hun vandt hans fulde Fortrolighed. Fra 1844 indtil Suhrs Død 1858 var hun og Heiberg faste Sommergæster paa Sølyst. I den vestlige Sidepavillon havde de ganske for dem selv en stor Havestue, Bibliotekssal i Schimmelmanns Tid, med tilstødende Sovekammer; Husherren opbød alt for at gøre dem Opholdet behageligt, anbragte Klaver i Stuen til Fruens Afbenyttelse, gav hende Raadighed over Kørestald og Have, imødekom Heibergs astronomiske Interesser ved at anskaffe Kikkerter til Sølyst, og gjorde store Selskaber, hvori det berømte Ægtepar dannede Midtpunktet. Husets Frue var naturligvis ikke altid lige begejstret over denne Lysalf, der vel bragte Livsglæden til at spire i hendes Mands Sind, men ogsaa erobrede en Part af hans Hjerte. Hun kunde til Tider vise en stram Optræden over for Fru Heiberg. Den stolte Skuespillerinde, der ellers ikke taalte Tilrettevisninger af nogen Art, bar imidlertid over med hende, bøjede af og viste altid

Fru Suhr den mest udsøgte Opmærksomhed. Da baade hun og Suhr og tillige Heiberg var døde, besøgte Fru Heiberg atter Sølyst en Sommerdag i 1862. »Det var første Gang,« skriver hun til Vennen Krieger, »at jeg efter de gamles Død atter sad ved dette Bord i den bekendte Stue, omgivet af alle de bekendte Genstande, der alle ere mig som gamle Venner; disse sjælløse Ting mindede mig saa stærkt om de Sjæle, der have taget Afsked fra Jorden. Den gode Suhrs Hengivenhed for mig traadte mig saa levende imøde. Gud være lovet, min kære Ven, at jeg kan tænke paa dette Venskab med en Følelse, hvori ingen Bitterhed, ingen Selvbebrejdelse, ingen Anger blander sig.«

J. Th. Suhr efterlod sig ingen Børn og Sølyst overgik derfor 1859 til Brodersønnen Ole Bernt Suhr, som allerede tidligere var traadt i Spidsen for Handelshuset; han døde i Efteraaret 1875 paa Landstedet og hans efterlevende Hustru Ida Suhr, f. Bech, blev Ejer. Datteren Anna Dorothea, Enke efter Generalkonsul Julius Holmblad, fik efter sin Moders Død Arveudlægsskøde 1898, og da hun 1901 indgik nyt Ægteskab med H. V. Nørgaard, blev han Medejer. Af Godsejer Henrik Nørgaard og Hustru købte den nuværende Besidder, Bankdirektør, Etatsraad Emil Glückstadt, Sølyst i Efteraaret 1913.

Til Sølyst knytter der sig saaledes rige Kultur minder. Digterne, fra Pram og Oehlenschläger til Heiberg, har besunget Stedet og det er tit forherligt i Litteraturen. Ved Bygningspragt udmærker det sig ikke, og dog er Hovedbygningen med sine rene, rolige Linjer i al sin Simpelhed af ualmindelig god arkitektonisk Virkning. Den er i det attende Aarhundredes sædvanlige Lyststedsstil, een Etage med Kælder, et Midtparti i to Etager med Frontespice, og med afvalmede Tage. Der foreligger Beskrivelser fra 1767 og 1778, den ældste, fra Tiden umiddelbart efter Fabritius's Ombygning af Frøickens gamle Lyststed, er ret summarisk, den anden noget udførligere. Ved at sammenholde dem indbyrdes og med Bygningen, som den endnu staar, faar man Indtryk af, at mangt og meget er blevet anderledes siden da. Maaler man Husets Grundplan op, viser det sig, at Midtfløjen er den oprindelige Hovedbygning

og her er den gamle Bræddbeklædning ogsaa bevaret; de smalle Sidefløje er fra først af Udbygninger, der i en senere Tid er ombygget og indtaget i Herskabsboligen. Skifertaget er ogsaa af nyere Dato. G. F. Hetsch har i gamle Suhrs Tid (1846) restaureret Sølyst, men har næppe rørt ved Husets Ydre som det stod fra Schimmelmans Tid, og mod Gaarden er det endnu uforandret; kun er ved Indgangstrappens Fod opstillet to af Hans Tegner komponerede Smedejerns-Lyfter, der iøvrigt gaar fortræffelig ind i Husets Stil. Mod Haven derimod

SØLYST

(Facade mod Sydvest; Fotografi)

er den gamle Veranda (hvilket maa være den »Altan«, der omtales i Bygningsbeskrivelsen) i de allerseneste Aar brudt ned og gjort større, og ved Hovedbygningens Østgavl er opsat en halvrund Pergola.

Af Husets oprindelige Udsmykning og Indretning inden Døre er der saa at sige intet tilbage. De Stuer, hvori Statsmanden og Mæenen Schimmelman samlede sin Tids Stormænd og Digtere om sig, er forlængst borte, og de Rum, der var Vidne til det rige Liv, som i Suhrs Tid udfoldede sig paa Sølyst med Heiberg og hans navnkundige Hustru som Midtpunkt, er gaaet samme Vej. Endnu medens Fru Heiberg var aarlig Sommergæst paa Sølyst fandtes i Schimmelmans tidligere Biblioteks-

sal Landskabsdekorationer af en fransk Mester, men baade disse og Bibliotekssalen er for Aar tilbage gaaet Kødets Gang.

I Schimmelmans Tid (1778) var der i Stueetagen to gennemgaaende Værelser fra Gaard til Have foruden otte andre Gemaker og i Tagetagen fire Kamre. Rummene var som i ethvert Herskabshus i Datiden udstyret med hollandske Døre og Laase og engelske Vinduesrammer, i Stuen var Gemakkerne panelede og betrukne med Voksdug og Sirts; i det ene Gemak stod »en Kamin af blaåt Marmor med Gesimser og et indfattet stort Spejl med Sirater« — og den staar der endnu, i den lille Spisestue til venstre for Vestibulen, som det sidste tavse Vidne om, hvad der gennem Tiderne har rørt sig inden for Sølysts Vægge. Spejlet er dog nyt, forskrevet fra Wien. Værelset, hvori Spejlkaminen staar, er i Fru Nørgaards Tid nydekoreret af Hans Tegner. Smuk er den gamle Kamin, pragtfuldt det store Spejl oven over, med de yndefuldt slyngede Ornament, matslebne i selve Spejlfladen, de kraftigt virkende Pailletter i paalagt blaåt Glas og det malede Frugtstykke foroven i Hyrdetidens lidt kælne Smag, der vistnok ogsaa er en Levning fra Schimmelmans Sølyst. Mønstret i Silketapetet, der er vævet i Lyon efter Kunstnerens Udkast, er stemt sammen med Spejlrammens Dekoration, ligeledes Loftstukkaturen og de baadformede Krystallampetter. Fru Nørgaard lod iøvrigt flere Stuer paa Sølyst nyindrette af Hans Tegner. Forstuen er endnu ganske som han har skabt den, med Vægdekorationer i Stuk og med Møbler, tegnet af ham; Interiøret danner en ypperlig Overgang mellem Husets Ydre og Indre. En Rokostue derimod er nu borte — den var maaske ogsaa det mindst karakteristiske af de Tegner'ske Interiører. Den Fløj, hvori saa vidt vides Ægteparret Heiberg plejede at bo, er ligeledes i Fru Nørgaards Tid omdannet til Spisesal af Billedhugger Axel Hansen, dog nu til Dels nyindrettet. Et lille Kabinet i pompejansk Stil fra Suhr-Slægtens Tid staar endnu urørt. Men ellers er der i de allerseneste Aar ud af Sølysts gamle, stilfærdigt fornemme Stuer ved om-

fattende Nedbrydning af Skillerum skabt en Række store, engelsk monterede Sale.

Lyststedet »Kristiansdal«, som 1863-80 tilhørte Fr. V. Hegel, købtes senere af Fru Nørgaard og overgik sammen med Hovedejendommen til Etatsraad Glückstadt, der 1914 har ladet det nedbryde og Arealet lægge til Sølysts Park.

BAGERGAARDEN VILHELMSDAL
(ældre Fotografi)

Af Smaahusene paa Hvidøre, hvoraf Sølyst oprindelig var et, erhvervede Just Fabritius nogle, Schimmelmann andre. En Svoger til Jac. Langebek, Kasserer ved Generalpostamtet Joh. Fred. Pauli købte 1760 af Arved Hansen ogsaa et af disse Huse, beliggende ved den østlige Side af Strandvejen, helt ude ved Vandet, og indrettede det til Lyststed; efter Tidens gængse Skik opkaldte han det efter sin Hustru, Johanne Dixen. Mange Somre tilbragte han dog ikke paa »Johanneshvile«, han døde 1763 og Aaret efter bortskødede Fru Johanne sit Lyststed til

Guldslager Vilhelm Mester fra København, der næppe fik stort mere at gøre med det end give det nyt Navn. Endnu samme Sommer (1764) afhændede han *Vilhelmsdal* til George Heinrich Becker.

Det er allerede fortalt, at Becker flyttede Traktørstedet paa Bellevue til Vilhelmsdal, hvor han ud mod Strandvejen lod opføre et Gæstehus med Rejsestald. Det nye Traktørsted kaldtes saa »Ny Bellevue«. Snart efter døde han og Enken ægtede Simon Hytlinger, der fortsatte Bedriften, indtil han atter 1778 flyttede Traktørstedet tilbage til Bellevue ved Dyrehaven.

Lige over for laa et ganske lille Hus, hvor der boede en Bager, som tillige drev Høkerhandel. Han hed Carl Møller, købte 1782 Vilhelmsdal af Simon Hytlinger og indrettede heri sit Bageri. Vilhelmsdal bestod derefter som Bagergaard lige til 1872 og var kendt vidt om paa Egnen*). Paulis oprindelige »Johanneshvile« var kun et mindre Lyststed i een Etage af Mur- og Bindingsværk og med en Udbygning til Haven foruden et Par Udhuse, men efterhaanden blev det ved Om- og Tilbygning et vidtløftigt Komplex, i to Etager, med grundmurede Gavle helt op til Tagrygningen og i det hele præget af en usædvanlig Soliditet. Heri maa til Dels søges Oprindelsen til Fablen om, at Vilhelmsdal var opført af Materialer fra den længst forsvundne kongelige Gaard paa Hvidøre.

Af Vilhelmsdal og den gamle Skolelod opstod det nuværende *Hvidøre*, der saaledes danner Slutstenen i en lang historisk Udvikling. Gentofte Sogneraad overdrog 1871 Skoleloden til Legationsraad Fred. Chr. Bruun, som Aaret efter købte Vilhelmsdal. Nye Skoler byggedes i Ordrup og Skovshoved, og paa Bakken lod den nye Ejer Arkitekt Joh. Schrøder opføre det nuværende Lyststed, der udstyredes med en for Datiden ukendt Luksus. En Bronzealder-Gravhøj paa Skolens gamle Grund sløjfe-

*) Bagergaarden Vilhelmsdal maa ikke forveksles med Lyststedet af samme Navn, i sin Tid tilhørende Bibliotekar D. G. Moldenhawer, som lod C. F. Hansen opføre en ny, pragtfuld Hovedbygning. Lyststedet Vilhelmsdal laa ogsaa ved Strandvejen, men helt inde paa Hovedstadens egen Grund, Syd for Tuborg.

des, Vilhelmsdal blev senere nedbrudt og udlagdes til Strandhave. Legationsraad Bruun døde 1887, Enken overtog Hvidøre og beholdt det indtil 1906, da hun (ved Skøde af 1. Marts) afhændede det til de to danske Kongedøtre, Dronning Alexandra af England og Kejserinde Dagmar af Rusland.

Det nuværende Hvidøre udmærker sig navnlig ved sin ene-

HVIDØRE
(Fotografi)

staaende skønne Beliggenhed. Efter Kongedøtrenes Overtagelse af Ejendommen er Haven omkring Lyststedet sat i Forbindelse med Strandhaven ved en Tunnel under Vejen og Bygningen er restaureret, men dens oprindelige Skikkelse er i det hele bevaret. Den er i en Art engelsk-italiensk Stil, i to Etagers med Kælder og et firkantet Taarn, der afsluttes i et Kuppelspir. Mod Strandsiden er der en aaben Søjlehal, baaren af Karyatider, der er modellerede af Billedhugger Otto Evens. Udsigten over Sundet, Hveen og den svenske Kyst er vidunder-

lig og fra Søen øjnes langvejs fra den hvide Bygning paa den høje Banke.

Det gamle Hvidøre er som Lokalitet yngre og vistnok selv en Del af den Egn langs Stranden, der oprindeligt bar Navnet *Skovshoved*. Navnet findes uforandret langt tilbage i Middelalderen, blot med gammeldags Skrivemaade, thi konstruerede Former som »Skovsodde«, der kan træffes i det attende Aar-

SKOVSHOVED
(ca. 1830; Radering)

hundrede, har ingen historisk Hjemmel. I Københavns Stadsret af 1294 (og iøvrigt allerede i et Aktstykke af 1275) nævnes Scogshoueth i Forbindelse med Bestemmelserne om Roskildes bispens Ret til herreløse Skibe uden at der iøvrigt fortælles noget af positiv topografisk Interesse om dette Sted.

Øde har det vel været undtagen i Fisketiden, da Livet langs Sundets Bredder pulserede saa stærkt. Ved Middelalderens Slutning (1498) omtales et Sancte Anne Kapel ved Skovshoved, der kan have været et kirkeligt Tilflugtssted for dem, der i Fisketiden søgte til Stranden og slog deres Boder op, men dog snarere et Hospital eller Nonnekloster, der maaske er indstiftet af Kong Hans's fromme Dronning Kristine. Der vides yderlig

lidt om det. En tilfældig Notits blandt Dronningens Regnskaber oplyser, at en Kvinde ved Navn Mette, der havde haft Ophold i Kapellet, var død og havde efterladt sig Penge og Klenodier, der nu tilhørte Kapellet og for hvilke der skulde gøres Dronningens Rede; ellers er denne Stiftelse ganske ukendt. Under Grevens Fejde nævnes Skovshoved og Hvidøre i alle Kilder til Krigens Historie som det Sted, hvor Grev Kristoffer af Oldenburg 1534 paa de titusinde Martyrers Dag (22. Juni) gik i Land med sine Stridsmænd uden at møde Modstand.

Har Skovshoved i Middelalderen været et Fiskerleje i Lighed med Dragør, hvor Hytter og Boder stod tomme uden for Fangsttiden (uden iøvrigt paa langt nær at være af samme Betydning), saa havde det i hvert Fald omkring Aar 1600 en fast Befolkning, der levede af Søen. Talrig var den ikke; der var ti Husmænd, som hver gav Kongen en Fjerding Torsk aarlig i Afgift af den Jord, deres Hus stod paa; hvoraf tillige ses, at det var Fiskere. En af Indvaanerne opføres i Lenets ældste Jordebøger som boende »ved Thorbeck«, hvilket tyder paa, at Skovshoveds Udstrækning mod Nord oprindelig er regnet mindst til det nuværende Taarbæk. Kysten langs Hvidøre var allerede da udskilt som selvstændig Lokalitet, og midt i Aarhundredet er ogsaa Taarbæk i Jordebogen skilt fra Skovshoved. Paa Kristian den Femtes Tid er Skovshovedhusenes Antal 11 (9 Landgildehuse, 2 Holdshuse) og alle Indbyggerne driver Fiskeri i Stranden, »naar dens Tid er,« baade med Sildegarn og Flyndergarn, kun en Enke og en fattig gammel Mand satte blot Kroge ud; Agerjord og Eng hørte der ikke til disse Bosteder, kun lidt Kaalhave til hvert Hus. I det attende Aarhundrede stiger Tallet paa Fiskerhuse ved Skovshoved stærkt; ved Krigsjordebogens Indrettelse 1718 er der 26 Huse, hvoraf flere beboes af to Familier.

Det var en fattig og af Uheld hjemsøgt Befolkning. Under den store nordiske Krig led Fiskerne megen Skade, Baade og Garn ødelagdes eller opsnappedes af Svenskerne, de blev selv i flere Tilfælde taget som Krigsfanger og i aarevis holdt tilbage. Efter Fredens Slutning rettede de i Sommeren 1721

en Memorial til den nykronede Dronning Anna Sofie om at faa Erstatning for de mistede Redskaber, da de intet havde »at leve af uden det blaa Vand« — men forgæves. Ikke blot Menneskefejde, ogsaa Naturens onde Luner hæmmede dem i deres Næring: Drivisen tog 1735 99 af deres Garn, andre Aar slog Fiskeriet fejl. Faa eller ingen havde Bagerovn eller Bryggerkedel i Huset og maatte Vinteren igennem tage Brød og Øl

HUSE VED STRANDVEJEN I SKOVSHOVED
(Fotografi)

paa Kredit i Kroen, indtil de om Sommeren atter kunde begynde at fiske; Kromanden fik af den Grund Lov til selv at brygge Øl og brænde Brændevin, en af alle Kromænd og Traktører stærkt efterstræbt Gunst. Om Vinteren kneb det haardt med Ildebrændsel. Fem-seks Familiefædre med deres Koner og Smaabørn klumpede sig sammen om en fælles Arne, og saa gik det paa Omgang at levere Husrum i de smaa Hytter, mens Krofar maatte borge dem Føden indtil bedre Tider. Intet Under derfor, at de uden Forlov forsynede sig med Brænde fra Dyrehaven, naar Lejlighed tilbød sig, og det var baade humant og forstandigt, at Kongen paa Foranledning af Regimentsskriveren

ydede hver Familie af Moserne i Dyrehaven 2 Skovlæs (eller 6 Bønderlæs) Tørv aarlig fra 1745. Der boede paa dette Tidspunkt 64 Fiskerfamilier ved Kysten fra Skovshoved til Skodsborg.

Paa Fiskerbefolkningens Vindskibelighed var der lagt stramme Baand ved Oprettelsen af det københavnske Fiskekræmmerlav (1696). De privilegerede Sø- og Strandfiskekræmmere fik Lov til at købe op langs Kysten til Helsingør, navnlig i Skovshoved og Vedbæk, for at Fisken kunde være billigere i København, men al anden Forprang og Opkøb blev forbudt; Fiskerne selv havde ikke Ret til at drive Handel i det større, dog var det ikke forment dem at sælge paa Akseltorv i København den »Guds Velsignelse af Fisk de med deres egen Flid at Stranden kan fange«. Sildefiskeriet gav endnu ved Midten af det attende Aarhundrede mest Udbytte, men ogsaa Makrel, Hornfisk, Torsk, Flyndere, Tobiser, Stenbidere, Krabber, Rejer og Aal hørte til Skovshovedfiskernes Produkter. »Disse Fiskere,« fortæller en samtidig Topograf, »sælge Fiskene ferske udi København, og af det Slags, som kan konservere sig levende udi Kurve, bære Kvindfolkene i Hobetal udi saadanne Machiner, paa deres Ryg bunden, til København, og naar de have solgt Fiskene, proviantere de sig med adskillig, som de pakke igen udi Kurven og bære hjem«. Skovshovedkonernes karakteristiske Fiskekurv, der vel knap nok er gaaet af Mode endnu, beskriver han meget nøje: »Denne Kurv,« siger han, »er saaledes flettet og indrettet, at den er lidet hul paa den Side, der slutter sig paa Ryggen og hviler ligesom paa Hofterne; den bindes fast over Skuldrene og under Armene, saa at derudi en stor Tyngsel uden særdeles Besværlighed kan bæres, da de og tit og ofte betjene sig af tvende Stokke, som de stikke bag ud under Kurven mulig for at holde Tyngselen udi desbedre Balance«.

Kromanden i Skovshoved var i de onde Aar et Forsyn, som Lejets Indvaanere maatte stole paa. *Kroen* selv var meget gammel. Den eksisterede omkring 1660, thi da Kromanden i 1681 fik kongeligt Brev om, at hans Søn maatte følge ham i Næringen, havde han siddet i Skovshoved Kro i tyve Aar. Det

var oprindelig et Hus som de andre Fiskerhytter, vistnok med lidt større Have, og Kromanden regnedes for Husmand som Lejets øvrige Indvaanere; han maatte købe Kroens Bygninger og tage Grunden i Fæste og i hvert Fald i det attende Aarhundrede løse sin Krobevilling i Rentekammeret. En af Kromændene hed Arved Hansen (til 1752), en anden Conrad Stelling; af hans Enke købte Svigersønnen Jens Rostgaard 1761 Skovshoved Kro. En Augustaften et Par Aar senere (1764) lagdes den i Aske, da Stedets Kælderpige, der skulde vise en logerende Jøde op paa sit Kammer, ikke var forsigtig nok med sit Lys, og Brandskæret vakte i København saa stor Bestyrtelse, at man sendte Stadens mest mobile Brandsprøjte »Jagthunden« til Undsætning. Men Kroen brændte alligevel ned og et Hus ved Siden af tillige. Da Jens Rostgaard Aaret efter havde faaet den bygget op paany, bestod den af en ca. 25 Al. lang Hovedbygning i en Etage, grundmuret, med teglhængt brudt Tag og Trefags-Kvist, store straatækte Stalde og Udhus, og endda fik Krobygningerne en større Udvidelse i 1767.

Kroen er nu Badehotel, en imponerende Bygning i flere Etager, men var allerede da statelig efter Stedets Omstændigheder; thi Lejets øvrige Huse var endnu i første Halvdel af det nittende Aarhundrede bitte smaa og med Huslodder, der ofte kun strakte sig over 200-400 Kv.-Alen. Største Delen af de mindste Huse er nu forsvundne, dog ligger hist og her endnu et tilbage. Hver Fisker holdt Gris, og da Husrummet var knapt, traf man de velnærede Dyr overalt, solende sig paa Vej og Strand; men omsider blev der nok af nogle Autoriteter, der ikke havde tilstrækkelig Sans for det maleriske, udstedt Forbud mod Skovshovedsvinenes altfor ubundne Tilværelse. De fleste af Husene laa i Landsiden af Vejen, en Del ogsaa i Strandkanten mellem »Stejlepladserne«, hvor Garnene røgtes og tørres. Beliggenheden derude kunde være farlig nok; i Februar 1865 skruedes Isen saa haardt op paa Skovshovedstranden, at den halvvejs væltede et af de mest udsatte Fisker huse. *Havn* blev der først anlagt 1869 paa Initiativ af en Række Mænd, der var knyttet til Gentoft Sogn, bl. a. Sogne-

foged Vilhelm Nielsen, Provst Boisen og Etatsraad O. B. Suhr, og paa den yderste Mole er rejst en Sten med Tak fra »Fiskeren, hans Børn, hans Kvinde«. 60 Fiskerbaade er f. T. hjemme-hørende i Skovshoved Havn.

Nu lever ikke Skovshovedfiskeren af Fangsten alene. Vel havde Hovedstadens Indvaanere allerede i det attende Aarhundrede en stærkt udtalt Tilbøjelighed til landligt Sommerliv,

SKOVSHOVED HAVN
(Fotografi)

men man søgte Idyllen, ikke Stranden. Søen blev først en betydende Faktor, da Badelivet i det nittende Aarhundrede kom paa Mode, og navnlig i sidste Halvdel af Aarhundredet søgte Sommergæsterne i stort Tal til Skovshoveds smaa Huse. Lyststeder og Villaer groede op paa Fiskerlejets Jord (»Edingbourg« ved Hvidøre hører til de ældste Landsteder i Skovshoved) og efterhaanden som Strandvejens Kommunikationer udvikledes, fulgte de store Lejekaserner som tro Følgesvende. I Skovshoved ligger ogsaa det »Nordsjællands Elektricitets- og Sporvejs-Aktieselskab« tilhørende Værk (opført 1903), der leverer

Elektricitet til Sporvejene i Gentofte Sogn og tillige til privat Forbrug i en Række omliggende Kommuner.

Kirke har Skovshoved først faaet i de allersidste Aar. Den er opført af Arkitekt Alfred Brandt og indviet 17. Oktbr. 1915. Kirkebygningen er i romansk Stil, bestaar af Skib, Kor og Side-

SKOVSHOVED KIRKE
(Fotografi)

skib med Taarn, og er opført af røde Sten paa en Sokkel af Granit og med rødt Tegltag. Koret ligger i Sydvest, Taarnet i Nordøst. Korrundingen er med Arkader, udfyldte af Blindinger, Taarnets Spir er muret, i Kubeform. I Skibets Gavlvæg er udsmykket med fire hugne Sandstensfigurer i halv Relief, er Hovedindgangen. Indvendig er Skibet dækket af en Tøndehvælving, Koret af en halvrunder Hvælving, Væggene er kalkede,

Glasmalerier findes i Koret og i Hovedskibets Gavl. Altertavlen er trefløjet med Topstykke, udstyret med Søjler og Snitværk, Alterbilledet forestiller Kristi Fødsel, malet 1903 af Axel Helsted; af Kirkens Inventar lægger man iøvrigt Mærke til Sandstensfonten med ciseleret Messingfad og rigt udskaaen Egetræsbaldakin. Sideskibet, der ligesom Hovedskibet er overdækket

STRANDVEJEN MELLEM CHARLOTTENLUND OG SKOVSHOVED

(Fotografi)

af en Tøndehvælving, men ved Bjælkeloft delt i to Etager, benyttes til Forsamlingssal.

Strandvejen Syd for den egentlige Fiskerby indtil Charlottenlunds Indhegning laa ubebygget langt ned i Tiden. Strandsiden var Oredrev, Landsiden hørte til Ordrup Bymark, var stærkt bakket og beherskedes af nogle store Gravhøje, de saakaldte »Skjoldhøje«. To laa samlede lidt Nord for Charlottenlund, en tredje (nu sløjfet) nærmere ved Skovshoved. Ved Udskiftningen tilfaldt disse Arealer dels Skjoldgaarden, som tog

Navn efter Højene, dels Teglgaarden. A. P. Bernstorff købte 1770 af Bonden paa Teglgaarden et Stykke Jord paa 3 Tdr. Land Vest for Skovshoved Kro, nær Stranden, hvor han vilde lade Jærdin opføre en Pavillon. Den berømte Bygmester fandt Beliggenheden henrivende, men Planen blev til intet under Struenseetidens indtrædende Omskiftelser.

I 1785 afhændede Bernstorff dette Areal til Etatsraad Conrad Hauser, en københavnsk Storkøbmand, der navnlig senere, efter det ødelæggende Bombardement 1807, drev en udstrakt Byggevirksomhed i Hovedstaden; Hauserplads og Hausergade bærer endnu hans Navn. Han byggede her (om ikke paa Bernstorffs tidligere Jord, saa dog meget tæt ved) en Lystgaard, som han efter sin Hustru kaldte »Karenhøj«. Den tilhørte 1805-12 Assessor Hans Rosenkilde og fik af en følgende Ejer Navnet »Ellensborg«. I 1822 kom den paa Auktion og købtes af den bekendte Godsejer og Legatstifter Chr. Rønnenkamp, som for tredje Gang gav den Navn; han kaldte den *Strandhøj* og lod det nye Navn fastslaa ved kgl. Konfirmation (af 28. Febr. 1823). Lyststedet frasolgte han 1836, da han købte Næsbyholm og Bavelse, Skjoldhøjene beholdt han til 1846.

Til Lyststedet hørte nemlig de to sydlige Skjoldhøje; Hauser havde købt dem 1785 og de var senere fulgt med Karenhøj. Der havde iøvrigt været en livlig Handel med de tilliggende Jorder, Hauser og de følgende Ejere havde baade købt, solgt og mageskiftet, og i Rønnenkamps Tid hørte der ca. 25 Tdr. Land til *Strandhøj*, der sammen med en større mellemliggende Lod, som Kromanden i Skovshoved allerede 1769 havde købt af Skjoldgaardens Jorder, udgjorde hele Strækningen langs Strandvejen fra Skovshoved til Charlottenlund. Der fandtes kun ganske faa Huse. Helt nede under Skovhegnet laa allerede omkring Aar 1800 et Lyststed, der kaldtes »Rolighed«, og lige foran, nærmere ved Vejen, opførtes senere (før 1850) et andet, der fik det stygge Navn »Malicenborg«, som Sagnet fortæller fordi Bygherren for at hævne sig paa »Roligheds« Ejer, der ikke vilde afstaa sit Hus, spærrede ham al Udsigt. Det var ikke blot en folkelig Benævnelse, det findes i retslige Aktstykker.

Paa Strandsiden stod en Sten, et »Gravminde over fem den 2. April 1801 faldne Mennesker«; den staar endnu, gemt i en af Haverne (»Bakkely«, Strandvejen Nr. 188). Først i sidste Tredjedel af det nittende Aarhundrede er denne Strækning udstykket. Paa Skjoldgaardens Jorder er 1891 anlagt en Væddeløbsbane for Travsport og ud mod Strandvejen har rejst sig nogle af de prægtigst beliggende moderne Lyststeder i Gentofte Kommune, bl. a. »Skjoldhøj«, »Lindehøj« og »Øresundshøj«.

FRA CHARLOTTENLUND SKOV
(Fotograf)

CHARLOTTENLUND

NORD for København maa der i gammel Tid, saa vidt man kan skønne af de ikke meget fyldige Efterretninger der foreligger, langs Kysten have strakt sig et bredt Skovbælte. Mod Stranden har det aabenbart været temmelig sammenhængende og jævnt afskaaret, ind mod Landet mere uregelmæssigt, afbrudt af store ryddede Lysninger, hvor Gaarde, Huse, selv hele Landsbyer havde Plads. Ikke langt fra Hovedstadens Nordgrænse maa denne Skovstrækning have taget sin Begyndelse. I det nuværende Charlottenlund findes enkelte Ege, hvis Alder naar op mod tre à fire Hundredaar, og bag ved Skovshoved og Hvidøre, paa den høje bakkede Kyst, har der utvivlsomt staaet tæt Skov. Kirsten Munk holdt i 1630erne Stævnemøder med Rhingreven i »Skoven ved Skovshoved«, hvoraf store Dele dog allerede midt i Aarhundredet faldt for Øksen; i Febr. 1658 gav Kongen Frans Brockenhuus, den Gang

Lensmand paa Københavns Slot, Ordre om at udvise et Parti Skov ved Skovshoved, der kunde prisgives til Ildebrændsel i København. Det er formodentlig Skovstrækningen Nord for Charlottenlund, der er forsvundet ved denne Lejlighed, og hvad der er levnet, har Svenskerne i den følgende Vinter nok vidst at gøre Brug af.

Charlottenlund var den oprindelige Dyrehave til Ibstrup. I 1636 omtales et Skovvogterhus, der »staar ved Vejen fra Vor [Købsted] København til Vor Købsted Helsingør udi *Ibstrups Dyrhave*«. Der kan ikke menes den nuværende Dyrehave, som endnu ikke var anlagt, og hvoraf Stokkerup By endnu optog et betydeligt Areal, netop ud mod Helsingørsvejen. Ogsaa denne Skov har utvivlsomt lidt stærkt under Belejringen 1658-59, og man forstaar da bedre, at Kongen ved et aabent Brev af 19. Juni 1663 kunde overlade sin betroede Kammertjener Jakob Petersen »den liden Dyrehave ved Ibstrup«, ikke som Skænk og Gave, men i en Slags Arvefæste, der kunde ophøre, naar Kongen ønskede det. Maaske var Meningen blot, at Jakob Petersen skulde beholde den nogle Aar for at faa Skik paa Skoven igen (omtrent saaledes har man sig ad for at faa Ibstrup genopført efter Krigen), thi Kongen betingede sig udtrykkelig Forkøbsret til de Bygninger, der blev rejst, og endda Ret til at købe dem naar som helst for en rimelig Penge. Skovens geometriske Figur var da noget mere uregelmæssig end nu. Den løb spidst ind mod Landet; mod Stranden var den 1178 Al. lang, i Nordhegnet 1498, mod Vest kun 752 og i Syd 1252 Al.

Det er bekendt nok, at Jakob Petersen fik Lov til at drive Værtshus i Skoven og netop i den Hensigt fik den overladt. Han maatte selv brygge, desuden skænke Vin og fremmed Øl for sine Gæster og der maatte ikke oprettes flere Kroer mellem København og Rungsted end der allerede fandtes. »Det maa og«, hedder det videre i hans Krobrev, »alle og enhver uden Undersked udi samme Værtshus være tilladt Bryllup, Barsel eller anden Samkvem og Konvent at lade anrette. Han maa og ved samme Værtshus lade anrette allehaande Leg og

Spil til Tidsfordriv, saasom Pirkentafel, Klodsbane, Paillemaille og andet deslige, saa og alene og ingen anden udi København uden ved samme Værtshus at maa lade holde saa mange Hyrekarosser til at leje som han lyster, saavel som Spiljagter, Baade og allehaande Slags smaa Fartøj til at spadsere med paa Vandet, med alt andet, som hos et Værts- og Lysthus tilhøre kan.«

FRA CHARLOTTENLUND SKOV
(Fotografi)

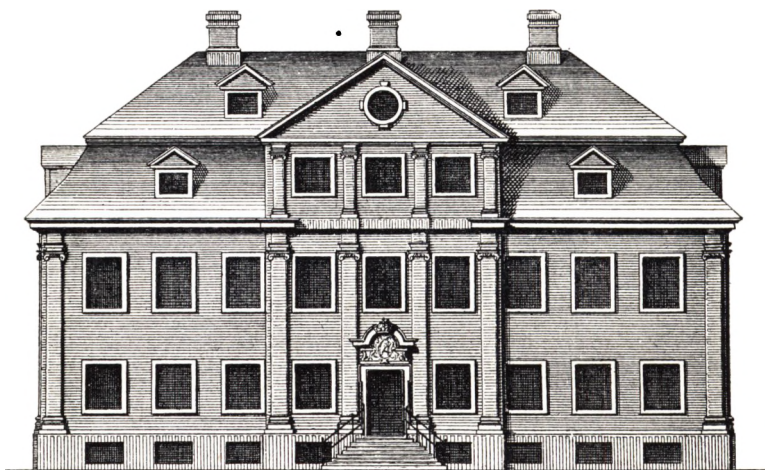
Dette er tit citeret. Hyppig er tilføjet, ogsaa af nærværende Forfatter andet Steds, at dette Forlystelsessted vistnok slet ikke blev til noget, fordi Jakob Petersen Aaret efter faldt i Unaade og maatte rømme Landet. Meget tyder dog paa, at Værts- og Lysthuset kom i Stand, omend Bevillingen maaske ikke er udnyttet i alle Enkeltheder. Jakob Petersen optog som Interessent — hvad han havde Ret til efter det kongelige Brev — den foretagsomme Generalmajor Henrik Ruse; Bygninger blev opført (hvori Jakob Petersen skal have modtaget Kongefamilien) og i Eftersommeren 1664 stod begge Parthavere

i Akkord med Gentofte og Ordrup Bymænd om noget Jord, som ogsaa blev indtaget til Skoven. Ruse drog først 1667 til Norge og havde altsaa mere end Tid nok til at bortforpagte det nye Forlystelsessted efter Jakob Petersens Flugt. At det 1671 kaldes »Freudendahl« kunde maaske ogsaa tyde paa, at det nu var et Sted, hvor man søgte hen for at nyde landlige Glæder.

Netop dette Aar traadte imidlertid Ulrik Frederik Gyldenløve i de to Parthaveres Sted som Besidder. Ruse overdrog ham ved Skøde af 1. Maj 1671 Bygningerne og saa meget som hans Ret iøvrigt var til den lille Dyrehave, medens Jakob Petersen 28. Juli afstod sin Part tillige med de Værts- og Lysthusrettigheder, han havde faaet ved Kongens aabne Brev, og endnu samme Sommer blev Kontrakten med Bymændene om Jorden Nord og Vest for Dyrehaven fornyet. Begge de to tidligere Parthavere var fraværende, Ruse i Rendsborg, Jak. Petersen i Amsterdam. Gyldenløve ofrede en Del paa Bygningerne, lod grave Grøfter og Fiskedamme i Skoven og indrette »Lystgange«, og for at holde ham skadesløs gav Kongen ham ikke blot Bekræftelse paa Overdragelsen, men tilskødede ham den lille Dyrehave til Arv og Ejendom (1672). Skovens Udstrækning var nu, efter at dens Omraade var afrundet, 1830 Alen i Længden, 1200 Alen i Bredden, hvilket dog kun saa nogenlunde svarer til dens nuværende Areal. En tysk rejsende, der 1673 hastig drog gennem Sjælland, giver Gyldenløves Dyrehave det snurrege Navn »Kukkuksholm«. Hvis det ikke er en Misforstaaelse eller en Forvanskning, saa er det i hvert Fald et Navn, der aldrig vandt Hævd. Den lille Skov kom i de følgende Par Menneskealdre, baade officielt og i Folkemunde, til at hedde *Gyldenlund*.

Ikke nogen lang Aarrække forblev Gyldenløve i Besiddelsen; Kongen krævede Lunden tilbage og til Gengæld fik Gyldenløve Skjoldnæsholm i Ringsted Herred. Kristian den Femte gav ham Skøde paa denne Hovedgaard i Sommeren 1683, men længe forinden, senest i Foraaret 1682, havde Kongen overtaget Gyldenlund. Skoven bestod den Gang fortrinsvis af ung

Eg med Underskov af Hassel. Jordbundens Planterigdom var saa stor, at den kongelige Botanicus Peder Kylling 1684 kunde udgive en »Catalogus plantarum« over Vækster i Gyldenlund, der omfattede ikke mindre end 404 forskellige Arter. Bogen var efter Tidens Skik dediceret Kongen og i Forordet omtales Gyldenlund som et Sted, »ej af megen Storhed, men dog stor af Urters Mangfoldighed«, et Sted, der »viser Havet med sine

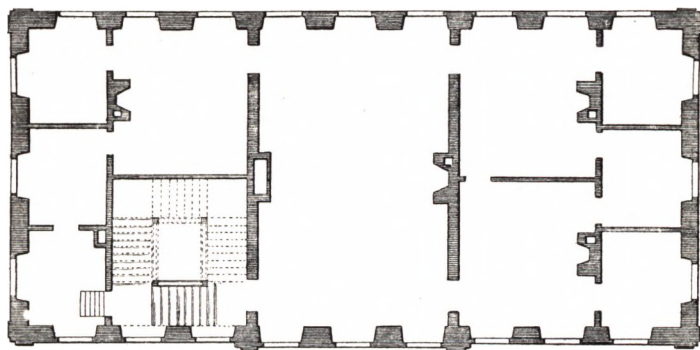
CHARLOTTENLUND SLOT I CHARLOTTE AMALIES TID
(Østside. Efter Thurah; Kobberstik)

Skibe uden for sig« og »føder Træer og Urter inden i sig«. I den lille Bog, der skal være af betydelig botanisk Interesse, er tillige opbevaret et naturbeskrivende Digt af Peder Syv, sendt Vennen Peder Kylling i Anledning af hans Forfatterskab, og hvori Digteren bl. a. finder følgende poetiske Udtryk for Gyldenlunds Mangfoldigheder:

.. Alt af Naturen her rigeligt ydis
Jorden hun gryller af alle slags Frø,
Det Feder-Vilt vrimler i Luften oc frydis
Fisken oc lyndis i dybeste Søe.*)

*) gryller = vrimler; lyndis = samles.

Ogsaa i Gyldenløves Tid opretholdtes Lysterberget — der nævnes en Traktør Johan Kok — og ved Kongens Overtagelse af Ejendommen blev det fornyet. For 100 Rdr. aarlig bortforpagtedes Gyldenlund allerede fra 1. Maj 1682, dog halveredes Afgiften for det første Aar, »saasom Stedet«, som det hedder, »befindes saa godt som øde«. Meningen er, at Husene var i Forfald og trængte til Røgt. Forpagteren fik Raadighed over hele Gaarden og maatte deri holde frit Værtskab og Gæstgiveri paa samme Maade som andre Kromænd; i de fire Fiskeparker

CHARLOTTENLUND SLOT I CHARLOTTE AMALIES TID
(Grundplan efter Thurah; Kobberstik)

maatte han sætte Fisk til Brug i sin Næring, og Godtfolk, der undte ham Søgning, maatte spadsere i Skoven til Fods og spise under Træerne, men ingen maatte komme i Karosse eller overhovedet føre Heste med i Lunden. Man søgte aabenbart at skabe Betingelser for et velindrettet folkeligt Forlystelsessted, og Forpagteren havde da ogsaa bestemt Paalæg om at holde rent ude og inde, »saa de lusterende kan have Behag Stedet at besøge«. Ligesom Tilfældet var ved Fasanhaven skulde Kromanden føre Tilsyn med Skoven. En Aarrække stod denne Ordning ved Magt under skiftende Forpagtere. Det synes at have været Folk af nogen Anseelse. De tidligste var Chr. Stidsel (fra 1682), Oluf Olufsen (fra 1685) og Johan Drewis eller Drewsen paa Strandmøllen (fra 1695).

Gyldenlund var dog andet og mere end blot et offentligt Traktørsted. Gyldenløve havde allerede et Lyststed i Lunden og Kongen lod det vistnok ombygge 1690. I 1693 omtales et »kongeligt Lysthus« foruden Gaarden, hvori Oluf Olufsen boede. Gaarden laa nede mod Stranden, hvortil en Port vendte ud, medens Lysthuset sandsynligvis har haft sin Plads hvor Slottet nu staar, i Samlingspunktet for de fire udhugne Veje, der delte Lunden i regelrette Firkanter og hvoraf den ene senere fortsattes i Alleen til Jægersborg, den anden i Jagtvejen over Kristiansholm til Dyrehaven. I Lysthuset var der to Sale, en foroven og en nedenunder, med ualmindelig mange Vinduer; øjensynlig var der lagt Vægt paa Udsigt til alle Sider og Huset var hverken beregnet til Natteophold eller Vinterbrug, thi Sengekamre og Ovne var der ingen af. I Gaarden fandtes Storstue og Dagligstue foruden de nødvendige Kamre, blandt Staldene ogsaa en »Kongens Stald« og i et Par af Lysthavens fire Kvarterer var Majestæternes Navneslyng kunstfærdigt anlagt i Buksbom. Alt viser, at Gyldenlund allerede i Kristian den Femtes og Frederik den Fjerdes Tid var et kongeligt Lyststed, egnet til Sommerudflugter, naar Hoffet residerede paa Jægersborg.

Store Havefester fandt Sted i den lille Lund. I Septbr. 1684 holdt Kongen Maskerade i Haven, hvor der i den Anledning var illumineret med Skibslyster. I 1702 blev der paa Dronningens og Prinsesse Sofie Hedevigs Fødselsdag (28. August) truffet omfattende Festarrangementer. »Samme Højtids-Herlighed«, fortæller Postrytteren, »bestod udi et meget prægtigt Traktament, hvormed det højkongelige Herskab samt fremmede Potentaters Gesandter med Ridderskabet og de[t] ganske kongelige Hof blev under Trompeterne[s] og Herpukkernes Lyd opvartet udi de der neden for Lysthuset opførte Telter efter at den beskikkede Jagt tilforn var fuldbyrdet. Mød Aftenen fremstilledes adskillige kunstige Lysninger og Illuminationer baade paa Vandet og paa Landet. Paa Vandet saa man en meget kunstig Bygning flyde, 140 Fod lang og 110 Fod høj, udsprødet med henved 6000 Lys og Lamper; derudi fremskinnede

H. K. M. Dronning Lovises og H. K. H. Prinsesse Sophia Hedevig deres Navne, vel 32 Fod høje, og den over begge Navne Kgl. Krone af skikkelig Størrelse, derom allehaande hængende Pry-

CHARLOTTENLUND SLOT: FRONTPARTI AF DET GAMLE SLOT
(ældre Fotograf)

delsler og Festons, hvilken Fryde-Lysning og Lys varede ud paa Natten til Klokken halvgaaen tre. Deriblandt blev mangfoldige Gange fyret af den der bag liggende Kgl. Jagt og Postillon, medens der blev spiset i Gyldenlund« etc. etc. Det kgl. Lysthus, der kun kunde rumme et Faatal af de mange Gæster, var udsmykket med Blomster, paa Taget var rejst en stor

Lanterne, rundt omkring var der anbragt »Kunst-Lysninger« — 3: illuminerede Grupper og Figurer med latinske Tankeprog — og i et interimistisk Operahus (hvilket efter Datidens Terminologi blot betyder Skuespilhus) forlystede de franske Hofkomedianter Selskabet med Komædie. Referentens tørre Beretning, der utvivlsomt er udgaaet fra Hofkredsen selv og mærket af dens stive Etikette, giver trods alt et ypperligt Indtryk af det pragtfulde Hofliv, der i Rokokkoens tidligste Dage kunde udfolde sig paa Gyldenlund.

Skoven benyttedes som Dyrehave langt ned i Tiden. Omkring Aar 1700 holdtes der fremmed Vildt, ostindiske og oldenborgske Dyr. I Begyndelsen af Frederik den Fjerdes Tid var der Stutteri og Kongens Hingste blev om Sommeren sat derud paa Græs. Under Pesten 1711, da det ikke fandtes raadeligt at lade Flaadens Mandskab komme i Land i Hovedstaden, holdtes Torv hver Tirsdag og Fredag ved Gyldenlund, og herfra provianterede Skibene; hvad der blev tilovers bragte Bønderne paa Markedet i København Dagen efter, som var ordinær Torvedag.

I Aarhundredets andet Aarti fik Kronprins Kristian (VI) som sytten-attenaarig Yngling overladt Gyldenlund for sin egen Person. Gennemgribende Reparationer, der maa have nærmet sig en Ombygning, paabegyndtes i Sommeren 1717 under Ledelse af Generalbygmester Ernst, og næste Aar stod Gyldenlund færdig til at modtage sin unge Herre. Billedhuggeren J. C. Sturmberg, som senere udførte den store Fronton til Kancellibygningen i København, leverede Skulpturer til Kronprinsens nye Lyststed. En Hofmand fra denne Tid, der har efterladt sig en omfangsrig Dagbog, omtaler det som »ein schönes Haus«, Pontoppidan som »ein kleines, aber propres Lust-Haus«.

Til Gyldenlund knytter sig som bekendt ogsaa de mislykkede Forsøg paa at bortføre Kronprins Kristian til Sverig midt under den store nordiske Krig. Udfor Lunden var en Bro, oprindelig opført til Landstigning for Prinsens Moder, Dronning Louise, ved hendes første Ankomst til Danmark. Peter den Stores Armé havde 1716 indskibet sig her, efterat Landgangen

i Skaane var opgivet, og iøvrigt var der helt ned i det nittende Aarhundrede Rester af Broen tilbage. Her laa i Sommeren 1718 den engelskfødte Fribytter John Norcross paa Lur i en Baad bemandet med svenske Matroser og flere Gange var den unge Kronprins ved at falde i Hænderne paa ham. Navnlig

KOBBER

til »John Norcross Levnet og Trekker»,
udg. af C. P. Rothe, Kbhvn. 1756

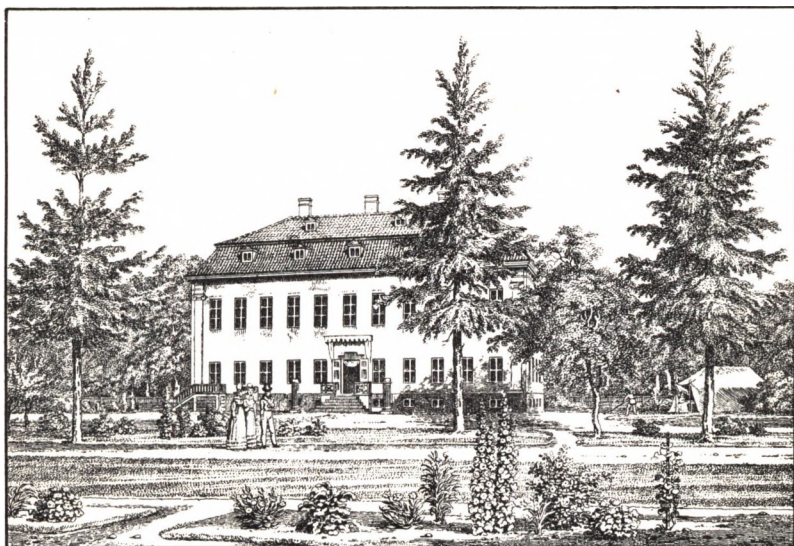
første Gang, da Kronprinsen var redet ud med fire-fem Led-sagere, var det paa et hængende Haar gaaet galt. »Norcross, der laa skjult med sin Baad under den lange Bro, der er ved Gyldenlund,« fortæller Casp. Peter Rothe i sin Bog om denne mærkelige Pirat, »glædede sig ved et saadant Syn og mente nu var Spillet vundet; dog blev der intet af til alle danskes Glæde, efterdi der just samme Dag, som Norcross i Forhøret tilstaar, vare en stor Hob af Københavns Indvaanere kørt,

reden og gaaet ud, for at forlyste sig ved dette behagelige Sted.« Siden skaffede John Norcross sig en stor svensk Fregat og forsøgte at lokke Prinsen ombord og sejle bort med ham, men ogsaa dette Anslag mislykkedes. En Del Aar efter blev han greben og sat i Fængsel for Livstid, en Tid lang som bekendt indesluttet i et Bur af svære Egebjælker.

Endnu 1719 blev Gaarden paa Gyldenlund forpagtet bort til Gæstgiveri og paa de samme Vilkaar for Publikums Adgang til Skoven som for en Menneskealder siden, men i den nærmest følgende Tid (før 1724) blev Gæsteriet nedlagt. Navnlig i Jagttiden søgte Hoffet stadig til Kronprinsens Lystslot (der over Kristiansholm stod i Forbindelse med den store Dyrehave), af og til arrangeredes der særlige Adspredelser under Jagtpartierne; meget omtalt i Datiden var nogle Ildslukningsprøver, bl. a. paa et brændende Skib i Stranden, som Major Chr. Oetken i 1722 lod anstille i Kongehusets og Jagtherrerne Nærværelse. Indtil sin Tronbestigelse beholdt Kronprinsen Gyldenlund, men faa Uger efter Faderens Død skænkede han ved Donationsbrev af 27. Oktbr. 1730 sin eneste Søster Prinsesse Charlotte Amalie Stedet, der endnu kaldtes den »liden Dyrehave«. Med Gaven fulgte en Sum paa 1000 Rdr. aarlig til Bygningernes Vedligeholdelse.

Prinsessen lod Lystslottet ombygge fra Grunden, under Ledelse af Kommandanten i Kuppet, H. H. Scheel. Byggematerialer fik hun for en Del fra Københavns Slot, som Kristian den Sjette straks da han blev Konge lod nedbryde. Thurah henfører Ombygningen til 1733, et Aarstal, der gaar igen hos alle senere Topografer, men sikkert er det, at der allerede i Novbr. 1731 afgaves 66 Vindueskarme fra det gamle Slot til Brug for Prinsessens Byggeforetagender paa Gyldenlund. Da den nye Bygning stod færdig, lod hun Stedet kalde *Charlottenlund*. Efter en Optegnelse af Jac. Langebek skal Kongen paa en Rude have indridset de bekendte Linjer: »Guldenlund muß fort, Charlottenlund heist dieser Ort«, som Prinsessen siden lod indramme og hænge op i et af Kabinetterne. I et halvt Aarhundrede boede den ugifte Charlotte Amalie om Sommeren

paa Charlottenlund, og Hoffet aflagde jævnlig Besøg, ogsaa paa Kaneture i Vintertiden, især i Kristian den Syvendes Tid. Efter Prinsessens Død (1782) overtog Staten atter Slottet, som derefter i Aarene 1784-85 undergik omfattende Reparationer. I 1807 var der stærk Indkvartering paa Slottet og Englænderne skaaede det ikke; bl. a. bortførtes Sølvrammerne om tolv store Portrætter af den Oldenborgske Kongestamme. Siden benytte-

CHARLOTTENLUND SLOT 1826: VESTSIDE

(Kobberstik; Tegneren, H. G. F. Holm, har dog gjort Bygningen to Fag længere end den var)

des det i en lang Aarrække af Prinsesse Louise Charlotte og hendes Ægtefælle Landgrev Vilhelm af Hessen († 1867). Daværende Kronprins Frederik fik ved sit Bryllup 1869 anvist Charlottenlund til Sommerbolig og residerede der som Konge; endnu benyttes Slottet af Enkedronning Louise.

Indtil 1880 stod Prinsesse Charlotte Amalies Lystslot saa godt som uforandret og er vedblivende en Del af det nuværende Charlottenlund. Bygningen var paa to Etager med Kælder, højt brudt Tag og mod Strandsiden med et svagt fremspringende Frontparti i tre Etager, udsmykket med Pilastre

paa Fronten og ved Hjørnerne. Bygningen var af beskedne Dimensioner, Grundplanen maalte ca. 42 Al. i Længden, ca. 21 Al. i Dybden. Indvendig var Lokalteterne knebne, og for at raade Bod herpaa blev Slottet i Aarene 1880-81 under F. Meldahls Ledelse ombygget. Den gamle Bygning bevaredes som Midtparti, Gavlene flyttedes ud, Sidefløje blev tilbygget og over den gamle Fronton (se Side 241) rejstes en spirprydet Kuppel,

CHARLOTTENLUND SLOT EFTER MELDAHLS OMBYGNING

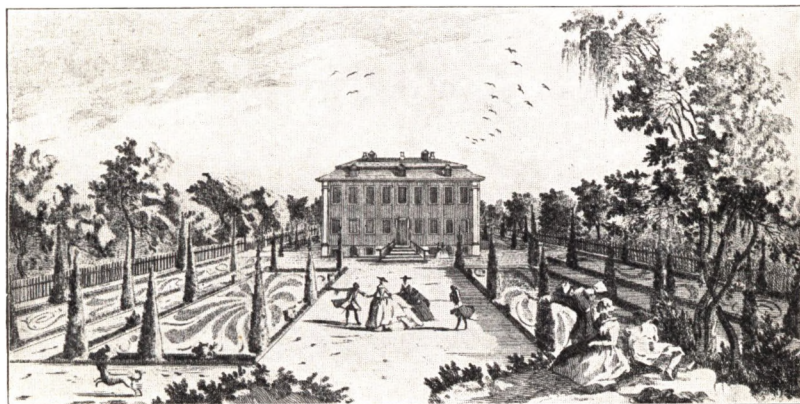
(Østside; Fotograf)

hvis Platform ligger c. 70 Fod over Grundlinjen. Medens de nye Sidefløje, der ved Vestsiden springer stærkt frem, naturligt følger sig ind i Husets gamle Arkitektur, har Kuppelbygningen ganske forandret dets oprindelige Karakter.

Økonomibygninger og Kavalerbolig er opført ca. 1883 af Meldahl med Bistand af Arkitekt Emil Blichfeldt efter Motiver i den gamle Slotsbygning. De ligger nærmest mod Strandvejen mellem Opkørslen og den offentlige Kørevej, der i en stor Bue svinger Nord om den indhegnede Slotspark. Paa Udbygningernes Plads laa i ældre Tid Slotsforvalterboligen og formodent-

lig ogsaa den Gaard, hvori der oprindeligt holdtes Lystherberg.

I det attende Aarhundrede betragtedes hele Skoven som Park til Slottet, omkring Bygningen var kun et mindre Haveanlæg. De tre store Lærketræer, der endnu staar langs Slottets Vestside og som ses paa Stikket Side 245, er utvivlsomt Rester af den gamle Bevoksning omkring Charlotte Amalies Lystslot, ligesom en mægtig Taks Øst for Slottet maa være plantet allerede i det attende Aarhundrede. Haver fandtes dog ogsaa andet Steds i Skoven. Lige Syd for de fire Fiskedamme, der

SLOTTSHAVEN I DET 18. AARHUNDREDE

(Kobberstik)

laa ved Opkørslen fra Strandvejen midtvejs mellem Vejen og Slottet og som først blev tilkastet efter Meldahls Ombygning, laa en stor rektangulær Lysthave og i den nordlige Del af Skoven fandtes en anden, noget mindre, den saakaldte »nye Hauge«. Endnu i sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede strakte Indhegningen omkring Slottet sig kun ca. 50 Al. fra Bygningen i Nord og Øst, ca. 100 Al. i Vest og Syd. Først i 1876 blev indtaget et større Stykke af Skoven, der udlagdes til Slotspark under Ledelse af Landskabsgartnerne Rudolph Rothe og H. A. Flindt, og samtidig med Slottets Udvidelse omlagdes de nærmeste Omgivelser af Flindt og den nuværende Slotsgartner Poul Frederiksen.

Den indhegnede Park omkring Charlottenlund Slot, der spænder over ca. 25 Tdr. Land, hører til vore smukkeste landskabelige Anlæg. De mange Ege giver den en ejendommelig Karakter, de forhistoriske Gravhøje med gammel Bevoksning (hvoraf der i Indhegningen saavel som i den øvrige Skov findes adskillige) danner en behagelig Terrænaftveksling; selve Slottet ligger paa en lav Banke. Parken rummer bl. a. smukke stedsegrønne Partier, et stort Alperoseanlæg og Syd for Slottet er ved de gamle Fiskedammes Tilkastning udgravet en malerisk lille Sø.

Tidlig er Charlottenlund Skov bleven benyttet som Planteskole og Forsthave. I 1782 fandtes i det nordvestlige Hjørne en »Granne-Hauge«, i det sydøstlige en »Baum-Hauge«. Ved Resolution af 5. Juni 1799 bestemte Kongen, at der skulde anlægges et Arboret af fremmede Træer og Vækster efter en Plan, hvori bl. a. Botanikeren Erik Nissen Viborg og den bekendte Gartner F. L. Holbøll havde Del, og 1838 (Resolution af 15. Maj) afløstes dette Arboret af en egentlig forstbotanisk Have, der i de følgende Aar blev anlagt paa en træløs Strækning i Skovens sydvestlige Hjørne, tidligere kaldet »Gentofte Slet«. 1842 var Anlægget fuldført. Heri findes mange baade ved deres Art og Størrelse mærkelige Træer.

Som Udflugtssted for Hovedstadens Indvaanere er Charlottenlund adskilligt ældre end Dyrehaven, hvor Forlystelserne med Kirsten Pils Kilde som Midtpunkt først kom egentlig i Flor efter Aar 1750; det er overhovedet det ældste Folkeforlystelsessted i Københavns Omegn. Fra det Tidspunkt, da Jakob Petersen kort efter Svenskekrigen fik sit Værts- og Lysthusprivilegium, og indtil Nutiden har Tilstrømningen om Sommeren holdt sig, ene undtagen en Række Aar i Slutningen af det attende Aarhundrede. »At rejse til Gyldenlund eller Frederiksdal om Sommeren holdes for en meget noble Tidsfordriv«, siger Holbergs Henrik i Maskeraden, og selv for den aldrende Jeronimus er disse Lystrejser ikke ukendte; »fornemme Folk spadserede til Gyldenlund i gamle Dage«, erklærer han, »men nu er det en Skam at gaa til Fods uden Porten«. At de kunde være farligt for de unge Piger, forstaar man, naar Tøger

Reenberg (1701) taler om et Aasyn, saa gustent, blegt og surt »som Bejleren, der ser sin Brud til Gyldenlund at fare«, et Tema, som Phønixberg i »Den forkerte Mercurius« (1726) dog behandler med mere tilvant Haandelav og forstaar at give tydeligere Adresse. I Gyldenlund kommer nu snart Gøgen, siger han, og den spaar Pigerne med to Ord: »det første Kuk er højt, som betyder den nærværende Forlystelse i det grønne,

TELTENE I CHARLOTTENLUND
(Staalstik 1842)

det andet Kuk er noget lavere, som bemærker den tilstundende Græmmelse, som derpaa vil følge ad Aare«. — Ogsaa i Charlotte Amalies Tid søgte Folk hyppig til den lille Lystskov, men efter Struenseetiden synes disse Udflugter at være gaet af Mode, dels paa Grund af Strandvejens yderlig slette Tilstand, dels fordi Kildeforlystelserne i Dyrehaven i de følgende Aartier tog saa stærkt et Opsving.

I Begyndelsen af det nittende Aarhundrede, da Vejen blev forbedret, kom det atter paa Mode at drage til Charlottenlund, især paa Nøddeture i Efteraarstiden, og i Smaahusene omkring Slotsforvalterboligen gjorde Beboerne Forretning med at

koge Kaffe og Te for Folk. I de trange Krigsaar, der fulgte efter Bombardementet, da Pengepungen var slunken og Dyrehavsforlystelserne svandt ind, øgedes Tilstrømningen. »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn« tegner et kvikt Folkelivsbillede af Søndagsudflugterne til Charlottenlund omkring 1810: »Allerede om Morgenen tidlig ser man Kareter, Chaiser, Wienervogne, Holstenskevogne, Ryttere paa egne og paa lejede Heste strømme

GRØNDAHLS HUS 1826
(Kobberstik)

derud. Men da Vognlejens nærværende Dyrhed ikke er afpasset efter de flestes Finanser, saa tiltræder den største Mængde Turen til Fods, og uden at skræmmes af Vejens Længde eller Besværlighed, vandrer selv mangan ung Dame fra Hovedstaden kækt derud ved sin Elskers Side«. Familiefædrene har naturligvis Kone og Børn med og en dygtig stor Madkurv omhyggelig anbragt i Barnevognen; Vejen gaar forbi de store Landsteder med de pragtfulde Haver, og Maalet naas. »Bænke og Borde«, hedder det videre i Skilderiet, »hvoraf der dog ikke findes faa i Skoven, ere snart besatte med større eller mindre

Selskaber; hvem det ikke lykkes at finde en Plads derved, lejrer sig uden Omstændigheder i Græsset. Paa et Sted drikkes Kaffe, paa et andet Te, hist holdes et rigeligt Aftensmaal-tid, her spises en tarvelig Vesperkost; et Steds er der Vin og Punsch, et andet Øl eller Brændevin, et tredje maaske alle disse Drikke tilsammen, som opliver Gæsterne; og for at intet skal mangle, som kan gøre Fornøjelsen fuldkommen, have

GRØNDALSHUSET 1915
(Fotograf)

nogle omvandrende Musikantere paataget sig at sørge for de tilstedeværendes Underholdning. Hist og her høres ogsaa en munter Sang. Ved Solens Nedgang begynde Fodgængerne at sætte sig i Bevægelse hjemad, og den Del af Strandvejen, som er nærmest ved Hovedstaden, er opfyldt med en uafselig Række Folk, som have nydt Dagens Glæde, og med kendelig Fornøjelse vende tilbage til deres Boliger.«

Disse Udflugter holdt sig langt ud over de trange Aar. Fra omkring 1815 begyndte man at rejse Beværtningstelte i Skoven, der ikke som i Dyrehaven blot stod nogle Uger, men besøgte

Sommeren igennem, helt ud paa Efteraaret. Sjællandske Jægerkorps' Valdhornister musicerede en Række Aar i Skoven, og Konditormadamerne (thi det var mestendels det svage Køn, der herskede i Charlottenlunds Traktørtelte) fik efterhaanden overtudet Autoriteterne om, at Sang og Musik, helst af sydlandske Skønjomfruer, der slog Harpe eller Guitar, var en tiltrængt Nødvendighed ogsaa indendørs i de smaa Skovpauluner;

TRAKTØRSTEDET GYLDENLUND
(Fotograf)

egentlige Dyrehavsløjer fik derimod aldrig Indpas i Charlottenlund, skønt entreprenante maitres de plaisirs ogsaa havde Planer fremme af den Art. Teltens Tal var ikke stort, 5 à 8 var Normalen.

Skovløberhusene havde rigelig Part i Publikums Gunst, især det nordlige ved »Blindeporten« ud til Jagtvejen. Det var saa almindelig kendt og yndet, at Heiberg, der som Vaudeville-digter nok vidste hvad han gjorde, med Sindsro kunde hængge Scenen for »De Uadskillelige« til det. Manden, der havde til Huse her, hed Vilh. Grøndahl, vistnok en Ætling af Branden-

borgeren Gründahl paa Jægersborg. Fra 1813, da han blev ansat som Skovløber, indtil hans Død 1839 var »Grøndahls Hus« og Have meget søgt, og Stedet bærer endnu hans Navn. Skovløberhuset ved »Alleporten« (ud til Jægersborg Alle) havde dog en langt skønnere Beliggenhed, og herhen søgte poetiske Sjæle og Folk, der fortrinsvis kom i Skoven for Naturens Skyld.

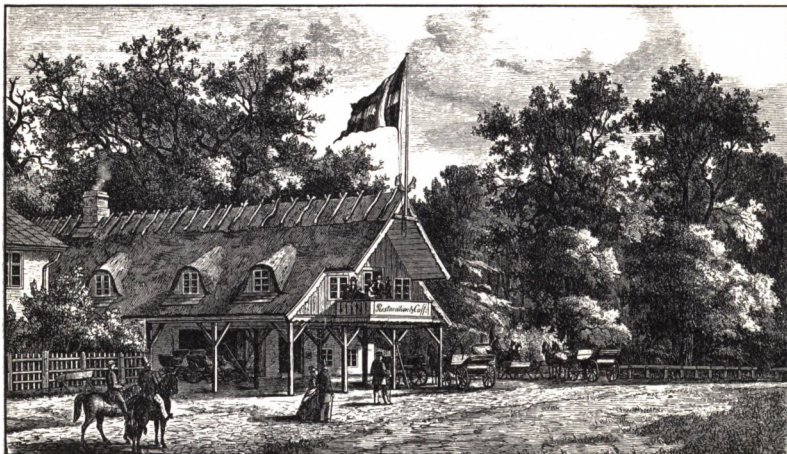

WIGLARS STALD CA. 1835
(Tegning af H. G. F. Holm)

Man har her, fortæller Litteraten H. F. Martensen i Profts »Conversationsblad« 1826, fra en lille opkastet Høj en herlig Udsigt til Bernstorff, Gentofte Kirke, Ølunds Svanemølle og Ordrup, hvis røde Tage tegner sig mellem Træerne i Alleen; »dette Standpunkt og Prospekterne derfra er i Aften- og Morgenbelysning fortrinligt udmærkede, ligesom dette Skovhus i det hele ligger saare malerisk skønt; Haugen dertil er munter og aaben og anlagt med Smag«. Nu er det anderledes, Skovgæsterne maa nu nøjes med at beundre den lille, af M. G. Bindsbøll opførte Traktørpavillon »Gyldenlund«, thi Udsigten er for-

længst lagt øde ved Byggeriet i Alleen og omkring Jernbanestationen.

I gammel Tid var det forbudt de lystrejsende at føre Heste med ind i Charlottenlund. I de første Aartier af det nittende Aarhundrede, da det var højeste Mode at komme ridende til Skovs, kunde et saadant Forbud ikke opretholdes i al sin Streghed. Den unge Kavalier og Søndagsrytter lod en Dreng tage Vare paa Gangeren, mens han selv hengav sig til de Ny-

OVER STALDEN CA. 1860

(Træsnit)

delser, Teltene eller Skovløberhusene havde at byde paa. Dette kunde dog medføre Ulemper, her tiltrængtes øjensynlig en Institution. En afskediget Kavaleriløjtnant Fr. Wiglar († 1846) tilbød at afhjælpe Savnet og Rentekammeret gav ham 1823 Lov til at opføre et Bræddeskur, hvor Hestene mod en Godtgørelse kunde trækkes ind. Det blev snart en skattet Indretning baade for Ryttere og kørende. Bræddeskuret afløstes i Sommeren 1832 af en solid og pyntelig Bindingsværksstald, der efter det oprindelige Projekt skulde være af en ejendommelig cirkelrund Form, hvad den imidlertid ikke blev, men til Genæld var der Værelser i Tagetagen og her indrettedes faa Aar efter et Konditori (efter Datidens Sprogbrug synonymt med

Kafe) »for den bedre Del af Publikum, der ikke ønske at besøge Teltene«. Den bekendte Schweizerkonditor Lardellis Enke residerede her med sine Harpespillersker og Sangerinder i en Aarrække, helt ind i Kristian den Ottendes Tid. Hun tog Løvens Part af de klækkelige Indtægter, Wiglar selv sank dybere i Gæld, og Staten, der havde Prioritet i Bygningen, maatte 1839 lade Amtets Jordebogskasse købe den. Han fik den dog til Leje for sin egen og Hustrus Livstid.

Wiglar Stald laa mellem Opkørslen til Slottet og Kørevejen gennem Skoven, hvor nu Kavalerbolig og Udbygninger har sin Plads. »Over Stalden«, som Etablissementet kom til at hedde, stod i saa høj Folkegunst langt ned i Aarhundredet, at Adolf Rosenkilde, da han skildrede Anders Tikjøbs mærkelige Oplevelser i Hovedstaden, ogsaa maatte føre sin jydsk Helt herhen. Efter en Brand flyttedes det over paa den nordlige Side af Kørevejen og Navnet er nu knyttet til et Sommerteater og Traktørsted.

— —

Paa et Kort fra 1720 af Kartografen Jens Sørensen finder man umiddelbart Syd for Charlottenlund afsat en Lokalitet, der kaldes »Paltmandshuset«. Det er utvivlsomt den samme Boplads, der omkring 1750 bærer Navn af »Klude-Madses Hus«*) eller (officielt) »Enghavehuset«. Her, paa Gentofte Bys Oredrev, laa nemlig en Kongen tilhørende Enghave, som Bymændene havde i Brug. Mellem Skovhegnet og Paltmandshusets Gærde var dog et Stykke Jord, som en københavnsk Tømmerhandler Niels Aagesen fik tilfæstet 1753 for at opføre et Hus derpaa »og derudi et lidet Fabrique til Nytte i Landet at indrette«. Af hvad Art denne Fabrik var, skal lades usagt, men en Bygning blev der rejst paa Grunden og den fik Navnet *Constantia*.

Da Niels Aagesen var død, solgte Enken 1761 Huset til Lars Sørensen Suhm, en tidligere Skibstømmermand ved Holmen, som her mente at kunne skabe sig en sorgfri Alderdom. Gæsteriet i Skoven var længst nedlagt og Lars Suhm forstod,

*) En af Strandmøllens Kludeopkøbere kan have boet her — hvoraf Navnet.

at der var Trang til et Sted, hvor »honnerte Folk, som udi Charlottenlund havde spadseret«, kunde faa en Læskedrik. Han fik Bevilling (1761), lod Gaarden sætte i Stand og indrette til Traktørhus. Mod Vejen laa dels en toetages Bindingsværksbygning med grundmuret Kælder, dels et eenetages Hus med bred Kvist, begge indrettede til Beboelse og Gæsteri, og tillige hørte til Stedet et temmelig stort Udhus med Stald, Vognskur m. m.

TRAKTØRSTEDET CONSTANTIA

(Fotografi)

Den i Datiden meget bekendte teologiske Professor Peder Rosenstand-Goiske havde sat Penge i det nyindrettede Traktørsted, og da Lars Suhm ikke var i Stand til at betale Renter til fastsat Tid, lod den strenge Panthaver ham stævne og satte Constantia til Auktion (Juli 1765). Med Efterfølgeren (han hed Oluf Madsen Riis) gik det ikke bedre, heller ikke denne kunde betale Rosenstand-Goiske hvad hans var, spillede hurtig Fallit og Professoren maatte gaa til Rentekammeret for at faa et Traktørprivilegium, som var knyttet til selve Gaarden (og ikke til Traktøren personlig), for at Udsigterne til et heldigt Salg

kunde bedres. For anden Gang i Løbet af mindre end et Aar kom Constantia paa Auktion (Febr. 1766) og Købmanden Peter Vanino blev Ejer. Samme Sommer rykkede Germain Charles Maton, en tidligere Stegemester hos den franske Ambassadør, ind paa Traktørgaarden, fik 1769 Skøde paa den af Vanino og fastslog Stedets Renommé. Hos Monsieur Maton paa Constantia holdtes f. Eks. 1771 et Festmaaltid for Saly i Anledning af Rytterstatuens Afsløring paa Amalienborg.

Den følgende Ejer Skibsbygmester Chr. Jacobsen Schmidt (fra 1787) købte Jord til Constantia af Bregnegaard og Maglegaard. Endnu i hans Tid var der Traktørsted. I Otto Horrebows Digt »Reisen til Dyrehaugen« (1801) træffer man de malende, om end ikke meget poetiske Linjer:

De ikke forbi Constantia droge.
En styrkende Frokost der de toge
I skyggefuld Løvsal, hvor Lærkers Sang
Omtonte dem fra den lysgrønne Gang;

men snart efter ophørte det, til Dyrehavsskribenternes og Skovpoeternes store Misnøje. Under de næste Ejere, bl. a. Solodanser ved det kgl. Teater Lars Poulsen (1808-10), Kammerherre Roger Ferrall (1816-21), Sognepræst ved Petri Kirke Dr. theol. & phil. A. H. M. Kochen (1821-25), var Constantia Lystgaard. Men de skiftende Ejere betalte den aarlige Afgift og fornyede alle Bevillingen for at Stedet ikke skulde tabe i Salgsværdi. Da Billardholder Erik Andersen Pandrup 1825 købte det af Dr. Kochen, genoptoges Traktørvirksomheden, med Hornmusik i Haven og snurrende Temaskiner. Endnu er Constantia Traktørsted, men dets Dage er talte.

Syd for Paltmandshuset blev der ogsaa tidligt bygget Lystgaarde. Her fik i Sommeren 1754 Hofmaler og Hofforgylder Chr. Peter Getreuer udvist en temmelig stor Byggeplads for at opføre et Hus til en Slægning, som var Strandrider og derfor havde Vanskelighed ved at skaffe sig Bolig; thi Strandriderne, der skulde vogte paa Smuglere, var ikke velsete af Almuen. Jorden var stærkt sandet, brugtes hverken til at pløje eller

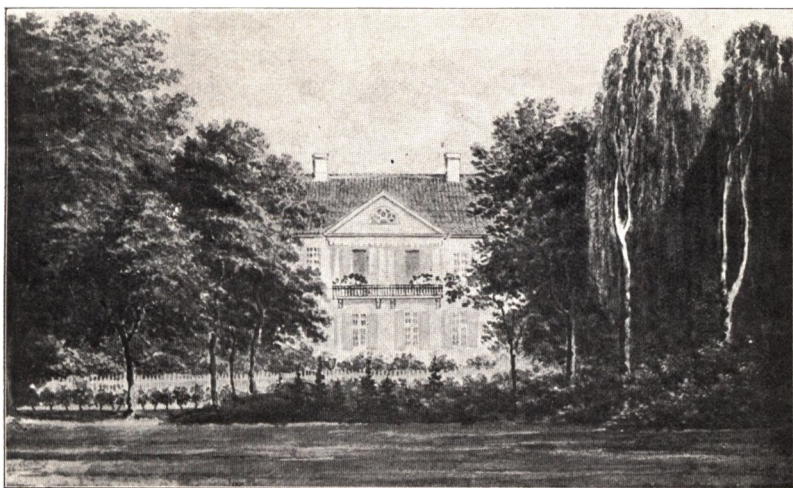
saa i, og Græs var der ikke meget af, da Pladsen jævnlig blev kørt op af de vejfarende; men Bønderne vilde alligevel kun nødig af med deres Oredrev. Hofmaleren fik dog hvad han ønskede og erhvervede tillige en Stump af Paltmandshusets Jord. Her byggede han to Gaarde, der oprindeligt kaldtes *Treuensand*.

Det var øjensynligt Spekulationsbyggeri. I den ene Gaard boede 1758 Justitsraad [Peder Fielderup?] Lassen, den anden solgte Getreuer samme Aar til Grev Eggert Christopher Knuth, senere Stiftamtmand i Sjælland. Paltmandshuset købte Grev Knuth af Jochum Rich, formodentlig for at blive fri for det mindre fornemme Naboskab, saaledes at den nye Lystgaard kom til at ligge umiddelbart mellem Constantia og Getreuers anden Gaard. Nogle Aar efter afstod han den til Nordmanden, Major, senere Etatsraad Chr. Albrecht v. Passow, som fik Skøde 1762. I Grev Knuths Tid hed Gaarden »Marienlyst« (enten den nu var opkaldt efter Grevinden eller Madame Getreuer, der begge hed Marie), medens Passow gav den det senere Navn *Bonne Esperance*. Utvivlsomt ligger der noget faktisk eller personligt bag, det vilde ikke ligne Datiden at opkalde Lystgaarde og Landsteder med symbolske Navne; Passow var da ogsaa nylig hjemvendt fra Trankebar, da han købte Knuths Gaard ved Charlottenlund, og havde saaledes rundet hint fjerne afrikanske Forbjerg, hvorfra Navnet hentedes.

Kun kort Tid var v. Passow Ejer. Jøden Lewin Abraham havde faaet Gaarden overdraget 1764, Aaret efter var den i Hænderne paa Etatsraad Andreas v. Raiser, en Svensker, der havde ført en omtumlet Tilværelse; han havde været Officer baade i svensk og dansk Tjeneste, havde giftet sig en Mængde Penge til, tiltusket sig Titler og Udmærkelser og var endt som skaansk Landshøvding og Godsbesidder, i Stand til at afstive sit Eftermæle ved betydelige Legater. I Skaane ejede han Lärkesholm, hyppigt opholdt han sig dog paa Bonne Esperance, som allerede i hans Tid var en statelig Lystgaard. Den var trefløjet. Hovedbygningen, af fuld Grundmur og med Tegltag, laa med Langsiden mod Søen, paa den modsatte Side

skød to 13 Fag lange Bindingsværksfløje sig ud; som det hyppig var Tilfældet fandtes i Hovedbygningens øverste Etage en stor Sal mod Stranden, hvorfra Husets Vært med sine Gæster kunde beundre Udsigten.

I 1778 havde Raiser forsøgt at sælge Bonne Esperance, men havde Aaret efter atter maattet overtage Gaarden og beholdt den til sin Død (1782). De to følgende Ejere, Conrad Hauser (fra 1782 til 94) og Caspar Peter Bügel (fra 1794), begge

BONNE ESPERANCE
(Akvarel fra første Halvdel af 19. Aarh.)

fremragende Handelsmænd, forskønnede Lystgaarden og forøgede dens Tilliggende. Hauser fik Ejendomsskøde paa Jorden af Bernstorff (1784), udvidede Haverne med Arealer af Maglegaard (1785) og erhvervede den gamle Lindealle i Treuensands Have, der stod næst op til hans Hegn (1789). Efter Bügels Død ejedes Gaarden i Aarene 1820-30 af Oberstløjtnant Casper Kochen, en Broder til Dr. Kochen paa Constantia; omkring 1840 boede Landskabsmaler Heinrich Buntzen paa Bonne Esperance, men var ikke Besidder. Paa en Strandlod, der havde hørt til Jorderne, men var bortsolgt, havde senere

Kunstnerparret J. A. Jerichau og Hustru i tyve Aar deres Landsted (1861-81). Bonne Esperances øvrige Jorder er nu udstykket og de gamle Bygninger forsvundne.

Hofmaler Getreuer, der efterhaanden samlede sig en stor Formue, beholdt den anden Gaard saa længe han levede. Aaret efter hans Død sattes den til Auktion (1781) og tilhørte derefter Naboen, John Brown paa Maglegaard, indtil 1789, da den overgik til Brygger Peter Halkier. Sammen med Frid. Juul Dons anlagde denne en Læderfabrik paa Gaarden og Medinteressenten blev 1797 Ejer af Halvdelen. Gaarden kaldtes endnu mod Slutningen af det 18. Aarhundrede Treuensand (eller Getreuensand), men hed ogsaa *Marienlyst*, hvilket Navn fra Peter Halkiers Tid ene var i Brug og endnu er bevaret. Læderfabrikken, som en kort Tid tilhørte den bekendte Kirurg Tobias Fred. Falckenthal (1804-8), var i 1830erne ikke mere i Drift. Senere har den gamle Gaard været Lyststed. Dens Omraade er ubeskaaret, af de ældre Bygninger staar en Fløj tilbage. Oliemøller P. C. Olsen købte Ejendommen 1871 og hans Enke besidder den endnu.

Ved Udskiftningen laa disse tre Lystgaarde, Constantia, Bonne Esperance og Marienlyst (eller Treuensand), ene paa den store Ødemark. Jorderne Syd for Charlottenlund betragtedes som de sletteste i hele Gentofte Sogn, derfor blev Gaardslodden, som her udlagdes, den største af dem alle og kom ogsaa til at hedde Maglegaard. Mod Vest begrænsedes den af Tranegaardens Jorder, som strakte sig til den nyanlagte Bernstorffsvej.

Tranegaarden tilfaldt ved Lodtrækningen Niels Wiborg og Gaarden var allerede udflyttet i Begyndelsen af 1768, da Stuehuset brændte. A. P. Bernstorff maa snart efter have faaet Raadighed over dens Jorder, thi 1770 havde han Planer om her, nær ved Onkelens Landsæde, at indrette sig et »lidet Grevskab«, som han spøgende udtrykte sig. Jardin skulde gøre Udkast til Bygninger, men »Grevskabet« blev saa lidt som Pavillonnen i Skovshoved til Virkelighed, fordi Struensees Foranstaltninger kort efter jog ham og hans Farbror af Landet,

og da han kom tilbage fra sit midlertidige Eksil, var Onkelen død og han selv var bleven Ejer af Bernstorff Palæ.

Maglegaard, som oprindelig var udskiftet til Bonden Morten Olsen, købtes 1768 af John Brown, en indvandret Skotte, der havde tjent sig op ved Storhandel og havde faaet Titel af Generalkrigskommissær. Landvæsen og Ejendomshandler beskæftigede han sig meget med, i Gentoft Sogn var han en

MAGLEGAARD
(Fotografi)

Tid lang den største Ejendomsbesidder næst efter Bernstorff. Lystgaarden Hellerup var gentagne Gange paa hans Hænder, Tranegaard og Getreuensand erhvervede han og lagde under Maglegaard, Bernstorff Hovmarker tog han i Forpagtning og ude i Sjælland besad han nogle Aar Hovedgaarden Benzons-eje. I Slutningen af 1780erne styrtede imidlertid det mægtige Handelshus sammen, som han og William Brown stod i Spidsen for, og kun ved hans Datters Energi og Foretagsomhed reddedes Familien fra total Ruin. Louise Brown maatte overtage Hovmarkernes Forpagtning (sml. Side 166), og hun købte de tre sammenlagte Ejendomme, Maglegaard, Trane-

gaard og Getreuensand, da de 1789 kom paa Auktion. Getreuensand afhændede hun straks, de to Avlsgaarde drev hun selv i ti Aar.

Hendes Svoger, Grev Gustav Holck-Winterfeldt, overtog Gaardene 1799 og iværksatte Aaret efter den første egentlige Spekulationsudstykning i Gentofte Sogn. Forholdene var vidt forskellige fra Nutiden, Udbyttet minimalt efter vore Begreber. De to Gaardes Tilliggende, der strakte sig fra Stranden til Bernstorffsvejen, udgjorde ialt 175 Tdr. Land, hvoraf Maglegaard indtog de 105. Af dette betydelige Areal udskiltes 137 Tdr. Land, inddeltes i otte Parceller og bortauktioneredes Aar 1800; Parcellerne var paa 14-19 Tdr. Land og indbragte gennemsnitlig 700 Rdr. Maglegaards Bygninger med de tilbageværende 38 Tdr. Land beholdt han selv indtil 1811; Svigerfaderen, den gamle John Brown, havde allerede ved Fallitten 1788 faaet anvist tre Værelser i Hovedbygningens underste Etage til Beboelse for Livstid og her døde han 1803.

I det nittende Aarhundrede skiftede Maglegaard kun et Par Gange Besidder: Havnekaptajn og Lodsolderland Erich Eskildsen var Ejer fra 1811, Amtmand, Baron F. C. Holsten-Lehn-Charisius fra 1856. Efter hans Død 1888 blev Gaarden udstykket, dog er Park og Hovedbygning bevaret samlet. Parken er anlagt i Browns Tid, to prægtige gamle Alleer staar endnu tilbage; Hovedbygningen, der ligger paa samme Plads som i 1810, er nyopført i Holsten-Lehns Ejertid (ca. 1860) af F. Meldahl, men den nuværende Besidder, P. Karberg, har ladet Arkitekt A. Thejll sætte en Etage paa (1891). Andet Stokværk var i Meldahls oprindelige Bygning lavere, Rejsningen i Taget noget højere.

Naboejendommen *Taffelbay* er opstaaet af tre Parceller fra den Holck-Winterfeldtske Udstykning. Kaptajn Jens Lind paa Kristianshavn købte de to ved selve Auktionen Aar 1800 og indrettede en Avlsgaard, som han kaldte »Lindslyst«; 1809 tilkøbte han den tredje og Gaardens Areal var da bragt op paa ca. 55 Tdr. Land. Aaret efter afhændede han den til Thomas Ter Borch og paa dette Tidspunkt hedder den »Tafel-Bay«, et

Navn der er hentet fra de samme afrikanske Egne som Bonne Esperance*). I sin Velmagtstid, i 1830erne, var det en smuk Gaard med vidtløftige Bygninger, Fiskepark og Plantage. Blandt Ejerne kan nævnes: Alexander Watt (1817-28), Kaptajn i Sø-étaten C. H. L. Donner (1828-40), Fuldmægtig Fred. Georg Lindorff (1840-49) og Joachim Chr. Sølling (1861-72). Ogsaa Taffelbay er nu til Dels udstykket.

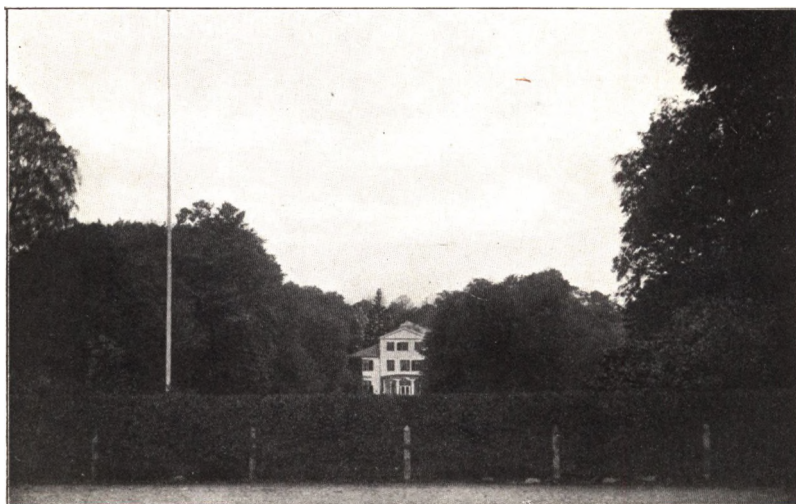
OREGAARDS HOVEDBYGNING
(Fotografi)

Oregaard hører til de smukkeste Ejendomme i Gentofte Kommune. Navnet har den efter »Orehøj«, en Gravhøj, der dog (hvis man tør stole paa ældre Kort) ikke laa paa selve Oren, men inde paa den egentlige Bymark**). Oprindeligt blev den udskiftet til Jacob Jensen, Broder til den bekendte Fore-

*) Table Bay (tysk: Tafelbai) ligger 48 km. Nord for Kap det gode Haab; Kapstaden ligger ved denne Bugt.

***) *Oregaard* er det oprindelige Navn; Formen *Øregaard* forekommer først i det 19. Aarhundrede. *Aurehøj* (bevaret i Aurehøjvej) er formentlig den ældre lokale Udtale.

gangsmand Hans Jensen paa Bjerregaarden, og den hørte til de tidligst udflyttede Bernstorffske Gaarde. Bondegaard var den indtil 1806, da Lars Jacobsen (Besidder fra 1772) solgte den til Johannes Søbøtke, Landeværnskaptajn og Grosserer. Senere ejedes Oregaard af islandsk Købmand J. J. Hunæus (fra 1821), den navnkundige Storhandelsmand og Bankier Hofraad Joseph Hambro (fra 1832), hans fremragende Medarbejder, Etatsraad

OREGAARD SET FRA STRANDVEJEN
(Fotografi)

A. N. Hansen (fra 1843), dennes Søn, Konsul Alfred Hansen (fra 1874) og Grosserer Dethlef Ohlsen (fra 1895), hvis Enke endnu besidder Gaarden. Jorden er for en stor Del bortsolgt, Parken dog endnu bevaret.

Fra Søbøtke's Tid skriver sig den smukke Hovedbygning, i engelsk Stil, der minder om den nære Hellerupgaard; de gamle Avlsbygninger ligger mere vestlig. Ved Opkørslen fra Strandvejen fandtes tidligere »Haraldskilde« (opkaldt efter en af A. N. Hansens Sønner), nu kun en Kumme, hvori om Sommeren springer Vand fra Kommunens Ledning. Den ca. 10 Tdr. Land store Lystpark, der omgiver Hovedbygningen og gennem-

skæres af et Kanalparti, stammer ligeledes fra Begyndelsen af det nittende Aarhundrede og var allerede i Datiden et Mønsteranlæg i engelsk Smag. Tilvokset som det nu er, med et Aarhundredes Leveaar bag sig og et Præg af solid Fornemhed, som ingen Havekunstner formaar at skabe over et Nyanlæg, er det en landskabelig Skønhedsværdi, som kun Vandaler tør lægge øde.

HELLERUP VED AAR 1802
(Stik af Elias Meyer)

GAMMEL VARTOV, TUBORG OG HELLERUP

RØR- eller Lersøen, hvorigennem Slangstrupbanen nu er ført ud i Nordsjælland, var i en Del af det nittende Aarhundrede en stor inddæmmet Sø, et Led i Hovedstadens Vandforsyning, og stod i Forbindelse baade med Emdrup Sø og Søerne ved København. Tidligere laa den hen, til Dels udtørret, til Græsning og Rørskær for Bønderne, og gennem Rosbæk havde den Afløb til Øresund. I gammel Tid er der i denne Egn som saa mange andre Steder i Nordsjælland drevet Mølleindustri; det faldt naturligt at bygge Vandmøller ved de hurtigt rindende Bække, der førte Vandet fra de mange Smaasøer ud i Sundet. Allerede 1350 omtales en Mølle i Forbindelse med Gods i Serrislev, en Landsby ved Gentofte Sognegrænse, og mod Middelalderens Slutning laa tæt ude ved Stran-

den *Rosbæks Mølle*. Om det er den samme, lader sig ikke bestemt afgøre, da der utvivlsomt har været flere Møller paa Egnen (Møllegaard kaldes endnu en Gaard ved Lersøens gamle Tilløb fra Emdrup Sø), og heller ikke er der nogen tydelig Tilknnytning mellem Rosbæks Mølle og den kongelige Gaard i Serrislev, hvorfra Erik af Pommern 1434 udstedte et Par Kongebreve. Men ganske vist var Rosbæks Mølle Kronens Gods. Under Hovedstadens Belejring 1523 blev den ødelagt og blev vistnok ikke senere bygget op.

Efter at Byen var falden, overdrog Frederik den Første 1524 Rosbæks Mølle til Borgmestre, Raad og menige Borgerkab i København for et Tidsrum af ti Aar. Det var Hensynet til Stadens Befæstning, der gjorde sig gældende, navnlig Kongen var det magtpaaliggende at faa den i Stand til Værn mod Anslag fra den fordrevne Kristian den Anden; By og Borgere fik Møllen »paa det de skulde des velvilligere og bedre forbedre og fæste Vor Stad København«. Ogsaa Borgerskabet havde Interesse i at faa fast Fod i disse Egne, thi Serrislev By var ligesom Rosbæks Mølle lagt øde i Belejringen og dens Marker og Oredrev, der strakte sig mellem Hovedstadens Omraade og Gentofte Bys Jorder, var egnet til Fællede for Byen; selv en midlertidig Raadighed over Møllen ved Grænsebækken mod Gentofte maatte være til Fremme af Planerne om Bygrundens Udvidelse ad denne Kant. Aaret efter blev Ønsket opfyldt. Kongen, der af politiske Grunde søgte at komme i godt Forhold til Borgerskabet, skænkede Byen Kronens Part i Serrislev, af Bispestolen erhvervedes Resten og Hovedstadens Grænse rykkedes ud til Rosbæk.

Hvilken Rolle nu end Rosbæks Mølle har spillet i Planerne om Indlemmelse af Serrislev Bymark, saa er det tydeligt, at Møllen selv var Staden mindre interesseret i at faa opført og sat i Drift end Kongen. Borgmester Jens Brolægger, en af de ledende Mænd under Forhandlingerne ved Kapitulationen, fik 1526 kongeligt Brev paa Mølle og Møllefang i tolv Aar (for de ni skulde han træffe en Ordning med Borgerskabet) og med Forpligtelse til at bygge Møllen op; efter de tolv Aars Forløb

skulde den falde tilbage til Kronen, dog mod Godtgørelse for Bygningen »efter skellig Værd«. Det er imidlertid næppe blevet til noget med Opbygningen, thi seks Aar efter (April 1532) overdrog Kongen sin betroede Rentemester, Mag. Kristiern Hvid, der tillige var Degn eller Dekanus ved Kapitlet i København, Rosbæk Møllegaard for Livstid med dens Tilliggende, ene undtagen Møllestedet, hvor Møllen skulde staa. Kongen vilde lade Stedet bese og selv sørge for Opførelsen. Men ogsaa denne Plan blev opgivet, thi Kristiern Hvid fik kort efter (Maj 1532) Møllestedet med, atter paa Betingelse af, at Møllen »med det første« skulde bygges op, og til Amagerbønderne udgik Brev om at gøre Mølledæmningen færdig »som de pleje og pligtige ere«. Jens Brolæggers Forhold til Rosbæks Mølle var dog ikke ophørt; det hedder udtrykkeligt, at hans Ret skal være uforkrænket.

Imidlertid faldt det ind med Ufredstider, Kongen døde og Grevens Fejde kom paa. Kristiern Hvid mistede sit Dekanat, og da han døde i Sommeren 1536, var Rosbæks Mølle lige nær; en ny Mand, Borgmester Povl Hansen, blev forlenet med den — atter hed det, at den skulde bygges op og holdes ved Magt. Maaske er den da endelig kommet i Drift, eller — hvad der er sandsynligere — den er nedlagt og indrettet til Avlsgaard, sideordnet med den oprindelige Møllegaard. I Povl Hansens Tid, i mere end tyve Aar, falder der Stilhed om denne i samtidige Aktstykker hyppig nævnte Lokalitet.

Rosbæks Mølle synes fortrinsvis at have været et Borgmesterlen. Efter Povl Hansen fulgte Mikkell Skrifer (fra 1558) og Anders Godske (fra 1561), begge Borgmestre i København. I 1561 betegnes Ejendommen som to Gaarde i Sjælland, kaldet Rosbæks Mølle. Møllen har næppe eksisteret, det har blot været et Navn, som her iøvrigt forekommer for sidste Gang; senere hedder det *Rosbækgaard*. Anders Godske havde endnu Gaarden i Væрге, da Mikkell Selle, ogsaa en fremragende københavnsk Borger, i 1564 midt under Syvaarskrigen, fik den i Pant for 600 Mark dansk i runde Markstykker og 200 Joakimsdalere, en meget betydelig Sum. I 1565 overgik Forleningen

til Kristoffer Mogensen Handingmand, en tidligere Slotsfoged paa Københavns Slot, der var bleven Skibshovedsmand og allerede næste Sommer faldt under Øland; vel fik hans Enke kongeligt Tilsagn om at maatte beholde alle hans Len, men mistede dem dog Aaret efter (1567).

Bortforleningen af Rosbækgaard hører dermed op og Gaarden er sandsynligvis underlagt Lensmanden paa Københavns Slot. Men den indtog en Særstilling blandt Bøndergaardene ligesom Hvidøre tilforn og Ibstrup i en senere Tid. Den laa bekvemt for Jagten; de tidligste kongelige Dyrehaver strakte sig, saa vidt man kan skønne, tæt Nord for Rosbæk, og Frederik den Anden var fremfor alt en passioneret Jæger. I 1580erne er det sikkert, at Kongen har benyttet Rosbækgaard som kongelig Lystgaard og Tilflugtssted under Jagten, og en hel Række Kongebreve er dateret derfra.

Under et Ophold paa Rosbækgaard bortforlener Kongen den atter; Peder Kiøn, en iøvrigt ubekendt Mand, faar 28. Novbr. 1585 Gaarden i Værge. Han faar Lov til at herbergere fremmede og maa paa den Konto udtappe fire Læster Rostockerøl aarligt uden at betale Sise deraf, og han faar fri Ildebrændsel i Kronens Skove under Lensmandens Tilsyn. Men Rosbækgaard blev dermed ikke nogen almindelig Kro. Kongen og Dronningen havde egne Gemakker paa Gaarden og Peder Kiøn skulde holde dem rene og ryddelige; han maatte ikke indlægge fremmede Gæster i det Hus, hvori Kongens Gemakker var og ikke opstalde Heste i Kongens Stald; kun naar Kongen ikke var der, skulde han have Lov til at herbergere »adelige og andre, der kommer did«, og kun i det nordligste Hus og i de Værelser, han selv kunde undvære. Og det var ham strengt forbudt at fiske i Kongens Fiskediger eller Damme ved Gaarden.

Næste Sommer, da Kongen paa Rejsen fra Frederiksborg ind til Hovedstaden gør Ophold paa Gaarden, udsteder han derfra et Missive (af 15. Juni 1586), der som Dateringssted bærer Navnet *Wartho*. Det er første Gang dette Navn forekommer. I ældre Tid er det forklaret paa flere Maader, Tvivl

kan der dog næppe være om, at det er et Jagtudtryk, det plattyske »Vare to«, der betyder »vare paa« eller »Giv agt!«. Det er kun naturligt, at Kongen har villet smykke sit Lystherberg, der ofte har ydet ham Ly paa Jagten, med et Navn, der laa hans Interesse nær. At det er den rigtige Betydning, bekræftes af Titlen paa et utrykt Skrift fra 1670 om Vartov Hospitals Historie af den bekendte Anders Matthiesen Hjørring; Forfatteren kalder sin Bog »Vare to eller Passe paa«. Han havde været Vartovspræst siden 1637 og omtaler iøvrigt Gaarden ved Rosbæk paa en Maade, der tydelig viser, at det var et af Kongens Yndlingsopholdssteder; den gamle Præst kalder den »en herlige anselige bygte Gaard uden Østerport . . ., hvor højlovlig Kong Frederik II havde sin Plaser, her nær ved Byen, med hans kongelige Børn«.

Peder Kiøn var egentlig kun Forvalter. Tidligere havde det været fornemme Borgere eller Adelsmænd, der havde haft den i Værge som et indtægtgivende Len; de boede der ikke selv, men holdt en Bonde paa Gaarden. Peder Kiøn derimod havde Ophold inden for dens Enemærker og stod til Ansvar for dens Drift efter de Forskrifter, der var givet ham. Efter Frederik den Andens Tid skete der ingen Ændringer heri. Da Peter Kiøn døde, fik Hans Fisker 1590 Gaarden paa de samme Vilkaar og med de samme Forpligtelser. Med Fiskeriet skete der dog visse Forandringer i 1593*), da Formynderregeringen lod Rigets store Len omtaksere; Mikkell Fisker i Vartov, der havde den Bestilling at drage til København og sælge Fisk, og Hans Poleck, der passede Digerne, blev begge aftakket og Hans Fisker skulde »igen passe hele den Handel«. Af større Vigtighed var det imidlertid, at Gaardens Tilliggende fik en betydelig Udvidelse. Kongen befalede 1595 Lensmanden paa Københavns Slot at udlægge saa megen Jord til Vartov af de omliggende Marker, som der kunde saas tolv Tønder Korn i, en Foranstaltning, der nærmest sigtede til, at Kongens Heste

*) For første Gang kaldes Gaarden her med det forvanskede Navn *Warthow*, der siden er blevet det *gængse*.

kunde have tilstrækkeligt Foder og Strøelse, naar de opstaldedes paa Vartov. Gaarden opretholdtes stadig som kgl. Gæstegaard og Herberg for mere fornemme rejsende; saaledes lod Kongen i 1601 de russiske Gesandter, som mod Slutningen af Aaret kom hertil og besaa Flaaden og Tøjhuset, indkvartere paa Vartov under deres Rejse til Frederiksborg.

Men snart efter skete der en indgribende Forandring. Kristian den Fjerde fik Anvendelse for Helligaandshospitalets Bygninger i København til et nyt Børnehus og lod af den Grund Hospitalets Lemmer ca. 1606 flytte til Vartov; den 30. Novbr. 1607 fik Hospitalet kongeligt Gavebrev paa Gaarden.

Flytningen havde dog været mindre vel overvejet. Der var koldt om Vinteren for de gamle Mennesker paa den frit beliggende Gaard ude ved Sundet og Vejen til Byen var lang og besværlig; endnu værre var det, at Hospitalet, der nu laa fjernt fra Hovedstaden, gik af Glemme og de milde Gaver flød mindre rigeligt. Allerede en Snes Aar efter var man da ogsaa i fuld Gang med Opførelsen af en, efter Beskrivelsen at dømme, ypperligt udstyret Gaard, betydelig nærmere ved Byen, ved Enden af Sortedamsø, omtrent ved den nuværende Triangel. I 1630 rykkede Helligaandshospitalet ind paa dette »Ny Vartov«, der dog ikke bestod mere end en Menneskealder. Under Belæjringen 1658-59 blev Gaarden totalt ødelagt, Lemmerne førtes ind til Byen, anbragtes i Privathuse og havde i flere Aar intet blivende Sted, indtil Hospitalet indrettedes i Farvergaden omtrent paa samme Plads, hvor Tyge Brahe forud havde haft sit Observatorium. Navnet Vartov beholdt det.

Gaarden ved Rosbæk kaldtes *Gammel Vartov* og tilhørte gennem et helt Aarhundrede Hospitalet. Historiske Minder knytter der sig ikke til Gaarden i denne Periode, hvis man ikke dertil vil henregne Efterretningen om en Sælhundejagt, som i 1663 under Festlighederne ved den sachsiske Kurprinses Besøg arrangeredes i Stranden ud for Gammel Vartov. Hospitalet, der havde største Delen af sine Indtægter gennem Jordegods, som i Tidens Løb var blevet det underlagt, havde Forpagter paa Gaarden og han vaagede over, som naturligt var, at

ingen gik hans Ret for nær. Soldaterne var tilhøjelige til at lade deres Heste græsse i Hospitalets Enge ved Gammel Vartov, og Kongen maatte udtrykkelig forbyde det (1660). De tre Fiskedamme paa Vartovs Grund havde Hospitalet ingen Ret til; Kongen havde 1619 tilskødet Magistraten dem sammen med Ordrup Sø, og Magistraten lod dem atter bortfæste. Den yderste af dem, sandsynligvis den gamle Mølledam, laa saa nær ved Adelvejen (den daværende Strandvej), at det var nødvendigt at paalægge Fæsteren at lade Vandet deri støve (d. v. s. opstemme) saaledes, at Vejen ikke led Skade (1646).

Omsider blev Gammel Vartov saa bygfældig, at Hospitalet ikke saa sin Fordel ved at beholde den. I 1726 androg de kommitterede paa Konventshuset, Stadens Fattigdirektion, derfor Kongen om at maatte sælge den ved Auktion. Gaarden var nu af Ælde »saa brøstfældig og forfalden, at uanset Hospitalet i nogle Aar haver kostet saa meget paa at holde den vedlige, som den nogle Gange i sig selv er værd, saa kan den dog ikke komme i nogen beboelig Stand, med mindre den af ny skal opbygges«. Gaardens Bygninger var uanselige; af de tre Længer var kun Stuehuset teglhængt, de andre tækket med Straa, Stuelængen laa mod Vejen, med en Port midt paa. Kongen gav ogsaa Samtykke til Salget, men først i 1729 kom den under Hammeren. Til Gaarden laa noget over 11 Tdr. Hartkorn og den blev opraabt i to Lodder: Gaardens Bygninger med Jorderne paa Strandsiden (ca. 5 Tdr. Hartkorn) for sig, Jorderne Vest for Landevejen (6 Tdr. Hartkorn) for sig. I geometrisk Maal var Strandloddet langt den største, da Jordboniteten her var ringere. En og samme Mand, Andreas Berentsen af Store Ravnsborg, blev Ejer af begge Lodder for en Købesum af 850 Rdr. Kroner.

Det er nødvendigt i det efterfølgende at gaa stærkt i Detailler for at faa Klarhed over de indviklede Ejendoms- og matrikulære Forhold i dette Hjørne af Kommunen, hvor tilmed Fortidens Spor ved den tætte Bebyggelse næsten helt har tabt sig. Vanskeligt er det alligevel at følge Udviklingen.

Den gamle Gaard var straks kommen i Hænderne paa Spe-

kulanter. Kort efter Auktionen var den i Konsumptions skriver Lorens Jessens Besiddelse, som 1731 solgte Bygninger og Strandlod til Urtegaardsmand Christopher Beck og 1733 afhændede den anden Lod til Vognmand Niels Jørgensen Brygger. Christopher Beck, der havde overtaget den forfaldne Ejendom, sad saa smaat i det, at han (1737) fik sin resterende Familie- og Folkeskat eftergivet, men holdt sig dog en Række Aar ved

GAMMEL VARTOV
(Fotografi)

Gaarden, indtil Traktøren paa det nærliggende Tuborg, Henrich Vogt, som han stod i Gæld til, lod den sætte til Auktion og selv overtog den (1751). Henrich Vogt havde tidligere købt den anden Lod og var Ejer af Gammel Vartovs hele Tilliggende til sin Død. Datter og Svigersøn fik Ejendommen og atter blev Gammel Vartovs Bygninger frasolgt, denne Gang med et noget mindre Areal, til Kommandørkaptajn, senere Admiral Carl Fr. de Fontenay (1763). Til de gamle Gaardslænger var nu kommet en ny Bygning, sandsynligvis opført i Traktør Vogts Tid, i to Etager, med Altan til Haven og udstyret med

Egekarme og engelske Vinduesrammer; Altan var endnu en sjælden Ting og karakteriserede en landlig Bygning som fornemt Lyststed. Haven var anselig med et stort teglhængt Bindingsværks-Lysthus.

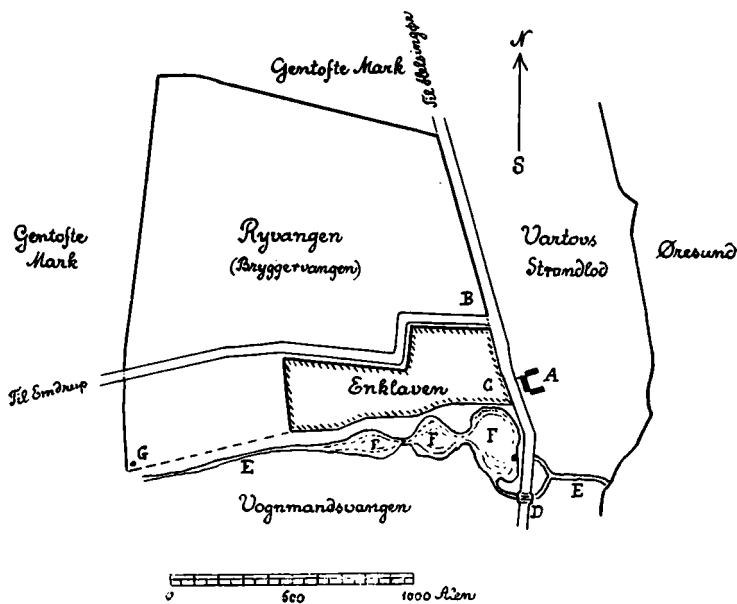
Efter Admiral Fontenay, der i en Aarrække benyttede Gammel Vartov som Lyststed, fulgte som Ejere Kaptajnløjtnant Diderich v. Holsten (fra 1784) og Peter Vilh. Edinger (fra 1785). Ved den sidste Fallit købtes Ejendommen (1791) af Frantz Pechel, tidligere Apoteker paa Kongsberg. Den engelske Industridrivende William Moir boede paa Gammel Vartov i Slutningen af 1780erne og i hvert Fald i Pechels Tid var Gaarden indrettet til Fabrikdrift, med et stort Hestemølleværk, installeret i en særskilt to Etages grundmuret Bygning. Foretagendet havde dog ingen Fremgang, Gammel Vartov sattes til Auktion 1805 og købtes af Kommerceintendant Jens Friedenreich Hage et Comp., som indrettede Anlægget til Sæbe- og Lysefabrik, men forøvrigt allerede 1809 afstod Ejendommen til Købmand Tønnes Jost Häsenschell. Til sin Død besad denne Gammel Vartov, som derefter atter i en lang Række Aar var Lyststed. Ejere var Grosserer W. E. Fiedler (fra 1830), den bekendte Politiker, Statsminister Grev Heinrich Reventlow-Criminil (fra 1837), Rasmus Jørgensen (fra 1846), Grosserer Elias Bendz Muus (fra 1860) og Bankdirektør P. N. Damm (fra 1874). Fra 1899 tilhører Gammel Vartov Øresunds kemiske Fabrikker.

Det Areal, der fulgte med Gaarden, da Fontenay i 1763 købte den, udgjorde den sydlige Del af Gammel Vartovs oprindelige Strandlod, fra lidt Nord for Bygningerne (nuværende Havnevej) indtil Sognegrænsen ved Rosbæk. Grunden er udstykket, men det gamle Ejendomssted ligger der endnu, dog i en temmelig ny Skikkelse.

Den Lod af Gammel Vartovs Jordtilliggende, der ved Auktionen 1729 bortsolgtes særskilt, uden Bygninger, laa Vest for Strandvejen, ret ud for Gaarden. Lodden begrænsedes paa de tre Sider af Københavns Grund: Vognmandsvangen i Syd, Bryggervangen (den tidligere Ryvang) i Nord og Vest, og paa

den fjerde Side, i Øst, laa Diget ved Landevejen. Det er den *Enklave* af Gentofte Kommunes Jorder, som indtil for faa Aar siden paa dette Sted skød sig ind i Hovedstadens Omraade.

Enklavens Opstaaen lader sig naturligt forklare. Ryvangen var nemlig oprindelig en Del af Gentofte Bymark og kom først

KORTSKITSE OVER RYVANGEN OG VARTOV
I det syttende Aarhundrede

A Gammel Vartov, B og C henholdsvis Tuborgs og Lille Tuborgs senere Plads, D Rosbæk Bro, E Rosbæk, F Dammene, G Ryvads Pil. Sml. Opmaalingen 1622, trykt i Københavns Diplomatarium I, 635-36.

senere ved et kongeligt Mageskifte til København, medens Gammel Vartovs Grund, der kilede sig ind i Ryvangen, som Hospitalets Ejendom var urørlig. Denne Forklaring bekræftes ved Sammenligning mellem en Opmaaling af Ryvangen fra 1622 og Kort over Egnen fra saa sen en Tid, at man tør stole paa Maal og Grænser; Maalebrevets Tal stemmer forbavsende godt med de virkelige Forhold i Marken før Grænsereguleringen

1907 (sml. Side 3) og der bliver god Mening i Synsmændenes tilsyneladende dunkle Forklaring af de otte maalte Linjer, naar man følger Enklavens Hjørner og Kroge. Omvendt viser denne Overensstemmelse, at Vartovs Mark allerede da skød sig ind i Ryvangen, og man kunde være tilbøjelig til at antage, at Enklaven er den Agermark, Kongen 1595 lod udlægge til Vartov.

Et Mageskifte fra 1530 mellem Staden og Københavns Kapitel eller Dekanat hænger maaske sammen med den daværende Rosbæks Møllens Jordtilliggende. Byen fik »Degnens Have«, Dekanetet et Stykke Jord ved Møllen, men at bestemme blot tilnærmelsesvis, hvor disse Lokalteter har ligget, er umuligt efter den Beskrivelse, der indeholdes i de paagældende Aktstykker. Om Jordstykket, som Dekanetet fik, er den senere Ryvang*), er problematisk allerede af den Grund, at det siges at ligge »endelangs ud med Stranden«. Det eneste sikre er, at Ryvangen hørte til Gentofte i det syttende Aarhundrede, da den indlemmedes i Hovedstaden.

Meget oplysende i saa Henseende er et Tingsvidne fra Aaret 1700 i Anledning af en Trætte mellem Præsten i Gentofte og Trinitatis Kirke (hvortil Distrikterne uden for Stadens Porte i kirkelig Henseende regnedes), om Beboerne i Ryvangen rettelig hørte det ene eller det andet Sted hen. Der stævnedes Vidner til Birketinget, og en af Bønderne oplyste, »at for ungefær 56 eller 57 Aar blev Rygevang, som tilforn laa til Gentofte By, lagt fra samme By og til Københavns Bryggerlav«, hvorfor Gentofte Bymænd fik Afslag i Landgilden. Og til Overflod forklarede det samme Vidne, at før Ryvangen kom fra Gentofte, var »det Vand, som kommer fra Lundehuset og løber ned til Vartov og under Broen« (d. v. s. Rosbæk), det rette Markskel mellem Københavns og Gentofte Jorder. Det er klar Besked, der ikke lader nogen Tvivl tilbage.

*) Oluf Nielsen synes at mene det (Kjøbhvns Historie og Beskrivelse I, 109 og IV, 349). Hans Udvikling af de herhenhørende historiske Forhold er dog uklar og modstridende.

Hvad Tidspunktet for Overdragelsen angaar slaar dog Birke-tingsvidnets Forklaring ikke helt til. Der foreligger et Mageskiftebrev paa Pergament af 1. Jan. 1621, efter hvilket Borgmestre og Raad tilskøder Kongen Kallehaven for Vederlag i Gentoft Mark, og i Kancelliets Registrant er indført Kongens Genbrev af 8. Febr. 1621; men dels er Mageskiftebrevet kun delvis besejlet og er den Dag i Dag i Stadens Væрге (i Raadstuearkivet), skønt det dog rettelig burde være udleveret Kronen, dels er der i Registranten tilføjet en Bemærkning ved Kongens Genbrev om, at det igen indleveredes i Kancelliet og ikke kom videre. Der blev saaledes ikke noget af Mageskiftet den Gang. Men Aaret efter blev Ryvangen opmaalt og Handelen gik i Orden, thi af Lensregnskaberne fremgaar, at Bønderne fra 1622 fik Afslag i Landgilden. Det er dog muligt, at Gentoft By-mænd en Række Aar efter den Tid har haft Ryvangen i Brug mod en Afgift til Staden, indtil Magistraten i Oktober 1643 bortfæstede den til et Interessentskab. Denne Bortfæstning er det øjensynlig, Vidnet sigter til.

Fra 1736, da Niels Bryggers Enke solgte Enklaven til Hans Henrich Vogt, blev den Jordtilliggende til *Tuborg*, et Traktørsted paa Stadens Grund tæt Nord for. I Ryvangen var der fra ældre Tid et lille Hus, som i sidste Fjerdedel af det syttende Aarhundrede beboedes af Bonden Børre Børresen, og omkring 1690 byggede en Mand ved Navn Jonas Thue et andet, som blev Oprindelsen til *Tuborg*. I 1694 nævnes »Jonas Thues Hus«, som da tilhørte Mogens Larsen, og 1697, da Lars Andersen havde købt Huset af Mogens, forekommer Navnet »Tueborg«. Gennem det attende Aarhundrede bevarer denne Trestavelles-Navneform (*Tueborg*, *Thueborg*, *Thuesborg*), som først ved Aar 1800 afløses af den nuværende. *Tuborg* regnedes i kirkelig Henseende til Gentoft, indtil Lars Andersen fandt paa at fri sig fra Ægtkørslerne ved at søge til Trinitatis Kirke og paa den Maade slaa fast, at han var københavnsk Borger.

Tilstrømningen til Vartov-Kilden gjorde *Tuborg* til Traktørsted. At denne Kildes Tilstedeværelse skulde være en med-

virkende Aarsag til, at Kristian den Fjerde flyttede Helligaands-Hospitalet til Vartov, en Formodning, som er bleven fremsat, har i hvert Fald ikke Sandsynligheden for sig. Ganske vist kan man ved de gamle hellige Kilder ude i Landet eftervise Kirker og Kapeller, der har nydt godt af de valfartendes Godgørenhed, men i Kristian den Fjerdes Tid søgte Københavns Indvaanere til Helene Kilde ved Tisvilde, og næppe før i sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede blev det almindeligt at drage til Vartovkilden, der var Staden saa bekvemt nær. Kilden havde Navn efter Gammel Vartov, men laa paa Hovedstadens Grund hinsides Rosbæk, i Strandvænget ved Kildendal, en Ejendom lidt Sydøst for den hvælvede Bro over Bækken; Kildendal var Lyststed i det syttende Aarhundrede, i det attende Traktørhus ligesom Tuborg. Saa vidt vides nævnes Vartovkilden første Gang i Biskop Jens Bircherods bekendte Dagbogsnotat om hans Besøg ved Kilden 1675. Men den kom hurtig i Ry. I Begyndelsen af det attende Aarhundrede var den stærkt søgt, og der udfoldede sig et broget, ikke altid lige idyllisk Folkeliv.

Paa Holbergs Tid var Tuborg et af Hovedstadens Indvaanere velkendt Traktørsted, hvor man søgte hen paa sine Udflugter. Phønixbergs »Forkerte Mercurius« gør i 1727 netop fra »Tueborg« sine lagttagelser over Folkelivet ved Vartovkilden. Og Stedet blev ved at være i Yndest. »Kiøbenhavns Aftenpost«, der var begyndt at udkomme efter Struensees Fald, satiriserede i Sommeren 1772 over Dyrehavsrejserne til Kirsten Pils Kilde og udmaalede, hvorledes Kildegæsterne fra Hovedstaden strømmede til; mod Kilden kom ogsaa sprængende i en Støvsky en hel »Eskadron Ryttere af Tuesborg Bataillon«. »Forskrækkeligt!«, udbrøder Bladet, »de vil vist indtage hele Kilden«. Modeherrerne kom paa den Tid hyppigst anstigende til Hest gennem Gentofte eller ad Bernstorffsvejen, kun de mest modige — »de rette fuldbaarne Tuborgjunkere«, som Rahbek kalder dem — trodsede Strandvejens dybe Sand og satte Kursen direkte mod Kilden efter at have styrket sig til Felttøget i Kildendal eller Tuborg. Vært paa Tuborg var i Begyndelsen

af det attende Aarhundrede Henrich Møller, som ca. 1725 efterfulgtes af den allerede nævnte Hans Henrich Vogt, oprindelig Gartner, hvis Slægt sad paa Tuborg Aarhundredet ud.

I Begyndelsen af 1730erne var det endnu en lille, nødtørfigt udstyret Gaard med et Par Haver, men ellers uden noget Jordtilliggende, først da Traktør Vogt købte Enklaven lige Syd for, og lagde den til Tuborg, blev det en betydelig Ejendom, hvis Jorder kom til at ligge i Gentofte Sogn, medens Bygningerne hørte til Hovedstaden. Gaardens Stuehus var muret og teglhængt, paa 12 Fag, og indeholdt tre Stuer, en Sal, nogle Kamre m. v., Udhusene var til Dels lerklinede.

Udvidelser og Nybygninger fulgte dog snart paa, Stedet blev mere yndet, Lystrejser og Landliggeri mere og mere almindeligt. Inden Traktør Vogt døde, blev Gæstgivergaarden ombygget. Hovedbygningen, der opførtes af Mur og Egebindingsværk, blev gjort omtrent dobbelt saa lang, og udstyredes indvendigt med Paneler og voksdugsbetrukne Vægge, i et andet af Husene var et Værelse beklædt med »historisk Lærred«, formodentlig en Slags Kattuntapet med Billeder. Paa Enklaven lod han opføre en ny Gaard, som han kaldte »Lille Tuborg«, bestaaende af tre smaa Længer med en stor Haveplads. Og endelig overtog han, som nævnt, 1751 Gammel Vartovs Bygninger med Strandlodden, saaledes at han var Ejer af hele den gamle Hospitalsgaards Tilliggende.

Efter hans Død købte Datteren i Huset, Jomfru Arina Vogt, den samlede Ejendom (1756), og da hun kort efter ægtede Lorens Nicolai Clausen, fik han Skøde (1757). Efter Afhændelsen af Gammel Vartovs Bygninger til Fontenay havde han endnu 9 Tdr. Hartkorn tilbage, der bestod dels af Enklaven, dels af Strandloddens nordligste og største Del. Altsammen blev det lagt under Tuborg, som endnu da han overtog den, var Fæstejendom under Magistraten, men senere frikøbtes. Næsten fyrretyve Aar var han Ejer, først 1795 afhændede han Store og Lille Tuborg til Apoteker J. A. Mühlenstedt.

Lille Tuborg overlod den nye Ejer midlertidigt til en Familie, der var kommen i Nød ved den store Ildebrand i Kø-

benhavn i Sommeren 1795. Mühlenstedt havde selv lidt Skaar i sin Bedrift ved Branden. Svaneapoteket, som han ejede, laa den Gang i Højbrostræde og var sammen med det tætbyggede Kvarter, der strakte sig over nuværende Højbroplads, gaaet op i Luer, og havde skyndsomst maattet indrettes i Mühlenstedts egen Gaard paa Østergade ved Peder Madsens Gang. For at skaffe den brandlidte Mand Underhold udvirkede han, at Traktørvirksomheden, der i lang Tid var drevet

STORE TUBORG
(Maleri fra ca. 1880)

paa Store Tuborg, overflyttedes til Lille Tuborg, en Forandring, der ikke var saa ligetil, da det gamle Værtshus paa den Maade flyttedes fra Hovedstaden over i Amtet. Men det lykkedes og Mühlenstedt fik fornøden Bevilling (af 3. Aug. 1795).

I 1799 lod Mühlenstedt Lille Tuborg bortsælge ved Auktion og Stivelsefabrikør Cay Frid. Hammerich blev Ejer. Endnu i hans Tid var der Gæstgiveri, men efter at Justitarius Fred. Jul. Kaas havde købt Lille Tuborg 1803, blev det Landsted. Der var allerede da en grundmuret to Etages Hovedbygning, teglhængt ligesom de to Bindingsværks-Udbygninger og over

en Tønde Land Have, som Kaas forøgede ved Tilkøb. »Ved Lille Tuborg«, hedder det i Skilderiet 1805, »er der nylig anlagt i en dyb Dal en skøn Hauge paa et forhen næsten øde Sted«. Han var Besidder indtil 1810, Af de følgende Ejere kan nævnes Lægen Johann Traugott Otto, fra 1810 til sin Død 1827. Efter Mageskiftet 1907 ligger Ejendommen i København. Først i de allerseneste Aar er den udstykket og bebygget.

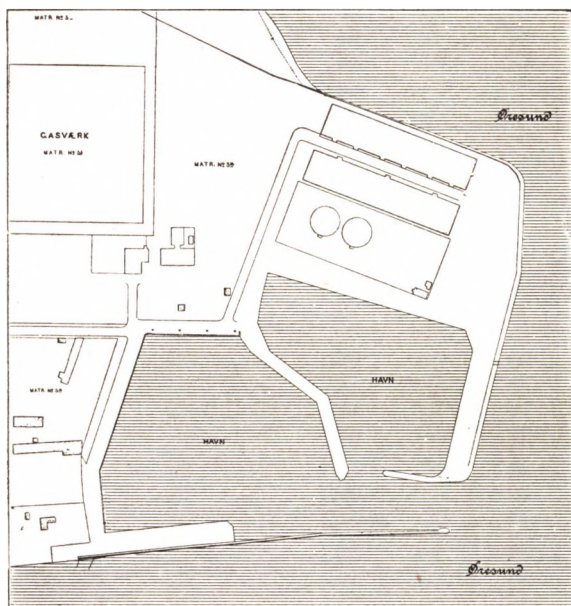
Skønt Mühlenstedt paa *Store Tuborg* straks havde ladet opføre en ny Hovedbygning, et stort to Etages-Hus med Krøbelvalme og Stenhuggerarbejde i Facaden, skilte han sig hurtig ved Ejendommen. Landvæsenskommissær Peder Bech († 1818 som Borgmester i København) købte den 1801 med tilhørende Jorder paa begge Sider af Strandvejen. Største Delen af Gammel Vartovs Jordtilliggende var endnu bevaret samlet og Tuborggaard var en meget vidtstrakt Ejendom.

Men i Peder Bechs Tid blev det skilt ad. Af Enklaven var bortsolgt Lille Tuborg, og Resten, ca. 15 Tdr. Land, bortskødede han 1809. I 1813 købtes dette Areal af en Nordmand, Læderfabrikant Christopher Johnsen Hedemark, der lod opføre et stort smukt Lyststed, som han kaldte *Norgesminde*; det maa netop være bygget ved Tiden omkring Norges Afstaaelse og fik deraf sit Navn. Ogsaa *Norgesminde* er udstykket, men Lyststedet staar endnu og er ligesom Lille Tuborg indlemmet i København.

Efter Enklavens Bortsalg havde Bech tilbage dels *Store Tuborg Vest* for Strandvejen, dels *Arealerne* ved Stranden Nord for Gammel Vartov, og først flere Aar efter hans Død kom de paa andre Hænder. Ved Auktion 1824 solgtes *Store Tuborg* for sig med en ringe Del af Jorderne, som efterhaanden fraskiltes. Ejere af Lyststedet var: Lorentz Broegaard Knudsen (fra 1824), Mekanikeren J. P. Langgaard (fra 1834), den engelskfødte Fabrikant Joseph Owen (fra 1847), Hofstolemager C. B. Hansen (fra 1856), Bispinde Grundtvig (fra 1867), Konsul Johan Hansen d. æ. (fra 1873), Direktør M. Dessau (fra 1901). Paa *Store Tuborg* tilbragte Grundtvig de sidste Somre af sit Liv;

Venner skænkede ham en Veranda til Huset, som hans Enke ved Fraflytningen lod nedtage og føre med sig. I Store Tuborg har nu en velgørende Institution til Huse.

Ogsaa Jorderne paa Strandsiden kom paa Auktion 1824. Køberen var Vognmand og Hyrekusk Hans Peter Holst, Fader til Digteren af samme Navn. Indtil Midten af Aarhundredet

TUBORG HAVN
(1901)

var de i Familiens Besiddelse og købtes, efter et Par mellem-liggende Ejere, 1868 af H. P. Prior. Disse Arealer, hvor nu store industrielle Anlæg har rejst sig og som altsaa oprindelig er den nordlige Del af Gammel Vartovs Tilliggende langs Stranden, er det, man almindeligvis sammenfatter under Betegnelsen Tuborg.

Hans Peter Prior havde i en Række Aar haft Bolig paa Svanemøllen, da han købte det mere end tyve Tdr. Land store Grundareal og 1869 begyndte Anlægget af en Havn. De vidt-

gaaende kommercielle Planer, han forbandt dermed, evnede han dog ikke alene at bringe ud i Virkeligheden og i Begyndelsen af 1873 afhændede han det paabegyndte Anlæg til et Interessentskab, der foruden Højesteretsadvokat Gustav Brock bestod af Philip W. Heyman, Rudolph Puggaard og Tietgen. Den 13. Maj s. A. stiftedes et Aktieselskab under Navn af *Tuborgs Fabrikker*, og G. A. Hagemann indtraadte i Bestyrelsen. Man vilde uddybe og udvide Havnen, bygge Fabrikker og drive

TUBORG HAVN
(Fotografi)

Eksport. Allerede i Priors Tid havde der været Planer fremme om at etablere Dampfærgeforbindelse med Skaane fra Tuborg Havn og ved Lov af 16. April 1873 fik Ministeriet Bemyndigelse til at udstede Koncession. Men Projektet bragtes ikke frem til Virkeliggørelse, saa lidt som det Baneanlæg mellem Tuborg Havn og Nordbanen kom i Stand, hvorpaa Bestyrelsen (ved Lov af 4. Maj 1875) havde faaet Koncession for 80 Aar.

Disse storstilede Planer løb saaledes ud i Sandet, men paa anden Maade søgte man at fremme Farten paa den nyanlagte Havn. Man traadte bl. a. i Forbindelse med Det store nordiske Telegrafelskab, hvis Dampere siden stadig er søgt ind til Hav-

nen, og sluttede 1877 en Overenskomst med Københavns Havne-
væsen om Indrettelsen af Tuborg Havn til Petroleumsdok for
Hovedstaden. Den søgtes i 1875 af 218 Skibe med en samlet
Tonnage af 3500 Registertons (altsaa væsentlig mindre Fartøjer),

BRYGHUSET PAA TUBORG
(Fotograf)

medens Tallene 1909-10 var 607 Skibe med 41888 Tons Dræg-
tighed.

Aktieselskabet havde ved sin Stiftelse bestemt sig for Anlæg
af en Gødningsfabrik, en Svovlsyrefabrik, et Glasværk og et
Bryggeri, baseret paa Tilvirkning af bayersk Øl. I April 1874
var Svovlsyre- og Gødningsfabrikken kommen i Drift, Glas-

værket i Maj det følgende Aar og Bryggeriet kunde udsende sit første Bryg i Sommeren 1875 (13. Juli). Selskabet var dog langt fra lige heldigt med de mange forskelligartede Foretagender. Man havde Konjunkturerne imod sig. Daarlige Tider for Landbruget bevirkede ringe Afsætning paa den kunstige Gødning og Priserne faldt paa Glasværkets Produkter. Bryggeriet derimod trivedes, men var endnu i sin Vorden. Med de

TUBORGS FABRIKKERS ADMINISTRATIONSBYGNING
(Fotograf)

bristede Forhaabninger fulgte Misnøje inden for Selskabets Bestyrelse, og Philip W. Heyman, der ikke kunde faa sine Ideer bragt ud i Verden, traadte fra.

Fra 1880, da Philip W. Heyman atter overtog Ledelsen, daterer sig en fortsat Opgang. Hagemann og Tietgen var udgaaet af Bestyrelsen, men støttede Selskabet og indtraadte igen senere. Glasværket afhændedes, Gødningsfabrikken blev nedlagt og Virksomheden koncentreredes om Bryggeriet, hvis Produkter ved Philip W. Heymans mange oversøiske Forbindelser vandt Indgang i Udlandet, medens samtidig den indenlandske Afsætning steg. Efter hans Død indgik Tuborgs

Fabrikker 1894 under Aktieselskabet »De forenede Bryggerier«.

Bryggeriets Bygninger dækker nu et næsten ti Gange saa stort Areal som i det første Driftsaar. Omkring det høje karakteristiske Bryghus (opført 1903 af Arkitekt H. Glæsel) grupperer sig Maskinhus, Maltgørerier, Værksteder og Lagerbygninger, hvis Kældre rummer indtil 100 000 Hektoliter Bryg, og paa den anden Side af Kørevejen til Havnen ligger den store Aftapningsanstalt, indrettet og taget i Brug 1901. En monumental

STRANDVEJ GASVÆRK 1893

(Fotograf)

Administrations- og Laboratoriebygning, opført 1912-13 af Arkitekt Anton Rosen, ligger ud mod Strandvejen.

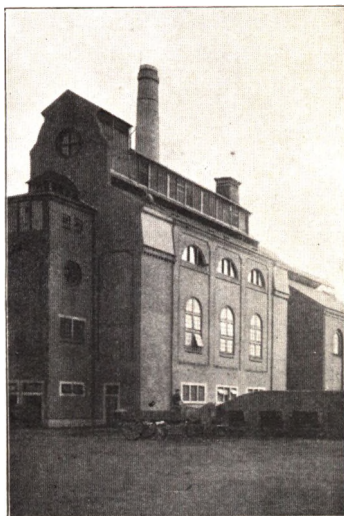
Tuborgs Fabrikker er ikke blot Gentofte Kommunes største industrielle Bedrift, men staar sammen med Carlsberg Bryggerierne som Landets betydeligste. Statistikken for Fabrikernes finansielle Forhold, Produktion og Arbejdskraft udviser derfor store Tal. Omsætningen beløb sig i Driftsaaret 1911-12 til ca. 9 Millioner Kr. mod 324 000 Kr. i 1876, Ølproduktionen i 1912 til 295 200 Hektoliter mod ca. 15500 Hektoliter i 1876. I 1875 beskæftigedes 99 Arbejdere (deriblandt 11 Kvinder), i 1912 859 (hvoraf omtrent to Femtedele var kvindelige Arbejdere) samt 68 Funktionærer. Midt i Halvfjerdserne indrettedes Arbejder-

boliger paa et erhvervet Areal i Ryvangen og 1884 stiftedes paa Initiativ af Philip W. Heyman en Pensions- og Understøttelseskasse.

Paa Tuborgs Fabrikkers oprindelige Grundareal ligger foruden Bryggeriet et Par andre industrielle Virksomheder.

Glasværket, der af Aktieselskabet bortsolgtes 1881 til Kastrup Glasværk, kaldes nu »Hellerup Glasværk« og indtager et Komplex af Bygninger ud mod Strandvejen Nord for Bryggeriet. Produktionen, der i 1882 var lidt over 1,9 Million Flasker, beløb sig 1913 til henimod 11,3 Millioner og Arbejdsstyrken var i det samme Tidsrum steget fra 36 til 149 (iberegnet nogle faa Funktionærer).

Strandvej Gasværk ligger mere østlig paa Arealer, der er købt af Aktieselskabet 1892 og 1902. Det er anlagt af Det Danske Gas-Compagni i Aarene 1892-93 og sat i Drift 24. Juni 1893. Værket forsyner ikke blot Gentofte Kommune, men ogsaa Dele af de nordligere Kommuner langs Strandvejen indtil Rungsted. Foruden selve Gasværket er der i Nærheden af Kristiansholmsfortet 1903-4 anlagt en Beholderstation. Hovedledningernes Længde var 1913 124,8 Kilometer (mod 27,6 ved Anlægget); Produktionen var i Driftsaaret 1912-13 ca. 4,4 Million Kubikmeter (mod 0,5 Million i det første Driftsaar), Antallet af Funktionærer og Arbejdere 67 i 1913 (mod 17 i 1893).

RETORTHUS
paa Strandvej Gasværk

Ved Ryvangens Nordgrænse, men paa selve Gentofte By-
mark, havde ved Tiden omkring Frederik den Fjerdes Død
daværende Kommandørkaptajn Chr. Koningh en Lystgaard, der
bar Navnet »Lille Lokkerup«. Det var en Lystgaard af den

sædvanlige Art, tre Bygningslænger med et Par Haver, den ene paa Strandsiden med en tilstødende Stump Agermark, hvor Ejeren, naar han ikke pløjede Søen, drev Miniaturlandbrug og høstede Byg til sine Smaakreaturer, Gæs, Ænder og Høns. I Sommeren 1730 solgte han Gaarden til en Kollega, Schoutbynacht Hans Knopf (ell. Knoff), som udvidede den for Penge, han laante af sin Søster Jfr. Birgitta Maria Knopf, hvem han forøvrigt allerede Aaret efter (1731) gav Skøde. Hun boede der ikke selv, Gaarden var bortlejet og i Juni 1733 overdrog hun Lille Lokkerup til kgl. Møntmester i København Chr. Wineken. Ved hans Tiltrædelse strakte dens Havetilliggende sig over Sognegrænsen ind paa Hovedstadens Grund.

Efter den nye Ejers Hustru blev Lystgaarden kaldt *Mariendal*, men nok saa hyppigt gik den under Navn af »Møntmesterens Gaard«. Bygningerne var der intet mærkeligt ved, Stedets Pryd var Haven med sit Bindingsværks-Orangerihus, thi endnu var Væksthuse en ret sjælden Ting. Til sin Død (1746) sad Møntmesteren paa Mariendal, som derefter en Tid lang benyttedes af den hollandske Resident Gilius (Gilles) Coymann, der havde købt Lystgaarden af Enken 1751; allerede 1755 døde han og Feltmarskalinde Marie von Numsen blev Ejer 1757, men afhændede Aaret efter Mariendal til Murermester Philip de Lange, et Navn, man ved Midten af det attende Aarhundrede ikke sjælden træffer paa i Forbindelse med Byggeforetagender i København. Han var selv Arkitekt og sikkert nok et Stykke af en Spekulant. Mariendal ombyggede han og indrettede den til to selvstændige Gaarde; Store Mariendal opførtes paa Ejendommens sydlige Del, Lille Mariendal (eller Ny Mariendal) paa den nordlige. I den første residerede den spanske Minister nogle Aar, den anden tjente vistnok Bygmesteren selv til Bolig.

Store Mariendal kom til at ligge paa Hovedstadens Grund og først senere tilkøbtes Jorder af Gentofte Sogn. Hovedbygningen, som Philip de Lange lod opføre ca. 1759, var et grundmuret Hus med brudt Tag, i to Stokværk og med 3 Etages Udbygninger paa alle fire Sider; paa de to Sider løb Udbyg-

ningerne op i Frontespicer, paa de to andre afsluttedes de af Altaner. Bygningen staar endnu og skønt den maa være ombygget, er der næppe Tvivl om, at den i Grundformerne er holdt nær op ad Philip de Langes oprindelige Gaard. Man ansaa den Gang Bygningen for ottekantet — »Bygningens Prospekt præsenterer udvendig en Ottekant«, hedder det 1769 —, derimod kaldes den i det nittende Aarhundrede altid »den tolvhjørnede Gaard«. Det var for sin Tid en Pragtbygning, udvendig med hvidt »poleret« Murværk, indvendig udstyret med Brystpaneler, Tapetserier, Plafont'er og med Messinggreb i Dørene.

Store Mariendal har i Tidens Løb været paa mange Hænder. Efter Philip de Langes Død kom Gaarden paa Auktion 1769 og Panthaveren Johannes Suhr, Præst til Høve og Flakkebjerg, maatte overtage den, men den solgtes atter 1771. Flere af de følgende Ejere besad kun Gaarden ganske kort og boede der næppe. Over et længere Aaremaal ejedes den af Supercargo Carl Chr. Ernst (fra 1775-81) og Agent Peter Appleby (1781-90), som 1784 tilkøbte et Vænge af Vartovs Grund; endvidere af: Gehejmeraad Fred. Chr. Rosenkrantz (1792-1802) og Konferensraad Joh. Nic. Tetens (1802-11), der 1802 fik Ejendomsskøde paa den tidligere Fæstegrund og ligesom Appleby udvidede Tilliggendet; samt: Generalmajor Peter Lotharius Oxholm (1811-22), Generalkonsulinde Charlotte Pingel (1822-33), Bomuldsfabrikør Joh. Stephan Ripperger (1834-42) og Agent Joh. Chr. Lund (1842-72). Store Mariendal blev derefter udstykket.

Lille Mariendal var en mindre og noget enklere udstyret Gaard med et toetages Stuehus og to smalle Sidebygninger. Den laa paa Gentoftes Bymark og var under Opførelse 1764. Bygherren havde faaet Etatsraad Peter van Hurk til at anbringe Kapital i Foretagendet, men med det Resultat, at den rige Handelsmand maatte overtage Gaarden efter hans Død. Selv havde Peter van Hurk en Lystgaard i Lyngby og betragtede næppe Lille Mariendal som passende Landsted. Han bort-

skødede den straks til en Borgermand Lars Madsen (1769) og hans Søn (eller Stedsøn) Gabriel Borchorst, Brygger i København, solgte den 1788 til en anden Brygger, Christen Lindam, som 1790 overdrog Gaarden til den bekendte Læge Henrich Callisen.

Det var Callisen, der skabte Stedets Ry. I de mange Aar han sad som Ejer opstod de smukke Haveanlæg og det var ham, der ved Køb og Mageskifte erhvervede det store Strandvænge, der laa ud for Lille Mariendals oprindelige Grund. Sysse i den fri Natur i ledige Stunder maatte falde sammen med denne ejendommelige og tiltalende Personligheds hele Syn paa Tilværelsen. Efter hans Død (1824) beholdt Enken, Marie Amalie, f. Walcker, den smukke lille Ejendom indtil hun i en meget høj Alder 1835 solgte den til Major og Kammerjunker O. U. Rosenkrantz Giedde, som var Besidder indtil 1845. Af de senere Ejere maa nævnes Landskabsmaleren Frederik Hansen Sødring, fra 1847 til sin Død 1862. Senere var Lille Mariendal flere Gange i Handelen, sidste Gang 1894, hvorefter den udstykkedes. Paa dens Arealer er nu rejst høje Beboelseshuse.

Mellem Store og Lille Mariendal paa en Grund ud mod Vejen og med Store Mariendals Have som Baggrund laa i det attende og nittende Aarhundrede et Hus, der trods sin Ringhed opnaaede en langt større Navnkundighed end de to Lystgaarde. *Slukefter* hed oprindelig »Sandhuset« og laa umiddelbart ved Grænsen mod Gentofte, ved det første Led paa »Øster Landevej«. Fra 1737 til 1785 var det nedarvet i den samme Smaaborgerfamilie, fra Forældre til Døtre og Svigersønner, og var efterhaanden blevet Krosted. Kroen og dermed det senere gængse Navn maa være opstaaet ca. 1770, da Anders Hansen ved Ægteskab var kommen i Besiddelse af »Slukefterhuset«. Af Haandtering var han Gartner og da hans Kaldsfæller, der var henvist til at bo uden for Porten, gerne holdt Traktørsted, naar Lejligheden var gunstig, var det kun naturligt, at Manden i det lille Hus ved Bygrænsen fulgte Eksemplet. Slukefter var fra hans Tid stadig Værtshus, afpasset efter det brede Borgerskabs Behov, fra 1820erne dog med en kendelig opad-

stræbende Tendens. Værtshusmanden fik Haveomraadet udvidet og opstillede Lysthuse, hvor Gæsterne kunde nyde Stedets højtskattede Specialitet, det gamle Øl med Pind i; i Husets underste Etage var Skænkestue, Stadsestuon paa første Sal stod aaben for mere fornemme Besøg. Husets Position forblev dog nogenlunde den samme og Litteraten C. B. Hallager kunde kort

SLUKEFTER

(Ældre Fotografi; Bygningen opført før 1825)

og rammende karakterisere Beværtningen, man nød paa Slukefter, som »hurtig, simpel og billig«.

Slukefter var Hovedstadens yderste Forpost mod Nord, hvad der mere end noget andet bidrog til at fæstne Stedets Ry, først ved Mageskiftet af 1907 blev det gamle Krosted, der forlængst var ombygget og moderniseret, indlemmet i Gentofte Kommune.

Paa Gentofte Bys Grund var tre Markhuse, et for hver Vang, hvor Byens tre Markvogtere oprindeligt boede. Efter Afhændelsen af »Lille Lokkerup« købte Chr. Koningh 1733 et af

disse Huse, tæt Nord for sin tidligere Ejendom, og indrettede her en Lystgaard i Stil med den forrige: tre Bygningslænger og Have med Jordbærstykke og Aspargesland. I 1740erne kaldes denne Gaard »Lokkerup«, og skønt man efter Navnet maatte antage, at »Lille Lokkerup« var yngst, saa synes dog det omvendte at være Tilfældet. Indtil 1748 var Chr. Koningh,

HELLERUPGAARDS HOVEDBYGNING

(Fotograf)

nu Kgl. Majestæts Viceadmiral, Ejer af denne »liden Lystgaard«, som han derefter tilskødede Justitsraad og Stempelpapirsforvalter Johan David Heller, en Mand, hos hvem Jonas Baltzeren Collin som Kontorbetjent vandt sine Sporer, og efter ham fik den Navnet *Hellerup*.

Efter Justitsraad Hellers Død solgte Enken, Hedevig Margrethe Engelin, 1758 Lystgaarden til den tidligere nævnte Skotte John Brown. Hans Lyst var, som han udtrykte sig, »at gøre nogle Smaa-Eksperimenter udi Landvæsenet og Agerdyrk-

ningen«, og Regeringen, som i disse Aar var stærkt optaget af Landbrugsproblemerne, gav sit Minde til, at Brown erhvervede tolv Agre af Gentofte Bys Jorder, de saakaldte »Naalhøjs-Agre«. Ved et Koncessionsbrev af 1. Juni 1761 indrømmede Kongen ham disse Marker foruden en Strimmel Jord langs Diget og tillige saa stort et Stykke af Oredrevet, som der kunde tilkomme ham i Forhold til Agerjorden; disse Arealer udskiltes af Fællesskabet, maatte indhegnes og ligge til Gaarden i Fremtiden paa Betingelse af, at Brown straks iværksatte »de af ham der intenderende Forsøg til Agerdyrkningens Forbedring«. Hertil kom mindre Jordstykker, som han købte fra de omliggende Smaahuse, bl. a. af Jacob Papenfuss i »Naalhøjshuset«. Paa den Maade blev det tidligere Lyststed til en Gaard med betydeligt Jordtilliggende, med Agerland mod Vest og Oredrev paa den anden Side Vejen, ned mod Stranden.

Browns Eksperimenter i Landbruget førte dog næppe til gennemgribende Resultater. Kun et Par Aar efter (1764) afstod han den samlede Ejendom til Sivert Finck, en københavnsk Borger, der ikke vidste bedre Anvendelse for Hellerup end at indrette den som Traktørgaard, hvortil han fik kgl. Bevilling 1765; Heldet stod ham dog ikke bi og 1767 maatte han sælge Gaarden til Peter Appleby, Browns Svigerfader, og efter dennes Død kom den atter 1775 i John Browns Eje. Fra ham overgik Hellerup 1780 ved et mundtlig sluttet Køb til Agent Christen Schaarup Blach, hvis Enke Johanne, f. Wadum, 1783 fik lovligt Skøde, og da den bekendte Storhandelsmand Erich Erichsen indtraadte i Handelshuset Blachs Enke et Comp. og ægtede Indehaversken, blev han samtidig Ejer af Hellerupgaard.

Brown kan betragtes som Hellerupgaards Grundlægger, Erichsen som den, der satte Kronen paa Værket. Brown synes at have bygget et to Etages »Lysthus« i Haven, medens den pragtfulde, endnu staaende Hovedbygning i engelsk Stil skyldes Erichsen, som lod den opføre 1802 af den franske Arkitekt Joseph Ramée. Haven var i Browns og Applebys Tid prydet med Skulptur, men Erichsen lod plante den store Park omkring Hovedbygningen, der endnu i 1880erne strakte sig fra

Hellerup Jernbanestation til Strandvejen, men nu er meget stærkt beskaaret; Rester af et Par gamle Alleer staar som tavse Vidner om den fordums Pragt. Som bekendt havde Englæn-

KIRKEN I HELLERUP
(Fotograf)

derne under Belejringen 1807 deres Hovedkvarter paa Hellerup, hvor Kapitulationen af 7. September ratificeredes.

Konferensraad Erichsen var tidlig bleven Enkemand. Mad. Sophie Furcy, som han havde lært at kende i England og bragt med hjem, havde fra 1804 styret hans Hus og plejet ham, og ved testamentarisk Bestemmelse havde han tilsikret

hende, ikke blot en betydelig Sum til Underhold foruden Karet og Heste, men ogsaa Hellerup Gaard saa længe hun levede. Han var bange for, at Arvingerne skulde misrøgte hans Yndlingsejendom, i hvis Forbedring og Opkomst Mad. Furcy havde Andel. Hun fik ogsaa Hellerup overladt efter hans Død (1837), men lod i hvert Fald Hovedbygningen udleje.

Da ogsaa hun var død, havde Arvingerne frie Hænder og 1844 sattes Gaarden til Auktion. Der hørte paa dette Tidspunkt til Hellerupgaard 42 Tdr. Land og desuden 27 Tdr. Land af Københavns Jorder, som Erichsen havde tilkøbt; foruden Hovedbygning, Avlsgaard, Gartnerbolig og Portnerhus ved Indkørslen fra Strandvejen, laa der i Haven et toetages »Lysthus«, formodentlig den af Brown opførte ældre Hovedbygning. Gaarden købtes af Apoteker, senere Sukkerraffinadør Lauritz Schmidt, der 1847 solgte den til Dr. med. Hans Baltzer Hornbech, som atter 1850 overdrog den til Kammerherre Vilh. Huth Krag. Til sin Død 1878 var han Ejer, derefter hans Enke, og endnu i hendes Tid var Ejendommen samlet, men fra 1887 begyndte Udstykningen.

Paa Hellerupgaards Arealer, til Dels ogsaa paa Lille Mariendals og den Nord for liggende Onsgaards Jorder har Byen Hellerup rejst sig i den forløbne Menneskealder. Midt i Byen ligger den af nuværende Slotsarkitekt Thorvald Jørgensen opførte *Kirke*, indviet 14. Oktbr. 1900. Den er i romansk Stil og bestaar af Skib med Korsfløje ved den vestre Gavl; en femkantet Apsis afslutter Kirkeskibet mod Vest, ved Østgavlen er Taarnet rejst. Bygningen staar paa en Sokkel af Granit, med skurede og hvidkalkede Murflader, hvori omløbende Kridtstensbaand med Ornamentering ved Hjørnerne; Kirkens Tag er dækket med røde Sten, Spiret med Kobber, Hovedportalen i Taarnet i Kridtstensfatning. I det smukke Kirkerum er Rundbuestilen strengt gennemført. Skibet er overdækket af tre Krydshvælvinger, der hviler paa murede Søjler, over Korsfløjene Tøndehvælvinger, i Koret en snækkeformet Hvælving; Korindgangen og Korsfløjenes Pulpiturer bæres af Søjler med mellemliggende Murbuer. Kalkmalerier og Ornamentering findes i Korindgang og Alternische, i Apsis en Glasmosaik, i den flade,

udskaarne Altertavle et Maleri af Kristi Fødsel. Kirkegaard er anlagt 1911 i Egnen ved Rygaard.

Rundt om Kirken ligger Byen, der har det samme udflydende, lidt ukarakteristiske Overgangspræg som velstaaende Forstadskvarterer ved andre evropæiske Storbyer. Langs Strandvejen er der tætte Husrækker med flere. Beboelseslag, ved Sidevejene mod Stranden og ind mod Landet Villaer og Haver.

SOGNEGRÆNSEN VED HELLERUP
(Fotograf)

Det er en fuldt moderne By. Ved Sundet ligger den kommunale Lystbaadehavn (anlagt 1911-12), der er store Sportspladser, over Vej og Gade er spændt Viadukter for Jernbanen. Den har Post- og Telegrafstation, Apotek, flere Fabrikker, Banker og Forretningskontorer og talrige Butikker langs den livligt befærdede Hovedfærdselsaare.

Vi ender da Beskrivelsens Kredsløb, der begyndte ved de landlege Egne i Vest, i de tættest bebyggede Dele af Gentoft

Kommune. Det er et Symbol paa Udviklingen. Næppe nogen Magt er i Stand til at dæmme op for den, de skønneste Egne i Hovedstadens Nærhed gaar sin uafvendelige Undergang i Møde. Til Trods for, at der Vest og Syd for Storbyen ligger aabent Land, der blot venter paa at blive indtaget til Bebyggelse, breder Spekulationen sig frodigt paa disse Kanter, ansportet af den honnente Ambitions skjulte Kræfter. Som om det blotte Naboskab formaaede at lægge en Alen til Individets kulturelle Vækst! For at skaffe Plads til kedsommelige Villakvarterer maa gamle historiske Lystgaarde falde, hundreदारige Parker jævnes med Jorden. Hos Spekulanten og den nyskabte Patricier tør ikke regnes med Pietet, de historiske Minder dør under hans Fremfærd som Græsset under Attilas Hest. En Del af de Bygninger og Lokalteter, der er skildret i dette Skrift og hvis Eksistens netop har givet Gentoft Sogn en særlig Plads i dansk Kulturs Historie, staar endnu tilbage. Men hvor mange af dem vil være i Behold, blot om et kvart Aarhundrede?

MELLERUP

Denne nu helt forsvundne Lokaltet nævnes i det fjortende Aarhundrede og kaldes da Melletorp eller Mellemtorp; Roskildebispen ejede dens tre Bol Jord, der var inddelt i seks Gaarde. Flere Gange i det sekstende Aarhundrede omtales Mellerup By og Gaardenes Tal er det samme (sml. Side 83 f.), endnu i Begyndelsen af det syttende optræder Navnet i Lensregnskaberne, men fattes i den tidligste Jordebog (fra 1611-12). I Mellemtiden er Gaardene nedbrudt og Byens Marker lagt under Ibstrup. Den ene af Jægersborg Hovedgaards tre Markvange hed endnu i det attende Aarhundrede Mellerup Vang; den strakte sig fra Ordrup Mark i Øst til Ridebanevang i Vest, mod Syd til Brødskoven og Nord paa til Dyrehaven. Mellerup By har altsaa ligget i den Egn, hvor senere Hovmarksgaarden fik sin Plads.

ANMÆRKNINGER

Forkortelser: RA = Rigsarkivet. — LAS = Landsarkivet for Sjælland m. m. — Raadst. = Raadstuearkivet i Kbhvn. — KBK = Kongl. Bibliotek i Kbhvn. — DK = Danske Kancellis Arkiv (i RA). — RKResol. = Rytterdistrikternes Kontors øgl. Resolutioner (i Rentekammerets Arkiv i RA). — Skb. = Skøde- og Pantebøger for Københavns Birk (fra 1721 Kbhvns Rytterdistrikts Birk, fra 1819 Nordre Birk; indtil 1805 i LAS). — Baden = Torkel Baden, Beskrivelse over den paa Godset Bernstorff . . . iverksatte nye Indretning i Landbruget, Kbhvn. 1774. — Sterm = S. Sterm, Stat.-top. Beskrivelse over Københavns Amt, I, Kbhvn. 1834. — KD = Københavns Diplomatarium, udg. af O. Nielsen. — Rentekammerets citerede Resolutions- og Ekspeditionsprotokoller er alle de danske.

Bortset fra hvad der findes i ældre og nyere Beskrivelser af hele Danmark foreligger af selvstændige Skrifter og Afhandlinger, der historisk, statistisk eller topografisk behandler Gjentofte Sogn eller større Dele deraf, bl. a. følgende: Torkel Baden, Beskrivelse over den paa Godset Bernstorff i Gjentofte Sogn under Kiøbenhavns Amt iverksatte nye Indretning i Landbruget (Kbhvn. 1774); Th. Gliemann, Beskrivelse over Kiøbenhavns Amt (Kbhvn. 1821), S. 259-74; S. Sterm, Stat.-top. Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt I (Kbhvn. 1834), S. 250-99; J. P. Hage, Kjøbenhavns Amt (Kbhvn. 1839), passim; A. Jantzen, Fundatser og Gavebreve vedk. Gjentofte Sogn (Kbhvn. 1875, 2. Udg. 1885, 3. Udg. 1893); F. R. Friis, Optegnelser om Gjentofte Sogn (Kbhvn. 1877); Ed. Erslev, Fra Bernstorfs Omegn før og nu (Kbhvn. 1885); Rich. Petersen, Minder fra Øresundskysten (Kbhvn. 1891), passim; Fra Gjentofte Kommune, med Tekst af Johannes Jørgensen (Kbhvn. [1912]); Louis Bobé, Lystrejser og Lystgaarde i Kbhvns Omegn i det attende Aarhundrede (Hist. Meddel. om København IV, 1915), m. fl. — Personalthistoriske Oplysninger om de fleste af de i nærværende Skrift omtalte Personer vil kunne søges i Dansk biografisk Lexikon.

Side 8. Om Enklavens Indlemmelse i Gjentofte Sogn findes en trykt Overenskomst mellem Kbhvns Kommunalbestyrelse og Gjentofte Sogneraad (med Kort).

Side 4. Folketal 1645 og 1660: RA. Mandtal til Hovedskatten 1645, Sjæll. Møen, og Milit. Regnsk. Landkommisær Ove Juels Regnsk. for Hovedskatten til Jul 1660 af Sjællands Stift, Bilag Nr. 52; sml. Grundtvigs Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1872 og 77. Scharlings stærke Kritik af Grundtvigs Metoder og Resultater (Danmarks Statistik I, 394 ff.) gælder de *beregnedes* Tal for hele Landet; mod de enkelte Indberetningers Paalidelighed kan der næppe rejses alvorlige Indvendinger, i hvert Fald ikke mod dem for Gjentofte Sogn, der synes at være omhyggelig udarbejdede. — De senere Folketal efter Folketællinger i RA, Statistisk Departements Publikationer og Opgivelser fra Gjentofte Kommune.

Side 6. Tabellen over Gaarde, Huse og Villaer i 1913 udarbejdet i Gjentofte Kommunes Skattekontor. De øvrige Tal paa Gaarde og Huse efter Stat. Dept.'s Publikationer; Tallet for 1905 dog efter det utrykte Materiale til Jordbrugets Fordeling efter Hartkornet (i Dépt.'s Arkiv).

Side 8. Sogneforstanderskabets Forhandlingsprotokol (Kommunens Arkiv).

Side 10. Oplysninger om Administration, offentlige Bygninger m. v. efter Opgivelser af Kommunen.

Side 13. Tabellen udarbejdet i Kommunens Bogholderikontor.

Side 15. Gjentofte og Hvidøre Skoler: RKRResol. 1721, Nr. 73, og 1723, Nr. 13; Vor Ungdom 1908, S. 166 ff.

Side 16. RKRResol. 1721, Nr. 239, 1722, Nr. 35 (sml. Brasch, Vemmetofte II, 82); Vangede Skole: Bernstorff Godsens Papirer Pk. I (i RA), Sjæll. Miss. 1785, Nr. 907; Jægersborg Skole: Rentek. kgl. Resol. 1795, Nr. 123, 1800, Nr. 77.

Side 17. Om Poul Erslev se Erslevs Forf.-Lex. og Mindeskriftet »Jacob Erslev« (Kbhvn. 1904). Oplysningerne om de moderne Skoler efter Meddel. af Kommunens Skoledirektør.

Side 18. Nystrøm, Offentl. Forlystelser II, passim; Sjæll, Miss. 1735, Nr. 613.

Side 19. A. Jantzen, Fundatser og Gavebreve vedk. Gjentofte-Ordrup Kommune, 3. Udg., Kbhvn. 1893.

Side 20. Præsteindberetn. til Hofman (i LAS); Folketælling 1787, Gjentofte. Om Stiftelser og Legater se iøvrigt A. Jantzens citerede Skrift. — Veje før Udskiftningen: P. J. Wilsters Kort (1763) i Ny kgl. Saml. Fol. 387 e (gengivet som Bilag i nærværende Skrift). Til de anførte Veje bør dog føjes Jagtvejen fra Charlottenlund til Dyrehaven, som ikke er angivet paa dette Kort.

Side 21. Søllerød Sogn, S. 172 f.; Baden, S. 142 f.

Side 22. Billedet fra III. Tid. 1863 ^{20/7}.

Side 23. Billedet fra III. Tid. 1883 ^{9/12}. — Offentlige Forlystelser II, 79 ff.

Side 24. III. Tid. 1863 ^{20/7}, 1883 ^{9/12}, 1886 ^{10/8}; Berl. Tid. 1906, Nr. 91.

Side 25. Brasch (Vemmetoftes Hist. I, 11) afleder Sognets Navn af Gefu, et andet Navn for Gudinden Freja, der ogsaa brugtes som Kvindenavn; de i Ældste danske Arkivreg. IV, 48, forekommende Former »Vennetofte« og »Gunnitofte« er sandsynligvis blot Fejllæsninger eller Forskrivninger, Ilgeledes den 1622 forekommende Form »Jerntofte« (Sjæll. Reg. 1620-24, Fol. 282, jvfr. KD II, 702). — KD I, 1 (jvfr. Rettelser).

Side 26. Præsteindberetn. 1651 (RA); Callisen, anf. Skrift I, 615.

Side 30. Den citerede Memorial ligger bag i det Mandtalsregister for Kbhvns Len, der findes som Bilag 52 ved Landkommissær Ove Juels Regnskab for Hovedskatten til Jul 1660 af Sjællands Stift (RA. Milit. Regnsk.).

Side 32. Script. Rer. Dan. VII, 58.

Side 33. Erslevs Repertorium dipl. Nr. 2109, 2194, 2424, 2491-92, sml. Ældste danske Arkivreg. I, 123 f.; Kbhvns Lens Jordebøger; Præsteindberetninger 1651 og 1657-58 (RA); Matrikulsark. Kr. V's Matr., Markbogen for Gjentofte Sogn. — Anne Hansdatter, Thomas Enbecks Efterleverske, fik 1532 Livsbrev paa en Gaard i Gjentofte (Fred. d. Førstes danske Registranter, S. 328); Peder Palladii Enke Kirstine fik nogle Aar Kronens Part af Tienden af Gjentofte Sogn (Kanc. Brevb. 1562 ^{20/5} og 1564 ^{20/6}); Sognefogden i Gjentofte hed omkring 1590 Jørgen Henningsen eller Hemmingsen (Samme 1585 ^{18/2}, 1593 ^{6/2} og ^{31/8}). — Bernstorff Godsøes Papirer, Pk. I (RA).

Side 34. Kanc. Brevbøger 1568 ^{14/5}; KD III, 61, 179; Callisen, Physisk-med. Betragtninger over København I, 259.

Side 35. Danske Mag. 3. R. IV, 171 (Dallins orig. Betænkning ligger ved Indkomne Breve til Danske Kancelli [RA]), jfr. Samme 5. R. III, 289.

Side 37. Ved Kirkebeskrivelsen er benyttet Nationalmuseets utrykte Beskrivelser, dels af Bygningen (ved Arkitekt Mogens Clemmensen), dels af Kirkeinventaret (ved Mag. C. A. Jensen), dels af Ligstenene i Kirken (ved Jørgen Olrik). Endvidere Pakken: Gjentofte Kirke 1673-1836 i Vartov Hospitalsforstanders Arkiv (i Raadst.), m. m.

Side 38. Billedet fra C. E. Sechers Danske Kirker, Slotte etc. (1867); heri tillige en Udsigt over Gjentofte Sogns Historie. En Tegning af Gjentofte Kirke af Th. Bruun findes i Kobberstiksamlingen (LXXVIII, Nr. 76).

Side 43. Om Klokketøberen J. B. Holtzman se Nyrop, Joh. Fred. Clasen, S. 109.

Side 44. Kanc. Brevb. 1562 ^{20/2}, 1570 ^{20/7}; Kirkehist. Saml. 4. R. IV, 291; Rørdams Kirkelove I, 141, og Kronens Skøder I, 7; KD II, 369, IV, 624 f.

Side 45. KD IV, 690 f.; DK. 1. Depts. Forestillinger 1806, Nr. 40, og Rotuli s. A., Fol. 33 ff., jvfr. Penia II, 177 ff. — I »Sjællands Stiftsbog 1567«

(Sjæll. Stiftsøvrigheds Arkiv i LAS) findes om Gentoft: *Gieffntofftz kircke* haffuer lvj decimantes; haffuer hun enn iordt i Nørre Wonng, som laa tilforn till deygnestaffnenn, som Bolde Jenns nu haffuer, i saaes xv skiepper biug, eng j leß, skyllder naar hun er i vonng saa meget win oc brød, som behoff giøris till kierckenn. *Prestegaarden* jbiid. ther thil kanndt saais aarligenn iij pd. rug, ij pd. byg, xij ttr: are, enng xvj less; ennd enn forlaad[en] iordtt, kannd saais y alle vonnge j pund x skir kornn; ett pennshuess Peder Fiskere iboer skyllder aarligenn thil presthenn iij m[a]rck; ett pennshuess David Skaatthe iboer skyllder aarligenn iij marck. Ther er ingen deygnesthaffn, degnen er hører y Kiøpnehaffns schole, hanns rente lxxx ttr kornn. — Resens Atlas Danicus (Uldallske Saml. Fol. 186) I, 20 f.

Side 46. Sjæll. aabne Breve 1679, Nr. 37 (sml. KD VI, 700) og 1682, Nr. 58. Sjæll. Miss. 1682, Nr. 64, 1742, Nr. 109, og 1758, Nr. 350. — Kirkeh. Saml. 4. R. IV, 290 ff. Hvad Wiberg ved at anføre om *Præster* i Gentoft, navnlig de ældste, er ret ufuldstændigt. Hans Grams Optegnelser over *Præster* i dette Sogn (trykt Kirkeh. Saml. 4. R. IV, 415 f.) stammer øjensynligt fra Resen, som sandsynligvis har hentet sin Viden fra Stedets daværende *Præst*, Frederik Plum. Som primær Kilde maa derfor betragtes den Series *pastorum*, Plum har indført foran i Gentoft Kirkebog (i LAS), og som er udarbejdet over den stedlige Tradition. Den lyder:

Pastores Gentoftensis quotqvot ex hujus parochiæ senioribus licuit colligere. Ab ao. 1580.

1) Dominus Henricus, simul pastor nosodochii Hafniensis.

2) Dominus Jacobus, remotus ab officio, quod foeminæ quæ cum magni nominis viro rem habuit, multoties admonitæ, sed a libidinosa vita desistere nolenti, jamqve ad sacram confessionem eunti dixerat: Nihil prodesse ei, si vel quotiens de peccatis dolens s. synaxin adiret, nisi vitam in melius mutaret et poenitentiam nova obedientia confirmaret. Vernacule: Hun motte ligesaa giærne gaa til een elletrunte som til skriffte, ald den stund hun iche bedrede sit syndige lif.

3) Dominus Erasmus, primum pastor classis regiæ 15 [annor.], ubi in pugna navali altero pedum orbatus, præfectus est ecclesiæ Gentoftensi, qvi pede ligneo postea usus est; fato functus ao. 1601. Propter infirmitatem habuit is comministrum dn. Petrum, qvi postea pastor in insula Hvena factus.

4) Dominus Bartholus. Uno anno præfuit ecclesiæ Gentoftensi, mortuus ao. 1602.

5) Dominus Nicolaus, ex pastore xenodochii Havniensis 18 annor. pastor Gentoftensis, obiit ao. 1620. [Hr. Niels i Gentoft blev begravet St. Bartholomæi Dag (24. Aug.) 1621. Sml. Kirkeh. Saml. 3. R. IV, 836.]

6) Dominus Johannes Perlesticher 16 annor. pastor, e vita excessit 1636. Ejus tempore circa an. circiter 1623 negligentia servi, qvi in cubiculo famulorum candelam accensam reliquit, domus pastoralis incendio tota combusta est. Is domus partem de novo exstrui curavit, quæ incremento temporis adminiculo successorum auctior reddita. Eam benignissimus Deus a tali omnique infortunii genere sanctissimo suo angelo increato posthac clementer conservare dignetur per et propter ejusdem angeli pretiosissimum meritum.

7) Dominus Janus Alexandri ex xenodochio Hafniensi huc venit, 15 annor. pastor Gentoftensis, fatis cessit ao. 1651, d. 8. juli.

8) Dominus Georgius Ivvari, pastor primum in Gothlandia, is ubi insula in Svecorum venit potestatem, munus renunciavit, inde Havniam petens aliquo ibi tempore nosocomio ministravit. Tandem præfectus ecclesiæ Gentoftensi, vixit ad an. 1657, 6 annor. pastor Gentoftensis. Cui successit in [...]cio et conjugio:

[9] Dominus Eras]mus Olai ao. 1657, dominica 9. trin. [26. Juli]. Pastor

Gentofte[sis] 15 annor., desiit 1672, circa diem Bartholomei [24. Aug.]. Is do[mus] orientalis partem suis impensis extrui fecit, puteum præterea, ea qva hodie visitur elegantia aqva recentissima et purissima onustum, contra omnium ob loci summitatem situmqve sententiam, magnis suis sumptibus effodi et confici curavit, pro qvo magnas ipsi gratias successores debent.

10) Fredericus Plumius vocatus ai. 1672 die 9. octobr. Dehinc ai. 1682 4 d. martii a Deo et sacra reg. majestate simul pastor Gentofensis et Lyngbyensis designatus, præstito prius subscripto et subsignato in cancellaria juramento consveto. [Herefter følger med en anden Haand en Notits om, at Plum døde 1728 i sit 85. Aar, og en Afskrift af Teksten i det latinske Epitafium, der hænger over ham i Kirken.]

Side 47. Gentofte Sogns ældste Kirkebog (LAS) gaar tilbage til 1651, men er først anlagt 1678 af Fred. Plum og samtidig er de tidligere Ministerialia indført. Efter en Tilførsel paa Kirkebogens første Blad skal der have været en Kirkebog ældre end 1651, men det berettes, staar der, at da sal. Hr. Jens Sanderson døde, forholdt og forkom hans Datter Kirkebogen af Vrede over, at hun ikke blev ved Kaldet, saa at hendes Faders Successor, sal. Hr. Jørgen Ifversøn, aldrig kunde faa den hos hende. — Om Plum se Kirkehist. Saml. 3. R. III, 788, IV, 164 og 466, samt Grove, Slægten Plum (Kbhvn. 1903), S. 36; Citatet af Morten Reenberg's Ligtale er anført flere Steder, bl. a. i N. M. Petersens Litteraturhist. (2. Udg.) IV, 137, og i Oluf Nielsens Kbhvn. paa Holbergs Tid, S. 263.

Side 49. Oplysninger om Kirkegaarden hentet fra den ovenfor citerede Pakke i Vartov Hospitalsforstanders Arkiv (i Raadst.) samt fra Pakken: Gentofte Kirke m. v. 1680-1857 blandt Vartov Hospitals Sager i Magistr. 1. Afdelings Arkiv (i Raadst.).

Side 50. Om Stolestadepenge se foruden de citerede to Pakker i Raadst. tillige Danske Kanc.'s Breve 1787, Nrr. 1021 og 1914. — Den udvidede Kirkegaard indviedes 29. Juli 1828 ved Begravelsen af Casper Marcussen, mangesaarial Lærer i Vangede (Kbg.); Dødeligheden i Koleraaaret efter Kirkebogen. — Zak. Nielsen fortæller i »Kulsviere« (S. 141 f.), at Koleraen 1831 medførte saa stor Dødelighed, at der mange Steder, saaledes i Gentofte, om Søndagen stod hele Rækker af Lig paa Kirkegaarden og ventede paa Præsten. Der foreligger dog sikkert en Forveksling med Koleraen 1853, thi saa vidt man kan skønne var Dødsfaldenes Antal i Gentofte i 1831 normalt.

Side 51. Sjæll. Reg. 1649, 3. Oktbr.

Side 52. Sjæll. aabne Breve 1656, Nr. 86. — Rentekammerets Ekspeditionsprotokol 1666-67, Nrr. 2350 og 2523; sml. Nyrop, Det Suhrske Hus, S. 11 ff.; Kgl. Skøder paa Gods i Norge 1668 ^{31/3}, jvfr. Skødebog Oa, Fol. 206 (RA).

Side 53. Partikulærkammeret: Dronning Charlotte Amalies Sager vedk. Frederiksdal og omliggende Gods. — Sjæll. aabne Breve 1662, Nr. 175 (jvfr. Kronens Skøder II, 140); Sterm I, 278; Kort i Matrikulsarkivet. — Mag. Fred. Plum skriver Aar 1700, at Præstegaardene i Gentofte og Lyngby var fri Præstegaarde, da han havde købt dem af Børnehuset (Rentekammerets Ekspeditionsprot. 1701 ^{14/e}); han havde foruden sin Præstegaardsjord en anden Gaardsjord, der kaldtes »Skippergaarden« efter den Mand, der sidst boede der (Kristian V's Matrikel, Markbog for Gentofte, 1682); en Bonde fra Ordrup fæstede 1716 en Gaard, som Fred. Plum havde haft i Brug og nu afstod (LAS. Kbhvns Amts Arkiv, Fæstebog 1692-1716, Fol. 167); ved dette Tidspunkt kan han have overtaget Dronningens Gaard.

Side 54. Den nuværende eenfløjede Præstebolig er opført efter en Brand i Febr. 1899; den da nedbrændte Præstegaard bestod af tre straatækte Længer med en Indkørselsport fra Gentofte Gade. — Kløckers Gaard: RKRResol. 1744,

Nr. 107 og 1745, Nr. 80, jvfr. Rentek. kgl. Resol. 1744, Nr. 223 b og 1745, Nr. 178; Kallske Saml. Fol. 34; Vurderinger over Ejendomme uden for Kbhvn.: Gentofte (i Raadst.). — Allerede ved Krigsfordebogens Indrettelse 1718 havde Abraham Kløcker sit »Lysthus« i Gentofte; det stod paa en af Bøndergaardenes Jord og var det eneste private Lyststed i Sognet.

Side 55. RKResol. 1749, Nr. 9.

Side 56. Skb. D 594; Danske Atlas VII, 10; Adresseavisen 1773, Nr. 36 (citeret af Bobé i Hist. Medd. om København IV, 605); Skb. E 590, 591, F 51, I 36, 37.

Side 57. Sterm 291. — De la Fontaines Lystgaard: Skb. D 758, E 194 (Bernstorff udstedte 28. Febr. 1772 Skøde til ham paa hele Ejendommen); Kbhvns Amts Brandtaksationsforretninger Nr. 70, dat. ^{21/8} 1768 (i LAS), sml. Pontoppidans D. Atl. (VI, 10), der urigtigt fortæller, at Lystgaarden er opført 1771.

Side 58. Skb. E 502, 503, 533, F 7, 343, 356, 613, G 549.

Side 59. Skb. Ø 341, DD 227. — Dahléns Lyststed: Skb. L 85, M 87, Z 596. — Høst, Erindringer (Kbhvn. 1835), S. 7; Skb. E 516 og Kort i Matriculark.; Hist. Tidsskr. 6. R. II, 149.

Side 60. Høst, Chronos 1. Hefte (Kbhvn. 1822), S. 59, 2. Hefte, S. 119; Ny kgl. Saml. 8vo 387^{ee} Nr. 2 og 3, jvfr. Bobé i Tilskuener 1901, S. 228; A. D. Jørgensen, Johannes Ewald (Kbhvn. 1888), S. 183, 261; Erik Pauelsens Brev sidst trykt i Ewalds Levnet og Meninger, udg. af Bobé (Kbhvn. 1911), S. 226.

Side 61. Skb. E 339, 723, G 559, Ø 658; Stendrup's Lystejendomme i Gentofte havde (efter hans Hustru) Navnene Carolinelyst og Christianehøj (Sterm, S. 290); Bygningen paa den sidste var uanselig. — Skb. F 44, H 631, I 630, O 472, CC 400.

Side 62. Kroen: Sjæll. Miss. 1667, Nr. 343; Fæstebog 1692-1716 (i Kbhvns Amts Arkiv, LAS), Fol. 65 og 121; Rentek. kgl. Resol. 1732, Nr. 5, og Ekspeditionsprot. 1732-36, Nr. 2 (med Indlæg); Sjæll. Kroholdssager 1717-35 (Rentek. RA); RKResol. 1747, Nr. 82; Skb. C 407; Rentek. kgl. Resol. 1749, Nr. 138, 1750, Nr. 150, og Ekspeditionsprot. 1746-50, Nrr. 317 og 411 (med Indlæg); RKResol. 1755, Nr. 45 A; Rentek. Ekspeditionsprot. 1760-66, Nrr. 181, 258, 539, jvfr. Skb. D 482, 543; Sterm, S. 296. — Nord for Gentofte By laa *Refusionsjorden*, som Bernstorff 1786 bortfæstede til Kromanden.

Side 63. Nyeste Skild. af Kbhvn. 1804, Nr. 69. — Smedjen: Supplikker til Rentek. kgl. Resol. 1718; RKResol. 1720, Nrr. 47 og 63; Skb. D 802, E 681 (Maalebrev med Kort). — Mitchell: Kommercekollegiets danske Forestill. 1788, Nr. 8, og 1795, Nr. 3.

Side 64. Skb. G 514, jvfr. Kbhvns Amts Brandtaksationsforretninger (LAS), Nr. 32 (1764); Nyeste Skild. af Kbhvn. III, 192 (1804); Sterm, S. 262.

Side 65. Præstegaardens samtlige Jorder bortsolgtes 1891. — Heslegaard og Kildeskoven: Stiftsbog 1804, Fol. 89 ff. (i Sjællands Stiftsøvrigheds Arkiv i LAS); Baden, Bilag; Skb. N 755; Landvæsenkontors Journal 1853, Nr. 2020 (RA); Sterm, S. 288. — Kildeskoven er stadig en Art Arvefæste under Præstekaldet.

Side 66. Høeghsminde: Skb. I 361, N 186, O 462, V 193, Ø 214, 877.

Side 67. Søgaard: Skb. K 126, L 586, V 495. — Rygaard og Ewald: Skb. D 750; Frederiks Hospitals Sygeprotokol 1770 og Anmeldelses-Prot. 1769-72 (i LAS), jvfr. Pers. Tidsskr. 5. R. II, 284 ff., hvor Dagen for Ewalds Indlægelse paa Hospitalet urigtig angives til 29. Oktbr.; Liebenbergs Udg. af Ewalds Sml. Skr. VIII, 166 ff., jvfr. Musikforeningens Festskrift I, 65, og Luxdorps Dagbøger I, 418; Pers. Tidsskr. 3. R. V, 56 f., jvfr. Ewalds Levnet og Meninger v. Bobé, S. 266, og Hist. Meddel. om Kbhvn. IV, 608.

Side 68. Rentek. Embedsudnævnelser (RA); Skb. E 105; Frederiks Hospitals Regnskab 1770 (LAS); A. D. Jørgensen, Johannes Evald, S. 93, 99, 105.

Side 69. Kbhvns Amts Brandtaksationer Nr. 69 (1768) i LAS.

Side 70. Sterm, S. 285; Skb. D 750, E 105, F 85, G 547, M 747, O 510, S 103, U 434, V 464, CC 519, EE 464. — Lundegaard: Skb. D 773; Kbhvns Amts Brandtaksationer Nr. 78 (1768) i LAS; Skb. E 754, F 326, 531, V 435.

Side 71. Skb. Ø 514, GG 782; Baden, Tabel. — Søholm: Skb. E 178 (Haarre-Poven fik Baden overdraget ved Bernstorffs Skøde- og Gavebrev af 28. Decbr. 1767; kaldes paa Kortet hos Baden »Jacobslyst«).

Side 72. Carl Bruun, Kjøbenhavn III, især S. 466 og 477; Skb. F 451, I 663, Y 330.

Side 73. Domænekontorets Journal 1848, Nr. 1901 (RA); Rentek. Ekspeditionsprot. 1841, Nr. 334.

Side 74. Top. Saml. Perg., Holbo Herred Nr. 7 a, jvfr. Suhms Hist. af Danmark XIII, 806; Erslevs Repertorium Nrr. 3021, 3153 og 4323, Ældste d. Arkivreg. I, 151, III, 362; Script. Rer. Dan. VII, 44, jvfr. VIII, 540, og KD. II, 7; Fred. I danske Reg., S. 52; Kanc. Brevb. 1560 ⁶/₇ og Kronens Skøder I, 68, 418; KD IV. 27, jvfr. Script. Rer. Dan. VIII, 260, og KD. I, 503.

Side 75. Kronens Skøder I, 410; Skb. BB 568. — Danske Kancellireg. ²⁰/₃ 1548; Kanc. Brevb. ²²/₃ 1558; ²¹/₆ 1562, ²/₈ 1570, ⁹/₉ 1573, ¹⁰/₃ 1582; KD. I, 518, IV, 661 f.

Side 76. Besigtelseskommissionen af ³⁰/₈ 1660 (RA); Præsteindberetn. 1651 og 1657-58 (RA); Kristian V's Matr., Markbog for Gentofte (Matrikulsark.); 1697 angives Tallet paa Vartovs Gaarde i Vangede atter til 4, men Hospitalet ejer nu tillige 6 Huse (Vartov Hospitalsforstanders Arkiv i Raadst.); ved Udskiftningen var der i hele Vangede By 15 Gaarde, hvoraf de 14 laa til Bernstorff, 1 til Universitetet (Baden, S. 133). — Kro: Liste over Stolestadepenge 1673 i Pakken Gentofte Kirke 1673-1836 i Vartov Hospitalsforstanders Arkiv (i LAS); 1728 hortsködedes Kroens Bygninger af Nicolai Espen Poulsen til Egedegaard, Kgl. Majestæts Kaptajn til Søs (Skb. B 98); den forhenværende Husar, der 1750 fik Bevilling paa Kro i Vangede, hed Chr. Fürst (RKResol. 1750, Nr. 42, og Rentek. Ekspeditionsprot. 1746-50, Nr. 400 med Indlæg).

Side 77. Vintappergaarden: Skb. D 826, E 13, 675, F 117, Z 393, AA 117.

Side 78. Bernstorff Godses Papirer I (RA); Skb. E 675; RA Kortsamling Nr. 200 e; Wilsters ovenfor citerede Kort. — Vangede Kilde: Offentlige Forlystelser II, 11 f.

Side 79. Baden, S. 140; Danske Saml. 2. R. VI, 269 ff; Geografisk Tidsskrift V, S. 7 f.; Danske Kanc. Supplikprot. 1721 II, Nr. 404, og Højesterets Voteringsprot. 1721 Litr B, S. 710 f.; J. C. Lange, Lære om de naturlige Vande (Kbhvn. 1756), S. 57; Baden anf. Sted.

Side 81. Wilsters Kort; Arkæologiske Optegnl. om Gentofte Sogn i Nationalmuseets 1. Afd.; Nyste Skild. af Kjbhvn. I, 405 (1804); Navnet »Brødrehøj« er en Forvanskning.

Side 82. Pontoppidans Danske Atlas II, 226; Top. Saml. Perg. Nykøbing Sjæll. Nr. 1, jvfr. Danske Mag. IV, 312 (hvor der urigtig er læst Jæcopstorp) samt Molbech og Petersen, Danske Diplomer, S. 139, 141.

Side 83. Danske Kancelliregistranter, S. 47 og 77, jvfr. S. 531 og 513; Fred. I Registranter, S. 295; KD. IV, 479; Kanc. Brevb. ¹⁰/₃ 1573; Samme Febr. 1576, Aug. 1577, Juli 1579, Aug. og Septbr. 1584 samt Febr. 1585 (Dateringer); Friis; Tychonis Brahei Epistolae 1568-87, S. 22 f., og Dreyer, Tycho Brahe (Karlsruhe 1894), S. 88 f.

Side 84. Kanc. Brevb. ²⁶/₇ 1579, ²⁸/₆ 1581, ³⁰/₁ 1586, ¹⁰/₉ 1589, ¹⁴/₇ 1591, ¹⁴/₆ 1594, ²⁸/₉ 1596; Resens Atlas Danicus (Uldallske Saml. Fol. 186) I, S. 19.

Side 85. F. R. Friis, Saml. til dansk Bygnings- og Kunsthistorie I (Kbhvn. 1872-78), S. 135 ff.; Kbhvns Lens Regnskaber, bl. a. 1611-12 og 1614-15; sml. Tegningen af Rosenborg i Bering Liisberg, Rosenborg (Kbhvn. 1914), S. 31.

Side 86. Rentemesterregnskab 1609-10, Fol. 596 ff., og Friis's cit. Afhandl.; Danske Mag. 3. R. IV, 174; Jon Olafssons Oplevelser (Memoirer og Breve I), 217 ff. — 1637 befaler Kongen, at Mester Hans Stenvinkel skal komme til Ibstrup og medtage sin Kæde, som han maaler med; Tomas Voldmester skal følge med (Chr. d. Fjerdes egenh. Breve IV, 129).

Side 87. Chr. d. Fjerdes egenh. Breve III, 264; Danske Saml. 2. R. III, 371; Chr. 4. egh. Br. I, 350, VI, 338, 341; Sjæll. Tegn. 1646-48, Fol. 270, 272, sml. Chr. 4. egh. Br. VI, 315.

Side 88. Chr. 4. egh. Br. VI, 345, V, 91, 273; Sjæll. Tegn. 1640-42, Fol. 185; Slange, Christian IV, S. 1093; Fridericia, Danmarks ydre politiske Hist. 1635-45, S. 282. Den svenske Enkedronning opholdt sig endnu paa Ibstrup i Decbr. 1642 (Chr. 4. egh. Breve, anførte Steder). — KD. V, 60; Chr. 4. egh. Br. I, 320, 322, 325 f.; Sjæll. Reg. 1641-48, Fol. 352, 572, jvfr. Erslev, Len og Lensmænd 1596-1660, S. 17.

Side 89. O. Nielsen, Kjbhvns Hist. III, 220; Indk. Breve til D. Kanc. 1650 ^{14/5}, ^{15/6}, ^{20/6}; Sjæll. Reg. 1648-50, Fol. 269, 272; Patenten 1657, Fol. 2; Christensen, Hørsholms Hist., 363 og Bilag M². Skønt Hans Kristoffersen Claudi synes at være afgaaet ved Forpagtningens Udlob 1653 (Sjæll. Tegn. 1651-53, Fol. 525), hedder det dog i Forpagtningskontrakten med Holmer, at de Logementer, som den foregaaende Forpagter Hans Christoff Claudi har benyttet, overlades ham (Patenten anf. Sted); muligvis har Claudi faaet Forpagtningen fornyet — Nyerup. Efterretn. om Fred. III, 408 ff. (citeret og benyttet mange Steder).

Side 90. Danske Mag. 5. R. V, 272 f.; KD. V, 719.

Side 91. Søllerød Sogn, S. 188; Sjæll. Miss. 1660, Nrr. 735, 747, 771; Rentek. Ekspeditionsprotokol. 1660-61, Nr. 236, 1661-62, Nrr. 49, 142, 1662-63, Nr. 407.

Side 92. D. Kanc. Henlagte Sager 1663 ^{22/3}; Rentek. Ekspeditionsprot. 1663-64, Nrr. 1341, 1362, 1664-65, Nr. 2228, 1666-67, Nr. 2347; Kronens Skøder II, 181 ff.

Side 93. Rentek. topogr. Saml.; Missive til de tilforordnede i Kammerkoll. af 12. Juni 1686 (blandt Chr. V's Reskripter i Rentek. RA), jvfr. Kronens Skøder II, 595; Overjægermester Vincens Hahn havde i nogle Aar Gaarden med Avling mod at lønne Stedets Betjente og holde Husene under tæt Tag (Rentek. Deliberationsprot. 1674-83, Nr. 137); Rentek. Ekspeditionsprot. 1679-83, Nr. 26, 1685-88, Nr. 167, 1701-02, Nr. 137, 1716-18, Nr. 62; Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1730, Nr. 126; Rentek. Resolutionsprot. 1717 I, S. 275; Danske Saml. 2. R. V, 337, VI, 57; Meiborg, Billeder af Livet ved Chr. V's Hof, S. 103 f.

Side 94. Sjæll. Miss. 1669, Nrr. 177, 271, jvfr. Rasmussen, Optegnl. om Gisselfeld (Næstved 1868), S. 119, og Kronens Skøder II, 305; Sjæll. Miss. 1671, Nrr. 216, 916. — Den gengivne Bygningstegning findes i Nationalmuseets 2. Afdel.

Side 95. Rentek. Ekspeditionsprot. 1670-72, Nr. 37, jvfr. Sjæll. Miss. 1661, Nr. 12, og 1668, Nr. 342; Sjæll. Miss. 1671, Nr. 216 (af 8. Marts) og Nr. 513 (af 24. Juni); Nyt hist. Tidsskr. II, 632 f, og Danske Saml. 2. R. VI, 58 f.; Brock, Rosenborg Slot, ill. Vejledning (Kbhvn. 1884), S. 121; Rostgaard-ske Saml. Fol. 151 a (Univ.-Bibl.); Vrigny, Relation d'un voyage fait en Danemarck (1706), S. 146.

Side 96. Kbhvns maanedlige Post-Rytter (4to) 1707. Juli og Aug.; Udtog

af Anna Sofies Dagbog (Kongehusets Arkiv, RA); -Kollegie-Herrerne tog til Jægersborg i Pestens Tid 1711 (Suhms Nye Saml. II, 11); Rentek. Ekspeditionsprot. 1707-10, Nr. 183; Rentek. kgl. Resol. 1717 ¹⁵/₂ og ⁹/₈; Dokumenter vedk. Besigtelsesforretn. over Rytterbarakkernes og Staldenes Opbyggelse p. Kbhvns, Frederiksborg og Kronborg Amter, 1719 (Rentek. RA); Bygmester Hillers Beregning over Rytterbarakkernes og Staldenes Bekostning p. Jægersborg, 1717 og 18 (Rentek. RA); RKResol. 1728, Nr. 47.

Side 97. RKResol. 1727, Nrr. 47, 75 og 142; Overjægermesterens Protokol over Breve Jagten og Jægersborg vedk. ²¹/₂ 1730 (Rentek.); DK. Henlagte Sager ⁶/₈ 1724; Slotsforvalteren hed Gottlob Christian. — RKResol. 1727, Nr. 94, 1730, Nrr. 18, 86, 90; Overjægermesterens citerede Brevprotokol ¹⁰/₆ 1730 og RKResol. 1730, Nr. 117.

Side 98. Inventariet af 1703 i Pakken: Adskillige Inventarier over de kgl. Slotte og Lysthaver 1661-1738 (Rentek.); Partikulærkammerets Bygningsregnskab 1731, S. 39, 65 (Bilag mangler); Thurah, Den danske Vitruvius II. Tavle 65.

Side 99. Den gengivne Tegning findes i Resens Atlas Danicus I, S. 20-21. Temmelig raa Tegninger af Jægersborg Slot før Ombygningen og Gentoft Kirke findes paa nogle Kort over Jægersborg og Dyrehaven i Raadst. (Kort over Forstæder og Omegn før 1780).

Side 100. Den danske Vitruvius II, Tavle 64 og 65.

Side 101. D. d. Vitruv. II, 109; RKResol. 1735, Nr. 85. I Rentekammerpakken »Adskillige Inventarier over de kgl. Slotte og Lysthaver 1661-1738« findes følgende Fortegnelse over Skilderier, som i Juni 1732 modtoges paa Frederiksberg af Jægersborg Slots Inventarium (jvfr. Friis, Saml. t. d. Bygnings- og Kunsthist. I, 144 f.):

1. Charlota Amaliæ Portrait, oval i Brystbillede, i en stor forgyldt Træramme.
2. Kejser Josephs Skilderi til Hest, brændt i Glas.
3. En Bygnings Afridsning med Glas før i en brun Ramme.
4. Christiani Quinti Portrait, oval i Brystbillede, med en forgyldt Ramme, hvorpaa en Del Krigs-Armaturer ere udskaarne.
5. Et stort Skilderi med en Globus, Trompet samt andre Instrumenter.
6. Tvende gamle Perspektiver.
7. Christiani C5^u [sic] Portrait udi en sort Ramme med forgyldt List med Pomeranser og en Del andre Frugter udsirede.
8. Charlota Amaliæ Portrait i samme Størrelse.
9. Et Stk: præsenterer en Hjort og nogle Hunde, i Blindramme.
10. Et Stk: hvorpaa et Vildsvin rives af Hundene, i en sort Ramme.
11. En Ulv og en Raabuk, som bides, i en blind Ramme.
12. Et Vildsvin, i en blind Ramme.
13. Et Stk:, hvorpaa staar en gammel Jæger-Knægt paa den ene og Grev Michel paa den anden Side, imellem en Ugle og en Abe, i lige Maade i en blind Ramme.
14. Fire Stk: Skilderier, hvorpaa en Del Holstens Købstæder, samt paa det ene Cronborg og Helsingør, alle af een Størrelse i sort Ramme.
15. Et Stk: præsenterer Schanderborg, paa samme Størrelse.
16. Et Stk: med en Del Østers og et Vinglas, i sort Ramme.
17. Et Stk: med Fred og Enighed samt en Del Børn, i sort Ramme.
18. Et dito samme Indhold og i samme Slags Ramme.
19. Et lidet Landskab i sort Ramme.
20. 4re Stk:, alle af een Størrelse, præsenterer Apollo, Mars, Palas og Hercules, i lige Maade i sort[e] Rammer.
21. Et Lofte-Stk:, hvorpaa Palas sidder i Skyerne, ogsaa i sort Ramme.
22. Modellen af en Blafong i Kongens Audiens-Gemak til Frederiksborg, i sort Ramme.
23. C4^u Søster udi fuld Corpus i en slet sort Ramme. [Tilføjet med en anden Haand:] NB. Rammen borte.
24. En Herre af Böhmen i fuld Harnisk.
25. Hans Gemal, lidet smallere, staar under et rødt Gardin og i fuld Corpus, hvorved staar en liden Hund, i sort Ramme.
26. Hertug Uldrichs Skilderi, i fuld Corpus, i sort[e] Klæder, gule Ærmer, i blind Ramme.
27. En Herres Portrait i fuld Corpus med en rød Gardin bag

sig, i lige Maade i blind Ramme. 28. Hendes Mayt Charlota Amaliæ Portrait med Blomster rundt om siret, udi sort Ramme med forgyldt Liste. 29. To Stk: Ovidiske Historier, paa Kobber malet, i sorte Rammer. 30. Et hollandsk Stk., i sort Ramme, forgyldt paa Listerne. 31. Et Stk: i en blind Ramme, hvorpaa Grev Hans samt tvende Morianer ere afmalede. 32. Prins Johannes Skilderi af Sachsen med en Morian hos sig.

RRKResol. 1729, Nr. 88, 1731, Nr. 48, 1733, Nr. 8 B, 1734, Nr. 31, jvfr. Rentek. kgl. Resol. 1733, Nr. 16.

Side 102. RRKResol. 1734, Nr. 48; en Sammenligning mellem Kriegers Bygningstegninger (i RRKResol. 1733, Nr. 8 B) og Planen i Den d. Vitruvius viser dog, at Thurahs og Kriegers Udkast i Grundtrækkene har været overensstemmende; RRKResol. 1735, Nr. 19.

Side 103. RRKResol. 1734, Nr. 84, 1736, Nr. 47, 1739, Nr. 63 (med Bygningstegninger); Materialskriver Hans Poulsens Regnskab (Rentek.); Thurah, D. d. Vitruv. II, 109. — En Del Tømmer fra de gamle Bygninger p. Jægersborg, der ikke kunde benyttes til de nye, skænkedes til fattige Bønder i Kbhvns Rytterdistrikt, der i 1737 led Stormskade; 925 Fag Hus var i Januar d. A. nedblæst i Distriktet (RRKResol. 1737, Nr. 47). — RRKResol. 1739, Nr. 107 (med Tegning).

Side 104. RRKResol. 1735, Nrr. 49, 60, 79, jvfr. 1736, Nr. 31, 1737, Nr. 104 A, 1740, Nr. 6.

Side 105. RRKResol. 1741, Nr. 60; Rytterdistrikternes Kontors Missive-protokol ^{29/8} 1741; RRKResol. 1743, Nrr. 1 og 145 (med Tegninger til Jægergaardens Forandring); Kallske Saml. Nr. 34 Fol. (KBK).

Side 107. RRKResol. 1747, Nr. 21; Partikulærk. Protokol over kgl. Resol. ang. Bygningsvæsenet ^{14/1} 1747 og Bygningsregnskab for 1747, Fol. 69 ff.

Side 108. RRKResol. 1747, Nr. 53 (jvfr. Nr. 19); Partikulærk. Prot. over kgl. Resol. ang. Bygningsvæsenet ^{17/8} 1746; RRKResol. 1747, Nr. 113; Samme 1747, Nrr. 26, 46, 78 (med Tegning af Proviantskriveriet), 94; Rentek. Forestill. 1747, Nr. 237; Posten som Slotsforvalter og Gartner indehavdes senere af Carl Dølner og Adolph Voss (om dem se Rentekammerets Embedsudnævnelser i RA); Rentek. Pakken: Parforcejagten 1700-60 II (Tegning til Dianastatuen ligger hos). — Jægersborg Slots Inventarii-, Material- og Brændeveds-Regnskaber 1747-65 (RA).

Side 109. RRKResol. 1748, Nr. 22, 1758, Nr. 92; Baden, Fred. V's Regjerings Aarvog (Kbhvn. 1832), S. 175. — En stor Mængde kgl. Resolutioner i Rytterdistrikternes Kontors Arkiv omhandler de aarlige Reparationer paa Barakker, Stalde og Jagtbygninger ved Jægersborg, Hunde og Hundehuse m. m.; de er benyttet, men ikke særskilt citeret.

Side 110. RRKResol. 1751, Nr. 92, 1758, Nr. 30 A; Sygejournal af Bang og Wohlert, dat. 16. Maj 1761 (RA. Kongehusets Arkiv, Fred. V.); Sjæll. Register 1760-61; Hist. Tidsskr. 3. R. IV, 274; Luxdorps Dagbøger I, 138.

Side 111. RRKResol. 1761, Nr. 59; Fr. Schiøtt, Jægersborg Slots Nedbrydelse i 1761 (Fra Arkiv og Museum I, 329 ff.); Luxdorps Dagbøger I, 143; RRKResol. 1764, Nr. 112, og 1765, Nr. 52 (der var 11000 Kv. Al. Fliser paa Hundeplasserne, hvoraf en Del bestemtes til Fortovsfliser i Kbhvn., men om de virkelig benyttedes dertil, er usikkert); Rentek. kgl. Resol. 1760, Nr. 96, og den foran citerede Pakke om Parforcejagten, jvfr. Partikulærk. Prot. over kgl. Resol. ang. Bygningsvæsenet 1753 ^{26/12}, 1755 ^{16/2}, ^{5/4}; Jægersborg Slots Inventarii-, Material- og Brændevedsregnskaber 1747-65 (RA). — Ved Slottets Nedbrydning toges det gamle Urværk ned og opsattes igen paa Jagtbygningerne (Rentek. kgl. Resol. 1770, Nr. 163); 1722 tales om »Klockenspiel« i Forbindelse med Uret paa Jægersborg Slot, men maaske menes blot Slagværk (RRKResol. 1722, Nrr. 75, 112).

Side 112. Rentek. kgl. Resol. 1782, Nr. 175, og Nyrop, Joh. Fred. Clasen (Kbhvn. 1887); Skovridergaarde i Nordsjælland 1801-50, Jægersborg (RA. Rentek.).

Side 113. Bygningskontorets kgl. Resol. (Rentek.) Nr. 138 (1785); Vurderinger (i Raadst.) over Ejendomme uden for Kbhvn.; Rentek. kgl. Resol. 1801, Nr. 197 (Bilag ved Bygningskontorets kgl. Resol. Nr. 613 (1801)).

Side 114. Matrikulsark. Ældste Originalkort for Gentofte Sogn. — Adskillige Inventarier over de kgl. Slotte og Lysthaver 1661-1738 (RA. Rentek.); RKResol. 1736, Nr. 48; Pontoppidan, Theatrum Daniæ od. Schau-Bühne des alten u. jetzigen Dännemarcks (Bremen 1730) I, 77; Pakken: Om Eremitagen samt om Slottet, Haverne og Jagtbygningerne p. Jægersborg 1731-92 (RA. Rentek.), Nr. 5; Rentek. topogr. Saml.; RKResol. 1736, Nrr. 48, 96 B, 1739, Nrr. 65, 118, 1746, Nrr. 1 (med Tegning af det nye Gartnerhus) og 16 B, 1752, Nr. 2.

Side 115. Rentek. kgl. Resol. 1780, Nr. 42. Af Gartnere ved Jægersborg nævnes Christopher Böhm og Joh. Fred. Arnet. — RKResol. 1743, Nr. 57.

Side 116. Partikulærk. Bygningsregnskab 1713, S. 20; Pontoppidan siger dog 1730, at Alleen mellem Jægersborg og Gyldenlund er nylig anlagt (Theatrum Daniæ I, 77); RKResol. 1743, Nrr. 57 og 90; RKResol. 1736, Nr. 48; Samme 1721, Nr. 33, 1765, Nr. 95.

Side 117. Kr. V's Matrikel, Markbog for Gentofte Sogn (Matrikulsark.); RKResol. 1764, Nr. 60 a; Rentek. kgl. Resol. 1800, Nrr. 77 og 149; et Kort over Jægersborg Hovmark 1785 i Matrikulsark. (blandt kasserede Kort for Gentofte Sogn).

Side 118. Pakken: Jægersborg Hovmark, Vandrenderne m. fl. Forhold p. Jægersborg 1746-1837 (Rentek.); RKResol. 1728, Nr. 47; Fred. V's danske Atlas (KBK) XXXVII, Nr. 6; Wilsters ovenfor citerede Kort; Ill. Tid. ⁴/₁ 1886 (med Billede), ⁵/₁₂ 1886; Berl. Tid. 1886, Nr. 73, jvfr. Biogr. Lex. I, 450; Skb. 3 B 355; V. C. Boye, Fund af Egekister fra Bronzealderen i Danmark (Kbhvn. 1896), S. 134 ff. Sydøst for Garderhøj, nærmere Jægersborgs Bygninger, har ligget en nu sløjfet Høj (Arkæologiske Optegnl. i Nationalmuseets 1. Afdel.); allerede i Kristian V's Tid fandtes en Del Urner og Bronzesager i Jægersborg og Gyldenlund (Bering Liisberg, Kunstkammeret, S. 189). — Kanc. Brevb. ²⁶/₉ 1596.

Side 119. Tidsskrift for Skovvæsen, Bd. XX B, S. 113; Besigtelser, foranledigede af Komm. af ³⁰/₈ 1660; Pakken: Om Græsning i Ermelund, Jægersborg Dyrehave og andre indhegnede Skove (Rentek.); Rentek. kgl. Resol. 1717, 9. Marts (Resol.-Prot. Jan.-Maj 1717, S. 477 f.).

Side 120. RKResol. 1744, Nr. 61, 1747, Nr. 32; Rentek. kgl. Resol. 1785, Nr. 115; Rahbeks Erindringer I, 270 f.; Pakken: Jægersborg Hovmark etc. 1746-1837 (Rentek.) og Danske Mag. 3. R. IV, 171.

Side 121. Rentek. kgl. Resol. 1762, Nr. 92, og Ekspeditionsprotokol. 1760-66, Nr. 145; Rentek. kgl. Resol. 1785, Nr. 39, 1790, Nr. 209, jvfr. Skb. F 676; Oehlschlägers Erindringer I. 232 f.; Kobberstikket efter »Sjellands yndigste Egne«.

Side 122. RKResol. 1753, Nr. 56, jvfr. Rahbeks Erindringer I, 151, 184; Skb. S 282, 286, AA 477 (Thaarup købte Overførstergaarden 1841). — Jægersborg Kro: RKResol. 1720, Nrr. 98 og 120 A, sml. Rentek. kgl. Resol. 15. Febr. 1717 (Resol.-Prot. Jan.-Maj 1717, S. 281 f.).

Side 123. Rentek. Sjæll. Kroholdssager 1717-35 (Forpagteren skulde holde et forsvarligt Gæstgiverhus, »at de Betjente af Jagten, som der ved Steden er og ej have selv Husholdning, saa vel som andre, der hos hannem spise vilde, kunde for billig Betalning og uden Paaanke behøvende Spisning af sund og

god Kost bekomme«); RKResol. 1722, Nr. 255, 1728, Nrr. 104 og 110, 1729, Nr. 61, 1730, Nr. 31.

Side 124. Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1717, Nr. 67; RKResol. 1744, Nrr. 41 og 139; Samme 1731, Nr. 52, 1734, Nr. 123, 1737, Nr. 54, 1740, Nr. 82, 1743, Nr. 111 (1743-46 synes Kroen dog at have været forpagtet bort til en Bager i Kbhvn.), 1746, Nr. 72, 1749, Nr. 69, 1750, Nr. 104, 1751, Nrr. 5 B og 82, 1752, Nr. 57, 1756, Nr. 77 (sml. Rentek. kgl. Resol. 1756, Nr. 245); Skb. D 306, 345, 753, 822; RKResol. 1762, Nr. 11; Rentek. kgl. Resol. 1800, Nr. 149. — Jægersborghus: RKResol. 1747, Nrr. 26 og 46, 1748, Nr. 41.

Side 125. RKResol. 1751, Nr. 32; Skb. D 56; Pakken: Parforcejagten II, Sager ang. Vandet p. Jægersborg (Rentek.); Kobberstikket fra »Sjællands yndigste Egne«.

Side 126. En af de tre Haandværkere, der oprindelig indrettede Kavalerstalden, Murermester Niels Rasmussen Engersløw, havde arbejdet ved Jægersborg under Thurah 1741; Manden, de solgte den til, hed Christoph Øhlers og dennes Kompagnon Døhlens. — Skb. D 202, E 755, 56; Rahbeks Erindringer I, 150 ff., 181 ff., 263 ff., 290, jfr. Memoirer og Breve XV, 52.

Side 127. Skb. F 20, 444, G 274, P 548, S 79; Stern, 280.

Side 128. Skb. DD 615. MM 217, OO 130, TT 309, 4 Z 163, 294. — »Sennepskrogen«, et Jordstykke, der laa ved Sønderø, solgtes 1843 af Kongen til Skovrider Riedewaldt; »Riedewaldtssted« tilhørte senere Prinsesse Marie.

Side 129. Tidsskrift for Skovvæsen Bd. XX B, 113; Besigtelser, foranledigede af Komm. af ^{30/6} 1660; Sjæll. Miss. 1681, Nrr. 22 og 23.

Side 130. Fasanmester var 1682 Johan Gusbrecht (Zahlkammer-Regnskab 1682, Hofstaten, S. 54). — Sjællandske Kroholdssager 1717-35 (RA); RKResol. 1724, Nr. 30; Kallske Saml. Fol. 34; RKResol. 1723, Nr. 259; Samme 1721, Nr. 2, 1724, Nr. 4.

Side 131. RKResol. 1724, Nr. 30, 1725, Nrr. 69, 147, 177, 1728, Nr. 131, 1729, Nrr. 12, 101, 126, 1730, Nr. 114, 1731, Nr. 76, 1734, Nr. 44; Rentek. topogr. Saml. (under Jægersborg); Rentek. Ekspeditionsprot. 1732-36, Nr. 149.

Side 132. RKResol. 1735, Nrr. 10, 48, 1743, Nr. 25, 1752, Nr. 78 B; Samme 1737, Nrr. 35, 87, 110, 1738, Nr. 75, 1740, Nr. 126; Kallske Saml. Fol. 34.

Side 133. Rentek. kgl. Resol. 1752, Nr. 229, og Ekspeditionsprot. 1751-57, Nr. 185; RKResol. 1752, Nr. 78 B. Paa sidst anførte Sted ligger Bernstorffs egenhændige Memorial til Rentekammeret, hvori han beder om at faa overladt Fasanhaven; Aktstykket bærer ingen Dato, men er fra Slutningen af Oktbr. 1752 og lyder:

Pro Memoria. — Weil Ihre Königliche Mayestät allergnädigst befohlen und erlaubet haben, daß ich Ewerer Excellenz meine Gedancke und Desideria wegen eines zu einer kleinen Land- und Garten-Einrichtung allerunterth. vorgeschlagenen Platzes eröffnen mögte, So habe ich die Ehre Deroselben zu hinterbringen, daß mir so wohl wegen der Laage als wegen der Nähe der Stadt kein Orth daß angenehmer und bequemer als der so genannte Fasanen-Hoff seyn könne, und das ich also mich zwar nicht unterstehe darum zu bitten, es jedoch aber vor eine sehr grose und mir zu Erhaltung meiner Gesundheit und Vermehrung der Annehmlichkeit meines Lebens höchst wichtige Königliche Gnade halten würde, wenn es Ihre Königl. Mayt. mir dasjenige Holz und Weyde, so in dem Rickwerck des Fasanen. Hoffes eingeschlossen ist, nebst der kleine Wiese oder Weyde, so zwischen diesem Rickwerck, der Allée, so von Jägersburg nach Charlottenlund führet, und einem von besagter Allée auf schon oft bemeltes Rickwerck stoßenden Fuß-Steig begriffen ist, zum Eigenthuem zu verleyhen allergnädigst gefallen

skulle. Mit des Herrn Geh: Raths Gr. von Holstein Excell., der auf seine Lebens-Zeit den Genuß des Fasaanen-Hoffes hat, werde ich mich zu vergleichen und zusetzen ohnermangeln, und ob ich mich gleichübrigens nicht ermesse der Königl. Großmuth und Milde einige Schrancken zu setzen, so erbiehe ich mich dennoch in tiefster Unterthänigkeit für eben beschriebenen Orth alles dasjenige, was Ihro Königl. Mayt. nach Dero Gerechtigkeit und Gnade befehlen werden, gerne zu erlegen und zu vergüten. — Bernstorff.

Side 134. RKResol. 1752, Nrr. 38 og 70, 1753, Nr. 31, 1760, Nr. 41; Rentek. kgl. Resol. 1752, Nr. 234; Bernstorffske Papirer, udg. af Aage Friis, I-III.

Side 135. Bernstorffske Pap. II, 324: Samme I, 239, og Baden, S. 53 f.; Rentek. kgl. Resol. 1761, Nr. 150, og Ekspeditionsprot. 1760-66, Nr. 79, sml. Bernstorffske Pap. I, 241, og Henvisn. S. 18 — Bernstorffske Pap. I, 408, 411, 437, 419, 328; i Pastor A. B. Poulsens Indberetning til Hofman (i LAS), der er dateret 1. Septbr. 1759, siges, at der paa den forhenværende Fasan-gaard nu bliver opført en prægtig Bygning af Gehejmraad B.

Side 136. Luxdorps Dagbøger I, 286; Adresseavisen 1767, Nr. 51. — Prospekterne Side 136 og 137 efter malede Dørstykker paa Bernstorff Slot.

En Taksationsforretning, som er dateret 4. Aug. 1766, og altsaa er optaget Aaret efter Palæets Fuldførelse, findes i LAS (Kbhvns Amts Brandtaksationer 1761-70, Nr. 54); heraf hidsættes Beskrivelsen af Bygningens Ydre og Hovedetagen. Det maa bemærkes, at Synsmændene har opfattet Bygningen som liggende med Gavlene i Nord og Syd, skønt disse i Virkeligheden (i hvert Fald paa det allernærmeste) ligger i Øst og Vest. Om Bygningens Ydre hedder det: »Hoved-Bygningen bestaaer 60 Alen i Længden og 25 Alen udi Dybden, 2 Etager høyt, med gehvelfte Kieldere under heele Bygningen undtagen hvor de 2de Trapper, som gaaer op til Loftet, ere anlagde. Heele Bygningen er overalt af Grund-Muur og til den Vestre Siide indeelt udi 11 Fag og til den Østre Siide udi 13 Fag, hvoraf er en oval Udbygning paa 3 Fag med en rund Kobbøl over, som er tækket med fortinnet Blick, og paa begge Gavlene, som er til Søndre og Nørre Ende, indeelt udi 4 Fag; alle Vinduerne udi Bygningen ere af Engelske Rammer at lucke op, indvendig forsyned med Jern-Espaliers og Ruderne af Fransk Glas. Architravet, Hoved-Gesimsen og Rænderne saavel som Socklen og Ballunsterne ere af Tømmer udarbejded og med fortinnet Blick beklæd; paa forommeldte Sockler og Ballunstrer staaer 12 Stk forsirede Vaser af Træe udarbejded, paa den venstre Front er det Friehærlige Vaaben af Træe med Billedhugger-Arbejde udarbejded. Dernest er Portalen om Døren beklæd med Sandsteen, og over samme et Fag Vinduer ligeledes med Sandsteen beklæd med Balloncer [?] Balustre] af Tømmer uden for udarbejdet; til bemeldte Dør er Opgangen af en Vinckel-Trappe 7 Trin høyt af Bornholmske Steen. Ved den Østre Side er Portalen omkring Døren til den ovale Bygning saavel som Vinduet oven over beklæd med Sandsteen og med Baloncer [?] udenfor af Træe udarbejdet; uden for samme er en oval Trappe af 7 Trin høyt af Bornholmske Steen. Paa den Søndre Side ere 2de Trapper, hver 7 Trin høyt, og paa den Nordre Side er Opgangen til den 1ste Etage af en Træe-Trappe, 7 Trin høyt. Hernest er Nedgangen til Kielderen af en Dør, som er indeluckt med et Bræder-Skuur, tækket med fortinnet Blick og malet med Perle-Farve, uden fore med en Glas-Dør. Herefter følger Beskrivelse af Kælderen, hvor der findes Økonomi- og Folkerum, Køkken (Konditori) m. m. Bygningens Hovedetage, første Stokværk, beskrives saaledes: »Er ved Opgangen fra Nordre Side et Forgemack paa et Fag, Veggene paneeled og malet samt 2de Skabe udi Væggen; dernest en Afdeeling paa et Fag, Veggene gibsed; derved ud til den Vestre Side en Spiise-Sahl paa 3 Fag, Veggene overalt paneeled og ziired med forgylt Billedhugger-Arbejde, udi

Veggen en Skienck og Nitsche til Kackelovn, belagt med Marmor-Fliiser; hvornæst er Forstue-Gangen paa et Fag ganske stort, hvorudi Hoved-Trappen til anden Etage er anlagt, forsynet med Jern-Gelenderverck, Veggene saavel som Loftet og under Trapperne gibsed; dernest er en Festebulle [p: Vestibule] paa et Fag, Veggene med Bryst-Paneel og 4re Hiørne-Skabe, Resten gibsed og ziired med Stuccatur-Arbejde; derved et Forgemack paa et Fag, Veggene med Bryst-Paneel og betrocken med maled Lærred med blaad Baand skatteret omkring; hernest et Sove-Gemack til fremmede Herskaber paa 2 Fag, Veggene med Bryst-Paneel og betrocken med Sirtz; derved et Skriv-Cabinet paa et Fag, Veggene overalt paneeled og maled, bag ved samme et lidet Kammer, hvor Veggene ere gibside samt 3de Hylder paa samme; dernest en Forstue-Gang paa et Fag, hvorudi en Trappe er anlagt, som gaar op til Loftet. Til den Syndre Side er et lidet Kammer paa et Fag med Foed-Paneel og Veggene med maled Lærred betrocken, i Veggen er et Klæde-Skab, hvorover er Entreesollen. Til den Østre Side er et Cabinet paa et Fag, hvor oven over er Entreesoll og 3de dobbelte Hiørne-Skabe, Veggene overalt paneeled og maled. Hernest et Cabinet paa 2 Fag, paa Veggene Bryst-Paneel og Sirtzes-Betreck, udi Veggen et fast Speyl 5 Alen høy $1\frac{1}{8}$ Alen breed. Dernest en Apartement-Sahl paa 2 Fag, hvorudi staaer en Marmor-Camin med et stort Speil over, indfattet i forgylt Ramme, paa Veggene er Bryst-Paneel og Resten betrocken med grønt Dammask, indfattet med forgylte Lister, paa Pillen et stort Speil 5 Alen høy og $1\frac{1}{8}$ Alen breed, ligeledes med forgylte Lister indfattet, og over Døren 3de Landskaber maled, indfattet i forgylte Rammer, Loftet gibsed og ziired med Stuccatur-Arbejde med en Roset i Mitten samtournert Gulv. Hvornæst er en Salon paa 3 Fag, hvorudi staaer 2de Marmor-Caminer med 2de store Speile oven over, indfattet udi forgylte Rammer, samt Bryst-Paneel, Pillerne paneeled med 2de store Speile, hver 5 Alen høy $1\frac{1}{8}$ Alen breed, indfattet i Ramer af forgylt Billedbugger-Arbejde, Veggene betrocken med grønt Dammask med forgylte Lister infatted og over Dørene 3de malede Landskaber, indfattet udi forgylte Rammer, Loftet gibsed og ziired med Stuccatur-Arbejde samt Barget-Gulv. Derved atter et Cabinet paa 2 Fag med Marmor-Camin med et stort Speil oven over, indfattet i forgylt Ramme, paa Veggene saavelsom Pillerne Bryst-Paneel og paa samme et stort Speil med forgylt Ramme, 5 Allen høy og $1\frac{1}{8}$ Alen breed, Loftet gibsed og ziired met en Roset,ournert Gulv og over Dørene 3de malede Landskaber indfattede udi forgylte Rammer; dernest et Sove-Gemack paa 2 Fag med Bryst-Paneel samt med grønt Dammask betrocken, indfattet med forgylte Lister; hernest et Hiørne-Cabinet 1 Fag til Østen og 1 til Norden med Bryst-Paneel og Resten med grønt Dammask betrocken med forgylte Lister indfattet. Hvorover er Entreesollen til Nørre Siden afdeelt i 3de Deelee og til Søndre Siden i 2de Deelee, Veggene gibside.« I anden Etage var bl. a. »en Sahl paa 2 Fag med Bryst-Paneel, Veggene malede med Landskaber og en Nitsche til Kackelovn, derved en oval Sahl paa 3 Fag, paa Veggene Bryst-Paneel og Resten gibsed samt 2de Nitscher, hvorover Buerne ere ziirede med Stuccatur Arbejde saavelsom paa 4re Pillere«. Endvidere siges i Synsforretningen, at der fra Loftet »gaar 2de Glas-Dørre med behørige Hengsler og Laase ned til Altanen«. Hermed maa sandsynligvis menes en Altan, der har løbet langs Taget bag Balustrerne. Ligeledes omtales en $4\frac{1}{2}$ Alen bred Altan, der findes »oven paa Rygningen af Bygningen langs igiennem«.

Side 137. Rentek. kgl. Resol. 1764, Nr. 130, og Ekspeditionsprotokol 1760-66, Nr. 306, sml. Bernstorffske Pap. I, 313, 328, 464 og Henv., S. 22; Bernstorff Godsens Regnskaber (RA). -

Side 138. Rentek. kgl. Resol. 1764, Nr. 147, 1765, Nrr. 7, 114, og Ekspeditionsprotokol 1760-66, Nrr. 315, 393, samt RKResol. 1765, Nrr. 3, 55.

Side 139. Den gengivne Grundplan i Nationalmuseets 2 Afdel.

Side 140. Baden, S. 136. — Sml. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 5. R. VI, 339 ff., og Holm smstds 5. R. IV, 529 ff.

Side 141. Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 592 ff. (O. F. C. Rasmussens Indsigelse mod de her fremsatte Anskuelser og Holms Replik findes i det følgende Bind, 572 ff.); Luxdorphs Dagbøger I, 82, 87, og Nyt hist. Tidsskr. IV, 442 ff.

Side 142. RKResol. 1766, Nr. 75, og anførte Sted i Nyt hist. Tidsskr.; Christensen, Hørsholms Hist., 186 ff., 204 f.; Bernstorffs Pap., bl. a. I, 85, sml. Aage Friis, Andr. Pet. Bernstorff og »den nye Indretning i Landbruget« paa Bernstorff (i Festskriftet til Edvard Holm, Kbhvn. 1913, S. 98 ff.).

Side 143. Sml. Baden, S. 14 ff.

Side 145. Kallske Saml. Fol. 34, sml. Junge, Den nordsiellandske Landalmues Character (Kbhvn. 1798 og senere); Baden, passim.; om Hans Jensen se bl. a. H. Bjerregaard, Den Bernstorffske Bonde Hans Jensen i Gjentofte (Randers 1841) og Schouw, Dansk Ugeskrift V, 233 ff.

Side 146. Baden, bl. a. S. 105 og 154 ff.; RKResol. 1766, Nr. 75 (det ene af de her omtalte Sæt Kort, der indsendtes til Rentekammeret, findes nu i Matrikulsarkivet). — I Hundredaaret for Udskiftningens Tilendebringelse udkom: »Nogle Ord i Anledn. af Hundredaarsdagen for Selveiendoms Indførelse og Hoveriets Afløsning i Gjentofte Sogn« (af Sognefoged Vilh. Nielsen, Kbhvn. 1866) og et »Mindeblad ved Hundredaarsfesten den 28. Maj 1866« (med Litografi af J. H. E. Bernstorff).

Side 147. Baden, bl. a. S. 26 og 157.

Side 148. Baden, S. 161 samt Tabel og Kort. — Smaatræk af Livet paa Bernstorff i Sommeren 1793 findes i Lavaters Rejse (udg. af Louis Bobé 1898), S. 20 ff.

Side 149. Bernstorff Gods Papirer (RA), Pk. I; Pontoppidans Danske Atlas II, 230; Bernstorffs Papirer I, 239, II, 326, 561; C. C. L. Hirschfeld, Theorie der Gartenkunst III, Leipzig 1780, 223 ff. (i Samme II, 129, et daarligt Kobber af Palæets Nordfacade).

Side 150. Skøder i Bernstorff Gods Papirer, Pk. I (RA).

Side 151. Rentek. kgl. Resol. 1829, Nr. 240, 1832, Nr. 250, 1834, Nr. 32; Bernstorff Gods Papirer, Pk. II; Rentek. kgl. Resol. 1839, Nr. 389; Jac. Davidsen, Fra det gl. Kongens Kbhvn II, 133 f.

Side 152. Bernstorff Gods Papirer II; Dagen 1839, Nr. 162, Kjøbenhavnsposten s. A., Nr. 181, samt Bladartikler, refererede og citerede af F. R. Friis i Optegnl. om Gjentofte Sogn, S. 47 ff.

Side 153. Dagen 1839, Nr. 167; J. G. Adlers Arkiv (RA. Privatarkiver): Kalko til Adler ^{12/7} 1839.

Side 154. Kalko til Adler ^{24/7} 1839, ^{2/8} 1840; 16. Marts 1843 fik Kalko Bestalling som Kammerraad (Rentek. Bestallingsprot. 1838-54, S. 343); Friis, Optegnl. om Gjentofte, S. 52 f. (de her benyttede Breve, tidligere i KBK, nu i RA, Bernstorff Gods Papirer, Pk. II); H. C. Andersen og det Collinske Hus (Kbhvn. 1882), S. 614.

Side 155. Rentek. kgl. Resol. 1844, Nr. 72, jvfr. Bernstorff Gods Papirer, Pk. II; Ill. Tid. ^{7/8} 1864.

Side 156. Domænekontorets kgl. Resol. (RA); Rigsdagstidende 1905-6, Folketinget, Sp. 3931.

Side 157. Devisen paa Hovedbygningen mener N. C. Øst er forfattet af Prof. Møllman (Materialier til et dansk biogr.-litterarisk Lexicon, Sp. 1013); Olufsen, Collectanea til et antiqv.-top. Lexicon (Khhvn. 1829), S. 37.

Side 160. Bernstorff Gods Papirer, Pk. I. — Maleriet af Bernstorffstøtten, hvoraf Gengivelsen er et Udsnit, hænger paa Kbhvns Raadhus (jvfr. Rettelser).

Side 161. Bernstorff Gods Papirer, Pk. I.

Side 162. Kort Beskrivelse over Forfatningen paa Godset Bernstorff (Kbhvn. 1783) og Ländliches Denkmal dem Grafen J. H. E. von Bernstorff (Kop. 1784); Hist. Tidsskr. IV, 344 f.; Luxdorps Skrivkal. 1783 ^{24/6}, ^{28/8}; Bernstorff Godeses Papirer Pk. I, sml. Meier, Johannes Wiedewelt, S. 142; Overskou, Af mit Liv og min Tid, S. 10; Nyeste Skild. af Kjøbenhavn 1804 ^{20/8}; Politivennen Nr. 279 (1803). Ved Hundredaarfesten 1866 oprettedes af Hartkornsbrugerne i Sognet et Legat, hvis Renter forlods skal anvendes til Vedligeholdelse af Bernstorffstøtten.

Side 163. Ill. Tid. 1904 ^{2/10}.

Side 164. Berl. Tid. 1913 ^{8/8}; Gentofte Sogneraads Forhandlinger 1913-14, S. 188 ff. — Den iøjnefaldende Meningsløshed i Mindesmærkets Indskrift, hvori der umiddelbart efter det barbariske Stednavn »Gentofte-Ordrup-Hellerup Sogn« tales om »Sognenes Midte«, skyldes ikke Vilh. Andersen, men Komiteens Indgriben; hans oprindelige Udkast er langt klarere og smukkere end den Indskrift, der er mejslet i Stenen (sml. Redegørelse i Politiken 1913 ^{16/8}).

Side 165. Rentek. kgl. Resol. 1800, Nr. 149. — Hovmarksgaarden: Bernstorff Godeses Papirer Pk. I.

Side 166. Hovmarksgaardens Bygninger købte Louise Brown paa Auktionen 1789 efter Faderens Fallit, men lod vistnok nye opføre (Skb. G 164); Skb. DD 23, 552.

Side 167. Triangelen: Skb. N 582, Q 205, 618, R 73 (Laurence Kortright og Grossererne Watt & Gordon var Besiddere 1816-17, begge kun kort Tid), CC 362.

Side 168. Skb. II 326.

Side 169. Kort ca. 1750 i Raadst. (blandt Kort over Kbhvns Forstæder og Omegn før 1780).

Side 170. Script. Rer. Dan. VII, 58, Hist. Tidsskr. 8. R. I, 60; Top. Saml. Perg. Sokkelunds Herred Nrr. 3 og 16 (RA); Præsteindberetninger 1651 og 1657-58 (RA); Kbhvns Lens Jordebog 1651; Besigtelseskomm. af ^{30/8} 1660; Matr. 1688, Markbog for Gentofte.

Side 171. Kro: Liste over Stolestader ca. 1750 (i Pakken Gentofte Kirke 1673-1836 i Vartov Hospitalsforstanders Ark. i Raadst.); Rentek. Ekspeditionsprot. 1766-68, Nr. 196 (og Indlæg); Skb. F 231, G 564; Nyeste Skild. af Kjøbenhavn 1807 ^{17/8}. Det var en Familie Brun, der ejede Kroen. — Sø og Damme: Kronens Skøder I, 396; Kommissionsdom ang. Ordrup Sø 1759 (i Raadst.) og et Situationskort optaget til Kommissionens Brug (Smstds. blandt Kort over Kbhvns Forstæder og Omegn før 1780); »Bovstedhule« findes i en Artikel af L. Both i Nutiden ^{2/8} 1883; Rahbeks Erindringer IV 311, 462.

Side 172. Baronesse Prøcks Lyststed: Skb. C 479, E 99, 567, Bernstorff Godeses Papirer Pk. III; Peter Clausens Lyststed: Skb. D 641, F 57, 556, G 102; Suhrs Lyststed: Skb. E 517, F 72, 558, 659, G 303, 316, H 43, 677, Nyrop, Det Suhrske Hus, S. 110; Ottens Lyststed: Skb. I 120, 219, N 70, BB 561.

Side 173. Prams Lyststed: Skb. I 74, M 109; Mineslyst: Skb. I 389, N 64, DD 88. — Ordrup Skov og Krat: KD III, 264; Matr. 1688, Markbog for Gentofte; Overjægermesterens Prot. over Breve til Kammeret Jagten og Jægersborg vedk. 1726-31 (Rentek.); Baden, S. 137.

Side 174. Skovgaarden: Skb. N 462.

Side 175. Skb. O 62, T 115, Z 13.

Side 176. L. C. Nielsen, Frederik V. Hegel I, 409 ff. — Billedet tilhører Forlagsdirektør, Etatsraad Jac. Hegel (tidligere gengivet i L. C. Niensens anførte Skrift).

Side 178. Sml. H. Lehmann, Hans Puggaard (Kbhvn. 1888), S. 57 f.

Side 179. Ordrupshøj: Fred V's Danske Atlas XXXVII, Nr. 6; Skb. H. 636.

Side 180. Matrikuls kort 1810; Skb. K 537, 542, L 688.

Side 181. Vurderinger over Ejend. uden for Kbhvn.: Ordrup (Raadst.); Skb. N 68, R 229, 231; efter Borries ejedes Ordrupshøj af Marie Juliane Johanne Lütken, f. Schinmeyer (fra 1822, Skb. T 150), Carl Philip Borries (fra 1824, Skb. T 463), Carl Chr. Tronier (fra 1838, Skb. Ø 195), Henrik Gamst (fra 1842, Skb. AA 56), Kapt. Joh. L. J. Thorstenson (fra 1854, Skb. EE 21), Amtsforvalter Hans Georg Reinsholm (fra 1858, Skb. FF 549), Carl Berling (fra 1860, Skb. GG 480); efter Oberst Flindt ejedes Ordrupsdal af Krigsraad Chr. Fred. Wulff (fra 1827, Skb. V 176), Søren Peder Jensen (fra 1841, Skb. AA 279), Fred. Montebello Møller (fra 1862), Carl Berling (fra 1869, Skb. MM 180). — Marie Konow, Erindringer (Kbhvn. 1902), S. 72 f.

Side 182. Et lille Billede af Ordrupshøj, malet i Olie ca. 1865-70 af N. G. Rademacher, findes i KBK. — Louis Pio, Erindringer fra Redaktionskontoret og Fængslet (Kbhvn. 1877).

Side 187. Ill. Tid. 1876 $\frac{9}{8}$ (Artiklen er skrevet af Pastor A. Jantzen); til Ordrup Kirke hidrog Etatsraad O. B. Suhr 35 000 Kr. og Grosserer Jørgen Jensen 20 000 Kr.

Side 188. Stephan Nyeland købte Skovlyst 1873 (Skb. OO 395).

Side 189. Om Markedsstedet Hvitanger, der af ældre Topografer urigtigt identificeres med Hvidøre. se Hist. Tidsskr. 5. R. IV, 729. — William Christensen, Missiver fra Kongerne Christiern I's og Hans's Tid II, 417. — Ved Mageskiftet med Roskildebispen 1507 fik Kongen ogsaa »en bod, som stander widh stranden hoss Hwidhør« (Top. Saml. Perg. Sokkelunds Herred Nr. 3).

Side 190. Allen, De tre nordiske Rigers Hist., II 217 ff., 300; Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R. I, 336; D. Mag. II, 25 ff. og 4. R. IV, 247 ff.

Side 191. Anders Glob's Afstaaelsbrev til Kristian III i Top. Saml. Perg. Sjælland og Møen, Nr. 116; D. Mag. 4. R. III, 232; Bordings Brev til Fred. II af 22. Marts 1560 (tidl. i Ny kgl. Saml. 1076 Fol.) nu blandt Indk. Breve til Danske Kanc. (i RA).

Side 192. D. Mag. 3. R. V, 74; Kromænd: Danske Kancellireg. $\frac{10}{1}$ 1539, Kanc. Brevb. $\frac{23}{6}$ 1558, $\frac{27}{5}$ 1560, $\frac{3}{2}$ og $\frac{1}{5}$ 1565, $\frac{1}{4}$ 1568, $\frac{7}{9}$ 1569; Kanc. Brevb. $\frac{9}{9}$ 1573; KD II, 330; Kanc. Brevb. $\frac{8}{8}$ 1560.

Side 193. Kanc. Brevb. $\frac{1}{5}$ 1576, $\frac{13}{4}$ 1580, $\frac{20}{8}$ og $\frac{10}{11}$ 1583, jvfr. Nyrop, Strandmøllen og D. Mag. 3. R. I, 140 ff. — KD IV, 650, og Kanc. Brevb. $\frac{25}{5}$ 1581; Kbhvns Lens Jordebøger.

Side 194. Christian d. Fjerdes egenh. Breve IV, 128 f.; Sjæll. Reg. 1638-40, Fol. 80, jvfr. KD III, 192 (i Kongebrevet staar Wolfgang Skræm); Præstindberetninger 1657-58 og Besigtelseskomm. af $\frac{30}{8}$ 1660; Sjæll. Miss. 1661, Nr. 202, og KD VI, 358 f.; Kbhvns Amts Jordebogsregnskaber 1662-65.

Side 195. Sjæll. aabne Breve 1666, Nr. 186, 1667, Nr. 307, 1668, Nr. 235, jvfr. Rørdam i Hist. Tidsskr. 5. R. I, 74 ff.; i Brevet af 3. Decbr. 1667 (ikke 68) staar Krughaven (ikke Kraghaven), sml. Kronens Skøder II, 267. I Jordebogen 1667-68 (ved Jordebogsregnskabet) er udfør Hvidørs Mølle vedtegnet: Denne Plads er naad. bevilget M. Vitus Biering. — Bibelcitater fra 1. Mosebog 24, 10. — Sjæll. Miss. 1671, Nr. 840 (jvfr. Hist. Tidsskr. anf. Bd. S. 79 f.); paa det Sted i Konzeptet, hvor det hedder, at Vitus Bering har afstaaet Kristiansholm, tilforn Hvidøre kaldet, til Kongen, har der oprindelig staaet: efter Vores egen derom allernaad. Begæring (eller Anmodning).

Side 196. Skødebog O (ø: Q) 434 samt Kgl. Skøder $\frac{10}{7}$ 1672 (i RA), sml. Kronens Skøder II, 372; Skødet paa Kristiansholm til Gyldenløve udstedtes af Kongen, da Dronningen formodentlig ikke lovformelig har faaet Gaarden overdraget; A. D. Jørgensen, Griffenfeld II, 531. — Rentek Ekspeditionsprot. 1676-79, Nr. 169; Matr. 1688, Gentofte Markbog (under Skovshoved); Diarium

i Rostgaardske Saml. (Univbibl.) 62 Fol., under ²¹/₈ 1692; Kbhvns Rytterdistrikts Regnskab 1718, Bilag K.

Side 197. Adskillige Inventarier over de kgl. Slotte og Lysthaver 1661-1738 (Rentek.); Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1706, Nr. 42 A; RKResol. 1743, Nr. 14, 1722, Nr. 255, 1725, Nr. 184, 1731, Nr. 116.

Side 198. RKResol. 1733, Nr. 75, 1743, Nr. 14, 1744, Nr. 36.

Side 199. RKResol. 1746, Nr. 90, og Rytterdistrikternes Kontors Missiveprot. 1738 ²⁹/₈; Kallske Saml. Fol. 34. — Rentek. kgl. Resol. 1746, Nr. 58, og Skødebog 1743-1757, S. 273 ff.

Side 200. RKResol. 1749, Nr. 68, jvfr. Rentek. topogr. Saml. og RKResol. 1727, Nr. 60.

Side 201. Skb. D 528, 529, 772; Vurderinger over Ejend. uden for Kbhvn. (Raadst.); Skb. E 426, 432, F 73; Oehenschlägers Erindringer III, 29 ff., og Digtninger (Kbhvn. 1811), S. 175.

Side 202. Skb. Z 56, CC 24, EE 242, FF 653.

Side 203. LAS. Kbhvns Amts Brandtaksationer Nr. 27 (1763).

Side 204. Bellevue: Kbhvns Rytterdistrikts Regnskab 1723, Bilag AA. 1727, Bilag HH, 1728, Bilag W; Skb. B 81, 359; Pers. Tidsskr. 4. R. II, 51 (Mad. C. M. Abbestee var død før ²⁸/₈ 1733, sml. Kbhvns Rytterdistrikts Jordebogsregnskab 1733, Bilag H); RKResol. 1734, Nr. 103, Rentek. kgl. Resol. 1734, Nr. 132, og Ekspeditionsprot. 1732-36, Nr. 139.

Side 205. Skb. C 1; Rentek. Ekspeditionsprot. 1741-45, Nr. 105, og kgl. Resol. 1742, Nr. 171, samt Skb. C 169. Jørgen Larsen fik 1756 Bevilling paa Traktorhold i Bellevue, men var ikke Ejer; Søren Jørgensen fik selv Bevilling 1758 (Rentek. Ekspeditionsprot. 1751-57. Nr. 530, 1757-60, Nr. 115). Ved kgl. Resol. af 30. Maj 1748 blev det bestemt, at der af Bellevue skulde gives Jordskyld til Ejeren af Kristiansholm, saaledes at det blev Fæsteejendom under denne Gaard (Rentek. Ekspeditionsprot. 1746-50, Nr. 229, og RKResol. 1748, Nr. 44 B).

Side 206. Rentek. Ekspeditionsprot. 1760-66, Nr. 281; Luxdorps Dagbøger I, 168; Skb. E 501; Vurd. over Ejend. uden for Kbhvn. (Raadst.)

Side 207. Rentek. Ekspeditionsprot. 1778-80, Nr. 19, 1796-99, Nr. 173; Skb. H 146, O 782, DD 377. — Rahbeks Erindringer IV, 320; Offentlige Forlystelser II, 209.

Side 208. Adresseavisen 1839, Nr. 155; 1837, Nr. 212; Almuevennen ²⁴/₁₀ 1851; Eiler Nystrøm, Guldsmed Anton Michelsen (Kbhvn. 1909), S. 67 ff. — Kattuntrykkeriet (Søholm): Kommercekoll. danske Prot. over Koncessioner og Privilegier 1755-63, S. 63, 1764-69, S. 130, danske Journal 1766, Nr. 533, og danske Forestill. Nr. 1405 (1766), DK. Oversekr. Breve 1760, Nr. 185, sml. Nyrop, Joh. Fred. Classen, S. 268; Skb. Q 217, V 132, jvfr. Z 57.

Side 209. C. Nyrop, Dansk Pottemageri (Kbhvn. 1882), S. 33 f.; Selskabet fik først 26. Oktbr. 1831 Privilegium, kasseret 17. Decbr. 1841 (Kommercekoll. danske Privilegie- og Koncessions-Prot. 1827-32, S. 347); Skb. Ø 683. — Bellavista: Skb. R 300, 301, Z 477, OO 119.

Side 210. Kbhvns Lens Jordebøger; Præsteindberetn. 1657-58; DK. Mandtal til Hovedskatten 1645, Sjælland-Møen; Matr. 1688, Markbog for Gentofte; Hoved-Krigs- og Portions-Jordebog 1718. — Sølyst: Kbhvns Rytterdistrikts Regnskab 1725, Bilag Æ, jvfr. Schimmelmanske Papirer (i RA), Pk. 34; Grove, Kbhvns Huse og Indvaanere efter Branden 1728, S. 69, 117; Kbhvns Rytterdistrikts Jordebogsregnsk. 1736, Bilag L; Kallske Saml. 34 Fol.

Side 211. Vurderinger over Ejendomme uden for Kbhvn. (Raadst.); Skb. D 43; Hofmans Fundationer VII, 19. — Sølyst har aldrig været Kattuntrykkeri (saaledes som anført i Efterladte Pap. fra den Reventlowske Familiekrede

IV, 277); de Beskrivelser, dels over Sølyst, dels over Kattunfabrikken, der ligger blandt Schimmelmanske Papirer (i Pk. 34) og bestaar af løse Blade, er blandet sammen. — Skb. E 100, 371.

Side 212. Rentek. Sjællands Stifts Kontors Journal 13, Nr. 2527 (sml. Reventlowske Papirer IV, 278); Oehlenschlägers Erindringer I, 236; Schellenberg, Freie Bemærkninger über Kopenhagen (1796), S. 245; C. B. Hallager, Løier over alle Løier (Kbhvn. 1817), S. 11 f.; Skb. 5 O 539; Sjæll. Stifts Kontors Journal 14, Nr. 2241.

Side 213. Profts »Conversationsblad« 2. Aarg. 4. Kvartal (1826), S. 135 (her staar iøvrigt, at Schimmelmann gav enhver fri Adgang til Sølysts Have og at mange Familier om Sommeren besøgte den). — Juels Maleri er allerede gengivet i Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekræds IV. Grosch's Stik er et meget hæderligt Arbejde for sin Tid, men der er sket den Fejl, at Pladen er graveret ret, saaledes at Aftrykket staar omvendt — hvilket naturligvis er højt uheldigt, navnlig ved et topografisk Prospekt. Desværre er det vist ofte Tilfældet, uden at man, som her, har Midler i Hænde til at kontrollere Kunstneren. Ved Gengivelsen i nærværende Skrift er Billedet atter vendt om, saaledes at det er i Overensstemmelse med Juels Original.

Side 214. Møller, Mnemosyne I, 74.

Side 215. Oehlenschlägers Ungdomserindringer (Kbhvn. 1915), S. 217; Sjæll. Stifts Journal 13, Nr. 2084.

Side 216. Overskou, Af mit Liv og min Tid (Kbhvn. 1868), S. 10; Museum 1890, S. 273; Skb. Z 208; Schimmelmanske Papirer Pk. 34.

Side 217. Nyrop, Det Suhrske Hus, passim; Tilskueren 1916, I, S. 139 ff.; Johannes Fibiger, Mit Liv og Levned (Kbhvn. 1898), S. 195 f.; Skb. Ø 606; Johanne Louise Heiberg, Et Liv II, 74 ff.

Side 218. Johanne Louise Heiberg og Andreas Frederik Krieger I (Kbhvn. 1914), S. 108; Skb. GG 10. — Beskrivelser af Sølyst, dat. ^{20/10} 1767 og ^{25/6} 1778, henholdsvis i LAS (Kbhvns Amts Brandtaksationsforretn. Nr. 62) og RA (Schimmelmanske Papirer Pk. 34).

Side 220. Sml. Ch. A. Been i Tidsskrift for Industri 1901, 177 ff., og Sophus Michaëlis i Tidsskriftet Kunst 2. Aargang (1900).

Side 221. Et Billede af Kristiansdal i L. C. Nielsen, Fred. V. Hegel I, 297. — Vilhelmsdal: Kbhvns Rytterdistrikts Regnskab 1760, Bilag Q; Skb. D 548 (her staar Arved Svendsen); Hofmans Fundationer VII, 19.

Side 222. Skb. D 563, E 173, 210, 424, F 75, L 255, 271, T 214; LAS. Kbhvns Amts Brandtaksationsforretninger Nr. 28 (1765); Danske Atlas II, 234, og Olufsens Collectanea, S. 69.

Side 224. Luxdorfs Dagbøger I, 220; KD I, 24, 58, og Script. Rer. Dan. VII, 97; Molbech, Nordisk Tidsskrift I (1827), S. 447, og Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, udg. af William Christensen (1904), S. 37.

Side 225. Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, jvfr. Pal. Müller, Grevens Fejde I, 212; Hist. Tidsskr. 7. R. VI, 147 ff.; Kbhvns Lens Jordebøger 1611-12 og fig. samt 1651; Matr. 1688, Gentoft Markbog; Hoved-Krigs- og Portions-Jordebog 1718. — I Markbogen nævnes et Hus mellem Skovshoved og Hvidøre, der ejedes af Fred. Isenberg og beboedes af Svend Pedersen.

Side 226. RKResol. 1721, Nr. 258, 1736, Nr. 96 A, jvfr. Rentek. Ekspeditionsprot. 1732-36, Nr. 298; RKResol. 1745, Nr. 101, og Rentek. kgl. Resol. 1745, Nr. 230.

Side 227. Sjæll. aabne Breve 1696, Nr. 67, jvfr. KD VII, 483; Kallske Saml. Fol. 34. — Kro: Sjæll. aabne Breve 1681, Nr. 95, 1702, Nr. 181, og Fæstebog 1692-1716 (i Kbhvns Amts Arkiv i LAS), Fol. 66. Kromænd var: Peter Petersen (fra ca. 1660), Hans Petersen (fra 1681) og Peder Jacobsen (fra 1698); Peder Jacobsen havde tidligere boet i Rudestald og ægtede Hans Peter-

sens Enke. I Gentofte Markbog (Kristian V's Matr.) kaldes Kromanden Peter Hermandsen.

Side 228. Arved Hansen (som undertiden kaldes Arved Svendsen) var allerede Kromand i 1720erne (Kbhvns Civiletats Kontors kgl. Resol. 1725, Nr. 38); Rentek. Ekspeditionsprot. 1751-57, Nr. 152 B, 1760-66, Nr. 82; Skb. D 397; Adresseavisen 1764, Nr. 92, og Luxdorfs Dagbøger I, 220; Kbhvns Amts Brandtaksationer (LAS) Nr. 38 (1765). — Rentek. Pakken: Skødekort over Huslodderne i Byerne paa Kbhvns Amt 1801; Ill. Tid. ^{28/2} 1865 (med Billede).

Side 231. Skjoldhøjene: Wilsters Kort 1763.

Side 232. Skb. E 12 og Bernstorffske Papirer I, 612; Skb. F 254, 255, 585, 587, G 420, H 196, I 111, K 653, M 28, O 416, 418, T 336; DK 2. Depts Miss. & aabne Breve 1823, Nr. 236; Skb. Æ 512, BB 158; Sterm 295; Skb F 569; Matrikulkort 1810; Nutiden ^{2/3} 1883. — Landskabsmaler Heinrich Buntzen ejede »Rolighed« og boede der til sin Død.

Side 233. Copenhagen and its Environs (1853), S. 171 f. — Den første Traverbane var 1885 anlagt ved Lyngbyvejen (Ill. Tid. ^{15/3} 1890).

Side 234. Erslev, Fra Bernstorfs Omegn, S. 29; Chr. d. Fjerdes egenh. Breve III, 358; Sjæll. Miss. 1658, Nr. 167, jvfr. KD V, 425.

Side 235. Sjæll. Tegl. 1636-39, Fol. 2, og KD V, 182 f. — Jak. Petersens Brev paa den lille Dyrehave: Original ved Kgl. Skøder ^{5/8} 1683 (Skjoldnæsholm), koncept ved DK Henlagte Sager, indført i Sjæll. Reg. (1663, Nr. 101), jvfr. Kronens Skøder II, 145, Oluf Nielsen, Kbhvns Hist. V. 335, m. fl. Steder.

Side 236. Offentlige Forlystelser II, 73; D. Saml. 2. R. II, 159, og Pers. Tidsskr. 3. R. II, 109.

Side 237. Kgl. Skøder ^{5/8} 1683, Skjoldnæsholm (Rentek.); Sjæll. aabne Breve 1672, Nr. 114, jvfr. Kronens Skøder II, 362; Hist. Tidsskr. 4. R. VI, 336; Rentek. topogr. Saml.

Side 239. Johan Koch, som bebor Gyldenlund Gaard og holder Herberg, nævnes i Forarbejder til Maalebøgerne til Matriklen 1688 (i RA), Sokkelunds Herred; disse Forarbejder er foretagne ca. 1682. Jvfr. Oluf Nielsen, Kbhvns Hist. og Beskr. V, 336. — Kbhvns Amts Jordebogsregnskab 1684-85, Bilag A; Museum 1892 II, 260; Jordebogsregnskab 1695; Nyrop, Strandmøllen, S. 103.

Side 240. Gentofte Markbog; Sjæll. Miss. 1690, Nrr. 171, 172; Adskill. Inventarier over de kgl. Slotte og Lysthaver 1661-1738 (Rentek.); Oluf Nielsen, anførte Sted; Kbhvns maanedlige Post-Rytter (4to) 1702, Aug., jvfr. Molbechs Uddrag af Bircherods Dagbøger, S. 411. — Den sydlige Arm af Korsvejen gennem Skoven (ved Constantia) er næppe nogensinde bleven stærkt benyttet. Den dannede tidligere, i hvert Fald nærmest Slottet, en lav Grav, der af Slotsfolkene kaldtes »Skydegraven«. Formodentlig er den benyttet til Skiveskydning ell. lign. Gravens Sider er omlagt og danner nu en langagtig Dalsænkning. — Paa et Kort ca. 1750 (i Raadst.) er der tre parallelt løbende Veje gennem Lunden i Nord til Syd.

Side 242. Partikulærk. Regnskab ^{8/2} 1701; Bering Liisberg, Kunstkammeret, S. 149; Danske Assignationskontors kgl. Resol. 1706, Nr. 41, 1710, Nr. 6; Sjæll. Miss. 1711, Nr. 661, jvfr. KD VIII, 223, og Hist. Tidsskr. IV, 89; Partikulærk. Fred. IV's Børn: Kronprins Kristian, Regnskaber for Gyldenlund 1717-18; Gersdorffs Dagbog (Ny kgl. Saml. 1099, 4to) ^{21/3} 1719; Pontoppidan, Theatrum Danicæ I, 77; Meiborg, Billeder af Livet ved Chr. V's Hof, S. 104; Suhms Nye Samlinger II, 36.

Side 243. [Casp. Peter Rothe], John Norcross Levnet og Trekker, Kbhvn. 1756, S. 221 ff.

Side 244. Rentek. topogr. Saml.; Partikulærk. Regnskab 1699-1703, S. 10; Partikulærk. Fred. IV's Børn: Kronprins Kristian, Forpagtningskontrakter under Hirschholm Amt 1717-30; RKRResol. 1724, Nr. 30; Gersdorffs

Dagbog ^{2-8/8} 1722 og Extraordinaire Relationer Aug. og Septbr. 1722, jvfr. Oluf Nielsen, Kjøbvn paa Holbergs Tid, 385; Rentek. Ekspeditionsprot. 1728-32, Nr. 208; Thurah, Den danske Vitruvius II, 107; Partikulærk.: Fischers Regnskab for det forrige demolerede Slots Materialer 1731-40, S. 99; Langebeks Ekscerpter Nr. 36; Kallske Saml. Fol. 34; Berl. Tid. 1767, Nr. 72, 1769, Nr. 13, sml. Hist. Tidsskr. 3. R. IV, 375.

Side 245. Rentek. topogr. Saml.; Vurderinger over Ejendomme uden for Kbhvn. (Raadst.); Nyeste Skild. af Kjøbvn. ^{23/2} 1808 (de 12 store Portrætter er nu indrammede i simple Lister); Küttner (Reise durch Deutschland, Dänemark etc. II, Leipzig 1801, S. 114) siger, at der i Slottet bor en Privatfamilie. I 1809 bestemte Kongen, at Charlottenlund, i Tilfælde af Armeens Forsamling paa Kysten, skulde paalægges Indkvarteringsbyrder som de private Ejendomme (Reskript af ^{11/2} 1809 ved Hofmarskallatets kgl. Resol.) — Danske Vitruvius II, Tavle 62.

Side 246. Ill. Tid. ^{6/8} 1880. — I Jan. 1767 brændte »Husene ved Charlottenlund« (Luxdorps Dagbøger I, 295).

Side 247. Grundplan af Haveanlægene i Danske Vitruv. II, Tavle 61, sml. Kort i Pakken: Charlottenlund Slot og Have 1809-49 (Rentek.). — Hirschfeld (Theorie der Gartenkunst III, 225) anfører som Bevis paa det sjællandske Klimas Blidhed, at de ægte Kastanier i Charlottenlund fuldkommen modnes. — Af Gartnere paa Charlottenlund i 18. Aarh. kan nævnes Marcus Westerholt og Henrik Anton Døllner.

Side 248. Rentek. kgl. Resol. 1799, Nr. 161, og 1838, Nr. 158, samt Rentekammer-Pakkerne: Charlottenlund 1799-1817 (Forstkontoret) og Forstbotanisk Have i Charlottenlund 1843-61 (Forst-Domænekontoret). — Maske- raden 1. Akt 4. Scene og 2. Akt 3. Scene, sml. Werlauffs Antegnelser S. 244 f.

Side 249. Den forkerte Mercurius 1726, Maj; Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 385. — Et andet, lidt ældre Billede af Teltene i Charlottenlund er gengivet i Offentl. Forlystelser II, 75.

Side 250. Nyeste Skilderie af Kjøbvn. IV, 1387 (1805), og XIV, 1525 (1810). — Kobberstikket fra »Siellands yndigste Egne«.

Side 252. Rentek. kgl. Resol. 1825, Nr. 106; Pakkerne: Teltsteder i Charlottenlund 1819-48 (Domænekontoret) og Charlottenlund og Ermelund Skovløbersteder m. m. (Forst-Domænekontoret).

Side 253. Forstkontorets Kopibog 1813, Nr. 1576 (Rentek.); Vilh. Grøndahl var Søn af Snedker Gottfried Grøndahl i Ordrup og født 1787 (Gentofte Kirkebog). — Conversationsbladet 2. Aarg. 4. Kvartal, S. 132, jvfr. Jul. Clausen i Ill. Tid. ^{6/7} 1890 og Kulturhist. Studier over Heibergs Vaudeviller (1891), S. 130. Et Træsnit af Skovløberhuset ved Alleporten for Traktorstedet »Gyldenlund« opførtes, findes i Ill. Tid. ^{31/8} 1868. — Den gengivne Tegning findes i Kobberstiksamlingen.

Side 254. Rentek. 1. sjæll. Renteskriverkontor, Pakken: Journalsager vedr. Staldbygningen i Charlottenlund 1823-39. — Træsnittet i Ill. Tid. ^{1/7} 1861.

Side 255. DK 2. Depts Breve 1840, Nr. 1608; Rentek. kgl. Resol. 1839, Nr. 246. — Constantia af Fred. V's Danske Atlas XXXVI, Nr. 22 (gengivet i Johannes Knudsen, Danske Søkort af Jens Sørensen (Kjøbvn. 1916), Tavle 13); Paltmandshuset, der havde mange Navne, hed vistnok ogsaa »Dyrhuset«. Kjøbvns Amts Arkiv (LAS): Matrikulsjordebog (ca. 1690), Breve fra partikulære Personer ^{14/8} 1753 og fra Regimentsskriveren ^{28/7} 1753; Skb. D 388.

Side 256. Rentek. Ekspeditionsprot. 1760-66, Nrr. 61, 430, 474; Vurderinger over Ejendomme uden for Kbhvn (Raadst.); Skb. D 584.

Side 257. Skb. D 667; Adresseavisen 1766, Nr. 101; Skb. D 841; Carl Bruun, Kjøbenhavn III, 267; Skb. F 397, 416, I 150, 362; Offentl. Forlystelser II, 38; Skb. M 121, N 341, O 345, Q 190, T 109, U 279; 1. sjæll. Renteskriverkontors Journal 58, Nr. 2382; Adresseavisen 1833, Nr. 175. — Treuen-

sand: Rytterdistrikternes Kontors Journal G, Nr. 1117, og Missiveprot. ³/₈ 1754.

Side 258. Kbhvns Rytterdistrikts Jordebogsregnskab 1754, Bilag O; Gentofte Kirkebog 1758; — Bonne Esperance: Jordebogsregnsk. 1758, Bilag P; Skb D 272, 462, 668. — Chr. Albr. v. Passow gik ca. 1753 til Trankebar i det Asiatiske Kompagnis Tjeneste; Konen, den bekendte Skuespillerinde og Forfatterinde Anna Catharina v. P., døde i hans Fravær, og paa Hjemvejen ægtede han i England ca. 1761 en rig Pige (Hirsch). — Om Andreas v. Raiser (ell. Anders v. Reiser) se navnlig Martin Weibulls Biografi i Skånska Saml. II, 2 (1893).

Side 259. Skb. E 498, F 187, 637; Matrikulkort 1810 (viser Bygningernes Beliggenhed); Skb. G 475, F 638, G 235, S 178, Y 293; Folketælling 1840. — Den gengivne Akvarel tilhører Hofjægermester Oscar Brun (Hr. cand. pharm. G. Hartmann har gjort Forf. opmærksom paa Billedet).

Side 260. Marienlyst (der nu kaldes Marielyst): Skb. E 740, G 162, H 423, K 456, 710, M 332, MM 667; Sterm 299. — Tranegaarden: Skb. D 784; Berl. Tid. 1768, Nr. 4; Bernstorffske Papirer I, 612, 665 og Henv. S. 46.

Side 261. Maglegaard: Skb. D 817.

Side 262. Skb. G 161, I 72, 360 ff., N 547, EE 567; Matrikulkort 1810. — Taffelbay: Skb. I 361, 362, M 464, 681.

Side 263. Skb. N 251, P 146, 457, R 33, V 416, Ø 528, CC 67. — Oregaard: Baden, S. 159.

Side 264. Skb. L 345, S 342, Z 282, AA 196; Museum 1890, S. 169; Sterm 286.

Side 266. Sterm 228; KD I, 89, jvfr. D. Saml. VI, 300 ff.

Side 267. D. Mag. II, 29; Erslevs Repertorium Nrr. 6677 og 6725; Henning August, Om Hellig Aands Hospital i Kbhvn. (1817); Fred. I's danske Registranter, S. 59, 82, 111.

Side 268. Fred. I's danske Registranter, S. 309, 314, 420; Danske Kancelliregistranter 1535-50, S. 33; Kanc. Brevb. ²⁰/₉ 1558, ¹⁴/₇ 1561, jvfr. KD II, 315 f.; Kanc. Brevb. ²⁴/₂ 1564, jvf. Top. Saml. Perg. Sokkelunds Herred Nr. 51.

Side 269. Kanc. Brevb. ³/₇ 1565; Danm. Adels Aarvog 1896, S. 174 f.; Kanc. Brevb. Febr. 1585-Maj 1586; Hist. Tidsskr. 4. R. III, 572; Kanc. Brevb. ²⁸/₁₁ 1585; Oluf Nielsen læser i Peder Kiøns Forleningsbrev »nordiske« Hus i Stedet for »nordligste« Hus og taler derfor om »det norske Hus« paa Rosbækgaard (se KD II, 426, og Kjbhvns Hist. og Beskr. I, 103). — Missivet, hvori Wartho forekommer første Gang, ligger i Pakken: Kongl. Missiver og Kvitansers til Toldere og Toldskrivere ved Øresunds Toldkammer 1565-1660 (RA).

Side 270. Det citerede Haandskrift i Gl. kgl. Saml. 3616, 8vo, sml. Oluf Nielsen, Kjbhvns Hist. og Beskr. I, 103; KD II, 448 f.; Kanc. Brevb. ³¹/₈ 1593 (Side 134), sml. Sjæll. Tegn. XVIII, 291; Kanc. Brevb. ²⁸/₇ 1595.

Side 271. Kanc. Brevb. ²⁰/₁₂ 1601. I 1601 nævnes Hans Vartho, hvis to Sønner blev optaget i Sorø Skole, i 1606 Hans Dammis i Vartov (Kanc. Brevb. ¹⁹/₁ 1601 og ²⁴/₉ 1606); det er formodentlig i begge Tilfælde Hans Fisker. — Carl Bruun, Kjøbenhavn I, 548 ff., II 199; D. Saml. 2. R. II, 160.

Side 272. KD VI, 343; Kronens Skøder I, 386; KD I, 595, 659, VII 655, 672; Markbog for Gentofte (Matrikulsark.); Sjæll. Miss. 1726, Nr. 397, jvfr. KD VIII, 692 f.; Skb. B 146.

Side 273. Skb. B 234, 283; RKResol. 1737, Nr. 58; Skb. C 475, 476, D 540, 610; Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 153.

Side 274. Skb. F 196, 277, G 157; Kommereckoll. danske Forestill. 1791-92, Nr. 64. — Det er muligt, at der paa Gammel Vartov var Krudttørningsmagasin (saaledes som anført i Biogr. Lex. V, 241), men Staten var ikke Ejer, i hvert Fald ikke med lovlig tinglæst Adkomst. Apoteker Pechel fik

1792 overladt de tre Fiskedamme ved Gammel Vartov (sml. Side 272), for at han kunde udvide sin »Rhabarbra-Plantage«. De var nu udtørrede. En næringsdrivende Borger havde fæstet dem af Magistraten og Kommercekoll. havde afkøbt ham Fæstet 1789, da Englænderen William Moir havde indgivet Forslag om at anlægge et Blegeri paa dem (Kommercekoll. anførte Forestill., hvori forøvrigt staar, at Moir ejede Gl. Vartov). Dammene tilhørte senere Chr. Vilh. Duntzfelt, der ogsaa købte Ordrup Sø (sml. Side 180); han solgte 1804 den sydlige Halvdel af dem til D. G. Moldenhawer paa Vilhelmsdal, den nordlige Halvdel til Fred. Jul. Kaas paa Lille Tuborg (sml. Side 281). — Kbhvns Amts Birks Auktionsforetn. 1804, Nr. 75 (LAS); Skb. K 639, M 362, Z 425, Æ 660, BB 260. — Skb. B 146.

Side 275. Kortskitzen udarbejdet paa Grundlag af Generalstabskoret, Matrikulskortet 1810 (i Matrikulsark.) og et Kort over Dammene ved Vartov, tegnet af Aug. Ancheren 1732 (i Raadst.). Det sidstnævnte Kort er utvivlsomt udført i Anledning af en Proces om Besiddelsesretten til de tre Damme, som Lorens Jessen førte med Magistraten (Skb. B 283) og er øjensynlig et meget paalideligt Arbejde; det er delvis gengivet (i Træsnit) af Oluf Nielsen i Kjbhvn. paa Holbergs Tid. Kadet J. H. G. Lohemanns Kort fra 1744 over den samme Egn (i RA, Aftv. fra Krigsmin., Mappe 1), er meget smukkere tegnet, men næppe paa langt nær saa paalideligt; det ligger i Sagens Natur, at Kadetkortene, der er Øvelsesarbejder, ikke kan prætere nogen Autoritet, men dertil kommer, at det vistnok mere er Tegneøvelser end Kortlægningsarbejder. — KD I 635 f., 777.

Side 276. KD I, 378; Kbhvns Birks Tingbog 1698-1702, Fol. 477 ff. (LAS), sml. Kollegiebrev 1716, Nr. 68 (Raadst.) og Oluf Nielsen, Kbhvns Hist. og Beskr. IV, 350 f.

Side 277. KD I 632, 646 f., IV, 773, jvfr. Kronens Skøder I, 403; (under Pergamentsbrevet af 1621 hænger de to Bykæmneres Signeter, men ikke Staden Segl, hvortil der er ladet Plads); Kbhvns Lens Regnskab 1623-24 og Bilag til samme Nr. 303; Oluf Nielsen, Kbhvns Hist. IV, 349. — Skb. D 229: Lister over Stolestadepenge 1673, 85 og 97 (i Raadst. Vartov Hospitalsforstanders Arkiv, Pk. Gentofte Kirke 1673-1836); den senere Paategning paa den ældste Liste om, at Børres Hus formodentlig er Tuborg, er ikke rigtig; KD I, 782; Mandtaller (i Raadst.) 1694, 1701, 1708; Magistratens Resolutionsprot. 1716, 10. Aug. — Formen Tuborg forekommer ganske vist i 18. Aarh., men sjældent.

Side 278. Offentl. Forlystelser II, 5 f.; Tuborg omtales som Værtshus 1712 og 1717 (Oluf Nielsen, Kjbhvnns Hist. IV, 42, 73); Den forkerte Mercurius 1727, Juni; Kiøbenhavns Aftenpost 1772, Nr. 34; Rahbeks Danske Tilskuer 1798, Nr. 83.

Side 279. Mandtaller (i Raadst.) 1717, 1723-24, 1727; Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 153; Skb. C 476, D 228; Kbhvns Jordebog 1746 (i Raadst.), S. 267; Skb. G 566.

Side 280. Lille Tuborg: Rentek. Ekspeditionsprot. 1793-95, Nr. 595; Sjæll. Stifts Rentekriverkontors Journal 1795, Nr. 1766, og Missiveprot. s. A., Nrr. 3047, 53; Skb. I 229; Adresseavisen 1802, Nr. 156; Skb. K 304.

Side 281. Kbhvns Skødebog Nr. 39, Fol. 497; Skb. L 313; Nyeste Skild. af Kjbhvn. 1805, 1. Juli (her staar fejlagtigt, at Lille Tuborg tilhører Kammerraad Bech); Skb. N 46, 257, Z 462. — Store Tuborg: Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 153; Skb. I 652; Bech havde købt nogle Arealer af Stadens Grund og lagt dem til Store Tuborg, hvortil der ved Bortsalget 1824 ogsaa hørte en Havelod paa Strandsiden (i Gentofte Sogn). — Norgeminde: Skb. M 651, O 631, V 216; C. J. Hedemark fik 15. Septbr. 1800 Borgerskab i Kjbhvn. som Sadelmagermester (Raadst. Borgerskabsprot.).

Side 282. Skb. U 222. — Chr. Nielsen, H. P. Prior (Kbhvn 1878); Akter i Tuborgs Fabrikkers Arkiv (Prior kaldte Ejendommen »Ny Vartov«).

Side 283. Rigsdagstid. 1872-73, Tillæg A, Sp. 1163 ff.; Samme 1874-75, Tillæg A, Sp. 1837, og Tillæg B, Sp. 839 ff.; Folketingstid. 1874-75, Sp. 1558,

Side 284. Begk. Nr. 57 ^{19/a} 1877.

Side 286. Om Tuborgs Fabrikker sml. bl. a. Teknisk Forenings Tidsskrift 28. Aarg., 7. Hefte (1904) og Karl Meyer, De foren. Bryggerier (Jubilæums-skrift 1916).

Side 288. Skb. B 197, 198, 214, 282; Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 155; Kallske Saml. Fol. 34; Skb. C 449; LAS. Hofrettens indkomne Breve 1758; Skb. D 275. — Store Mariendal: Pastor A. B. Poulsens Indberetn. til Hofman, dat. 1. Septbr. 1759 (i LAS) og Hofmans Fund. VII, 19.

Side 289. Kbhvns Skødebog Nr. 19, Side 173 ff., 188 (LAS); Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 151 (St. Mariendal selv havde Mtr. Nr. 155). Af J. C. Gerckens og C. Ehlers paa Magistratens Foranledning udarbejdede Plan over Kbhvns udenbys Jorder 1771 (i Raadst. blandt Kort over Forstæder før 1780) ses, at St. Mariendals Grundplan var den samme som nu. — Kbhvns Skødebog Nr. 24, S. 647, 666, Nr. 37, S. 428, 494 f., Nr. 46, S. 409, Nr. 47, S. 66, Nr. 55, S. 420, Nr. 62, S. 84, Nr. 65, S. 230; Skb. F 198, K 675. De i Teksten forbigaaede Ejere af St. Mariendal var: Kancelliraad Christopher Herfort Mangor (1771), Chr. Lauritz Baron von Bode-meyer og Joh. Frid. Strashburger, Kasserer ved Tallotteriet (1772), Kammer-junker Sti Tønsberg Schøller v. Krogh (1790) og Købmand Marcus Levin Kalisch (1811); 1775 kaldes den Henning Fred. Bargums Lystgaard. — Lille Mariendal: Skb. D 577, 852.

Side 290. Skb. E 25, F 471, 634, G 290, H 261, Æ 265, AA 580, BB 509, HH 700. — Slukefter: Kbhvns Skødebog Nr. 15 (1761-63) Fol. 48, Nr. 23, S. 17, Nr. 26, S. 365; Raadst. Vurderinger, Udenbys Klædebo Kvarter Nr. 156. I 1763 kaldes det endnu »Sandhuset«, paa Gerckens og Ehlers ovenfor anførte Kort (1771) »Skluckefer«.

Side 291. Jul. Clausen, Kulturhist. Studier over Heibergs Vaudeviller, S. 110; Hallager, Løier over alle Løier (1817), S. 7. — Hellerup: Kbhvns Rytterdistrikts Jordebogsregnskab 1733, Bilag Litra I.

Side 292. Stolestadeliste 1749 i Vartov Hospitalsforstanders Arkiv (Pk. Gentofte Kirke 1673-1836); Skb. C 358; H. C. Andersen og det Collinske Hus, 526; Skb. D 275.

Side 293. Rentek. Ekspeditionsprot. 1760-66, Nrr. 56 og 382, jvfr. RKRe-sol. 1761, Nr. 40; Skb. D 592, 593, 769, E 355, F 59, Q 449.

Side 294. Ræder, Danmarks Krigs- og Politiske Hist. I, 124, 266; Stern, 283. — Skb. AA 424 og DK Testamenter efter facultas testandi, Nr. 11, jvfr. Efterl. Papirer fra den Reventlowske Familiekrede VI, 522 f. (hvor Navnet urigtig er læst Turcy).

Side 295. Skb. AA 417, BB 443, CC 445, XX 415. — Det store 2 Etages Havehus, hvidkalket med sort Tag, der indtil Slutningen af 19. Aarh. laa ud mod Strandvejen, kaldtes i Folkemunde »Spøgelsehuset«. Her boede i en Aarrække Grev Wald. Holck og hans Hustru Natalia, f. Ryge.

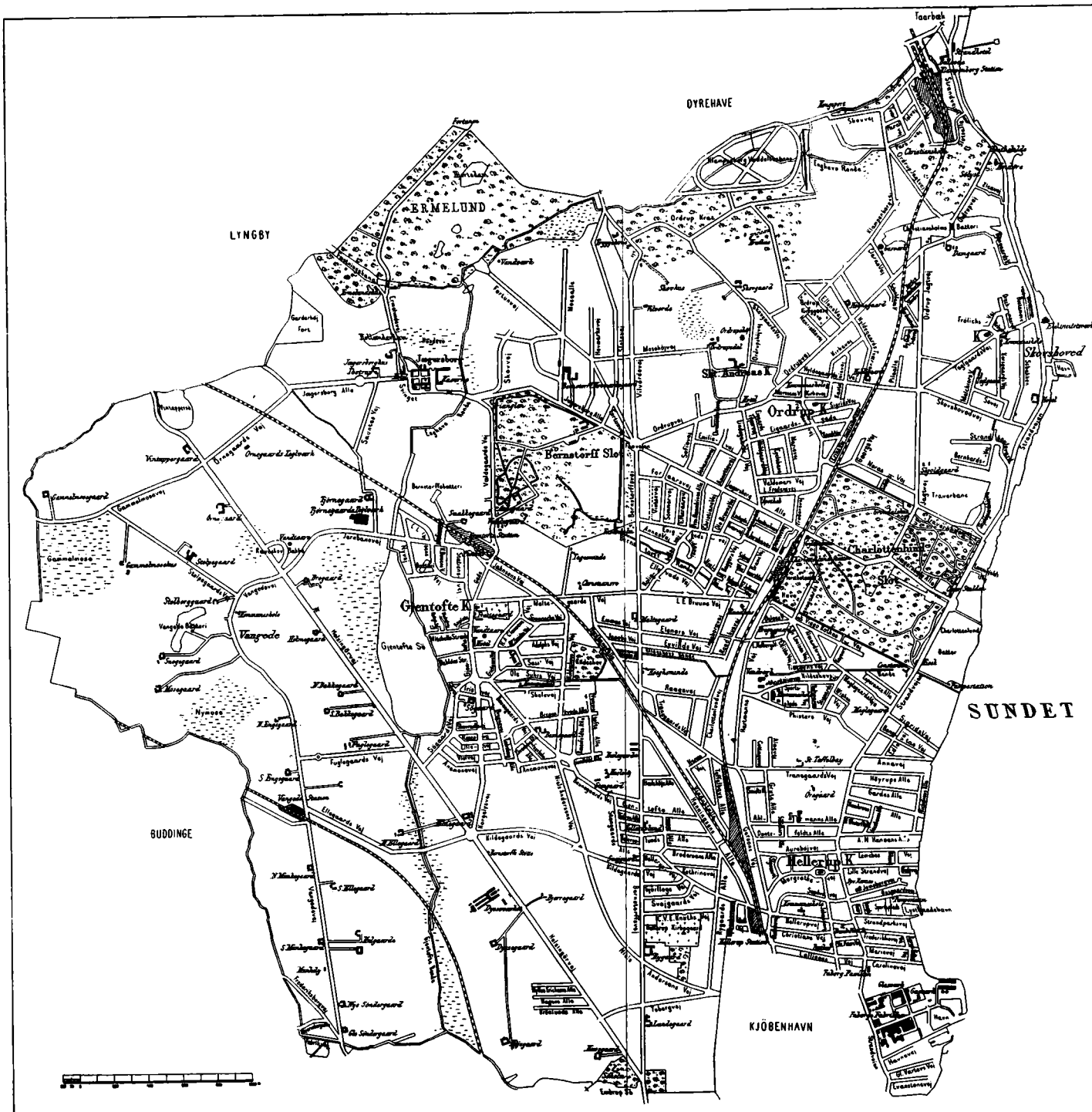
Side 297. Møllerup: Script. Rer. Dan. VII, 58, 103; Kbhvns Lens Ud-giftsregnskaber 1599-1602; Matr. 1688, Gentofte Markbog; Raadst. Kommissi-ondom ang. Ordrup Sø, 1759.

RETTELSER

- Side 15, L. 3 o. Med »Charlottenlunds Slotspark« menes den nuværende Charlottenlund Skov, der oprindeligt betragtedes som Park til Slottet, ikke den nu indhegnede Slotspark.
- Side 25, L. 3 n. Her burde være taget Hensyn til hvad der i Johs. Steenstrups Afhandling »Biskop Vilhelm og Kong Svend« (Hist. Tidsskr. 8. R. I, navnlig S. 59 ff.) siges om Kong Valdemars Gave til Absalon. Det er rimeligere, at Bispen efterhaanden har erhvervet det store Tilliggende til Havn, end at Kong Valdemar har skænket ham det sammen med Borgen, saaledes som man tidligere har opfattet Pavebrevens Tekst. I Realiteten ændrer det iøvrigt ikke, hvad der i nærværende Skrift fremsættes om mansio de Gefnetofte.
- Side 38, Billedets Underskrift: Træsnit, læs: Zinkografi.
- Side 144, L. 9 n. øjensynlig, læs: iøjnefaldende.
- Side 160, Billedets Underskrift, og Side 162, L. 3 n. Maleriet er af Erik Pauelsen, ikke af Jens Juel.

GENTOFTE SOGN FØR UDSKIFTNINGEN
 (Tegnet af P. J. Wilster 1763, Original i KBK, Ny kgl. Saml. Fol. 387 e)

GENTOFTE KOMMUNE 1915

(Udarbejdet af Kommueingenløren).

